

Stasys Ratkevičius

VISOS MANO DIENOS


UDK
Ra-

KAUNO VALSTYBINIO LĒLIŲ
TEATRO LEIDINYS,
SKIRTAS TEATRO ĮKŪRĖJO
STASIO RATKEVIČIAUS
ŠIMTMEČIUI

© Stasys Ratkevičius, 2017

© Kauno valstybinis lėlių teatras, 2017

ISBN



Vienas ryškiausių
spektaklių
S. Ratkevičiaus
kūrybinėje
biografijoje „Eglė –
Žalčių Karalienė“.
Autorė S. Nėris,
dailininkas
V. Mazūras.
1968 m.



Lėles pirmajam spektakliui
„Užburta klumpė“ savo
namuose Klaipėdoje gamino
patys teatro įkūrėjai –
Valerija ir Stasys Ratkevičiai.
Apie 1956 m.

Stasys RATKEVIČIUS

Visos
mano
dienos

KAUNAS
2017



Kai aš mažas buvau ir kiek paūgėjau...

Vakar ir šiandien

*O, jauniosios dienos mano!
Kaip melsvam ore gervės
Nykstat jūs
Vos tiktai pasirodžiusios...
Žiūriu į jus pralėkusias
Kaip į sapną gražų.*

Jonas Biliūnas

Šeštakai.

Enciklopedijoje* taip parašyta: „Miestelis Lazdijų rajone, į šiaurę nuo Lazdijų, abipus Kazlų Rūdos – Alytaus geležinkelio“.

Kai kurie autoriai teigia Šeštokus atsiradusius Šeštokynės vietoje, kuri minima XVI a. viduryje...

Galima manyti, kad gyvenvietėje rasti laivinis kovos kirvis ir akmeninis kaplys bus kieno nors čia atboginti. Arba Šeštakai dar senesni.

Pagal enciklopediją, 1923 metais Šeštokuose prie stoties gyvenę 145 žmonės, dvare – 88, kaime – 178.

Apie 1921-uosius čia, kur buvo rasti jau minėti kovos kirvis ir kaplys, galėjai sutikti ir mane, turėjusį vos ketverius metus.

Nuo kitų vaikų niekuo nesiskyrčiau, tačiau geranoriai tikino, jog esu gerbtinų tėvų vaikas. Tokios charakteristikos man būtų net labai gana – tiek anuomet, tiek ir dabar.

* Tarybų Lietuvos enciklopedija, IV t., p. 173. (Čia ir kitur – redaktorės pastabos.)

Šiuo metu man susikaupė dvidešimt kartų daugiau metų, nei anuomet jų turėjau.

Jeigu kas įsigeistų pasidomėti, kur gyvenu, nesunku atrasti. Namas visai šalia Vytauto Didžiojo paminklo, Kaune, Laisvės alėjoje, pažymėtas 98-uuju numeriu. Užsikrausčiau net į ketvirtą jo aukštą. Buto numeris – 8.

Gražu čia gyventi. Ne tik gražu, bet ir patogiu. Mūsų Didįjį Kunigaikštį iš savo balkono kada tik panorėjęs galėčiau paliesti ranka. Tereikia dviejų sąlygų: kad tokiu familiarumu neįžeisčiau Valdovo ir kad mano ranka būtų bent penkiolikos uolekčių* ilgio.

Gyvenu su brangiausiais man žmonėmis. Žmona Valerija, praeityje dramos teatro aktorė, dabar – mudviejų įkurto Kauno lėlių teatro muziejaus vedėja.** Toje pačioje laiptinėje dviem aukštais žemiau įsikūrusi dukra Joana, Vytauto Didžiojo universiteto docentė, anglistė. Kiekvieną savaitgalį iš Vilniaus parvykdavo labai laukiamas anūkas Laurynas. Šiuo metu jis Amerikoje. Neseniai Bridžporto universitete įgijo jau antrąjį magistro laipsnį. Pirmasis jam buvo suteiktas Vytauto Didžiojo universitete. Laurynas Amerikoje ketina siekti doktorantūros.

Viename to paties namo tęsinio butų gyvena mielas žmogus, vardu Vilius. Apie tai kalbėti būtų jau sudėtingiau, tad kol kas palikime šį klausimą ramybėje. Paminėkime nebent, kad Vilius yra Kauno Technologijos universiteto docentas ir, – kas svarbiausia, – Lauryno tėvas.

Netoliese, tik skersai gatvę, Kauno lėlių teatras. Mudu su Valerija esame jo įkūrėjai. Šiam teatrui atidavėme gražiausius savo gyvenimo metus.

* Ilgio matas, lygus 66 – 71 cm.

** Valerija Ratkevičienė (1916. 03. 14 – 2004. 07. 28)

Namie labai jauku. Turiu daug knygų. Tris kartus per dieną iš antrojo aukšto pas mus pakyla dukra. Valgome drauge.

Ant mano rašomojo stalo – skulptoriaus Stanislovo Kuzmos iš medžio drožtas Mūzos originalas. Jį man padovanojo Lėlių teatras šešiasdešimtmečio proga. Virš stalo – Algimanto Švėgždos tapytas mudviejų su Valerija portretas. Kelios akvarelės ir kiti mieli dalykėliai puošia kitą sieną, skiriančią mano valdas nuo Valerijos kambario, kuriame taip pat daug mielų ir brangių daiktų.

Čia ant sienos – dailininko Petro Stausko tapyti visų mūsų portretai, o skulptūrinis mano portretas, sukurtas skulptorės Jadvygos Mozūraitės-Klemkienės, žvelgia į visa, kas be galo brangu. Kaip ir dera seneliui, žvilgsnis pirmiausiai krypta į anūką Lauryną, nutapytą jau minėto Petro Stausko. Gražus Laurynas! Viso ūgio, kiek jam leido ūgtelėti šešeri metukai. Šalia anūko – ir vėl aš, šįkart Kazio Šimonio tapytas. Ten pat – Šimonio paveikslas „Gyvenimo kelyje“. Traukia akį ir ne visai baigta tvarkyti Valerijos sukaupta gausi suvenyrinių lėlių ekspozicija.

Grįžęs į savo kambarį visuomet stabteliu prie mielo kampelio, kuriame vakarais susikaupiu, prašau atleidimo, malonės...

Mano bute puikios sąlygos dirbti, klausyti muzikos, kūrybiškai mąstyti: ką dariau, ko nepadariau, kur klydau, o kur laimėjau... Juk būta ir to, ir ano...

Inventorizaciją galėčiau baigti vasarnamiu Kačerginėje. Turiu ir tokį. Jis laukia pavasario, vasaros... Ten – tikroji atgaiva, kai jau atsirado laiko poilsiui. Gaila, ne kažin kiek tų man skirtų dienų beliko.

Vertas paminėti dar vienas turtas – labai solidus, apkūnus ir pagal išgales protingas katinas Rainis, Lauryno ir močiutės numylėtinis.

Kažkokia proga, regis, teatrui grįžus iš Bulgarijos su sidabro medaliu, laimėtu tarptautiniame festivalyje, miesto valdžia skyrė man žemės garažui statyti. Kam

būtų reikalingas garažas, jei neturėčiau automobilio? 1975 metų laidos žiguliukas daugiau stovi garaže, nei važiuoja. Didelio potraukio vairuoti niekad neturėjau ir neturiu. Važiuoju, kai jau labai prireikia.

Taigi deklaravau visą savo turtą – ir tegul kas pabando teigti, kad esu neturtingas...

Pasakojimą pradėjau nuo Šeštokų, nes ten – vaikystė ir ankstyvoji jaunystė.

Kuklios mano žinios apie gimtąjį miestelį: tų, kurie atsimintų kiek daugiau, jau nebėra. Gal ateityje kas nors susidomės ir išsiaiškina, ko įdomaus būta šiose apylinkėse?

Iš enciklopedijos pasinaudojau informacija apie geografinę padėtį, gyventojus ir spėjama Šeštokų amžių. Toliau tenkinsiuos tuo, ką pats žinau.

Manau, stoties gyvenvietė vadinta toji miestelio dalis, kurios gyventojai aptarnaudavo dar ir šiandien tebestovinčią, caro laikais sumūrytą raudonų plytų geležinkelio stotį ir Suvalkų kryptimi nubėgantį geležinkelį bei jo atsišakojimą į Alytų.

Atmintyje išliko čia gyvenę įvairių profesijų žmonės: inžinieriai, kelių tiesėjai, telegrafininkai, paštininkai, statybininkai, paprasti darbininkai ir jų šeimos.

Ne visuomet ir enciklopedijų duomenys teisingi. Pavyzdžiui, teigiama ambulatoriją Šeštokuose atsiradus tik sovietmečiu, 1956 metais. Ne kažin kokia čia klaida, tačiau... Juk ambulatorija čia veikė bent trisdešimčia metų anksčiau. Kai vaikas susimušdavau nosį ar nutikdavo šis tas rimtesnio, ne kartą pagalbą man yra suteikęs tos ambulatorijos vedėjas Matukaitis. Vardo, deja, nepamenu. O prieš Matukaitį ambulatorijoje dirbo felčerė moteris, kurios pavardės nežinau, tik girdėjau ją buvus vokiškos kilmės.

Kadangi vaikystė prabėgo stoties gyvenvietėje, ta vieta man kelia aibę gražiausių, įspūdingiausių prisiminimų.

Koks bebūtų metų laikas, aplinka čia būdavo rūpestingai tvarkoma. Galėjai grožėtis kiekvienu kiemu, kiekvienu kampeliu.

Anuomet buvo tradicija: kas pavasarį specialiu traukiniu nuo Kauno iki Alytaus važiuodavo komisija, vadinta „Pavasarine“, kuriai vadovaudavo pats susisiekimo ministras.

Komisijai gyventojai kruopščiai ruošdavosi. Vėliau gražiai tvarkytis tapo įpročiu. Žmonės pamėgo tvarką ir puoselėjo aplinką.

Miestelio kultūros gyvenimas virė nedidukėje stoties salytėje, taip pat ir *vakareliai* – renginiai su vaidinimais ir kitokia programa. Ne kartą esu piešęs afišas tiems renginiams. Po vaidinimo būdavo šokiai ir įvairiausi žaidimai – nieko panašaus į dabartines diskotekas, šiurkščiai pažeidžiančias jaunimo dvasinę pusiausvyrą. Tiems renginiams vadovaudavo kuo nors už kitus pranašesnis jaunuolis. Mano laikais Šeštokuose toks buvo Macijauskų Mikas. Jis komanduodavo, kada eiti ratelio, kada poromis, kada *šokis iš kairės* arba *mergaitės į vidurį*. Pamenu vieną žaidimą – „Skrajojantį paštą“. Žaisdavome panašiai kaip dabar kad skelbia „Kauno diena“: „Akcija – susitikimo vieta“. Tik mūsų žaidimas buvo linksmas, doras, nepretenzingas, o minėtoji dienraščio akcija – tikra atrakcija, labai primenanti reklamą apie *gėlytes*, kviečiamas telefonu.

Mano kartos žmonės, manau, gerai atsimena ratelių pavadinimus: „Pasėjau žilvitį“, „Pučia vėjas, neša laivą, nuneš mane į Lietuvą“, „Eikš, mergele, duok rankelę“, „Noriu miego“ ir daugelį kitų. Visi tie pavadinimai deramai apibūdina ano laikmečio jaunuomenę. Juk mes savo prigimtimi nebuvo kitokie! Jausmų skalė – tokia pat kaip ir dabarties jaunimo... Tačiau mes nedemonstravome intymumo, puoselėjome ją kaip asmeninę paslaptį, sugebėjome atskirti ir suvaldyti, kas dera žmogui. Paly-

ginkime su šių dienų šauksmais į mikrofoną degtinės ir kriokimo nuvargintu balsu... Žvilgtelėkime į salę, banguojančią nežinia kokios ekstazės pakeltomis rankomis, pilną išsigimėliško staipymosi ir laukinio šūkčiojimo. Ar tik nebus čia didėjančio nusikalstamumo terpė, kurioje savo sprogimo laukia prinokęs pūlinys? Baisiausia, kad visa tai legalizuota mokyklose, kad su tuo susitaikė mūsų pedagogika. Gaila...

Nemanykite, jog norėčiau, kad visa kas grįžtų į *gadynę*, kurioje šokama „Pasėjau žilvitį“. Visai ne! Juk laikas koreguoja aplink mus vykstančius reiškinius, niekas nestovi vietoje, o pažanga – civilizacijos procesas. Keičiasi santvarkos, vyksta ekonomikos pertvarka, ieškant kelių materialiajai žmogaus gerovei kurti... Bet kodėl dvasinės kultūros judėjimas toks kontrastingas, nenuoseklus, o pažanga agresyvi? Nejau nematome, nejaučiame, kas skurdina asmenybę?

Tokie mano samprotavimai – ne amžiaus ir ne kokių nors archainių reiškinių nostalgijos pasekmė. Taip galvoti verčia realybė. Matau begalinį veržimąsi pavyti, kas kitur seniai pamiršta ir todėl nebepavejama. Skubėdami į Europą be atodairos griebiamo viską, ką Europa paliko dvasiškai labiausiai supaprastėjusiems sluoksniams. Skaudu, jog būtent tokį kelią diktuoja mums ir šiuolaikiniai kultūros veikėjai. Skurdžiu dvasinių vertybių suvokimu jie tik kelia chaosą buvusioje ramioje, taikioje, gražioje ir tikrai nepriklausomoje Lietuvoje. Nepriklausomoje visais atžvilgiais, kas duoda mums teisę vadintis reikalinga dalele unikalaus Visatoje skriejančio rutulio...

Aprašydamas aną laikmetį norėjau pailustruoti tuomečio jaunimo ramią dvasinę būseną, nežeidžiamą nei *nuvarytų arklių* sindromo, nei bučinių trukmės, nei gražių kojų *maratono*, nei visokių *misijų* ir *vicemisijų* pertekliaus.

Kas tie Pažaislio koncertai?! Čiurlionio, Žilinsko galerijos?! Čepinskis? Katilius? Juk Taline jau Maiklas Džeksonas! O kodėl ne pas mus pirmiau?! Vaje, jau beveik supykau! Greičiau atgal! Į vaikystę!

Jaukioje Šeštokų bažnytėlėje pamaldoms pasibaigus, visas jaunimas sugužėdavo prie stoties ir vaikštinėdavo gražia, labai tvarkinga, švaria, nors ir siaurute alėja, nusidriekiančia pagal eile išsirikiavusius valdiškus namus. Namai to paties senumo kaip ir geležinkelio stotis. Nors mediniai, gerokai suvargę, tačiau tebestovi – juose ir dabar gyvena žmonės. Viename jų liko ankstyvoji mano jaunystė.

Dabar miestelis gerokai išaugęs, tačiau stoties aplinka apleista, nešvari, netvarkinga – suskaudo širdį pamačius.

Dauguma mano metų jaunimo teišgalėjo baigti pradžios mokyklą, tačiau gyveno šviesiai. Tų laikų su dabartiniais neįmanoma palyginti. Kodėl taip yra? Priežasčių daug. Gal mano samprotavimai kam pasirodys keisti, tačiau ir aš savaip nustebčiau, jei kas pradėtų įrodinėti kitaip. Ir ne mikrofonai, ne sintetatoriai čia kalti.

Jaunas žmogus jautrus. Jį veikia daug kas. Nors apmaudu, tačiau neigiamų reiškinų poveikis įtaigesnis, greičiau įsisavinamas.

Ne taip seniai Konservatorijoje* per stojamuosius egzaminus į aktorius specialybę mačiau garbingas profesores, traukiančias dėmą ir pučiančias jį tiesiai į etiudus atliekančius žmones... Mačiau ir kaip entuziastingai reaguojama į tuos etiudų epizodus, kurie primena *gatvinį* elgesį... Pagalvojau: ne jaunimas kaltas, kad šiandien jis toks.

Pridursiu: ano meto inteligentai, ragavę mokslo užsieniuose, neparveždavo į Lietuvą tokių *naujovių*, kokias matome šiandien. Na, gal anuomet ir užsienis buvo kitoks?

Jeigu pankroką ar net diskoteką būtume išvydę anuomet, ne vienam šautų į galvą

* Dabar Lietuvos muzikos ir teatro akademija

klausimas: ar jie, šita masė, protiškai sveiki?

Visai ne naivu, kad mūsų šokių vakarams pakakdavo ir vieno smuiko, jeigu jau ansambliuko nepavykdavo suburti... Neturėjome magnetofonų, sintetatorių, tačiau nebūdavo ir to laukinio kaukimo, peštynių, o apie narkomaniją niekas iš tolo nenučiuokė. Stoties gyvenvietėje apsilankydavo jaunimo iš kaimo ir dvaro, visi bendraudavome draugiškai. Kaimų bernai vakarais dainuodavo. Net pas mus girdėdavosi. Iš dainos, iš dainavimo pobūdžio galėjai atskirti, kurio kaimo – Delnickų ar Išlandžių – vyrukai dainuoja.

Tiesa, buvome girdėję, jog kažkur apie Simną gyvena trys broliai peštukai, tačiau Šeštokuose jie pasirodydavo retai. Vienui vienintelis geležinkelio policijos žandaras Čėsna, žiūrėjęs tvarkos nuo Šeštokų iki pat Kazlų Rūdos, puikiausiai susitvarkydavo. Retkarčiais, kai minėti broliukai ką nors iškrėsdavo, Čėsna pasikviesdavo juos pokalbio. Žmonės šnekėjo, būk, įkrėsdavęs jiems *bananų* – to ilgam užtekdavę. Tikra tiesa. Puikiausiai tą pamenu. Net brolių pavardę dar žinau.

Yra ir daugiau būdingų pavyzdžių...

Būta tokio laikraščio – „10 centų“. Bijau suklysti, bet, regis, jį redagavo Justas Paleckis*. Žinoma, vyresnysis... Tame laikraštyje pateikdavo įvairiausių keistų žinių: būk, kažkur apie Vieکشnius susipliekė bernai, būk, netoli Utenos moteriškai nuo tvoros žiogrių kažkas šešias puodynes nudžiovė, kurios vėliau rastos ant tos pat moteriškės kluono kraigo užkeltos...

Šeštokų žmonės rimčiau sunerimo, tik patyrę, jog Žemaitijoje atsiradęs plėšikas Rickus.

* Iliustruoto, bulvarinio pobūdžio dienraščio „10 centų“, leisto 1933 – 1940 metais, atsakingasis redaktorius ir leidėjas buvo A. Narkevičius.

Daug dešimtmečių prabėgo nuo tų dienų. Daug kas pasikeitė. Technikos pažanga, galimybė pažinti kitus kraštus, karai, okupacijos – visa kas turėjo įtakos žmonių tarpusavio santykiams, jų gyvenimo būdai. Permainos ypač pakeitė jaunimą – elgesio normos pernelyg nutolo nuo deramų. Šito labai gaila, nes pozityvioji jaunimo dalis nepajėgi atsverti ar bent svariau įtakoti antrąją, deją, gausesniąją dalį, pasišovusią gyventi, kaip patys kad sako, pagal kitas *normas*.

Pasikeitė ir Šeštokų stoties aplinka, žmonės... Šeštokų dvaro prisimenu tik gyvenamojo namo griuvenas. Liūdni griuvėsiai riogsojo anuomet vadintame Baldauskaičių sode. Esu laipiojęs po tas nuolaužas. Įsiminė vienas sienos fragmentas su buvusių langų kiaurymėmis.

Kažin, ar gražios būta grafaitės, kitados svajingai žiūrėjusios pro vieną tų langų?

Deja, nors ir lakią vaizduotę turėjau, ji nesukūrė jokio, bent apytikrio, grafaitės paveikslė. Gal kliudė dar gyvenusios paskutiniosios tų valdų savininkės – Kaziūnės ir Vanda Baldauskaitės? Mat Vandos būta itin negražios... Tačiau, nežiūrint nieko, Vanda Šeštokams reikšminga: besikuriant parapijai, jos iniciatyva, abi seserys padovanojo žemės sklypus bažnyčiai statyti, kapavietei ir klebonijos ūkiui. Už tai dvarininkaitės buvo atitinkamai pagerbtos – kairėje didžiojo altoriaus pusėje, šalia zakristijos durų, abiems buvo įrengtos *klaupkos*. Gana puošni vieta – suolas sėdėti ir klūpoti per pamaldas. Seserys tuo naudojosi, kol buvo gyvos. Beje, į savo gyvenimo pabaigą jos visiškai nusigyveno ir joms dažnokai prirėkdavo parapijos ar klebonijos paramos.

Seserų nuskurdimo priežastys gana komplikuotos. Kalbėjo žmonės, kad dėl to gali būti kaltas Šeštokų klebonas Kajetonas Zdančius. Sako, konfliktinę situaciją išsprendė Vilkaviškio vyskupas Karosas, iškėlęs kunigą Zdančių į Kapčiamiestį, tačiau buvusių dvarininkų padėtis dėl to nepakito – jos pasimirė dideliame skurde.

Beje, šis dvaras kažkuo susijęs su grafais Gauronskiais. Šių grafų palaikus mačiau Rudaminos (Lazdijų apskritis) bažnyčios rūsiuose bedūlančius. Tačiau ar grafų likučiai tikrai turi kokio ryšio su minimais rūmų griuvėsiais, tvirtinti negaliu. Tą man pasakojo ilgametis Rudaminos bažnyčios vargonininkas, senukas Zubrys.

O gal iš tikro būta mano fantazijos sukurtos grafaitės? Juk vienas rūsyje buvusių karstų atrodė nedidukas ir kažkoks gležnas.

Kiek toliau nuo Baldauskaičių sodo išsidėstę buvusio dvaro pastatai. Vėliau ši vieta vadinta Delnickų palivarku, kurį iš lenkiško kraujo turėjusių panelių Vandos ir Kaziūnės nupirko, regis, Vincas Kubertavičius, žymaus Lietuvos artisto Petro Kubertavičiaus brolis.

Esu čia praleidęs nemaža malonių vaikystės valandėlių, nes mudu su Danute Kubertavičiūte lankėme tą pačią mokyklą, o vasarą, kai atvykdavo poilsiauti artistė Vainiūnaitė-Kubertavičienė su vyru Petru ir dukra Dalia, buvodavau ten dažnai, nes Kubertavičiai mane mėgo. Kokią dieną nenuvykus, laikraščių į paštą atvažiavęs Vincas Kubertavičius būtinai parsigabendavo mane kartu.

Vėliau, kai Dalia jau tapo Vilniaus dramos teatro artistė, vėl susitikome, nes ir aš gyvenau Vilniuje, lankiau to paties teatro dramos studiją.

Baldauskaičių sodu anuomet gąsdindavo vaikus. Ten, giriai, naktimis ant medžių pakimbas Mėnulis ir ūkaujās, kad kas jį nukabintų, o kam nors pabandžius tą padaryti, skaudžiai nudeginās pirštus.

Dar: viename sodo kampų, giriai, savaime užsideganti ugnis, o Mockevičių gaidžiui sugiedojus tris kartus, apie vidurnaktį, kertinio lango kiaurymėje pasirodanti pati dvaro ponia, apsigaubusi baltu šydu, rankose degančią žvakę belaikanti... Kas

matė, pasakojo, jog jinais balta skarele šluosčiusi akis, o jos raudą ne sykį girdėjusios greta sodo esančio Liepinės kaimo moterys, grįžtančios iš Rarotų šv. Mišių. Raudojimo priežastį vaizdžiausiai aiškino Dalia, būsimoji artistė. Jos manymu, ponios mylimasis nukritęs nuo arklio ir užsimušęs į akmenį. Tuomet į diskusiją įsiterpdavo Danutė, tvirtinusi, kad jokio mylimojo negalėję būti, nes dvarininkė jau buvo ištekėjusi. Iš manęs paramos Dalia taip pat nesulaukdavo, turėjau tvirtą nuostatą: jeigu ponias jau turėjo poną, tai akmenį mylimajam po galva bus pakišęs velnias ir pasiūlydavo visiškai teisingai. Diskusija baigėsi, kai Dalia pasiūlydavo man keliauti, iš kur atėjęs. Taip ir padarydavau. Iki kito karto...

Vienoms istorijoms apie šį sodą netekus populiarumo, rasdavosi kitų, dar labiau intriguojančių. Viena jų ta, kad Butanavičiaus kalvėje naktį savaime įsidedęs žaidras, o raguotas kalvis kaustą juodą arklį. Kaip nepatikėsi, kai tą pasakoja beveik ūsuoti vyrai, o čia pat pypkę dūmijantis vienas rankis kerdžius Vaivada ne tik nieko nepaneigia, bet dar ir priduria: auštant gindamas karves į ganyklą jis matęs tokių *prajovų*, apie kuriuos nė pasakoti negalys – dar prasitars kas nors vaikams girdint, tie ir be miego paliks...

Kiek vėliau, kai atvykdavau vasaros atostogų, esu buvęs visiškai vienas tame sode – jau gerokai po saulėlydžio. Įspūdingai atrodė milžiniški medžiai, pilni apuokų apgyventų drevių, jų ūksminga, paslapčių pilna tankynė, kurioje, mėnuliui pašvietus, suboluodavo buvusios sienos fragmentas... Tačiau vos tik ūkteleidavo pelėda, palikdavo nejauku, norėdavau dingti iš čia, o po kurio laiko ir vėl traukdavo grįžti į sodą. Kodėl? Negalėčiau pasakyti...

Sodas vaikus masino lyg žiedas bites. Gal todėl nemažai legendų apie jį sukurdavo ir mamos. Bijodavo, kad jų mažyliai per toli nuo namų nenuklystų, juk nuo stoties

buvo kilometras, gal net daugiau kelio. Tačiau jaunuomenė nekreipdavo dėmesio į *besikariantį* mėnulį – linksmindavosi sodo aikštelėje, ruošdavo įvairiausias šventes. Aktyviausi gražių pramogų rengėjai buvo pavasarininkų kuopos nariai. Rami, katalikiška organizacija, propaguojanti dorą gyvenimo būdą. Politikuoti ten nebuvo kam, nes nariai apie politiką ničnieko neišmanė.

Šeštokų kaimas išsidėstęs abipus kelio į Pileckus, Išlandžius, Strazdus ir dar toliau. Kaimas niekuo ypatingu nepasižymėjo. Nebuvo čia puošnių sodybų ar ko kito, net gėlių darželių, tokių kaip Mikniškiuose ar Vidzgailuose, mažai. Gėlėmis apodintas tik kryžius Ancerevičiaus sodyboje.

Ypač nejaukiai kaimas atrodydavo rudenį, keliams pabjurus. Kai nuo akmenimis grįsto plentelio reikėdavo sukintis į dešinę, vežimas smukdavo į tirštą purvo tyrę beveik iki ratų ašių. Atrodė, arkliai jau niekad nepajėgs ištempti iš marmalynės. Ruduo taip giliai įsiėsdavo į kelią, kad jis beveik iki vidurvasario neišdžiūdavo, mat abipus jo besišliejusios trobos skendėjo medžių tankumyne. Šimtamečiai topoliai šakomis lyg rankomis susikibdavo su antrojoje kelio pusėje augančiomis drebulėmis, kažką tarpusavy šnibždėdavo, šlamėdavo – tartum lopšinę dainuodami, o pavasariais tirštai sulapoje, kliudydavo saulės spinduliams bent kiek pradžiovinti išvargusią žemę. Vos apie Žolinę kelias imdavo šiek tiek dulkėti, kai puošnios bričkos ar paprastos vežėčios dardėdavo į atlaisdus Šeštokų bažnyčioje.

Ties Jono Miluko sodyba, kurioje gal dvejus metus buvo mokykla, o antros eilės trečiajame suole ir mano sėdėta, iš pagrindinio kelio atsišakojęs keliukas bėgo į Jukneliškę. Tos nedidelės kryžkelės kampe būta senų kapinaičių. Jose palaidoti pirmojo pasaulinio karo vokiečių kariai. Kapinaitės buvo apleistos, bemaž pamirštos.

Tik apie 1928-uosius iš Vokietijos atvykusi grupė kariškių perkėlė čionai dar keletą karių palaikų, gulėjusių priešais geležinkelio stotį, ir kryžkelės kapinaites gražiai sutvarkė – išliejo betono kryželius, aptvėrė ažuoline tvorele. Negalėčiau paaiškinti kodėl, tačiau į mokyklą eidamas vis norėdavau parymoti ant tos tvorelės ir šiek tiek pamąstyti. Stengdavausi vaizduotėje atgaminti čia suguldytų karių išvaizdą, galvodavau, kaip sunku jiems buvo mirti, jaučiant, jog artimieji niekuomet nesužinos, kur, kokiomis aplinkybėmis jie žuvę, kur palaidoti...

Ir štai: po daugelio metų Vokietijos valdžia pasirūpino jais. Dabar jų artimieji – jei tik dar patys tebėra gyvi – sužinos, kad brangūs jų broliai, sūnūs ir vyrai ilsisi taikioje Lietuvos žemėje.

Baisus dalykas – karas.

Vienoje gražesnių Šeštokų trobų užaugo garsus Lietuvos gydytojas, profesorius Chackelis Kibarskis. Jis – kaip ir jaunesnysis brolis – gyvena Vilniuje, o tėvai ir vyresnieji šeimos vaikai tapo genocido aukomis. Vėl baisūs karo pėdsakai, Antrojo pasaulinio karo...

„Ekskursijos“ ir namų šiluma

Kaimo pabaigoje, gražioje aukštumėlėje – mano mokytojo Jono Šmulksčio sodyba. Kad ne į rytus plytintis raistas, vadintas Samanynu, nuo jo trobos tiesia linija iki miestelio ir puskilometris tebutų. Tačiau apeinant raistą ir žingsniuojant keliu per kaimą, kur kas toliau.

Žiemos metų mudu su vienmečiu bičiuliu Feliksu Subačiumi tiesiai per Samanyną eidavome pas mokytoją knygelių pasiskaityti. Du kartu per mėnesį, šeštadieniais, mokytojas visą šūsnį knygų atsinešdavo ir į mokyklą, išdalindavo mums. Tų šeštadienių labai laukdavome. Spėliodavome, ką kuris gaus šį kartą. Tačiau ką reiškia viena knygelė dviem savaitėm? Juk ji bematant, jau per sekmadienio vakarą būdavo perskaityta. Todėl mudu su Feliksu ir išsiruošdavome į *ekskursijas*, būtinai pasirinkę dieną, kai pusto. Per pūgą kelionė atrodydavo dar tolimesnė, dar įspūdingesnė. Mokytojas visuomet mus maloniai sutikdavo ir pasidžiaugdavo, kad esame taip romantiškai nusiteikę. Įtikindavome jį, jog nieko įspūdingesnio už mudviejų žygį nebūna. Gal todėl – suprasdamas ir atjausdamas – parinkdavo atitinkamų knygelių.

Po *ekskursijų* pas mokytoją mažesniems vaikams pripasakodavome nebūtų nuotykių. Meluodavome, net ausys kaisdavo. Matyt, anų laikų žiemos tas fantazijas gimdė. Kokius vėpūtinus supustydavo! Dabar tokių gilių žiemų nebeįsitaiko. O gal vaikystėje viskas atrodo kitaip?

Tuo laiku susipažinau su Astridos Lindgren kūryba, o už Selmos Lagerliof „Dvasios ir žmonės“, „Liljekrūnos namai“, „Sakmė apie Gestą Berlingą“ nieko gražesnio nebuvau skaitęs. O Andersenai? Broliai Grimai? Ar gali kas juos pamiršti?

Gilų pėdsaką paliko ir rašytojo bei pedagogo Prano Mašiotto švelnios pasakaitės bei apsakymai. Anuomet dar nesugebėjau vertinti Prano Mašiotto iškeltos vaiko individualybės problemos, tačiau vėliau, kai mano meninė veikla pakrypo į vaikus, į jų interesų puoselėjimą, didelės įtakos turėjo kadaise perskaityti nuoširdumu dvelkiantys kaimo vaikų buities vaizdai. Anuomet jie visiškai atitiko mūsų vaikystės interesus ir turtino dvasinį nusiteikimą vėliau, kai pradėjau ieškoti kelio į vaikų širdes.

Esu įsitikinęs, jog būtent ši literatūra ano meto sąlygomis sudarė mano *dvasinės akademijos* pamatus.

Pamenu, kai pasisvečiavę pas mokytoją jau susiruošdavome namo, mokytojo žmona Ievutė visados pagirdydavo mus karšta arbata su uogiene, patikrindavo, ar esame gerai užsisegioję, ar viską užsiraišioję, ir tik tada išleisdavo. Iki pusiaukelės mus palydėdavo didžiulis mokytojo šuva Kudlius. Paskui jis grįždavo atgal, tačiau kartais stabtelėdavo ir žvilgčiodavo į mus, lyg norėdamas įsitikinti, ar tikrai namo einame. Tuo metu mokytojo lange jau įsižiebėdavo ir spygsodavo žiburėlis. Pareidavome į namus gerokai vakarėjant. Ne per daug rūstus namiškių pabarimas būdavo niekis, lyginant su kelyje patirtais nuotykiiais.

Palaimintas šeštadienio vakaras. Visi namie. Jauku. Krosnyje kažkas kepama. Sklinda gardūs kvapai... Kokie brangūs šiandien tie prisiminimai, nors visa kas pasiliko labai labai toli...

Vos prisiminus Šeštokus, pirmiausiai atmintyje iškyla brangiausiai asmenys ir, žinoma, geležinkelis į Suvalkus. Tuo metu iš jo bebuvo likęs pylimas, rodantis, jog ten, kažkur – kitados Lietuvai priklausiusios Lietuvos žemės, o dar toliau – Lenkija.

Geležinkelio bėgiai tęsojo iki medinio tilto per Kirsną. Toliau – vien pylimas. Jo viduriu bėgo vos ne iki blizgesio išmintas siauras takas, tarytum čia nuolatos eita tik vieno žmogaus.

Kas dabar pasakys, kur vaikščiojo ir kur sugrįždavo metų metus tuo takeliu žingsniau žmonės?

Niekieno nešienaujamas pylimas puošėsi visokiausiomis lauko gėlėmis. Pati platuma abipus tako buvo lyg kažkokio geradarijo ranka sėta violetiniais katilėliais. Kiek akis užmato, mėlynavo jie vis tolyn, tolyn... Nežinia, kodėl ši gėlė taip pamėgo gryną žvyrą. Regis, čia tik smiltyniniam šlamučiu augti, tačiau... karaliavo katilėliai. Kartais jų pasitaikydavo rožinių ar net visai baltų, nors retai. Žemiau pylimo, jo atšlaimuose, būta visko: augo ir barkūnas, ir šlamutis, ir dirvoninis dobiliukas, ir dvinamė karpėdėlė... O kiek tokių augalų, kurių vardų nežinau! Pamatytumėte, koks tai grožis! Sakyčiau, grožybės Rojus!

Ir vis dėlto, gražiausia tako puošmena buvo tie mėlynuojantys katilėliai. Jie labiausiai traukė akį, nes gėlės susibūrimas į vieną juostą buvo tiesiog stebinantis. Man net botaniškąjį augalo pavadinimą parūpo sužinoti. Pavadinimas gražus: *Campanula*. Kai skubėdavau, turėjau įprotį bėgti ristele. O bėgdamas visados traukdavau savo paties sugalvotą dainelę – primityvią, tačiau man, vaikui, labai gražią, o svarbiausia, tinkamą pagal paskirtį:

*Naktį gėlės miego gula,
Tiktai budi Campanula.*

*Rodo kelią mėlynai,
Kur tau bėgti, jau žinai...*

Ši dainelė labai praversdavo, kai užtrukdavo pamokos ir tekdavo į namus skubėti jau vakarėjant.

O dar šį tolyn nuvilnijantį mėlyną gėlių kaspiną anuomet pavadinau Amžinuoju arba Jūros taku. Gražiai pavadinau. Ne sykį juo pėdindavau. Kelionė į Aštrios Kirsnos dvarą trukdavo kone dvi valandas. Galėdavau kiek norėjęs prisvajoti, prasimanyti nebūtų dalykų. Teisę tam turėjau, juk buvau vaikas. Tada ir prasimaniau tuos vardus: Jūros takas, Amžinasis... Kai vadindavau Amžinuoju, troškau, kad šituo taku niekuomet nepaliautų vaikščiojęs mano Tėvukas.

Begaliniai mylėjau savo Tėtį.

Netrukus už tilto prasidėdavo Zelenkinės miškas. Tuo ne visai lietuvišku vardu jį pavadino caro armijos kareiviai, tiesę geležinkelį į Suvalkus. Tėtis daug laiko praleisdavo šiame miške. Buvo geležinkelio tarnautojas, tad apie septintą ryto turėdavo pasitikti traukinį, atvykstantį iš Alytaus ir skubantį į Kauną, kad vakare traukinio kelionė vėl sėkmingai pasikartotų atgal. Paskui, kiek pasidarbavęs apie namus, Tėvelis visai dienai traukdavo į mišką – ne vien todėl, kad buvo didelis gamtos mylėtojas: miško gėrybės pripildydavo mūsų rūšį, kurią Tėtis savo rankomis buvo surentęs. Ko tik čia bebuvę! Drebulinėse statinaitėse skaniai kvėpėdavo suslėgtos rinktinės rudmėsės, kitose – piengrybiai, kitokie grybai. O skanumas jų!

Be miško dovanų, rūsyje krapais tvoskė agurkai, atitvėrimuose pūpsojo burokėliai, morkos, ridikai, bulvės... Tai liudijo, jog šis gražus natiurmortas – mūsų Mamos ir Tėčio darbščių rankų kūrinys.

O virtuvėje ant *pečiaus* (krosnis – ne tas žodis, ant krosnies tiek visko nesutalpinsi), taigi, ant *pečiaus* nugaros rudenį džiūdavo virtinės baravykų. Ten pat maišeliuose *šildėsi*, kaip Mama sakydavo, visokios arbatos: žemuogėlių lapeliai su uogomis, gydantieji aviečių stiebai, kmynai... Visų nesuskaičiuosi.

Spintose, ąsomis į šonus įsirėmusios, didžiavosi savo turiniu pilvotos puodynės. Ar išvardinsi, kas jose? Gėrėkis, ir tiek! Tos atsargos labai praversdavo žiemą, nes mūsų namuose prie stalo sėsdavo aštuonetas.

Deja, amžino nieko nėra! Štai į Suvalkus ir vėl rieda traukiniai... Vadinasi, nebėra katilėlių jūros nei žmonių numinto tako, nei pačių žmonių, taku kitadosėjusių... Nebėra ir Tėčio, juo vaikščiojusio... Nėra Mamos, brolių... Daugelio daugelio jau nebėra.



Ar paklus man vargonų „dantys“?

Pasibrukęs po pažasčia nedidelę šviesios spalvos smuikelę, padirbtą smuikų meistro Gladkovo, gyvenusio netoli Jukneliškės, žingsniuodavau į Aštrios Kirsnos dvarą.

Pasukus Mikniškių kryptimi (Mikniškių kaimas garsėjo savo gėlių darželiais), prasidėdavo Kriaučiūno dvaro valdos. Reikėjo dar pereiti ir Kirsnelės dvaro kiemą. Spėliodavau, ar nebus palaidas mylimas dvarininko Franko skalikas, rudai pilkas šuo, stipriai išgąsdinęs mane vieną sykį: kaip smarkiai bėgo, taip staiga ir sustojo priešais. Nužvelgė protingomis akimis, matyt, suprato, kad nieko pikto minty neturiu, apsisuko ir nutapnojo atgal. Prie Kirsnelės dvaro kiemo artėdamas, visados tą įvykį atsimindavau: kas žino, ar Rudis ir šiandien bus taikiai nusiteikęs? O gal šuva žinojo, kad pono Franko ir mano Tėvuko santykiai geri? Juk Frankas visados leisdavo pasišienauti jo pievose.

Dievuliau! Kiek metų prabėgo nuo tų laikų! Septyni dešimtmečiai... Tikrai daug. Labai daug... Jau septyni dešimtmečiai nesu buvęs tame dvare, o koks paslaptingas jis man anuomet atrodė... Veikiausiai visi seni dvarai turtingi mums ne visados žinoma praeitimi...

O jau sodo didumėlis! Rodėsi, nė pabaigos jam nebus... Tik tuomet, kai pri-

eidavau karpių tvenkinius, žinodavau, jog jau nebetoli namai, kuriuose gyvena agronomas Petras Augulis.

Petras Augulis mokė mane groti smuiku ir kitų, su muzika susijusių dalykų. Pas jį aš ir keliaudavau. Daug kartų. Nė kiek neprailgdavo! Pakeliui visuomet pamatai šį tą nauja, įdomaus...

Iš Tėvuko buvau sužinojęs visų *sutinkamų* augalėlių pavadinimus – mano pasaulio pažinimas pasipildė neįkainojamomis vertybėmis. Na, ar labai daug kas šiandien žino, jog gražus, lotyniškai *Salvia* vadinamas žolynas yra lietuviškas šalavijas? Jis žydi raudonais ir mėlynais žiedeliais, o skiriasi jiedu ne vien spalva: mėlynasis šalavijas – vaistinis augalas. O katpėdėlės ir šlamučiai? Juk tai skirtingos žolelės, tačiau visų kažkodėl vadinamos vienu – katpėdėlių – vardu..

Daug tokių dalykų sužinojau. Ir vis iš Tėčio. O kad šiandien daug ką pamiršau, pats kaltas...

Ar ne dėl panašaus žinojimo mums tokie brangūs Tadas Ivanauskas, Eugenija Šimkūnaitė, Marija Natkevičiūtė-Ivanauskienė, Česlovas Kudaba ir daugelis kitų, iš kurių išmanymo ir mes stengiamės šį tą nutverti? Už tai didelis jiems visiems dėkui!

Iš Petro Augulio, labai mielo ir kuklaus žmogaus, pirmąsyk išgirdau apie Čiurlionį. Tik mano vaikiškas protelis niekaip nesuvokė, koku būdu, pasak Augulio, didis genijus, galėjo vienu metu būti ir kompozitoriumi, ir dailininku. Pagal mane, tai arba tuo, arba anuo... Net susipainiodavau besamprotaudamas. Mano galvelėje rezgėsi keisti dalykai, kuriems įtakos turėjo aplinka – senutėliai parko medžiai atsispindėdavo atidarytame fortepijono dangtyje... Kartais juodame veidrodiniame paviršiuje greta milžinų medžių pamatydavau ir save – menką vabalą...

Septynių kilometrų kelias į namus neprailgdavo. Vis meiliau glausdavau pažasty savo smuikelę. Ji gera. Kas kartas vis labiau paklūsta mažiems mano pirštams.

Gaidos... Jau žinojau, kas tai per daiktas. Nuostabus raštas... Kai išmokau jį pažinti, supratau, jog tinka ne vien smuikui ar fortepijonui... Ir žmogaus balsas jam paklūsta! Štai kiek visko pasisėmiau iš agronomo Petro Augulio!

Kai smuikas jau puikiai manęs klausė, kai man jau buvo atskleistos juodų bei baltų fortepijono *dantų* paslaptys, Augulis pažadėjo: dar kiek pasitreniravęs galėsiu sėsti ir prie vargonų. Sakė: nuo fortepijono jie nedaug skiriasi, tik reikia, nuspaudus klavišą, mikliai atleisti anksčiau spaustąjį, mat abu vienu metu nuspausti nedailiai kriosi. Kartais, tiesa, ir tokio derinio reikia, tačiau tą aš suprasiaš vėliau.

Suprasiu, – prisizadėdavau. Netvėriau džiaugsmu: tai bent! Tys muzikos instrumentai taps mano draugais!

Per Tėvuko ūsus taip pat nuriedėjo džiaugsmo ašara, kai progai pasitaikius pademonstravau ko išmokęs. Mama šiuo atžvilgiu buvo santūresnė. Ji, lyg ir pasipuikuodama, komentavo: „Nėra ko ašaroti. Aš juk visuomet sakydavau, kad mano vaikas gabus...“

Tėvukas reagavo taikiai: „Aš juk ir nesiginčiju.“

Šeštokų bažnyčia vargonų dar neturėjo, buvo tik fisharmonija. Klebonas, kunigas Bronislovas Vaišnora, leido man praktikuotis, kai bažnyčioje nieko nebūdavo. Bet vieną sekmadienį choristai patyrė staigmeną. Vyriausias vyrų choristų, Čereška, kaip pats sakė, žado neteko: aš akomponavau jų giedamas Mišias! Kur ir kada šito išmokau? O bene vyriausia choristė moteris, Elena Mockevičiūtė, savaip apibūdino reiškini: „Seniai žinojau, kad Dievas šitą vaiką myli!“

Niekas, žinoma, neprieštaravo, o aš buvau laimingas.

Pats dar tik ketvirtos klasės suole sėdėdamas, mokytojos Julijos Avižienytės įpareigotas, jau mokiau bendraklasių dainavimo. Mokytoja žinojo, ko pas Petrą Augulį lakstau.

Liepė, tai ir mokiau. Iš pradžių ne visi vaikai pakluso. Ypač aikštijosi viena nedidukė mergaičiukė, turinti gerą klausą ir gražų balsą. Kartais ji visai pasipūsdavo – atsisakydavo dainuoti arba ginčydavosi su manimi. Žodžiu, pykomės, tačiau iš apmaudo greičiau pravirkdavo mokytojas nei mokinė. Ta mergaitė – Onutė Juodeškaitė, gera mokinė, smalsi gamtai.

Praėjus gal dešimčiai metų mudviem teko susitaikyti: Onutė tapo mano vyresniojo brolio Valento žmona. Deja, mirė visai jaunutė, palikusi visą gyvenimą našlauti savo vyrą Valentiną ir du vaikiukus – dukterį Valytę bei sūnų Jeronimą.

Niekas nepasakys, kas nulėmė tolesnį mano kelią: ar didelis Tėvuko noras, kad vaikas pažintų meno pasaulį, ar mokytojos pasitikėjimas. Veikiausiai, viena ir kita. Tėvukas kone kaip Biliūnas sakė: „Tu sužinok, ko kiti nežino, kad vėliau aniems galėtum perduoti...“ O mokytoja ragindavo: „Pratinkis mokytis dabar, kad vėliau negaištum laiko besimokydamas kitus mokytis...“

Dabar turiu tiek laiko, kiek niekad neturėjau, tad galiu iki smulkmenų prisiminti, kaip nelengvai man sekėsi. Materialinė padėtis ne visą laiką buvo stabili ir palanki. Todėl esu begaliniai dėkingas tiems žmonėms, kurie padėjo man dvasiškai tobulėti. Dėkui ir asmeniniam ryžtui, dėkui gyvenimui, kad nepateikė jokių sąskaitų už atidų stebėjimą, pasiimant iš jo visa, kas galėjo nužymėti mano ateitį.

O tuomet bėgo laimingos vaikystės dienos... Žmonės mane mėgo. Ypač įtikdavau parapijos ūkininkams.

Orūs Šeštokų parapijos ūkininkai, šventadieniai susirinkę į kuklią, medinę bažnytėlę, jų aukomis ir jiems talkinant pastatytą, puikiai matė, kad sumaniai čia sukuosi. Man didelės įtakos turėjo Šeštokų klebonas Bronislovas Vaišnora. Jis patikėdavo užduotis, kurioms įvykdyti reikėjo tam tikro nusimanymo. Pavyzdžiui, žinojau, kuriai dienai ar šventei kokios spalvos liturginiai rūbai tinka. Tiesa, buvo toks lotyniškas bažnytinis kalendorius, į jį pasižiūrėdavau. To kalendoriaus pavadinimą buvau primiršęs, bet neseniai anūkas Laurynas pavežėjo mane iki Šeštokų aplankyti tėvelių ir brolio kapų... Ta proga susipažinau su dabartiniu klebonu Kęstučiu Bekasovu. Malonus kunigas man priminė, jog kalendorius vadinasi *Rubricella*.

Labai mėgau pagal šį kalendorių į tvarkingą eilę dėlioti gražiausių raštų ir spalvų, nuostabaus audimo arnotus, laikytus zakristijos komodoje. Ir dabar dar regiu baltą, iškilmingą, įmantriai siuvinėtą puošnų arnotą arba nuostabiausių raštų violetinį bažnytinį rūbą, kurio prisiminimas visados sukelia švelnią melancholiją. Ir štai: po septyniasdešimties metų su šiuo arnotu pasimačiau! Pajutau septyniasdešimt kartų sustiprintą jo žavesį! Nesitikėjau, kad vasara gali būti tokia dosni... Mielas kunigas Kęstutis daug ką man parodė, daug įdomaus papasakojo. Senučiukė komoda taip pat niekur nedingusi. Tebestovi zakristijoje, kur mano daug kartų buvota, tik pastumta į kitą vietą. Nužvelgiau kampelį, kur kabodavo Mamos pasiūta mažutė mano kamža... Buvo išsiuvinėta rožytėmis.

Kiek nustebino pasikeitimai bažnyčios viduje. Rodos, viskas taip pat: pažįstami altoriai, paveikslai... O vis dėlto kitoks vaizdas: kur kas jaukiau, žavi tvarka, nuostabi

švara. Net kilimai patiesti, apie kuriuos mano jaunystės metais nė svajoti nebūtume svajoję. Justi rūpestinga ranka.

Visa, ko būta mano minimoje komodoje, Šeštokų bažnyčiai – naujakurei – padovanojo gretimų ir tolimesnių parapijų žmonės.

Vienas arnotas, gulėjęs apatiniojo stalčiaus dugne, buvo ypatingo grožio. Platų jo kryžių per visą ilgį puošė įvairiaspalvės gėlės. Buvo jau toks senutis, kad šilko audinys vos laikėsi. Pagerbdami šio liturginio rūbo amžių, mudu su kunigu Bronislovu Vaišnora nutarėme per Sekmines paskutinį kartą pasinaudoti jo paslaugomis, o po pamaldų suvyniojome į baltą drobulę ir pagarbiai padėjome į stalčių. Tikriausiai, visiems laikams... Man buvo gaila arnoto. Gerai pamenu savo tos dienos nuotaiką, todėl dabar kunigo Kęstučio neprašiau, kad pabandytume *senuko* paieškoti. O jeigu jo nėra? Tai kur jis?

Klebonas Bronislovas Vaišnora ypač leisdavo pasireikšti mano fantazijai, kai per šv. Velykas ruošdavome vadinamąjį Kristaus *grabą*. Gražus mano triūsas labai džiugino Tėvuką.

Man rodos, tuo laiku radau kažką brangaus, ko paskui jau nebepraradau...

Dar ir dabar, rodos, užuodžiu gėlių ir smilkalų kvapą po Žolinės mišparų. O, koks buvau laimingas, kai per šias pamaldas galėdavau vargonuoti pats!

„Užintonuok man aukštai,“ – sakydavo kunigas Pijus Ragažinskas, Liudvinavo parapijos klebonas, atvykęs talkininkauti per atlaidus.

Man tik to tereikėdavo! Labai laukdavau, kad galėčiau patarnauti kunigams, kurie prašydavo *užintonuoti aukštai*. Toks buvo kunigas Starkus, teologijos ir filosofijos daktaras, atvykdavęs, regis, iš Lazdijų.

Mano tenoriukas tebeskambėjo vaikišku diskantu:

Non nobis, Domine, non nobis!

*Sed nomen Domini tua di gloriam!**

Anuomet būdavo paprotys šventinti laukus.

Klebonas Bronislovas visuomet pasiimdavo ir mane. Šventinimas – tam tikros liturginės apeigos, kurias išmaniau ir sugebėdavau patarnauti.

Po laukų šventinimo kurio nors labiau pasiturinčio ūkininko namuose – iškilmingi pietūs. Sėdėdavau visuomet šalia klebono. Gaspadinės įdėdavo sūrį Mamai parvežti. Ne šiaip sau sūrį, o saldinį...

Prunkštaujanciais sarčiais kinkyta brička dardėdavome abu su klebonu per Šeštokus, grįždami iš Ramanavo, Strazdų, Delnicos... Nors mano namai pakeliui, niekad neišlipdavau, važiuodavau iki pat klebonijos, kad tik daugiau kas matytų... O į namus parbėgdavau ristele. Netoli tebuvo.

Mamai malonu, kad mane su klebonu matydavo kitos moterys, o Tėvukas, išgirdęs „Gerą vaiką turi, Antanai!“, graudendavosi: „Nesiskundžiu...“

Tiesą sakant, kas čia bloga pasėdėti šalia klebono, kiek pasipuikuoti? Kas nepuikuotu? Juk kunigas buvo šviesulys... Bažnyčia žmonėms davė visa, kuo mes, vyresnioji karta, esame turtingi dabar.

Skulptorius Vladas Žuklys, gyvenantis ir kuriantis Kaune**, savo dirbtuvėje turi nemažus ir neblogus vargonus. Nors retai, bet buvodavau pas jį. Sykį klausia:

„Ko tu visą laiką nuo tos pačios giesmės pradedi?“

„Na, matai, – sakau, – „Ave, Maris Stella**“ – gražiausias himnas Dievo motinai, o ji – manoji žvaigždė.

„Ir manoji...“

„Ir tavoji...“

„Teisybę sakai!“

Toliau klausom vargonų.

„Vis dėlto vargonai – ne fortepijonas!“

„Gražu ir fortepijonas, kai groja meistras.“

Šiuo klausimu sutariame.

Ai, tie Šeštokai, Šeštokai! Vargonų muzika nuolatos man juos primena.

Tas metas nuostabus ne vien todėl, kad vaikystės dienos. Man svarbiau, kad jau tuomet gebėjau suvokti, jog virš mūsų tvyro kažkas tobulesnis, palaimintas, prakilnesnis, nei kasdienė nelengva būtis. Tik reikia išmokti rasti, pamatyti, pajusti... Reikia stengtis pačiam būti bent dalelyte gėrio, kurį jauti širdimi.

Mane besąlygiškai žavėjo bažnyčios atmosfera. Nusiraminiamą bei paguodą rasdavau ir žymiai vėliau, aplankęs Vilniaus baroką, galingą Švėkšnos gotiką ar senučiukę, medinę, labai kuklią Žemaičių Naumiesčio bažnytėlę, į kurią iš Švėkšnos buvo atkeltas mano Bičiulių Bičiulis, kunigas Petras Bernotas. Ten, šventoriuje, valandai atėjus, jis atgulė ir amžinojo poilsio.

Kokia tai buvo šviesi asmenybė! Antrasis Lietuvos Strazdelis...

* Ne mums, Tėve, ne mums! Tik tavo vardui garbė! – lotyniškai giedamas šlovės himnas, tamplierių ordino devizas.

** Mirė 2013 metais, sulaukęs devyniasdešimt šešerių.

* Sveika, Jūrų Žvaigždė. (Lot.)

Kai iš tremties grįžo vyskupas Ramanauskas*, panoro apsigyventi Švėkšnos altarijoje, glaustis šalia kunigo Petro. Nors dvasininkų rangas buvo skirtingas, juos rišo sielų bendrystė, paprastumas, požiūris į kaimo žmogelį. Matyt, todėl vyskupas ir atsisakė bent kiek prabangesnio gyvenimo vyskupijos rūmuose, o apsigyveno gerokai pakrypusiame namelyje, šalia kunigo Petro Mamaitės išpuoselėtų jurginų su rūtom...

Keliolika dienų teko praleisti bendraujant su Ekscelencija. Gėrėjausi jo nuostabia, giliai žmogiška šypsena ir suraminančiu žodžiu.

Dabar, pačiame gyvenimo saulėlydy, tenka išgirsti panašaus turtingumo, tobulai į sielą krentančius pamokslus buvusio (nors nepaprastai sunku tarti šį žodį) Šventojo Archangelo Mykolo bažnyčios rektoriaus, kunigo Ričardo Mikutavičiaus**. Kokia laimė, kad jo kalbėjimas nustelbia sujauktų mūsų dienų nuotaikas!

Esame liudininkai didžiulės skriaudos, padarytos šiam dvasininkui. Man per netrumpą gyvenimą teko visko patirti, tačiau neteisybė niekad neatrodė tokia ryški kaip šiuo atveju.

Praradome miesto centre šventovę, pasižyminčią didžiule trauka. Dabar ten nyku ir tuščia, o patirta žaizda dar kraujuoja ir neleidžia peržengti slenksčio, kur viskas primena buvusį rūpestį, atstatant suniokotą bažnyčią ir kraupų atpildą už dideles pastangas.

Kiek kunigo Mikutavičiaus triūso įdėta restauruojant, atnaujinant ne vienerius Dievo namus Lietuvoje. Ir už viską – tokia „padėka“?

Vien tik šio kunigo ramybė, jo aukšta kultūra ir savojo luomo, savosios misijos bei paskirties suvokimas leidžia tikėti, jog su dar didesne jėga atgims, kas tamsių

jėgų laikinai sunaikinta. Laikas atitinkamai įvertins skriaudėjų nuopelnus!

Sykį važiauvau į Šeštokus, prirėkęs dvasinės paspirties. Man ji įmanoma tik tada, kai bent vieną akimirką galiu žvilgtelėti į savo vaikystę...

Stabtelėjau ties savąja bažnytele. Pabandžiau užsukti. Užrakinta. Sutikta moterėlė pasiguodė, kad nuolatinio kunigo Šeštokuose nebesą, tik atvažiuojantis... Ir nustebau, ir nusiminiau.

O štai pernai, su anūku važiuodamas tuo pačiu tikslu, prie bažnyčios išvydau dvasiškį. Taip susipažinau su kunigu Kęstučiu Bekasovu, apie kurį jau užsiminiau.

Deja, šis apsilankymas Šeštokuose mažai prisiminimų atgaivino. O juk norėjau mylimam Laurynui parodyti, kas liudytų mano vaikystę! Vis dėlto parodžiau namą, kuriame augau. Atrodė toks pat, tik nuo senatvės gerokai gunktelėjęs – lyg senukas, nesiskutęs barzdos. Neatpažįstamai nejaukus, nešvarus kiemas... O kažkada juk čia buvo taip linksma: daugybė paukščių, kurių būry puikavosi gražuolis, Tėčio ilgai ieškotas gaidys, ant stogo burkuodavo balandžiai, dėl gražesnio krūmo ar vietos pastogėje nuolatos konfliktuodavo ir pešdavosi žvirbliai...

Ak! Nieko nebelikę, nieko! Mano Laurynui sunku patikėti, jog kitados čia buvo gražu gyventi...

1921 metais su tėvais mes – sesuo ir keturi broliai: Marija, Antanas, Jonas, Valentas ir Stasys – grįžome į Lietuvą. Visi buvom gimę Maskvoje: Rogožskaja zastava, Četyrnadcatyj pereulok. Lietuvoje, Seinų apskrities Rudaminos valsčiaus Kelmaičių kaime, dvarininko Griminsko sodyboje, gimė tik jauniausias mūsų brolis Bronius.

Neapmaudu, kad gimėme Maskvoje. Juk tėvai – lietuviai. Namuose kalbėdavome tik lietuviškai.

Tėtis, septynerius metus atitarnavęs caro armijoje, įgijo geležinkelininko specialybę, buvo paskirtas traukinio „Maskva – Varšuva“ vyriausiuoju konduktoriumi.

* Pranciškus Ramanauskas (1893 – 1959) – teologijos mokslų daktaras, profesorius, kankinys.

** Nužudytas 1998 metų liepos 1 dieną.

Maskvoje susipažino su geležinkelių tiltų konstruktoriaus dukra Kazimiera Ilcevičiūte, kilusia iš Varėnos pavieto, Dziežiškių kaimo. Ji ir tapo visų mūsų Mama.

Tėvuko svajonė sugrįžti į Lietuvą išsipildė, kai Rusijoje prasidėjo revoliucija.

Grįžimas buvo sunkus, sudėtingas, pavojingas, kol pagaliau apsistojome Seinų apskrityje, Rudaminos valsčiaus Bielėnų kaime, Tėvuko gimtinėje, pas jo brolių Juozapą.

Netrukus išsikraustėme į mano jau minėtą netoliese buvusį Griminsko dvarą Kelmaičiuose, kur pasaulį išvydo Bronius. Jo krikšto mama tapo dvarininkaitė. Dvarininkas buvo lenkas. Mūsų senelis, Mamos tėvas, taip pat turėjo lenkiško kraujo, tad Mama kalbėjo lenkiškai. Kurį laiką dvarininkas mus rėmė.

Šiuo metu esam likę dviese – sesuo Marija ir aš.* Nebėra Antano, Jono, neseniai Anapilin iškeliavo Valentinas, nebėra ir paties jauniausiojo – Broniaus. Tėvukai Šeštokuose, po ošiančiais kapinių topoliais, kurių dalis paties Tėvuko sodinta... Ten pat ir brolis Jonas.

Šeštokuose apsistojome ilgam, nors ilgainiui skirstėmės kas kur – kam kas lemta.

Namas, kuriame gyvenome, medinis, geltonai dažytas – kaip ir visi geležinkeliečiams skirti namai, išsirikiavę viena eile. Iš viso būta aštuonių – po tris keturis butus kiekviename. Butai nedidukai, juk namai – kaip ir stotis – statyti dar caro laikais.

Gale namo tyvuliavo, galima sakyti, pelkė. Mūsų tėvukas, tikras dzūkas, kilęs iš kaimo, kurį puošė trys dangų stebinčios akys, trys ežerai – Gilbietis, Kalninis ir Lapūkis – į tą liūną negalėjo ramiai žiūrėti. Ilgai nesvarstęs privežė karučiais

derlingos žemės, ir buvęs drėgnas kimsynas tapo pavyzdiniu gamtos kampeliu.

Šeštokiškiai stebėjosi mūsų Tėvuko darbštumu ir negailėjo pagyrų, o mano jau minėta pavasarinė komisija, pamačiusi tuos pasikeitimus, įsakė aplinką aptverti gražia tvora. To grožio tiek tebuvo: medinė, žaliai dažyta, tačiau tvarkinga.

Paklaustas, kiek karučių juodžemio prireikė, Tėvukas sakė iki pusanthro šimto dar skaičiavęs, o paskui liovėsis ir pametęs skaičių...

Gėlės! Gėlės, gėlės... Atsirado net ir tokių, kokių Šeštokuose niekuomet nebuvo ir kurios vėliau paplito po visą gyvenvietę. Įvairiarūšiai astrai, vešlūs ir kvapūs pelėžirniai, kukli, dabar jau retai kur aptinkama razeta ir, žinoma, rūtos, be kurių darželių Lietuvoje juk nebūna. Tėvuko sukultūrintoje *plantacijoje* rūtos skyrė gėlyną nuo proziškesnės dalies, kurioje tingiai gulinėjo agurkai, vešliai žaliavo morkos, į viršų kopė pupelės, vadinamos šabalbonais. Nuošaliau pūpsėjo moliūgai, o į visą ūkį iš viršaus žvalgėsi keletas saulėgražų, lyg klausdamos: kas dar? Įvairovė tikrai buvo didelė, rudenį turėdavome kuo pasidžiaugti.



* Stasys Ratkevičius mirė 2010 metų liepos 5 dieną, eidamas 94-uosius metus.

Apie „lakūnus“ ir pirmuosius „koncertus“

Laikas bėgo ne tik gražiai, bet ir greitai – vasara po vasaros, žiema po žimos. Nė nepajutome, kada iš kuolo, įkalto rūsio šlaitui sutvirtinti, išaugo dvi rykštės... Netrukus jos buvo jau tokio didumo, kad mudu su Broniumi, galėdavome įkopti gana aukštai ir vaizduoti lakūnus – įsiūbavę šakas tarėmės skrendą lėktuvu. Prieš skrydį gerokai pasiginčydavome, kuris būsiąs kapitonas Česonis. Reali asmenybė. Jo tėvai ūkininkai gyveno Šeštokų kaime, sūnus dažnai atskrisdavo ir sukdamo ratus aplinkui gimtąją sodybą, o žimos metą, kai užšaldavo plačiai patvinęs paupio vanduo, net ir nutūpdavo ant ledo. Tai bent būdavo įvykis! Būrių būriai traukdavo prie konstruktoriaus Gustaičio „Ambo“ ir stengdavosi bent jau paglostyti sparnuotį. Lakūnas, vieną kitą valandą paviešėjęs pas tėvus, pakildavo, o mes ilgai spoksodavome į blizgantį nutolstantį lėktuvą.

Į Česonį nusižiūrėję, mudu su broliu ir išmokome *skraidyti*. Oi, kaip kliūdavo nuo Tėvuko – ir lėktuvo kapitonui, ir asistentui. Tėvukas žinojo: topolis – trapus medis, tereikia vieno stipresnio vėjo gūσιο ir abu *pilotai* nudribs iš beveik penkiolikos metrų aukščio...

Mes ne taip sparčiai veržėmės į viršų, kaip mūsų lėktuvas, tačiau augome...

Gaila, kad dabar Šeštokuose nebėra šio širdžiai mielo namų kampelio. Jo grožis

išnyko, kaip išnyko ir grožio kūrėjas – Ratkevičių Tėvukas. Pasikeitė, labai pasikeitė aplinka – į blogąją pusę. Nelabai kam berūpi, kad būtų gražu, kur gyvenama. Gal degtinė kalta? Tingumas? Abejingumas?

Tėvuko sukurtame rojuje mudu su seseria Marija rengdavome koncertus. Aš grieždavau smuiku, sesuo pritardavo gitara. Padainuodavome. Abu buvome muzikalūs. Mūsų koncertų dažniausiai klausydavo ant tvoros pasirėmę Šeštokų žydai, mat mes koncertuodavome šeštadieniais. Nuolatiniai klausytojai buvo broliai Kibarskiai. Matyt, paveikti mudviejų muzikavimo jiedu – ilgalaikio kredito sąlygom – duodavo Tėvukams grūdų duonai. Kibarskiai vertėsi grūdų prekyba. Vyriausias brolis Maušas kokį maišelį kartais pamėtėdavo ir be jokio kredito, dovanų.

Kad pramogėlė žmonėms patinka, liudijo ir simpatiško seno kepėjo Jankelio dalyvavimas koncertuose. Šiaip jau nelabai linkęs pramogauti, šeštadieniais ateidavo parymoti ant tvoros. Šis mielas žmogus išsiskyrė įpročiu kepurės snapelį gerokai nusukti į šoną, kas darė jį dar simpatiškesnį. Senas žydas sakydavo man: „Stas, aš, Jankelis, niekad os neverkiu, o kai tu grajini, visada nubraukiu abidvi ašaras.“

Į koncertą susirinkdavo ne vien žydai. Rymodavo ant tvoros ir lietuviai, tačiau žydai buvo nuoširdesni, be pavydo, negailėdavo gero žodžio...

Visoje apylinkėje vienintelį firmos „Marconi“ radijo imtuvą turėjo inžinierius, geležinkelininkas Sidabras. Sykį buvo mane pasikvietęs pasiklausti laidos iš Kauno. Kol rado stotį, kažką sukinėjo, krapštė, derino: aparatas stūgavo ir klykė kaip negailestingai gniaužomas katinas, bet pagaliau išgirdome Kazį Inčiūrą: „Alio! Kalba Kaunas! Klausykitės brolių Hofmeklerių muzikos.“

BroLIAI grojo, o Dolskis dainavo: „Eina pulkas linksmai, tvirtai mušdamas koja...“

Įvykis buvo neeilinis, kai Sidabras lipo į medinį, kokių dvidešimties metrų aukščio stulpą atnarplioti vėjo supainiotos antenos. Į nugenėtą topolį jis lipo su specialiais

kabliais ant kojų. Tokius ir šiandien naudoja elektrikai. O kad inžinierius buvo užsimaukšlinęs odinę lakūno kepurę, mus, vaikus, galutinai pribloškė! Tai bent! Va tau ir Sidabras!

„Nelabojo išmislas! – tvirtai nusprendė Mama, kai papasakojau, ką matęs ir girdėjęs. – Išmestų jį... Kol dar laikas! Kol neprisišaukė nelaimės.“

Mamos nuosprendis buvo neapeliacinis. Tvirtino taip pasakysianti pačiam Sidabru, kai tik pasitaikys pirma proga.

Vaikystės dienos bėgo kažkaip skaisčiai. Lyg ir pavasariai būdavo kitokie, o vasaros pastovesnės: kai šilta, tai šilta kaip reikiant, o kad lyja, irgi sodriai, linksmai, ne nuobodžiai. Dangus viršum Šeštokų visuomet buvo rugiagėlių spalvos. Jokių kalbų apie ekologinį užterštumą... Tokių problemų anuomet niekas nesprendė, nes jų nė nebuvo. Kai uždusę nubėgdavome iki Kirsnos upelio, ten pat, ant pilvų sugulę, atsigerdavome tekančio vandens – ir nieko. Kad nors pilvai pagurgėtų! Nė kiek!

Vienu metu mūsų šeima kiek prakuto. Mama lyg kokia karalienė išeidavo į kiemą su lesalu, o prie jos atskubėdavo koks dvidešimt vištų. Kartais jų būdavo net daugiau, ypač prieš šv. Velykas. O margumas paukščių! Kanapėtos, raibos, apželtkojės... Ir mažučiuokės – perlinės vištelės, kurias vadinome *pataškomis*. Jų labai kietas kiaušinio lukštas, tad per Velykas daužtis – pats tas.

Mama nežiūrėjo veislių. Svarbu, kad gražios būtų. Sakydavo: „O per daugumą kiaušinių ir taip užteksime.“

Dėl iškilmingumo kieme tapinėdavo ir pasipūtęs kalakutas. Niekas jo pasipūtimo nepaisė, tik gaidys, kurį labai mylėjo Tėtis, dažnai kibdavo kalakutui į *snarglį*. Ypač, kai šis kėsindavosi rėžti sparną apie kurią nors gaidžiui priklausančių gražuolių...

Lesinti paukščius turėjome kuo – vyko intensyvi prekyba grūdais: juos vagonais kažkur veždavo, tad daug grūdų pribyrėdavo ant žemės. Reikėjo tik nepatingėti! Grūdai, susimaišę su puria sausa žeme ir smėliu, vištoms buvo tikra prabanga: ir palesi, ir pasiperi čia pat... Užteko lesalo ir karveliams, kurių burkavimas, kai paskleisdavo sparnelius ant stogo, kėlė nuotaiką ir norą gyventi.

O kokių būta šv. Velykų!

Ant atskiro stalo – įvairiausi pyragai – kvepiantys, cukruoti, aguonom apibarstyti.

Ant kito stalo būtinai – iščirškintas paršiukas su dažytu margučiu nasruose. Čia pat – duonos tešloje keptas veršio kumpis. Tos kumpio luobos mes, vaikai, labiau gal nei paties kumpio laukdavome. Veršio kumpį Mama mokėjo ypač skaniai iškepti. Būdavo sultingas – liežuvį prarysi, kaip skanu!

Avižas sudaiginti pasirūpindavo kuris nors brolių. Tarp dubenėlyje sudygusių želmenų gandydavosi porceliano avinukas, kurį po švenčių Mama paslėpdavo spintelėje, kad kantriai sulauktų kitų Velykų.

Visų skanumynų, kuriais Mama rūpindavosi, viso grožio ir pastangų, kad namuose būtų linksma, gera ir sotu, neaprašysi. Mama mylėjo mus visus vienodai, o Dievas laimino tą laikotarpį, tad jautėmės nepaprastai laimingi.

Mūsų gaidys, kaip jau sakyta, buvo rinktinis – tartum gero dailininko nupieštas. Tėvukas dažnai sakydavo, kad pačiam Kiprui* iki mūsų gaidžio toli... Gaidžio klausydamas Tėvukas, matyt, ir puoselėjo mintį, kad iš jų Stasio galėtų antrasis Kipras išeiti... Tačiau kol kas gimnazijos mokslų galėjo ragauti tik Valentas, nes pinigų trūko. Valentui labai pavydėjau, bet ir Tėvukas, ir mokytojai, žinoję mūsų

* Turimas galvoje Nacionalinės operos įkūrėjas Kipras Petrauskas.

padėtį, guodė, kad dar nevēlu. Sakydavo: „Suspėsi, nemokytas neliksi!“ Ir aš nurimdavau. Ypač mokėdavo mane paguosti mokytoja Julija. Ragindama kantriai išlaukti, guodė: „Laikas – tavo valioj, neabejoju, kad išnaudosis jį rezultatyviai. Tik niekada nepamiršk, jog tavo sąjungininkai – laikas ir valia!“

Kai lenktynės su laiku buvo įveiktos, žinojau, kam privalau būti dėkingas...

Valento, parvykstančio namo švenčių proga, mes, mažieji, labai laukdavome. Ypač per Kalėdas. Žinojome: parves paties pagamintų žaislų eglutei papuošti, juk nepirksi tiek stiklo burbulų, kiek reikia eglei iki lubų, nors turėjom keletą ir tokių...

Man Valentas daug pasakodavo. Kitiems gal nebuvo taip įdomu, o aš dar negreitai užmigdavau, stengdamasis įsivaizduoti, kaip atrodo Valento mokytojai kunigai – Totoraitis, Mažonis, Gergelis... Kai vėliau pats juos pažinau, supratau, jog vaizduotė nedaug teapsiriko.

Tėvukui besižavint mūsų gaidžio giedojimu ir vis žvilgčiojant į mane, ramindavau: „Patikėkit! Norėsiu – ir dainuosiu operoj! Toli dar iki to, bet... Pažiūrėsim!“

„Duok, Dieve...“ – pritarė Tėvukas.

O aš vargonų pedalais žingsniavau į ateitį – intensyviai mokiausi vargonuoti. Nors vėliau iš vargonų duonos nesipelniau, tačiau mokėjimas groti netrukus pravertė...

Jaunalietuvių veikla – pačiame įkarštyje. Kažkurios šventės metu iš Kalvarijos į Šeštokus atvyko visi jų vadai. Po pamaldų, per kurias pats sau akompanuodamas giedojau labai mano mėgstamą Stradello* „Pieta Sinjore“, pasimatyti su manimi panoro vienas atvykusiųjų – Juozas Matutis. Pašnekesys buvo man netikėtas. Net

*Alessandro Stradella, italų kompozitorius (1639 – 1682).

apstulbau: nežiūrint, kad man sukakę vos penkiolika, gavau pasiūlymą groti per šv. Mišias Kalvarijos psichoneurologijos ligoninėje, vadinamojoje inteligentų bažnytėlėje. Galima įsivaizduoti savijautą po to, ką išgirdau! Nežinojau, juoktis ar verkti... O ir namuose kilo baisiausias sąmyšis... Juk anuomet gauti tarnybą valdiškoje įstaigoje – ir dar nepilnamečiui, paaugliui – buvo tiesiog neįtikėtinas dalykas! Tiesa, intensyvi savišvieta, gelbstint jau minėtiems mokytojams, matyt, turėjo įtakos ir mano išvaizdai: buvau ne tik praprusęs, bet ir atrodžiau kitaip, nei mano bendraamžiai. Tėvai susijaudinę svarstė: leisti mane į Kalvariją ar ne. O aš nė kiek neabejojau. Į Kirsną! Pas Augulį! Ristele! Pasąmonėje ruseno mintis: nors man dar daug ko trūksta, atsiveria naujos perspektyvos, tad reikia vyti, kas čia, Šeštokuose, jau nepavejama.

„Važiuok! Nieko nelaukdamas važiuok! – ragino pas brolių besisvečiuojantis artistas Petras Kubertavičius. – Kalvarija arčiau Kauno, o ten... Kas žino? Čia tu nieko neprisigraibysi. Važiuok! Neparapulsi...“

Taigi! Važiuok! O Danutė? Kaip ji?

Danutė buvo artisto Petro Kubertavičiaus brolio Vinco dukra. Jai juk – jau keturiolika! Tai kas bus, kai manęs čia nebus? Štai koks klausimas... Juk panašių į mane apie Šeštokus – gyvos marios!

Danutės mama, Izabelė Kubertavičienė, mane mėgo. Drauge su ja vaidinau spektaklyje „Amerika pirty“. Tik kas iš to? Rūpimu reikalui net pasiguosti nedrįsau! Dar to betrukė! Kubertavičiai – kone dvarininkai, o aš... Kas žino, kaip Izabelė reaguotų? Kol kas aš pas juos – kaip namie...

Išdrįsau apie *situacijos* sudėtingumą pasipasakoti tik Petro žmonai, Antaninai Vainiūnaitei-Kubertavičienei.

„Jeigu likimo skirta, Danutė nepabėgs,“ – pusiau juokais, pusiau rimtai paguodė

mieloji artistė. Man tuo tarpu tokios paguodos užteko... Deja, Danutė „pabėgo“ – kaip ir mano vaikystė Šeštokuose.

Brangių man Kubertavičių jau tik vienas likęs. Nebėra ir Danutės. Dabar jie ten, kur visi būsim. O jaunesnysis Danutės broliukas, regis, Kęstutis, dar gyvas. Kažkur čia, Lietuvoje. Jau tikriausiai gerokai ūsuotas...



Gyvenimo „universitetai“ prasidėjo...

Važiuoju į Kalvariją! Prasideda mano universitetai. Veža Šeštokų duonkepys Jankelis Kaufmanas, nuolatinis koncertų gėlių darželyje klausytojas. Sėdžiu greta Jankelio ir grožiuosi seno mielo žydo įpročiu kepurės snapelį ryžtingai suknelėti į dešinę.

„Kodėl jūs, Jankeli, kepurės *kazirką* nusukat į šoną? Ar taip gražiau?“ – klausiu.

„Kokis čia gražumas. Visai nėra gražumas.“

„Tai gal geriau?“

„Geriau, Stasukas, geriau..“

„Šviesos daugiau?“

„Ir tep gerai matyt...“

„Tai kam tada?“

„*Ciongo*, Stas, nėra. *Ciongo* nėra ir miltas nelekia in akį, o šviesa man ir tep daug. Kol saulės ant dangaus... Aš jos matau – ir ji mane mato...“

Jankelio kumelaitė lengvai traukia vežimaitį, kuriame visas mano turtas: Tėvuko padirbta medinė lovelė, skrynelė su knygomis, patalynė, vienas kitas rūbelis, gražiai įrėmintas Juozo Tumo-Vaižganto portreto reprodukcija... Nė neįtariau turįs tiek daug turto. Supratau tik vėliau, jau pats įlipęs į vežimaitį.

Kol nuo Linkevičiaus sodybos pasukom link plento, atsigręžęs atgal žiūrėjau į pamažų nykstančius mėlynus Mamos skarelės taškus. Mama stovėjo ant kelio. Netrukus taškai paliko nebežiūrimi. Prieš posūkį kilstelėjau ranką. Mama atsakė

tuo pačiu – lyg šaukdama atgal...

Ilgokai tylėjęs Jankelis dabar jau užkalbino: „O tu, Stasukas, ten in Kalvarijas būsi viršininkas ar ne viršininkas?

„Nei tas, nei anas, Jankeli. Nežinau, kuo būsiu...“

„Tai ko ten važiuot? Prastas ir čia būtai...“

„Teisybė, Jankeli, gal be reikalo... Ir Mamos gaila...“

„Nu? Tai raz dva – ir suku kumelė atgal!“

„Nesukim, Jankeli, atgal. Važiuokim...“

Už nuvežimą iš Šeštokų į Kalvariją Jankelis neėmė jokio užmokesčio: „Tu, Stas, turi galva ar tu neturi galva? Kaip aš imsiu? Už ką aš imsiu?“

„Už atvežimą į naują vietą, Jankeli.“

„Užtat, kad į naują! O sena vieta? Sena vieta liko be muzika! Be muzika...“

„Dar pasimatysim, Jankeli.“

„Tik čėdyk skripka. Važiuosi namo – parsivežk.“

„Ir vėl bus ašarų?“

„Pora bus.“

Atsisveikindami su manimi ne vienas šeštokiškis nugailėjo, kad pasibaigė Ratkevičių darželyje muzika. Tačiau viskas kada nors pasibaigia. Nežinojo duonkepys Jankelis Kaufmanas, kas jo laukia. Nežinojo to ir jo duktė Šenkė, labai norėjusi išmokti šokti, tačiau taip ir nesusėjęsi... Nežinojo, kur juos nuvarys broliai Kibarskiai, Zelikas... Nežinojo Chaikė su sena savo motina ir nelabai paslankiu broliu Vufke, kai gavo palikti savo nedidelę krautuvėlę... Nežinojo senasis Dalkė, turėjęs labai liesus arklius, nors labai juos mylėjęs... Nežinojo Etkė, sunkiai besimokiusi mokykloje...

Nė vienas Šeštokų žydas nežinojo, kuo prasikalto. Visų kelionė baigėsi Šešupės šlaite, netoli kareivinių, Marijampolėje. To panoro kiti *kultūros* mūsų kraštui nešėjai. Šįsyk ne iš Rytų, o iš Vakarų.

Argi jau visai aiškios priežastys, pagimdžiusios tokią didelę neapykantą žmogaus kitam žmogui? Kodėl neatsirado jėgos, kuri būtų sunaikinusi siaubingą nežmogiškumą pačioje užuomazgoje?

Kalvarijoje, prie bažnyčios, paprašiau, kad Jankelis sustotų.

„Dar ne čia. Aš žinau, kur durnių namai...“

„Kodėl durnių?“

„Todėl! Kvailys – ne tas žodis.“

„Ten ligoninė!“

„Žinau, bet kvailiai ją kitaip vadina.“

„Tai kam, Jankeli, ir jūs taip saktot?“

„Todėl, kad ir aš nelabai kytras.“

„Ir gerai! Kytram nereikia būt. Reikia būti doram...“

„Aukso žodžiai! Va, čia ta bažnyčia. Sustot?“

„Sustokit. Aš tuoj...“

Į nedidelės raudonų plytų bažnytėlės vidų nepatekau, buvo užrakinta.

Po 1940-ųjų metų tarybiniai veikėjai čia įrengė traktorių remonto dirbtuves. Praėjus daugybei metų, stabtelėjau pro šalį važiuodamas: pusiau nugriautame bažnytėlės bokšte pamačiau žaliuojančius berželius... Suskaudo širdį – juk ir čia liko dalelė mano jaunystės.

„O kur sinagoga?“ – paklausė Jankelis.

„Kad nežinau. Tikriausiai kur nors yra...“

„Kaip nebus? Kaip nebus! Kur žydas, ten sinagoga. O Kalvarijoj žydų juk daugiau nei Šeštokuose.“

„Bet Šeštokuose sinagogos nėra?“

„Nėr. Mes visi biedni. Ir nedaug ten mūs. Kiek, manai?“

„Palauk... Chaikės – keturi, riezniko* – irgi keturi...“

„Penki!“

„Dalkės... Nežinau...“

„Dalkės? Palauk... Ė, tuščia jų. Nesurokuoju...“

„Suskaičiuokim visus, Jankeli.“

„Nesuk galva. Nemažai...“

„Gal koks dvidešimt, ar ne, Jankeli?“

„Dvidešimt... Tiek bus. Kartu su Kirsnelės žydais.“

„Tai kur jūs meldžiatės?“

„Dievas visur. Ir pas Pašimenskį būna...“

„Kaip?“

„O taip! Ir pas Liomkę, kur priešais tavo namą. Dievas visur būna...“

Už tilto per šešupę – ligoninė. Ten mane Jankelis ir paliko. Nė žodžio netaręs padėjo sunešti turtą. Tylomis padavė ranką. Suktelėjęs kepurės snapelį, kaip jam įprasta, sėdo į vežimaitį ir trūktelėjo vadeles. Kumelaitė be paragavimo suprato, ko iš jos norima – lėtai žengė atgal. Į Šeštokus. Iki posūkio Jankelis neragino kumelės, tad ir žingsniavo neskubėdama. O už posūkio į dešinę, matyt, pajutusi, kad toj pusėj namai, pradėjo risnoti. Jankelis dar grįžtelėjo į mane, pamojavo botagu, tartum tikėdamas, kad apsigalvosiu... Paskui sukirto kumelaitei, ir vežimas nubildėjo.

* Mohelis – ritualinio apipjaustymo specialistas.

Parvažiaavęs į Šeštokus, mielą kepėją Jankelį visuomet aplankydavau. Įspėdavo: „Neapsimiltavok! Sėsk va ant šitas suolas... Šenkė pamatė, kad ateini, nušluostė.“ O dar jis visados paklausdavo, ar jau esu, ar dar tik būsiu ponas...

Į darbą ligoninės raštinėje mane priėmė.

Pirmosiomis dienomis nesidomėjau, kas vyksta, kokie ligoniai ir kaip gydomi – man leido aklimatizuotis. Vėliau supratau: čia ne eilinė, kaip žmonės įsivaizduoja, ligoninė...

Kai buvau jau susitvarkęs, direktorius Eliziejus Draugelis panoro patikrinti, ką moku.

Darbuotojų nuostabai pasikvietė mane pietų. Matyt, jam rūpėjo įsitikinti, ar mokėsiu – kaip pasakytų Jankelis – elgtis prie *poniško* stalo.

Po pietų buvau pakviestas eiti į centrinį, gydomąjį, pastatą, kuriame ir repetacijų salė. Ten padavė dainos „Per tamsią naktelę“ gaidas.

„Iš karto nepagrosiu, – prisipažinau. – Juoba fisharmonija...“

„Pianino neturime... Tačiau koks skirtumas, juk esi vargonininkas.“

„Ne, ne vargonininkas, tik vargonuoti moku...“

„O man sakė, kad galėsi per pamaldas Inteligentų bažnyčioje groti...“

„Galėsiu! Liturgiją gerai žinau. O va taip, iš karto, negaliu groti.“

„Gerai. Atvirumą mėgstu. Pasimokyk... Vakare paklausysiu,“ – pasakė ir išėjo.

Nužvelgiau išeinantį... Solidi asmenybė! Vidutinio ūgio, vešliais, į viršų pariestais ūsais... Sužavėjo baltutėlis chalatas ir ori, kažkokia ypatinga eisena.

Kai vakare į salę pradėjo rinktis ligoninės darbuotojai, sunerimau. Ko? Nuojuata

kuždėjo, jog tik dabar spręsis mano likimas. Tačiau atvažiauvau su visu bagažu! Kas nulems: liksiu ir dirbsiu? Ar... Dieve, labai noriu, kad viskas būtų gerai! Tik iš kur tų žmonių? Tokia daugybė...

Netrukus paaiškėjo: renkasi ligoninės tarnautojų choras. Sykiu su daktaru Draugeliu atėjo ir mane rekomendavęs Juozas Matutis, šio choro vadovas. Privalėjau ne tik pagroti išmoktą dainelę, bet ir padiriguoti chorui!

Pagroti, žinoma pagrojau – dainelė nesudėtinga... Tačiau tik vėliau suvokiau, ko šypsosi daktaras. Pasirodo, iš susijaudinimo pasidėjau gaidas aukštyn kojomis! Laimė, melodiją buvau išmokęs atmintinai.

Kol daktaras su Matučiu apie kažką tyliai kuždėjosi, spėjau akimis perbėgti žmones. Tai buvo įvairaus amžiaus vyrai ir moterys ar merginos. Negaliu pasakyti kodėl, tačiau su kai kurių žvilgsniu susitikęs, pasijutau ne vienas esąs. Baimė dingo, nes įžvelgiau norą padėti man. Tie žmonės, kaip man pasirodė, net krūptelėjo išsigandę, kai buvau paprašytas padiriguoti Juozo Naujalis „Vasaros naktis“. Atrodžiau jiems per jaunas, visai dar vaikas, ir tokios užduoties niekas nesitikėjo. Kai kas net pasipiktino: nenorit priimti į darbą, taip ir sakykit, kam čia tos išdaigos? Juk daina tokia sunki...

O mane išgelbėjo atsitiktinumas: kai su Petru Auguliu aiškinomės harmonijos pradmenis, nagrinėjome būtent šitą dainą, mat mylimiausias Augulio kompozitorius buvo Naujalis ir dirigavimo pratyboms jis visuomet parinkdavo šio kompozitoriaus kūrinius.

Iš kur žmonės galėjo žinoti, kad Maironio ir Naujalis chorinės muzikos šedevras „Vasaros naktys“ – mylimiausias mano kūrinys, mano himnas, sužadindas norą gyventi!

Neparodžiau, kad kūrinį gerai moku, tik viduje tyliai džiūgavau: „Padiriguosiu! Žinoma, padiriguosiu, nors nežinau, kaip kūrinį interpretuoja Matutis ir kaip jo klauso choras.“

Dabar net stebiuosi: iš kur tas mokėjimas gudrauti? Pirmą sykį patyriau tokią savo savybę... O tada susikaupiau lyg maldai, nors gal ir iš tikro maldai, juk taip norisi kabintis į gyvenimą, kurio tik pradžia... Pauzė... Visi tyli ir laukia...

Kai netrukus su choristais susibičiuliavau, prisipažino, jog pauzė jiems labai patikusi. Su įdomumu stebėjo mane ir priėjo prie išvados: toks jaunas, o toks ne pagal amžių susikaupęs!

Ramios malonios vasaros naktys.

Medžio užmigęs nejuda lapas...

Choras dainavo puikiai. Mano būseną sunku nupasakoti... Ekstazė? Ne, tai nepakartojama:

Noris apimti visą pasaulį!

Noris mylėti Dievą Aukščiausį!

Noris pasiekti amžiną grožį...

Ko gi taip liūdna?

Ko gi taip ilgu?

Situacija buvo ne eilinė – pirmoji tokia mano gyvenime! Dieve! Kokie brangūs abu: ir Maironis, ir Naujalis!

Koks nuostabus vakaras!

Kokie puikūs visi šie žmonės!

Kaip norisi šią akimirką dar labiau mylėti Dievą Aukščiausį!

Noris siekti amžino grožio!

Ar tai mano jėgoms?!

O noriu!

Labai labai noriu!

Ačiū dainavusiems!

Ačiū tiems, kas klausė!

Ačiū padėjusiems atverti duris į mano gyvenimo pradžią!

Gal likimas bus palankus?

Dieve! Padėk!

Inteligentų bažnyčioje vargonų nebuvo, tik fisharmonija. Nieko... Užtat Kalvarijos parapijos bažnyčioje vargonai puikūs! Kada nors prisėlinsiu ir prie jų. Nervams pakutenti...

Kai vargonai geri, neišsiderinę, jų kalba didinga ir nuostabi. Pavydėjau tiems, kas galėjo mokytis pas Naujalį. Juk tuo metu, kai pėdindavau į Aštriąją Kirsną, kiti pas jį mokėsi...

Paprašytas pavaduoti kurį nors aplinkinių parapijų vargonininką, niekad neat-sakydavau. Liturgiją, kaip sakyta, mokėjau nuo pat vaikystės, o ir klapčiuko stažas solidus.

Yra buvę įdomių epizodų. Vienas jų – Kalvarijoje. Vargonavau per pamaldas garsiam krikščionių demokratų lyderiui, kunigui Mykolui Krupavičiui*. Po pamaldų jis man išdrožė: „Vargonininko iš tavęs nebus. Čia ne teatras! Tos tavo romantikos Dievui, o ir man, nereikia.“

Ką galėjo reikšti garbaus kunigo pastaba?

Manau, jis – kaip dauguma kunigų – nemėgo laukti. Tačiau giedamo kūrinio juk negalima nutraukti nepasibaigusio!

Sunku, kai nežinai kunigo įpročių...

Kai kurie – ir tokių nemažai – mėgsta, pavyzdžiui, paklausti gražaus giedojimo. O aš juk vargonavau Naujalia „Šventoji, Marija“. Tai graži giesmė – su Naujaliui būdingais akordais ir melodika.

Nesmagi replika, bet ką padarysi... Norėjau pasiteisinti Krupavičiui, kad giedojimas – taip pat malda. Bet gerai padariau patylėjęs. Būtų taip šuktelėjęs, kad užsičiaupčiau ilgam. Juk garsaus žemės ūkio reformatoriaus dar niekas niekadose jokių klausimų nenuginčijo! Guodžiausi: daktaras Draugelis – taip pat žymi asmenybė, vienas krikščionių demokratų lyderių. Vienu metu buvo net Vidaus reikalų ministru... Kad įtinku Draugeliui, ko man jaudintis dėl Krupavičiaus? Juk ne jis, o Draugelis – mano darbdavys...

* Lietuvos dvasininkas ir politikas, žemės ūkio ministras, prelatas (1885 – 1970). Palaidotas Čikagoje.

„Atsiprašau, grafe, turiu įsipilti vynelio...“

Pamenu ir dar vieną įvykį...

Į pietus nuo Šeštokų – Rudamina, garsėjanti piliakalniu, o ir praeitimi, nes minima dar XVI amžiuje, Čia yra sena, baroko stiliaus Švč. Trejybės bažnyčia, sauganti nemažai XVIII a. meno kūrinių. Jos vargonininkas Zubrys šventė penkiasdešimties metų vargonininkavimo šioje bažnyčioje (!) jubiliejų. Išskilmės buvo nemažos, suvažiavo daug garbingų svečių, daugiausia kunigų. Šeštokų klebonas pasiėmė ir mane. Mišparai vyko jau pavakary. Mano klebonas įkalbėjo Zubrį prie vargonų leisti mane. Jubilias maloniai sutiko, juoba kad per pietus buvo gerokai ragavęs vyno.

Mišparus laikė Sangrūdodos parapijos klebonas, kunigas Luckus.

Taigi: groju! O įpusėjus mišparams, ėmiau ir nusprūdau nuo suoloelio... Mano laimė, atsitojau ant pedalų, atitinkančių rankomis grojamą tonaciją. Kojoms skirtu manualu naudotis dar nemokėjau, tačiau kunigui apie tai, jog padėjo atsitiktinumas, nepasisakiau. O jis po mišparų, kitiems girdint sako: „Šitas vaikas gerai groja ir gražiai gieda, bet nuostabiausia, kad geba naudotis pedalais, tik gal kiek per ilgai jais dūzgia...“

Dūzgiau, tas teisybė. Kaip nedūzgėsi, kad pakilti ant suoloelio reikia rankų pagalbos... Bet paleisk jas – ir susidarys nei šiokia, nei tokia pauzė.

Va taip niekas ir nesuprato, kad esu mažas, o kojos trumpos...

Vyno ėjom abu su senuku Zubriu, leidomės į bažnyčios požemius. Tvyrojo pelėsių ir dar kažkoks specifinis kvapas. Ant postamentų stovėjo karstai, o kiek nuošaliau, kriptos pakraštyje, pūpsojo vyno statinaitės. Vienur kitur – užrašai lenkų kalba.

„Tai mirusiųjų metrika, – paaiškino Zubrys. – Čia guli grafai ir jų šeimos nariai.“

Vienas karstas atrodė mažesnis už kitus. Tas man priminė Šeštokų Baldauskaičių sodą, griuvėsius ir vaizduotėje susikurtą grafaitę. Dingtelėjo smalsi mintis: juk būčiau nieko prieš kilstelėti dangčio kraštelį ir žvilgtelėti į tariamą gražuolę... Tačiau tuoj pat pats save sutramdžiau: niekam nevalia drumsti šitos ramybės.

Ant vieno postamento kraštelio senukas vargonininkas prisėdo.

„Atsiprašau, grafe, vynelio turiu prisileisti...“

Dažnai prisimindavau šį savo gyvenimo, sakyčiau, nuotykį...

Tos pat bažnyčios bokšte esu aptikęs senas metrikų knygas – apdulkėjusias, pageltusias. Vienoje atsekiau, jog XVIII a. pradžioje mano proprosenelių būta Ratkų. Tik vėliau, vienam jų tapus vaitu, pavardė buvo *sukilninta*: Mataušas Ratkus virto Mateusz Ratkiewicz. Mano pavardės *uodegėlė* – iš anų laikų. Vienu metu, kai – nepamenu kuriais metais – kilo *vajus* lietuvininti pavardes, vos negrižau prie Ratkaus, tik labai nenorėjau nutolti nuo Tėvuko pavardės.

Dar trupinėlis apie vargonus, tą nuostabų instrumentą...

Kai gyvenau Vilniuje, Antanas Gimžauskas vieną pavakarę paprašė pavaduoti jį Šv. Ignoto bažnyčioje. O ten vargonai, ką ir besakyti! Tokiais dar niekad nebuvau

grojęs. Ir *kreščendatoriumi** nebuvo pratęs naudotis, matyt, persistengiau... Kunigas nebeapsikentęs atsisuko nuo altoriaus, skėstelėjo rankomis ir parodė į ausis. Supratau, kad groju pernelyg garsiai. Bet juk kunigas nebūtų numiręs, dar bent minutėlę leidamas pasidžiaugti vargonų jėga...

Išeinant ir viena moterėlių „pagyrė“: „Gražu, ponaiti, tik gaila langų. Gali išbyrėti...“
„Sakot, močiute, per garsiai?“

„Argi kunigas neparodė? Ausų *pereponkos*** galėjo sprogti!“

Taip, vargonuodamas galėjau pamiršti viską. Užvaldydavo kažkoks transas. Sykią Vieکشniuose įsismaginau ir užuot tris kartus sugrojęs „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą...“, atpyliau keturis.

„Dievuliukui pagarbinti būtų buvę gana ir trijų sykių,“ – pareiškė Stasys, buvęs klierikas, dabar tėvas trijų dukterų, vienos kurių – Loretos – krikštatėvis esu...

Jau daug dešimtmečių neprisėdau prie gerų vargonų. Dabar net bijočiau... Nors puoselėjau viltį kada nors paprašyti mielojo, garbiojo kunigo Mikutavičiaus – gal leis, kai bažnyčioje bus tuščia, paliesti vargonų klavišus ir tyliai prisiminti „Ave, Maris Stela“? Gal labai nepažeisčiau bažnyčios rimties, juk prieš šešiasdešimt metų, dar kareivėliu būdamas, giedojau Šv. Archangelo Mykolo parapijos chore...

Taigi: puoselėjau, bet... Pavėlavau...

O, kaip toli nušokavau į priekį!

O juk norėjau papasakoti apie savarankiško gyvenimo pradžią...

Ligotų sielų apsuptyje

Tais laikais įsidarbinti nebuvo paprasta. Ir mane daktaras Draugelis į darbą priėmė ne už gražias akis. Sėkmę lėmė jaunystė, gebėjimas diriguoti chorui ir vargonuoti. Tačiau truputį apsirikau...

Man buvo pasiūlyta dirbti ligoninės raštinėje, nes daktaro diktuojamas perrašiau ilgoką ligos istoriją – net su lotyniškais intarpais – ir nepadariau nė vienos klaidos.

Būčiau išrašinėjęs sąskaitas valsčių savivaldybėms už ligonių gydymą. Visai nesudėtingas darbas. Tačiau aš pasiprašiau... slaugytoju į skyrių, nes buvau sužavėtas baltų chalātų. Juos dėvėjo visi, iškyrus raštinės personalą.

Daktaras gerokai nustebo, tačiau neprieštaravo: „Ką gi, pabandyk...“

Užsivilkau išsvajotą baltąjį chalātą ir netrukus susipažinau su... didžiule žmogaus nelaimė.

Didelio džiaugsmo neteikia nė viena bėda, tačiau, kai vienoje vietoje matai šimtą dvidešimt nelaimių – o kaip tik tiek ligonių buvo pirmajame, šturpiausiame skyriuje – apima siaubas.

Iš viso ligoninėje gydėsi kone penki šimtai žmonių. Išeidamas į kariuomenę, įsidėmėjau juodoje lentoje užrašytą skaičių – 478. Tiek ligonių buvo tądien.

Dvasinę traumą pajutau netrukus. Properšas, atsiradusias optimistiškame, linksmame mano charakteryje, netruko aptikti griežtas, tačiau jautrus daktaras Draugelis.

* Garso stiprintuvas

** Būgnėliai. (Rus.)

Davė man trijų savaitių poilsį, kaip pats sakė, sveikatai pataisyti, o po to vis dėlto perkėlė dirbti į raštinę.

Padirbėjus ten keletą mėnesių, ligoninės ūkvedis Stasys Žilvinskas rekomendavo mane vadovauti maisto sandėliui. Sakau „vadovauti“, nors vadovauti neturėjau kam – pats viršininkas, pats ir pavaldinys.

Darbo krūvis šiek tiek padidėjo. Kasdien reikėdavo išduoti produktus pusšimčiui ligonių maitinti, o mėnesio pabaigoje – išdalinti vadinamuosius sauso maisto davinius darbuotojams, kaip priedą prie atlygio. Darbuotojų irgi būta nemažai. Nežinau, ar tokią tvarką nustatė pati ligoninė, ar Sveikatos departamentas nurodė, tačiau manau, jog ši tvarka buvo teisinga – darbas, ypač slaugytojų, buvo labai sunkus. Ir sunkus, ir pavojingas.

Po daugelio metų, jau tarybiniais laikais, buvę kolegos pasakojo, jog mano poste, nors ligonių ir darbuotojų skaičius nepasikeitė, dirbo net šeši žmonės. Neįsivaizduoju, ką turėjo veikti. Nebent padidėjo popierizmas, daugiau dokumantacijos... O juk kur daugiau popierių, ten ir *galimybių* atsiranda... Kontroliuoti sunkiau!

Mano laikais apskaita buvo labai paprasta: į plataus formato knygą vienoje lapo pusėje reikėjo rašyti pajamas, antroje – išlaidas, įvardijant produktus. Apačioje – kiekvienos dienos balansas. Priedo – produktų išdavimo į virtuvę orderis, vadinamasis maisto lapelis su dietų paskirstymu. Va ir visa dokumentacija.

Revizijos retos. Jas atlikti bei klaidas surasti nebuvo sunku. O sukčiauti? Ne, neįmanoma, neįsivaizduojama! Turėjo užtekti tiek, kiek gauni atlyginimo.

Aš gyvenau ligoninės administracijos name. Atskaičius už kambarį, maistą, šilumą, šviesą bei kitus privalomus mokesčius į rankas gaudavau 117 litų. Daug ar mažai? Palyginkime... Iš pirmojo atlyginimo nusipirkau batelius. Kainavo 16 litų.

„Salamandra“ firmos, žinoma, buvo brangesni, tačiau man tokių nereikėjo. Tai ministrų ir diplomatų apavas.

Nesulyginama anuometinio ir dabartinio lito vertė.

Dirbau nesunkiai. Žinoma, produktus reikėjo deramai prižiūrėti, juk anuomet šaldytuvų – kaip dabar, nebuvo. Šaldyti tiko dar žiemą iš kokio švaraus ežero išpjautas ir tam įrengtuose rūsiuose saugomas ledas.

Beje, anuomet visi ežerai buvo švarūs, o ledas saugojo žuvies ir mėsos produktus nuo gedimo.

Birius produktus reikėdavo dažnai vėdinti, kad neįsiveistų parazitai. Tuo pasirūpinti buvo mano pareiga.

Žuvys, miltai, dešros... O jų prižiūrėtojas – chorvedys! Juokinga, ar ne?

Visai nejuokinga!

Tuos dalykus puikiausiai derinau: gerai išsaugota produktų kokybė mano prestižui nė kiek nekenkė.

Tris kartus per savaitę – choro repeticijos. Dauguma choristų – slaugytojai, medicinos seserys, felčeriai. Jų darbas kur kas sunkesnis, nei mano – tą jau patyriau. Aš iki pietų susidorodavau su visomis užduotimis, o kad buvau jaunas, rūpėdavo pasikieminėti. Vadovavimas chorui buvo tartum antroji tarnybos dalis, nors už tai papildomo atlygio negaudavau. Tik tuomet, kai ėmiausi dar ir miestelio šaulių choro, mano biudžetą papildė dar 50 litų. Įsitariau naujus drabužius: paprastą ir šventadienį kostiumus, paltą, žieminį batus. Pasijutau visai neblogai prakutęs – santaupų galėjau skirti ir namams Šeštokuose.

Pasakodamas apie darbą ir buitį kiek užtrukau, tačiau ko nors dailinti nė nesiruošiu. Prisimenu tik tam, kad palyginčiau, kaip dirbome tada ir kokios galimybės buvo iš užmokesčio pragyventi. Lyginimui gal ir nebūtų reikalo, kad ne okupacija ir ilgi *pažangaus darbo metodų* metai, kuomet apsikrovėme šūsnimis popierių popierėlių, formų ir formelių... Toje dokumentų gausybėje tiek painiavos ir galimybių, kad net doras lietuvis sąmonėje įvyko „pažangūs“ pokyčiai. Va iš kur spartus *pilaičių* augimas dabar, kai esame jau laisvi. Keistai supratome laisvę. Keistu būdu praturtėjome – staiga ir nežinia iš kur...

Žinoma, netikslumų pasitaikydavo ir anuomet. Tarkime, mūsų ligoninei, o matyt, ir kitoms Sveikatos ministerija buvo nustačiusi per dideles normas. Pavyzdžiui, vienam ligoniui skirta 140 gramų slyvų – kompotui. Panaši situacija ir su olandišku sūriu...

Virtuvės šeimininkė iš sandėlio viso priklausančio kiekio nė neimdavo. Sakydavo: „Kam? Negi košę virsiu?“

Vadinasi, galima buvo išduoti perpus mažiau produktų, o išlaidose parodyti visą kiekį. Šių dienų mąstysena tuojau pat padiktuotų, ką su pertekliumi daryti... O anuomet tokios mintys nė į galvą neateidavo. Kitaip auklėti buvome!

Įdomu, ką mes – aš ir prieš mane buvusieji – darydavome?

Susidariusį perteklių mes keisdavome į kitus produktus – naminių sūrį ar kitokių normų lentelėse nenumatytus skanėstus, kad pajvairintume ligonių racioną nekasdieniu maistu.

Nekukliai mąstau, tačiau šiandien gal ne vienas nesidrovėtų apie mus pasakyti: *nedakepėliai!*

O mes niekada, niekada nepadarydavome kitaip! Neduok, Dieve! Ir visai ne kontrolės baimė versdavo šitaip elgtis! Tiesiog anuomet sąžinės sraigteliai visi iki

vieno būdavo savo vietoje...

Štai kaip buvo išauklėtas koneveiktos buržuazinės Lietuvos jaunimas!

Didelę, bene pagrindinę reikšmę tam turėjo Bažnyčios įtaka. Mūsų nežalojo okupacijos laiku intensyviai diegiamas ateizmas, ko pasekmes taip skaudžiai jaučiame dabar.

Nusistovėjusį gyvenimo būdą ir anuomet, žinoma, įtakojo pokyčiai pasaulinėje ekonomikoje, tačiau sąžinę, dorovės suvokimą tas menkai tepaliesdavo. Todėl dabar senesnės kartos žmonėms ir baisu: juk šiandien daugelis negatyvių reiškinių traktuojami kaip norma. Skaudu girdėti sakant: nesukčiavęs – neišgyvensi... Dar baisiau, kai pareiškiama: nevogęs pilaitės nepasistatysi!

Dar vienas prisimintinas anų laikų momentas – nepiktnaudžiavimas degtine. Paprasčiau tarus, anuomet žmonės negėrė! Anų laikų žmogus, bent dienai atkel-tas į laisvą ir nepriklausomą šių dienų Lietuvą, pamanytų, kad žemės drebėjimas prasidėjo...



Apie žąsis ir bekonus

Negaliu nepapasakoti apie tai, kaip mūsų gyvenimą palietė tuometės valdžios pastangos padėti žemdirbiui.*

Rudenėliui atėjus kiekvienas Valstybinės įstaigos tarnautojas privalėjo iš ūkininkų nupirkti tam tikrą kiekį žąsų. Koks kieno gaunamas atlygis, tiek ir paukščių reikėjo pirkti. Nori ar nenori, o jei tik turi kiemą, netrukus jame atsiras keletas ar keliolika ilgakaklių, nes Lietuvoje jų buvo užauginama per daug. Lengvai auginamas paukštis – kiekvieno ūkininko laukai nuo jų baltuodavo... Žąsis mielai pirkdavo Vokietija, tačiau ir ji visų neišpirkdavo, todėl ir turėjome ūkininkams padėti.

Gražus rudenį būdavo Lietuvos kaimo peizažas... Dabar to nebepamatysi: kūdros džiūsta, žąsiukai po jas nebesiturškia. Kaimas geria! Ir laukia stebuklo iš besikeičiančių valdžių...

O anuomet toks tarnautojas kaip, pavyzdžiui, aš privalėjo įsigyti šešias Romos išgelbėtojas, kad gelbėtų be don pakliuvusius Lietuvos valstiečius. Niekas tokiam valdžios sprendimui neprieštaravo, nemitingavo – krizės metai iš tiesų buvo sunkūs ir kiekvienas užjautė nelengvą valstiečio dalį. Štai kaip anuomet žmonės suprato vieni kitus ir tiesė pagalbos ranką, kai prireikdavo.

* Turima galvoje Didžioji ekonominė krizė, apėmusi pasaulį, o taip pat ir Lietuvą 1929 – 1933 metais.

Darbštūs lietuviai žemdirbiai turėjo rūpesčių ir su bekonais, kuriuos noriai pirkdavo užsienis. Tačiau norint bekoną užauginti iki tam tikros kondicijos, reikėjo pastangų ir apdairumo. Tarkime, baltas – tik baltas ir joks kitoks! – kriuksis sveria ne 80, o 82 kilogramus... Viskas, vokietis pirklys tokio jau nebepirks! *Nabagas* ūkininkėlis kone maldaudavo, kad nupraustas ir parduoti vežamas jo atlėpausis palengvėtų tais dviem kilogramais... Dažnas net paršo pilviuką tuo reikalu pamai-gydavo. Antraip tekdavo savo augintinį vežtis namo, vokiečio pažymėtą specialiu raudonu pieštuku kaip nekondicinį – kad koks nors gudruolis nebandytų darsyk jo užkelti ant svarstyklių...

Ir grįždavo ūkininkas be lito kišenėje, o kiaulėkas, laimingai grįžęs į gimtinę, vos išlaipintas iš vežėčių, nuskubėdavo prie taip gerai pažįstamo lovio.

O šė tau, kaimynas dar kartą perskaičiuoja vokiečio išmokėtus pinigėlius, nes jo vežimaitis palengvėjo – du ar net trys gražuoliai, pažymėti žaliu brūkšniu ant šono, iškeliavo į patį Berlyną. Ir užsitraukia laimingasis pypkutės dūmą, ir gal net buteliu „Engelmano“ alaus skruostelius parausvina...

Vokietis išrankus. Degla, o dar blogiau – juoda kiaulė Reichą tematys kaip savo ausis! Kas kaltas, kad ji degla? Šeimininkas turėjo laiku pamatyti, kad prie jo baltukės sėlina koks juočkis...

Balta, tik balta ir dar kruopščiai nuprausta kiaulė gaudavo *šipkartę* į specialų vagoną gyvuliams vežti. Kiekvieną trečiadienį iš Šeštokų stoties išbildėdavo traukinys, kurio vagonuose buvo girdėti žvgyčiojimas. Ko nežvgygauti, kad važiuotas važiuoji ir viską matai? Juk vagonai specialūs: kas antra lenta – kiaurymė ventiliacijai, todėl ir matyt, kur tave veža...

Tiesa, pamiršau pridurti apie žąsis...

Tas vargšiukes kartais pėsčiomis varydavo net iki Kybartų. prieš tai pirklys Liokimkė žąseles *pakaustydavo*. Sakysite, juokauju? Visai nejuokauju!

Prieš kelionę ant išlygintos aikštelės būdavo papildama dervos, o gale aikštelės – žvyro. Ilgakakles varydavo per dervą, paskui – per žvyrą. Letenėlės aplipdavo dervos ir žvyro mišiniu. Tai ir buvo vadinama pakaustymu. Iš kur šios gudrybės išmoko Liokimkė-Pašimenskis? Niekados niekam to nepasakojo... Žinau tik, kad kuriai nors žąselei pavargus ir, nežiūrint raginimo, toliau tapenti atsisakius, kai nei prašymas, nei baudimas nebepadėdavo, ją tupdydavo į paskui pulką važiuojantį vežimą ir leisdavo pailsėti. Po to žąselė vėl klusniai tapendavo, kol pasiekdavo Kybartus. Ten visas sulaipindavo į vagonus. Ir traukdavo jos į tą pusę, kur žąsiena mėgstama. Ne koks finalas... Tačiau vienoks ar kitoks būna juk visiems.



Buvau jauniausias darbuotojas

Kalvarijoje aklimatizavausi, buvau laimingas, kad dirbu. Begalinis malonumas – choro repeticijos. Gaidomis ir patarimais man padėdavo puikus žmogus, miestelio šaulių choro vadovas Kašuba. Į mano pusę jį palenkė talentingo chorvedžio giminaitis Vytautas Kašuba, tuo metu mokėsis skulptūros Marijampolės amatų mokykloje, o vasaromis atostogavęs pas dėdę Kalvarijoje. Mudu drauge praleidavome nemažai laiko, nes rišo bendri interesai, artumas menui. Buvo šiek tiek už mane vyresnis, tačiau tas nekliudė mudviem bendrauti. Vytautui dėkui, kad galiu samprotauti apie tapybą, skulptūrą...

Dabar jis garsus, tačiau tarp mūsų jau nieko bendra: karas visas draugystes nunešė užmarštin. Kai po sunkios Vytauto dėdės galvos operacijos perėmiau vadovavimą šaulių chorui, Vytautas jau studijavo Dailės akademijoje, o vėliau išvyko į Ameriką.*

Choro repeticijas dažnai stebėdavo daktaras Draugelis. Jis neprieštaravo, kad dirbu dar ir su šauliais. Sakydavo: „Kad suspėji, tavo reikalas...“ Tačiau kai programa pasidarė gana sudėtinga ir laiko pradėjo stigti, įtikinau direktorių, jog reikėtų pa-

* V. Kašuba 1939 m. baigė Kauno meno mokyklą, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, netrukus emigravo į JAV. Mirė 1997 metais Niujorke.

daryti atranką ir abu chorus sujungti, mat ligoninės chore kai kurie žmonės dainavo, kaip sakoma, iš bėdos, tik todėl, kad stigo geresnių. Be to, artėjant Dainų šventei, sumaniau organizuoti prie choro dar ir kokių dešimties žmonių orkestrėlį. Nors nebuvau girdėjęs taip darant, bet magėjo pabandyti.

„Sukomplektavau“ iš dviejų chorų vieną, tačiau solidų. Atranka pasiteisino.

Daktaras Draugelis miestelyje lankydavosi ne dažnai – laisvalaikiu jis buvo įpratęs vaikštinėti ligoninės parko takeliais. Todėl daugelį stebino naujasis direktoriaus įprotis lankyti choro repeticijas, kurios vykdavo gimnazijos salėje.

Man būdavo malonu, kad daktaras stebi mano darbą, jo dalyvavimas repeticijose nė kiek nevaržė, o ir choristų lankomumas buvo garantuotas – patekti į daktaro nemalonę nenorėjo nė vienas ligoninės tarnautojas, dainavęs chore.

Daktaras turėjo du sūnus ir dukterį Marytę – gražią, bet labai išdidžią. Gimnazijoje sakydavo, jog ji nevengia pademonstruoti savo išdidystės, ypač tuomet, kai tėvas tebebuvo ministras.

Kartais daktaras duodavo man litą bilietams ir paprašydavo palydėti Marytę į kiną. Už pasitikėjimą daktarą gerbiau, tačiau įdomu man nebuvo. Einant į kiną Marytė man – nė žodelio, grįžtant – irgi. O man visai vis tiek: buvau šiai merginai abejingas. Tyli? Ir tegul sau tyli, jos valia. Aš kalbinti nesistengsiu: ji juk – direktoriaus duktė, o aš tik vykdaus jos tėvo įpareigojimą...

Vėliau įsitikinau, jog direktorius mane visapusiškai tyrė – kaip kokį triušį. Direktoriaus žmona syki prasitarė, jog dukra mane vadina tyleniu... Na, ir kas? Tegul vadina, kaip jai patinka. Kiti mane supė žmonės, labiausiai – choristai, buvo geri ir malonūs. Aš juos taip pat gerbiau – jie kasdien ištvėringai budėjo prie baisios

nelaimės. Juk pas mus gulėjo nepagydomi ligoniai. Viltis buvo švystelėjusi, kai daktaras Kairiūkštis, direktoriauęs dar prieš daktarą Draugelį, išrado neobenzolį... Koks to vaisto veikimas, kokioms ligos formoms gydyti buvo taikomas, nežinau. Tačiau neiški viltis visus guodė. To ir buvo gana.

Baisu, kai su ligoniu neįmanoma užmegzti kontakto, nes jis tavęs nesupranta... Kai kurie, tiesa, pagerėdavo ir išvykdavo namo. Tačiau daug daugiau atvejų, kai netrukus ir vėl su jais pasimatydavome.

Išvykstantieji gaudavo ne itin malonų dokumentą: išrašomas kaip ramus, švarus, visuomenei nepavojingas... O sugrįžimai būdavo įvairūs...

Išgirdę procesinę giesmę, žinodavome, jog pas mus ir vėl atkeliauja ligonis B. Jo ligos priepuolių apraiška visuomet būdavo vienoda. Pro ligoninės vartus įžengdavo giedodamas ir nešinas nežinia kur, nežinia koku būdu įgytu dideliu kryžiumi. Ant galvos susimovęs vieną ant kitos kelias skrybėles...

Kryžius dažniausiai būdavo nugvelbtas iš kurios nors bažnyčios. Žinojusieji, kad jų apylinkėse gyvena psichiškai nesveikas žmogus, atvykdavo jo ieškoti.

Dažnai pas mus grįždavo ir anuomet garsaus juristo sūnus, prieš susirgdamas ir pats studijavęs teisę Karaliaučiuje. Jis stengdavosi netriukšmauti. Buvo gydomas pirmos klasės palatoje, o tai reiškė atskirą vienutę su papildomu maitinimu. Tėvams tas kainavo 12 litų per parą. Labai brangu... Tėvai dažnai atsiimdavo sūnų ir apgyvendindavo kokiam nors dvare pas pažįstamus, tačiau jis retsykais pabėgdavo ir pats grįždavo į ligoninę. O kartais atvykdavo naktį, netikėtai, tačiau pasilikti ligoninėje nenorėdavo... Pamenu vieną tokį atvejį: tamsi, lietinga rudens naktis... Budėjau raštinėje. Pasigirdo skambutis. Tarpdury – minėtas ligonis: sulytas, išvargintas nežinia kiek trukusios kelionės, tačiau eiti į palatą kategoriškai atsisako. Teko pagudrauti... Jis buvo atsinešęs kaimiškos duonos kepalą, o iš kišenės kyšojo

degtinės butelio kakliukas, kurį stengėsi nuo manęs paslėpti. Į nieką nesuvyniota duona buvo permirkusi, jis vis taikstėsi, kur geriau ją pasidėjus...

„Be reikalo slepiate, kas kišenėje, – pasakiau jam. – Aš matau...“

„O tamsta nežiūrėk, kur nereikia! Neskambinsi Draugeliui – padovanoju tamstai šitą kepalą ir einu sau. Šiandien čia neliksiu.“

„Naktis. Lyja. Nueitume į palatą, pasikalbėtume... Nustos liję ir galėsite keliauti. Tik įdomu, kur eisite?“

„O kas tau darbo? Manęs neapgausi! Nusivesi į palatą ir užrakinsi!“

„Ne, tikrai nerakinsiu. Jūs pats užsirakinsite, o raktą išmesite man per orlaidę...“
Taip nelaimėlis ir padarė.

Į raštinę grįžau be menkiausios sąžinės graužaties. Žinojau L. ligos pobūdį – jis tuojuo pat pamirš, kas čia nutiko.

Dailininkė S. taip pat dažnokai sugrįždavo, tačiau prieš tai pareikaludavo, kad į geležinkelio stotį būtų atsiųstas direktoriaus fajetonas. Taip ir padarydavome, nes ji atvažiuodavo niekieno nelydima, sava iniciatyva, pajutusi artėjantį ligos paastrėjimą.

Vos įvažiavusi į ligoninės kiemą L. staiga ištraukdavo važnyčiotojui iš rankų botagą ir taikydavosi kam nors sušerti. Sykį buvau ir aš *pavaišintas*, nežiūrint, kad mudu, kai tik ji pagerėdavo, sutardavome ir kalbėdavomės apie meną.

Didele erudicija L. nepasižymėjo, tačiau intelektualumo nestigo. Į normalią būseną grįždavo po kelių gydymosi savaitių. Mėgo sėdėti po sena liepa, užplūdus melancholijai, daug piešdavo, o po kokios savaitės pasiprašydavo išleidžiama į namus.

Smuikininkas V. buvo baigęs konservatoriją. Diagnozė sunki: katatonija.* Ligos krizei praėjus, prašydavo smuiko ir nesustodamas juo grodavo. Tuomet sąmonė

būdavo blaivi. Tačiau tam tikru momentu smuiką grąžindavo sakydamas: „Kad ne šiandien, tai rytoj man vėl užeis.“

Priepuoliui užėjus, dienų dienas stovėdavo kakta priglundęs prie sienos. Laiku nepamačius, kaktoje atsiverdavo žaizdos – savotiškos pragulos. Kad to neatsitiktų, būdavo pririšamas lovoje tramdomaisiais marškiniais.

Iš vieno Aukštaitijos miestelio atvežė abiturientę... Bevaidinančią saviveiklos spektaklyje ją ištiko isterija – šoko į kieme buvusį šulinį. Laimė, pakibo ant į vandenį panardinto pieno bidono. Įsikibusi į grandinę išstovėjo visą naktį. Šulinio būta labai gilaus. Artimieji ją aptiko tik rytą.

Mergaitė buvo gležnos prigimties, labai jautri, švelni, kukli. Man teko su ja pabendrauti. Kalbėjomės normaliai, išskyrus nebent tai, kad negalėjo paaiškinti, kodėl taip pasielgė.

Žinodamas specifines ligoninės taisykles, vengiau šnekos apie jos padėtį, nors atkakliai teiravosi, kas su ja bus. Po dešimties dienų buvo išleista namo – su lengviausia diagnoze ir visiškai palankia prognoze. Buvau nustebęs, kad išrašoma paprašė mane surasti ir įteikė sąsiuvinį eilėraščių, sukurtų anksčiau, o ir ligoninėje. Pagal tuometį mano supratimą, eilėraščiai buvo visai neblogi. Ligoninėje rašytuose posmuose – jokio beviltiškumo. Pagrindinė tema – žmogaus lemties priklausymas nuo jo gebėjimo viską matyti ir susivokti gausybėje gyvenimiškų reiškinių.

Graži buvo ir dedikacija pirmajame puslapyje: „Tai parašiau Stasiui, užjautusiam mane, ištikus pirmajai nelaimei, jeigu tai nelaimė, o ne nutikimas, turėjęs būti ir nulėmęs susitikimą su šiuo mielu žmogumi.“

* Psichikos ir motorikos sutrikimas, kai ligonis būna susijaudinęs, nejudrus, kartais visiškai sustingęs.

Inteligentų palatoje gulėjo ligonis, kurį globojo Prezidento Antano Smetonos žmona. Tiesa, kitų pasakojimu, ponia Sofija, jį aplankė vos kartą, tačiau rūpesčio jis niekad nesitigo.

Ligonis buvo išsimokslinęs žmogus, jau brandaus amžiaus, labai inteligentiškas. Ligoninėje praleido daug metų. Diagnozės nepamenu, tik žinau, jog buvo... beviltiška.

„Sakykite, mielas Stanislovai, – kreipdavosi į mane, – kodėl ligoninė nelaiko medžioklinių šunų? Juk jie prigaudytų daug kiškių.“

„Jūs tą pasiūlėte dar pavasarį, – atsakydavau. – Štai ir šiandien juk valgėmė kiškienos... Neatkreipėte dėmesio?“

„Tikrai? O aš nesuvokiau, kodėl taip skanu buvo...“

Žinoma, jokios kiškienos nebūta. Tai tik įkyrioji ligonio idėja, kaip vadindavo panašius reiškinius. Žinojau, kad tokioms idėjoms reikia pritarti, o tada jau galima grįžti prie normalaus pokalbio. Pavyzdžiui, šis ligonis po papasakoto epizodo lyg niekur nieko man išaiškino vieną matematikos formulę, kurios nesupratau, mat buvo fizikos ir matematikos specialistas.

Šio ligonio man buvo ypač gaila, nors gailėdavau ir visų kitų. Buvo, kaip sakyta, mandagus, pedantiškai žiūrėjo higienos, labai inteligentiškas, tačiau logiško mąstymo užtemimai jį ištikdavo dažnai.

Kai dirbau raštinėje, tekdavo patvarkyti bylų archyvą. Ligos istorijose užtikdavau įvairiausių istorijų. Taip pat ir baisių, nusikalstamų... Į ligoninę būdavo guldomi ir sutrikusios psichikos nuteistieji iki gyvos galvos.

Ką tik aprašytojo ligonio istorijos tarp bylų neaptikau. Kai kurių ligonių bylos dėl įvairiausių priežasčių būdavo direktoriaus žinioje...

Trečiajame skyriuje gulėjo per 100 žmonių. Tai buvo ramiausias skyrius, tačiau iš jo išrašydavo mažiausiai ligonių – dažniausiai dėl chroniško ligų pobūdžio.

Šiame skyriuje neretai tekdavo budėti naktį. Vienam. Užtrukdavo nuo aštuonioliktos valandos vakaro iki šeštos ryto. Buvo nelengva. Daugelio ligonių miegas sutrikęs, tad jie pusbalsiu šnekėdavosi... patys su savimi. Tylus dūzgenimas nepaprastai migdydavo, o užmigti buvo pavojinga. Keičiantis atmosferos slėgiui, nelaimėliai tapdavo neramūs. Be to, reikėjo sekti, kad ligoniai nepažeistų gulėjimo režimo. Nors būta ir tokių, kuriais galėjai pasikliauti, o reikalui esant, net pasikviesti pagalbon, kad padėtų sutramdyti neramųjį. Pagalbininkai atpildo gaudavo taurelę bjauraus skonio, tačiau svaiginančio veikimo skysčio, regis, paraldechido. šiuo „masalu“ lengvai galėjai pažadinti net ir kietai įmigusį ligonį Ch. Buvo mišrios tautybės, augalotas, stiprus ir linksmas, o agresyvus tik labai retai.

Vieną kartą Ch. pagalbos prireikė ir man...

Ligoninė buvo įsikūrusi dar caro laikais statytose kareivinėse, tad ir miegamieji buvo dideli. Ilgose patalpose tilpo apie 80 lovų. Kitose, šoninėse, rakinamose patalpose gulėjo po vieną, du ar tris ligonius. Čia gulintiesiems grėsmingieji priepuoliai užeidavo staiga ir netikėtai. Todėl šioms palatoms skirtas ypatingas dėmesys.

Artėjant rytmečiui atrodydavo, jog iš nuovargio užmigsiu stovėdamas. Padėdavo paprasta priemonė... Mes nepaleisdavome iš rankų keliolikos raktų nuo neramesniųjų ligonių palatų, Tų raktų ryšulį išvargę pasikabindavome ant mažojo pirštelio. Vos tik užsnūsti, raktai žvangėdami krenta ant grindų ir išblaško miegus.

Neaprašinėsiu pirmojo skyriaus vaikų palatos, kurią kartais nevykusiai pavadindavo idiotų palata. Ten neapsakomai baisu – būta ir apsigimusių, paguldytų dėl sutrikusios psichikos.

Pirmieji skyriai apskritai sunkūs, tiek vyrų, tiek moterų. Kai kurie ligoniai buvo

pasmerkti čia gyventi iki gyvos galvos, dažniausiai, kaip sakyta, kaliniai, padarę sunkius nusikaltimus. Čia nusižudė vienas paskutiniojo kurso studentas medikas, pasikėsinęs į žymaus medicinos profesoriaus gyvybę ir teismo pripažintas nepakaltinamu.

Kodėl taip ilgai apsisitvojau ties šiuo savo gyvenimo tarpsniu?

Todėl, kad labai daug kas mane tuomet jaudino. Buvau jauniausias ligoninės darbuotojas. Viską mačiau, viską jčiau. Skausmingai išgyvendavau vieno ar kito žmogaus, atsidūrusio šiurpiausio profilio ligoninėje, nelaimę. Kankino ir tai, jog didelės pastangos išgelbėti nelaiminguosius, teduoda menkus rezultatus.

Turėjau vos septyniolika metų... Ir štai tokioje aplinkoje formavosi mano pasaulėjauta!



Vėju – atgal į namus

Iš namų iškeliavau labai anksti, tad nieko nuostabaus, kad vos ištaikęs progą vėju skrisdavau atgal, į savo Šeštokus.

Net ir dabar, sumuojant savo gyvenimo rezultatus, vos paminėti Šeštokai maloniai kutena jausmus. Žinoma, ir ten būta visokiausių dienų, tačiau prisimenu tėviškę dažnai dažnai.

Atstumas nuo Kalvarijos iki Šeštokų – vieni juokai. Autobusų nebuvo tiek, kiek dabar, tačiau vėlokai vakare į tą pusę riedėdavo traukinys. Ištrūkus vos vienai ar dviem dienom, neturėjau kantrybės traukinio laukti – kai negaudavau pasiskolinti dviračio, namo žingsniuodavau pėsčias. Kelias prailgdavo tik iki Krosnos valsčiaus ribų. O ten – jau pažįstamos ir daug malonių akimirkų primenančios vietos. Štai vieno Grebliko sodyba Strazduose... Netrukus – kito Grebliko namai Išlandžiuose... Nuo jų namai ranka pasiekiami.

Kai važiuodavau dviračiu, privažiavęs kryžkelę, kur nuo plento atsišakoja keliukas į Šeštokus, nulipdavau, dviratį paguldydavau pagriovyje, o pats griūdavau į žydinčius Vinco Gibo dobilus, sąmoningai nutęsdamas būsimo susitikimo su namiškiais malonumą ir klausydamas karoliukais beriamos vyturio giesmelės. Aukštai, gilioje žydrynėje, minkštučiukai debesų kamuoliai skubėdavo į nežinomus tolius, o man norėdavosi sušukti kaip Vincui Mykolaičiui-Putinui: „Mama! Dangus bėga!“

Palaimos jausmas užplūsdavo visą visą. Norėjosi dėkoti vyturiui už dainelę ir debesėliams už jų purų grožį, vėjui, kalbančiam debesų šiurenimu ir viso šito grožio

Dangiškajam Kūrėjui!

Priglusiu prie Tėčio krūtinės! Pabučiuosiu Mamos mielas rankas! Ir viso baisumo, apie kurį pasakojau, kaip nebuve!

Dieve! Kaip gera!

Šiandien rytas Dievo ranka paliestas! Skaidrus sekmadienis!

Ir vėl viskas sava!

Darželis gale namo... Ne darželis, o vaivorykštė!

Seni topoliai kaip visados švenčia sėkmą dieną. Nė lapelis nesujuda.

Gandralizdis taip pat kur buvęs, tik aukštumu liudija bėgančias ir prabėgančias vasaras: būsimų kartų rūmas vis aukštytyn ir tvirtyn!

Mano balandžių jau kelintos kartos palikuoniai šildosi ant stogo, paskleidę vieną sparniuką... Kiti šnekasi man nesuprantama kalba...

Viskas kaip buve! Lyg nebuvau išėjęs iš namų, iš šito kiemo...

Vištų kaip ir anksčiau daug, visokių veislių. Tuomet nebuvo madinga turėti vienos veislės ir vienspalvės. Mano Tėvukai sutardavo, jog ūkyje reikia ne vien naudos, bet ir grožio, todėl kieme vaikštinėdavo ir baltos perekšlės, ir gegutės raibumo, ir kuodais besididžiuojančios, ir tos, kurios manė, jog sodriai apžėlusios kojos – paskutinė mada... Kitos, kuklesnės ir nepaisančios madų, dėdavo daug stambių kiaušinių, kurių neslapstydavo. Užtat per šv. Velykas margučių pakakdavo ne vien mūsų, bet ir nelabai pasiturinčių kaimynų stalui.

Višta – mano mėgstamiausias kiemo paukštis! Mama joms skiria ypatingą dėmesį!

Tik štai Ruslano, nusipelnusio namų sargo, kilmingo ir protingo senbernarų būda... tuščia! O juk jis ištraukė iš kūdros skęstantį stoties viršininko berniuką... Išgelbėto vaiko tėvai kasdien skirdavo Ruslanui porciją mėsos ir sakė darysį taip

tol, kol geradaris gyvens.

Būtų lygiai taip pasiūlęs ir su kitu vaiku, ne viršininko sūnumi, nes tokia jo prigimtis... O tada, kai tik prirėkė jo pagalbos, kai tik besimaudantis vaikas klyktelejo, Ruslanas, snaudęs pievelėje, tučtuoju buvo savo instinkto pažadintas!

Bet vieną rytą Ruslanas išėjo iš namų. Gerokai nutolęs, jau Vinikaičio pievos gale, atsigrėžė, dar kartą pažvelgė į kiemą, kuriam ilgus metus sąžiningai tarnavo, pastovėjo, o, paskui iš lėto patraukė tolyn. Mano broliai rado Ruslaną krūmuose. Jis išėjo iš namų numirti, kad niekam nepridarytų rūpesčių! Gaila!

Lig valiai pasisotinęs išsiilgta namų aplinka, pavaišintas Mamos *ant greitujų* duonkepėje paruoštu kiaušinieneš troškiniu (Mama turėjo ypatingą šio savo patiekalo receptą!), skubu į bažnyčią, juk sekmadienis! Tėvukas, paskubomis nusišutęs barzdą, paskui mane! Jis žino: parsiradau, vadinasi, šiandien per šv. Mišias skambės mano giesmė.

Maloniai nusišypso mane pamatę seni pažįstami gaspadoriai. Kitas ir ilgėliau pašnekina, užduoda klausimų, tartum aš daugiau išmanyčiau... Ką besakysi: ši bei tą jau ir aš esu patyręs! Aplinka, į kurią iš Šeštokų pabėgau, tikrai ne aukso rojus! Tačiau tai gera mokykla, kad pažintum, pasak garbiojo rašytojo Juozo Baltušio, druskos skonį!

Ką aš per gana trumpą laiką mačiau ir patyriau, nedaug kas tesupras, nors ir labai vaizdžiai pasakočiau apie raudonus Kalvarijos mūrus...

Šventoriuje nemažai žmonių. Į vidų ne visi telpa. Dauguma sustoję po medžiais, kurių vienas kitas ir mano sodintas. Jie praaugo mane, tad ir dangų iš arčiau mato, ir paukštelis pailsi tankioje lajoje.

Jau iš tolo matau: šypsosi man Julija Avižienytė ir Jonas Šmulkstys. Mano mokytojai! Sveikinantis pirmumas Jonui Šmulksčiui! Julija Avižienytė šią etiketo pražangą

atleis, juk žino, kad pirmuosius tris mėnesius sėdėjau pas jį!

Sėdėjau suole, nevykusiai kažkieno „papuoštu“. Buvo įrėžtos raidės – J. V.

Pagaliau apkabina mane ir Julija!

Dieve mano!

Kokie mokytojai!

Gal ir dabar dar tokių yra?

Ir gerai, jeigu yra!

Tik gaila, kad besimokančių vaikų ilgą laiką nestebėjo nuo mokyklos sienų nei Valančius, nei Kudirka, nei Baranauskas, nei Daukantas, kurio gražūs žodžiai – *Rašiau lietuvių kalba* – iškalti ant bareljefo Kauno karo muziejaus sodelyje. Net Basanavičiaus kaip nebuvo! Šitiek metų!

O į mus kiekvienoje mokykloje, kiekvienoje klasėje žvelgė ne vien šie didieji vyrai, bet ir Lietuvos kunigaikščiai! Jie rūpinosi, kaip mes ruošiamės dirbti Tėvynės Lietuvos ateičiai, jos gerovei!

Kad grįžtų senieji laikai, pakabinčiau savo mokytojų – Julijos Avižienytės ir Jono Šmulškščio portretus šalia garbiųjų vyrų, tegul ir kuklesnėje vietoje. Mano manymu, jie pranoko net garsiuosius marijonus – Totoraitį, Gergelį, Mažoną.

Namie pamylėtas, pavaišintas atsisveikinu iki kito karto.

Posūkyje prie Linkevičiaus sodybos tebematau boluojančią Mamos skarelę mėlynais taškeliais.

Nebėra jų – Mamos, Tėvuko, visų brolių – net ir paties jauniausiojo. Julijos Avižienytės ir Jono Šmulškščio taip pat nėra. Jie ilsisi Šeštokų kapinėse, dešinėje pusėje, netoli nuo vartų.

Daug, labai daug brangių žmonių jau iškeliavo Anapus. O laikas srūva kaip sruvęs – niekas dėl to nesustojo...

Medicina ar opera?

Kalvarijoje šis tas pasikeitė. Vadovauju, kaip sakyta, kur kas didesniam chorui – šaulių. Daktaras Draugelis nuolatos mane stebi. Mano kambarys administracijos namų pirmajame aukšte, šalia ligininės raštinės. Daktaro butas – antrame aukšte. Eidamas į raštinę jis tartum netyčia, tartum radęs kokį reikalą, vis praveria ir mano duris. Klausia, ar miestelio žydai laiku pristato maisto produktus, ar jie atitinka sutartyse numatytą kokybę? Kartais įspėja, kad būčiau tokią ir tokią valandą pasirošęs rašyti mirusio liginio skrodimo protokolą. O dažniausiai paklausia, kokie mano pažymiai, kaip atsiskaitau, pavarto „Kalbaneum“ – mano paskaitų užduočių komplektus. Suvokiu: nori įsitikinti, ar tikrai juos studijuoju, o gal nuo paskutinio karto net nepaliečiau.

„Kalbaneum“ – tokia Švietimo ministerijos iniciatyva įsteigta įstaiga, neakivaizdžiai ruošusi aukštesniųjų gimnazijos klasių kursą eksterno egzaminams. Buvo paprasta ir patogų negalintiems mokytis stacionariai. Jei nebuvai tinginys, tai sąžiningai besimokydamas, net ir dirbdamas, galėjai per trumpesnę laiką persukti į aukštesnę klasę. Tokia galimybė pasinaudodavo daugelis ano meto jaunų tarnautojų arba norinčiųjų greičiau išvažiuoti studijuoti užsienyje.

Aš apsileidęs tikrai nebuvo, o laiko turėjau daugiau nei pakankamai, tad, daktaro patartas, užsisakiau papildomų chemijos ir anatomijos paskaitų. Šias disciplinas

mokytis sąlygos čia buvo labai palankios.

Kaip paskirstydavau laiką?

Maisto produktus išduodavau septintą ryto. Po to – apskaita, trunkanti porą valandų. Ketvirtą po pietų priimdavau iš rangovų produktus į sandėlį. Tas užtrukdavo apie valandą. O visas kitas laikas – mano.

Daktaras Draugelis labai girti nemokėjo, tačiau palankų žodelį mestelėdavo neretai. Aš jaučiausi patogiai sėdintis savo rogėse. Ne visados suprasdavau, kodėl kai kurie darbuotojai vadina mūsų direktorių rūsčiu ar net žiauriu diktatoriumi. Aš to nejutau. Supratau tik, kad daktaras netoleruoja grubių, brutalių veiksmų prieš ligonius. Už panašias pražangas kai kas net iš darbo buvo atleistas. Man tas atrodė teisinga: juk ligoniai – labai nelaimingi žmonės. Jų nenuovokumas ar neklusnumas – ligos apraiška!

Rūstus daktaras man pasirodė vienintelį kartą, kai aptiko mano pažymių knygelėje trejetą su minusu iš lotynų kalbos!

„Dar kartą pamatysiu, su visais dainavimais bus baigta!“ – tarė rimtai supykęs.

„Čia... kažkaip netyčia...“ – aiškinausi.

„Pamėgink t y č i a!“ – sušuko ir smarkiu žingsniu išėjo iš kambario.

Kaip man sekasi, pasiteiraudavo ir daktaro žmona, šiaip jau mažai su kuo bendravusi! Atrodė, abiejų dėmesingumas man – kažkoks išskirtinis.

Sykį direktorienė paklausė, ar patinka aplinka, kurioje gyvenu. Atsakiau, jog man čia gera.

„Gera matant, kas čia darosi?“

„Nežinau, kaip aiškiau pasakyti, bet jaučiu rūpestį tais nelaimingaisiais...“

„O pas Galkų užsuki? Galkus – taip pat įdomus žmogus.“

„Buvau... Davė miltelius išfasuoti ir suvynioti. Įdomu...“

Šiuos žodžius girdėjo ir daktaras Draugelis, nes išėję su žmona pasivaikščioti, aptiko mane besėdintį po liepa ir beskaitantį. Kai pasakiau apie miltelius, jis nusijuokė ir nuėjo.

Galkus buvo ligoninės provizorius. Nešnekus, kažkoks apniukęs. Kalbėjo, kad vartojąs narkotikus. Anais laikais – retas reiškinys. Nelabai tesupratau, ką tai reiškia.

Nežiūrint nekalbumo, Galkus leisdavo man paruošti birius kai kurių vaistų mišinius – tik sumaišyti ir sutrinti piestelėje, o paskui lygiomis dalimis išpilstyti į popierėlius. Iš pradžių davė pabandyti paprasčiausią sodą. Kai išmokau elgtis su ja, galėdavau išskirstyti ir preparatus, buvusius piestelėje. Žinoma, visus vaistų mišinius jis ruošdavo pats. Man tekdavo tik antrinis darbas – padalinti ir suvynioti, kad vaistai turėtų vadinamųjų *proškų* pavidalą.

Vieną kitą *prošką* vaistininkas pasirinktinai pasverdavo. Pagirdavo mane, kad svoris atitinkas.

Sukiotis pas Galkų man patiko dar ir dėl to, kad gaudavau baltą krakmolytą chalatą, pasiūtą kiek kitaip: su užsegamais rankogaliais ir be sagų, užrišamą raišteliais iš nugaros. Tokiu chalatų labai stengdavausi pasirodyti, ypač merginoms.

Keistuolis Galkus pasiūlė atspėti, kodėl chalatas toks, o ne kitoks. Kodėl ne toks, kaip skyriuose dirbančiųjų? Mėgdavo užduoti ir daugiau klausimų. Kodėl ant spintų raišės – A ir B? Kodėl perpilant kolodiumą iš vieno indo į kitą, siaurakaklį, reikia saugoti, kad kaklelyje nesusidarytų oro burbulas?

Daugybę su farmacija susijusių dalykų jis pasakojo taip įtaigiai, kad ilgam liko atmintyje, o netrukus net labai pravertė.

Vienu metu pasirodė, kad daktaras Draugelis skatina mano potraukį medicinai – vis ragino atkreipti dėmesį į vieną ar kitą sritį. Kartą, kai atidaviau skrodimo

protokolą, paklausė: „Ar susivokei, nuo ko ligonis mirė?“

„Klaida, atliekant pneumotoroksą...“

„Taip iš karto ir supratai? Ar ne per daug išmanai? Kaip gali pakenkti pneumotoroksas?“

„Veikiausiai, susidarė per didelis slėgis...“

„Niekada nedaryk išvadų apie tai, ko neišmanai!“

„Atsiprašau. Daugiau taip nebesamprotausiu.“

Daktaras numetė ant stalo rankoje laikytą pieštuką, atsilošė kėdėje ir ilgokai žiūrėjo į mane. Suvokiau be reikalo parodęs „išmintį“, juk užuomina apie klaidą kai kam gali būti nemaloni, o ir pasekmių turėti... Bet juk iš protokolo ir pats daktaras Draugelis supras ligonio mirties priežastį!

„Na, o kai priėjai prie tokios išvados, kokios mintys susiklostė tavo galvelėje?“ – Draugelis nudelbė mane skvarbiu žilgsniu.

„Juokingos mintys, daktare! Pamaniau, kaip šitas vargeta stos į Paskutinįjį teismą, kad ištirtos jo kūno dalys sumestos į pilvo ertmę ir grubiais siūlais gana nerūpestingai užsiūtose?!“

Po tokio mano atsakymo raukšlės nuo daktaro kaktos išnyko. Jis skambiai ir, kaip man pasirodė, nuoširdžiai juokėsi. Nežinodamas kaip elgtis, dar labiau sumišau. Pamaniau, jog daktaras bus supratęs naivų mano sąmojį, stengiantis užglaistyti išsišokimą, tad pasukau link durų. Tačiau Draugelis mane sustabdė, pasiteiravo apie vieną kitą ligonį iš tų, kuriuos pažinojau. Jam rūpėjo, kaip žmogus suvokia tikrovę, daiktų ir reiškinių ryšį, ar supranta savo padėtį, kokie keistumai matyti elgesyje...

Akimirką dingtelėjo: iš kur jis žino, kad dažnai lankausi skyriuose? Ar naiviu atsakymu išsisukau iš bėdos? Ar daktaras tikrai nori su manimi kalbėtis a p i e t a i, ar jam svarbiau, kiek man rūpi, kuris iš specialistų padarė klaidą? Kas, kad

ligonis beviltiškas...

Ir vis dėlto daktarui rūpėjo kas kita!

„Kad su mokslais sekasi, atsiskaitai laiku ir kokybiškai, labai gerai... Tik ar ne per plačiai, vyruti, užsimojai? Tau dar choro mažai? Dar okteto prirėkė? Oktete, regis lituanistas Matukonis, biologas Maigys, Vaitiekūnas, Latoža, dar kažkas... Visi privalo gilinti tavo farvaterį?! Tačiau jeigu mokslus apleisi, dėsime tašką. Apsieisi be okteto...“

„Nedėkit taško, daktare! Aš stengsiuos! Prižadu!“

Merginos, su kuriomis bent kiek draugavau, negalėdavo suprasti, kur nuolatos dingstu. Neaiškinau, jog tie *dingimai* – mano pastangos stumtis pirmyn! Su mokslais judėjau į priekį. Net okteto nereikėjo atsisakyti! Tačiau ką rinktis ateityje?

Daktaras Draugelis orientuoja į mediciną, o Matutis ir kiti okteto dalyviai buria mano tenorui ateitį operos scenoje...

Tokio amžiaus sunku apsispręsti – visi toliai vilioja, o ir sėkmės, ačiū Dievui, nestokoju!

Pirmoji rožių puokštė – su dygliukais

Marijampolėje – Dainų šventė!

Atvyko Aleksandras Kačanauskas, Nikodemas Martinonis, rūstus, su juodais akiniais! Žiuri – linksmas ir judrus Klemensas Griauzdė, solidūs Konradas Kaveckas, Juozas Karosas, Mikulskis, Bielionis... Kitų ligi šiol nepažįstu.

Privažiavo nemažai ir chorų! Kiek? Nepamenu... Šventė buvo regioninė, tad žinčiau dalyvaujant Vilkaviškio, Kybartų, Alytaus, Lazdijų, Marijampolės bažnytinius chorus... Kalbėta, kad po Panevėžio dainų šventės, ši, 1937-ųjų metų, didžiausia.

Mano vadovaujamame Kalvarijos chore dainavo apie 70 dainininkų! O svarbiausia, ko, anot Martinonio, dar nėra buvę – chorą atlydėjo ir jam akompanavo orkestrėlis: trys smuikai, klarnetas, dvi mandolinos, trys gitaros ir kažkokia harmonika, vadinta „konstantinka“!

Įdomu, kad akompaniamentą instrumentavo ir kai kurioms dainoms pritaikė mūsų ligoninės... duonkepys! Tamašauskas! Buvo mokęsis muzikos Kaune, grojo Antrojo pėstininkų pulko orkestre.

Pasirodėme labai sėkmingai.

Dievulėliau! Aš ne tik dirigavau chorui, bet solo partiją atlikau pats! Dainavau „Karvelėli mėlynasis“. Publikai prašant, kartočiau ir antrąsyk...

Dabar solistų – nors samčiu semk. Anuomet toks variantas atrodė kone sensacija. Nors jaunas, vos persiritęs į aštuonioliktuosius metus, tokiam *pokštui* ryžausi ne iš

savimeilės. Nesikuklinsiu, balsą turėjau gražų ir šiam atvejui visapusiškai tinkamą.

Padainavęs „Karvelėlį“ pirmą kartą gyvenime gavau rožių puokštę! Rožes man įteikė pati šaulių rinktinės vadė Mažūnaitienė! Tik pamanykit – pati rinktinės vadė! Didelis dalykas – būti pagerbtam, juk aš – tik *eilinukas*. Tiesą pasakius, *eilinu* tebesijaučiu ir dabar, priėjęs saulėlydį. Manau, tas gerai. Pasiekei ko nors, įgyvendinai kokį sumanymą – nereikalauk įvertinimo, taip juk ir turi būti, kitaip – kam gyventi? Pateisinai savo buvimą – ir to gana. Dar kaip gana!

Bet grįžkime į Marijampolę...

Choro pajėgumą galima buvo pademonstruoti ir individualiu repertuaru. Privalomajame repertuare turėjo skambėti „Ant tėvelio dvaro“, „Berneli šiokis, berneli tokis“, „Pasisėjau žalią rūtą“, „Užtrauksim naują giesmę, broliai“ ir „Anoj pusėj ežero“. Šias dainas atlikome kaip ir visi. Mūsų triumfas buvo po individualaus repertuaro, kurį parinkau gana solidų: „Lietuviais esame mes gimę“, „Vasaros naktys“ ir, žinoma, „Karvelėli mėlynasis“. Šios dainos ir lėmė sėkmę, nes kiti tokių sudėtingų repertuare neturėjo, išskyrus Mariampolės chorą, kuris puikiai sudainavo „Užmigo žemė“.

Pirmoji sėkmė Mariampolėje tapo įvykiu ne man vienam – visa Kalvarija beveik savaitę tik apie tai kalbėjo. Ir nors tuomet žmonės buvo kuklesni, džiaugtis mokėjo, ypač savo artimo džiaugsmis. Anų laikų žmonių santykius mažame miestelyje malonu prisiminti. Kad ir dabar būtų tiek paprastumo bei nuoširdumo...

Kai kurie net labai savaip pažymėjo miestelio „šlovę“. Štai charakteringas pavyzdys... Manufaktūros savininkas žydas Bakas pasigavo mane tiesiog gatvėje, nusitempė į savo parduotuvę, parodė kostiuminę medžiagą ir iškilmingai prabilo: „Tu dėl Kalvarija darai! Ir aš darysiu dėl Kalvarija!“

„Ką jūs, pone Bakai...“

„Palauk! Tu būsi didelis žmogus!“

„Nebūsiu, pone Bakai...“

„Nesisperečyk! Ir nesijuokis iš seno žydo! Matai šitas materijolas? Matai? Geresnio niekas negatavoja! Krepas! Aukščiausios rūšies krepas! Netiki?“

„Tikiu, pone Bakai...“

„Neeee! Matau, kad netiki. Sakau teisybę! Nuplauk in Anglijas ir paklausk! Tau iš karto pasakys: tai geriausias krepas! Metras kainą – trisdešimt du litas. O tau bus dvidešimt litas! Tik tau! Tokis žmogus kaip tu, turi vaikščioti aprenktas tokias materijolas. Mokėsi in mėnesis penki litas... Kada bus baigta, pasakys aš, Bakas. Mėnesius rokuokis pats, kad šitas senas žydas tave neapgautų.“

„Gal nereikia, pone Bakai?“

„Bakas pasakė reikia, tai ir reikia! O jei nori žinoti, šitas senis Bakas dar niekad niekas neapgavo! Navatnas žydas, ar ne?“

Kostiumą man pasiuvo geriausias miestelio siuvėjas Gelgota. Už pasiuvimą sumokėjau daugiau, nei įprasta.

„Atsakomybė! – paaiškino siuvėjas. – Iš tokios medžiagos retai kas siuva...“

Pagalvojau: ar nebus nekuklu berniokėliui tokiu rūbu puoštis? Nutariau kostiumą vilkėti tik tuomet, kai diriguosiu chorui. Taip ir dariau.

Laikrodininkas Kacas irgi žavėjosi mūsų pasiekimais. Tiesiai šviesiai man režė: „Ponai Stasukas, tu vaikščioji su didelė garbė! Kad tu būtai žydas, nė minutė nemislijęs atiduotau tau savo Marijaškė su visa maisternia!“

Tik nereikėjo man Kaco Marijaškės... Nė vienos man dar nereikėjo, nors... Į tuo metu šiaip jau ramią jaunystę staiga įsiveržė... Kostė. Graži mergina, turėjo malonaus tembro altą. Ilgai į abi šias jos savybes nekreipiau jokio dėmesio ir niekuo Kostės neskyriau iš kitų merginų – visos buvo man draugės, ir tiek. Po choro repeticijų

pabendraudavome, kaip ir dera jauniems, tačiau rimtesnio dėmesio – nė vienai. Ypač nederėjo žvalgytis į ištekėjusias moteris, nors būtų ir pati gražiausia! Kai žinai, jog ji kažkam jau priklauso – gink, Dieve! Nevalia! Tokie tada buvo žmonių santykiai...

Tiesa, kai kas sakė, jog viena žymi miestelio ponija skiria man daugiau dėmesio, nei derėtų...

Ponija iš tikro buvo įdomi, tačiau – jau ponija! Vadinasi, ne man. Kai pastebėjau, jog šokdama glaudžiasi pernelg „širdingai“, draugystė baigėsi! Aš juk jau žinojau, kur žmogaus širdis. Visai ne ten...

Ilgai „globojau“ vieną rožių, padovanotų man Marijampolėje. Laikiau ją užkišęs už Tumo-Vaižganto portreto reprodukcijos.

Kostei mano saugoma rožė užkliuvo. Mudviejų draugė Milda prasarė, jog Kostės širdį drasko pavydas.

„Ko ji draskosi?“

„Kam ta rožė, užkišta po stiklu? Bado jai akis...“

„Niekai... Tai pirmoji man padovanota rožė!“

„Bet tu žinai, ką ji tau primena!“

„Dainų šventė! Visa kita – nesąmonė! Juk ji – ištekėjusi moteris! Antra vertus, Kostė, jei tik būtų norėjusi, pati galėjo padovanoti man gėlytę. Būtų dabar ta gėlė ten, kur rožė, nes pirmoji man padovanota gėlė!“

„Tai paklausk... Tas rožes Kostė buvo paruošusi tau... Davė pagloboti savo seseriai, nes pati juk stovėjo chore! O toji vadovė neturėjo gėlių! Po tavo dainavimo, po visų ovacijų ji stvėrė rožes iš Kostės sesers, nes juodvi buvo geros pažįstamos – ir pabrūkšt tau!“

„Na, ir kas čia baisaus?“

„Bet gėlės ne jos, o Kostės!“

„Bieliėnė nemėgsta manęs, tai ir atidavė rožes tai vadei.“

„Iš kur žinai, kad nemėgsta?“

„Pyksta ant Kostės, kam ji man neabejinga... Et! Tiek to! Tegul pačios aiškina, kieno gėlės ir kaip ten buvo...“

„Tačiau Koste skaudu...“

„Pasaka...“

„Tau – gal, o jai – ne!“

Dieve, kokie mes anuomet buvome naivūs... Bet kai dabar pagalvoju, gal ir gerai.

Gyvenau gana kukliai, tačiau pas mane buvo jauku. Kas beužeidavo, visi tą pabrėždavo.

Kostė ir Milda taip pat užeidavo. normalu, juk buvom draugai.

Kambarėlyje – vienas kitas paveikslas, šiek tiek knygų, nepretenzingi baldeliai... Va ir visas „natiurmortas“.

Rožę iš rėmų išėmiau.

Su Koste susitikdavom jau dažniau. Draugystė truko, kol išėjau į kariuomenę. Kiek mano amžius leido nuspėti, Kostė ją vertino labiau. Apie save to pasakyti negalėčiau. Mano galva, mudviejų draugystei trukdė kažkoks psichologinis barjeras.

Kostės brolis buvo dvarininkas. Nuskurdęs tas Mockavos dvarelis, geriausiu atveju galėjai jį palivarku vadinti, tačiau...

Kostės sesuo, teisėjo žmona, gyveno nuolatinėje baimėje, kad tik ko nenutiktų... Ko? Tas paaiškėjo vėliau...

Darbo aplinkoje visko prisižiūrėdavau, ne toks jau visiškasis naivuolis buvau. Mūsų ligoniai, nors vyrai atskirti nuo moterų, ypač vasarą, kai išeidavo pasivaikščioti į sodą, aptvertą aukšta tvora, apsinuogindavo ir elgdavosi visaip. Tačiau jų elgesys, o ir slaugytojų vyrų komentarai mane veikė tiek, kiek veikia nederamas, amoralus

elgesys. Dorovės klausimai tuomet man buvo visiškai aiškūs, o Kostės sesuo nežinojo, kad sekmadieniais, jei tik būtų kitaip, Naujajai giesmė – kreipimasis į Dievo Motiną – mano lūpose neskambėtų skaidriai...

Vėliau dar sužinojau – kas mane gerokai pralinksmino! – jog Kostės sesuo su vyru bėgė, kad mudu nesugalvotume kur nors pabėgti. Dievulėliau! Kur? Ir ko?

Klydo jie ir bijodami... kitko. Kad būtų geriau mane pažinę, nebūtų drebėję be reikalo. Juk aš atsiradusio santykio su Koste nepuoselėjau, nes žinojau jos buvusį romaną su Osvaidu, tragiško likimo mokytojo Greifenbergerio jaunesniu broliu. Draugai su Osvaidu nebuvo, susitikti susitikdavome, tačiau nei jis man, nei aš jam jokių pretenzijų neturėjome. Daktaras Draugelis buvo mane įspėjęs, kad tarp brolių įsitikinimų – didžiulis kontrastas. Mokytojas žuvo kaip komunistas, o jaunesnysis jo brolis, pasak daktaro, ne visai apsiplunksnavęs fašistas.

Situacija su Koste išsisprendė savaime, man išvykus karinės prievolės atlikti. Tarnyba ligoninėje padėjo patekti į sanitarijos puskarininkių mokyklą. Tas atitiko mano interesus: pašamonėje glūdėjo mintys apie mediciną...

Kostės likimu skubiai pasirūpino jos sesuo. Ištekino už kažkokio komersanto. Dar Lietuvoje pasižymėjęs fašistavimu, vėliau jis, kaip pasakojo Milda, išsivežęs šeimą į Frankfurtą ir tiek Koste, tiek vaikams uždraudęs net kalbėti lietuviškai. Manau, šis praradimas Koste buvo kur kas didesnė tragedija, nei „skyrybos“ su manimi.

Visa, kas žmogų ištinka, būna arba gražu ir reikalinga, arba negražu ir nereikalinga. Juk iš daugelio reiškinių susideda mūsų gyvenimas. Tų reiškinių atranka – mūsų proto ir valios reikalas.

Kad atmintis nebūtų trumpa

Grįžęs iš kariuomenės vienu metu draugavau su žydaite Guta K. Po daugelio metų susitikome Vilniuje. Dėstė lietuvių kalbą Salomėjos Nėries vidurinėje mokykloje.

Mūsų draugystė buvo dora ir graži. Guta turėjo seserį, kurią išsižiūrėjo mano vaikystės draugas Ichakas, žinomo terapeuto, profesoriaus Kibarskio brolis.

Vaikystė ir vėl mus suvedė...

Vienu metu rašytojas Jokūbas Josadė per televiziją guodėsi, jog Nepriklausomoje Lietuvoje žydai buvo izoliuoti. Nežinau, iš kur Josadė tą ištraukė... Juk jaunystė Kalvarijoje džiaugėmės abu, tad turėjo žinoti, kad Kalvarijoje jokios izoliacijos nebūta. Esu giliai įsitikinęs, jog Kalvarija – jokia išimtis. Išskirtinių žmogiškų santykių židinių būta po visą Lietuvą. Net kariuomenėje, kuopoje, į kurią pakliuvau pirminio apmokymo, tarnavo bent keli žydai – ir niekas niekaip jų iš būrio neskyrė.

Pulko ligoninėje, kurioje dirbau baigęs sanitarijos puskarininkių mokyklą, antroju gydytoju dirbo Lifšicas, vėliau pagarsėjęs kaip puikus vaikų ligų specialistas...

Kalvarijoje direktoriaus ir vyriausiojo gydytojo Draugelio – krikščionių demokratų lyderio – pavaduotojas buvo žydas Bliumensonas... Bliumensono brolis – Kalvarijos miesto burmistras... Dešinioji Draugelio ranka – taip pat žydas, daktaras Zarcynas...

Jokūbas Josadė visa tai žinojo.

Be reikalo, visai be reikalo į žmonių santykius sėjama netikusio bendravimo sėkla! Izoliacijos sąlygomis ir paties Josadės tėvai nebūtų galėję tapti nors nelabai didelio, bet vis dėlto fabriko, savininkais, kuo sudarė sąlygas išmokslinti būsimą rašytoją. Ir ne kur kitur, o čia, Lietuvoje!

Antrajame Kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulke, o paskui jau dirbant pulko ligoninėje, greta gydytojų Ch. Garbarskio, E. Šapiro bei Ch. Levino lovų stovėjo lietuvių Jono Mikailos ir Stasio Ratkevičiaus lovos. Jie nebuvo įžeisti, kad šalia daktarų guli puskarininkiai, o mes, kad šalia mūsų – ne lietuviai.

Jau mano minėtame choro orkestrėlyje visi trys smuikininkai buvo žydai – kirpėjai Preisai. Jie irgi gyveno Kalvarijoje, kaip ir Josadė. Ir lygiai taip džiaugėsi mūsų pasiekimais.

Nebuvo žydai izoliuoti. Be reikalo rašytojas skundėsi...

Karai, okupacijos vienodai palietė mus visus, todėl dabar atsiprašinėti vieniems kitų nėra ko. Vienodai turėtume gedėti tiek dėl Panerių ar Marijampolės, tiek dėl Rainių ar Rešiotų...

Tų dienų skauduliai... Geriau būtų buvę, kad apie juos netektų dabar kalbėti. Ir nereikia nuolatos prisiminti ir priminti vieni kitiems... Ir sverti ar skaičiuoti neverta... Kam tas neaišku?

Laikinas įnamis

Vaikystėje viskas skaidru, paprasta, suprantama...

„Kur lekiam? Prie brastos ar vodakačkės?“ – klausdavo vienmečiai: Feliksas, Olius, Ichakas, kurį vadindavome paprasčiau – Ičkė.

„Prie vodakačkės!“ – sutardavome be konfliktų.

Vodakačke vadinome nedidelę, dar caro laikų, vandens siurbliu, kuklų, raudonų plytų pastatą. Namelyje stovėjo nemažas *dyzelis* – mašina, siurbianti vandenį iš Kirsnos upės. Mašinos valdytojas, solidus dėdė Zagorskis, tartum laukdavo mūsų, kad galėtų pademonstruoti, kaip įrenginys jo klauso. Sureikšmindavo procedūrą. Prieš paleisdamas mašiną, atlikdavo daugybę paruošiamųjų veiksmų, kurių, manau, nė nereikėjo. Tačiau įspūdis mums būdavo didžiulis, o dėdulės Zagorskio sugebėjimai keldavo nemažą pasigėrėjimą.

Zagorskis vaiko akims atrodė galiūnas, įsukantis iš tikro didžiulį smagratį. Nuo sukimosi greičio net baisu palikdavo!

Smagratį užė ir maždaug kilometrą varė vandenį į stoties gyvenvietėje stovėjusį medinį bokštą. Iš jo vanduo krisdavo žemyn, ir valdiškame bute atsukęs čiaupą galėjai numalšinti troškulį. Vanduo būdavo labai skaidrus, nė kiek nedvelkė dumbliu. Žodžiu, toks pat skaidrus ir kvapnus, kaip Kirsnos upėje.

Medinis vandens bokštas buvo labai senas, tačiau žymus gyvenvietės akcentas. Atrodydavo kiek pakrypęs – ne tiek iš senumo, kiek dėl sunkios naštos – jo rezervuaro talpa buvo 40 kubinių metrų. Kad bokštas pavargo ir krypsta, atkreipė dėmesį mokyti vyrai. Pasitarė ir pastatė naują, kaip tuo metu atrodė, labai įmantrios architektūros statinį, kurio dar aukščiau iškilusiame dubenyje tilpdavo tiek vandens, kad užtekdavo ir miesteliui pagirdyti, ir traukinių garvežiams pasotinti. Tiesą pasakius, kad ne garvežiai, vargu ar kas būtų susimylėjęs tokią puošmeną Šeštokams dovanoti.

Kirsna, skersai kirtusi Rimiečio ežerą, bėgdavo toliau – Šešupės kryptimi. Matyt, todėl ir gavo Kirsnos vardą...

Ežeras taip pat buvo švarutėlis. Niekados nė vienam žvejui nieko bloga nenutiko, kai pasidėjęs meškerę į šalį pasisemdavo rieškutėmis ar net persisvėręs per valtį kraštą atsigerdavo jo vandens. Atsivėpęs darsyk persisverdavo, dar gurkstelėdavo: „Skanu!“ O tada jau vėl imdavo į rankas meškerę, laukdamas ešerio ar kitokios žuvelės. Niekas anuomet nebuvo girdėjęs apie jokių pesticidus ar kitokią *kvarabą*. O dabar pabandyk atsigerti tiesiai iš upės ar ežero! Bus tokios lenktynės, kad nespėsi segiotis kelių! Choleros gal ir negausi, tačiau traktorių kuro ar pesticidų raugo sriūbtelėsi *atsakančiai*.

Anksčiau ežere lenktynes rengdavo ne žmonės, o ešeriai – tik spėk slieką keisti. Galima pagauti ir dabar, bet visi kažkokie susisukę, lyg pankroką šokę...

Ar šiuo metu *vodakačkė* vis dar naudojama, nežinau. Nebent pastatė kokį šiuolaikinį kostuvą bjaurasčiai nukošti...

Kai griovė senąjį, medinį, bokštą, mums, vaikams, buvo ko pasižiūrėti!

Verčiant viršutinąją dalį, laukan pabiro... pelėdžiukai! Tragedija ištiko net keletą pelėdų šeimų, kurios daugelį metų ramiai ir jaukiai bokšte gyveno. Ten išsiperė-

jo kartų kartos šių gražių paukščių. Daugelis vėliau persikeldavo į Baldauskaičių sodą. Ten netrūko drevių, kuriose pelėdos ir įsikurdavo. Apie sodą jau pasakojau. Persikėlėliai pelėdžiukai praturtindavo to sodo mistiką ir paslaptįumą.

Nors senų medžių Šeštokuose netrūko, senasis vandens bokštas su jais konkuruo, nes turėjo kai kurių privalumų. Visų pirma, pelėdoms čia buvo labai saugu. Niekas netrukdydavo jų ramaus gyvenimo. Sąlygos beveik komfortiškos – anais laikais žiemos būdavo kur kas pastovesnės, nors kartais net labai rūsčios, o bokšte – šilčiau nei kur kitur, mat vandens dubuo ir jį saugančios sienos gerai izoliuoti. Bokšto vainikas įstiklintas, todėl ir šviesos pakankamai. Nors pelėdoms tas nelabai aktualu, vis dėlto labai šaltomis naktimis jos galėdavo netrukdomos stebėti dangumi keliaujančią mėnulį.

Seni žmonės pasakoja, jog pelėdų toks jau būdas – įsikurti aplinkoje, kuri žmogui nelabai svarbi, tarkime, apleistame malūne. Ten lankosi visokiausi aitvarai ar klajoklės dvasios. Esą, jos susikalbančios su pelėdomis...

Mano vaikystės laikais pelėda nebuvo retenybė. Pasitaikydavo, nors retai, ir visai baltų. Nepaprastai gražios.

Matydavome ir apuokų, kurie nuo pelėdų skyrėsi galvos plunksnomis, kurios styrojo tartum ausytės.

Tai štai: kai griuvo senasis bokštas, visi suurdėjome artyn – pasižiūrėti, kaip jis atrodys be kepurės, nes pirmuoju bandymu virto tik bokšto viršūnė.

Bėgau pramintu taku ir staiga išvydau nematytą daiktą: ant žemės gulėjo keistas pūkų ir plunksnyčių kamuoliukas! Iš to kamuoliuko kyšojo kumpas snapiukas ir blizgėjo dvi didelės, protingos akutės.

Supratau čia esant pelėdžiuką, paliestą jo gimtinės tragedijos. Skraidyti jis dar nemokėjo, sparniukų tebuvo užuominos. Ir apskritai paukščiukas mažai ką teišmanė

– nei bėgo, nei slėpėsi, nei klykė... Visai dar vaikas! Gražus, protingas ir juokingas...

Paėmiau šį padarą į rankas. Įsikibo man į pirštus. Skaudžiai nagiukais sugnybo, tačiau buvau tikras, jog ne iš gero vargšiukas taip stipriai manęs įsikimba. Jam bėda. Didelė bėda! Veikiausiai, tikisi iš manęs pagalbos, o tas tvirtas laikymasis – prašymas, kad neapleisčiau, nepalikčiau be globos. Kaip gi tokį paliksi, kurio nei kas pasigedo, nei ieško?! Namams griūnant, tikriausiai, ir tėvai ir du, trys ar net keturi broliukai spruko kas kur, kiek tik sparnai nešė! Na, taip, broliai – jei tokių buvo – taip pat juk be sparnų... Kas jiems nutiko? O tėvai? Kur jie? Jei vienas kuris žuvo, kitas liks našlauti. Naujo draugo ar draugės neieškos...

Nešiosi našlaitį namo. Namiškiai šį įnamį sutiko su didele užuojauta, pagarbiai. Tėvukas pasakė, jog tai – vienas protingiausių paukščių. Aš pridūriau: ir mokyčiausių! O Mama nusprendė, jog pelėdžiuko atsiradimas namuose tikrai turėtų ką nors reikšti. Kol kas reikė tik tiek, kad jam kasdien reikėjo duoti mėsos. Šį patiekalą labai mėgo, todėl ir augo sparčiai. Kai atsirado sparnai, prasidėjo mankšta: nuo krosnies – ant lango, nuo lango – ant krosnies... Atsitūpdavo ir ant atviros orlaidės krašto, vis kažko dairėsi, lyg norėdamas atspėti, kur ir kaip pučia vėjas. Pagaliau vieną dieną, net nepadėkojęs, švystelėjo per orlaidę. Tiek jį ir tematėme...

Tėvukas nužvelgė langą, kažkaip liūdnai šyptelėjo ir tartum pats sau tarė: „Išskrido vaigalis... Padarė, kaip visi daro ir darys...“

Naujasis Šeštokų vandens bokštas tebestovi iki šiol. Jau sakiau, kad abejoju, ar jo rezervuarą papildė Kirsnos vanduo, nes argi tai Kirsna? Po melioracijos vandens joje belikę gal per sprindį. Numelioruota, ištiesinta lyg styga, siaurutė... Tingiai slenka Šešupės link. Ir anksčiau nelabai teskubėdavo, o dabar visiškai aptingo, tarum stovėtų vietoje.

Dabar visi vandenys – iš artezinių šulinių, tad Kirsnai – nė dėkui.

Kiekviena pamoka kainuoja

Kai mes, vaikai, nusprendavome lėksią ne į *vodakačkę*, o prie tilto, būdavo atsiradę kitų interesų.

Tiltas, ilgai tarnavęs tiek šeštokiškiams, tiek mikniškėnams, buvo toks senas, kad per jį dorai nei pervažiuosi, nei pereisi – rizikinga. Niekas jo netaisė, niekas ir nevaikščiojo. Tik mes, bernai, amžinai ieškantys nuotykių. Kam to tilto reikia, kad vidurvasarį keliuką į Beržyną, kuris jau baigiamas iškirsti, galėjai pasiekti nė dugninės nesušlapdamas? Nebent sumanytum Sekminėms berželių pasiskabyti... Į Mikniškius važiuojama per Jukneliškę, pro Sperauskos spirito varyklą, beveik pro dvarininko langus.

Tačiau mums tiltas buvo tikra atgaiva. Ir gražumo čia daug, ir galimybių nervus padirginti apstu. Kad ir drebėdamas, galėjai parodyti drąsą sliuogdamas dar nesupuvusiais rąstais, per sutrešusių lentų spragas. Properšos buvo gana plačios – ir dviejų, ir trijų metrų. Žiojėjo ne viena, nes ir tilto būta netrumpo – arti dvidešimties metrų ilgio.

Pati upė neplati. Tačiau ties tiltu plytėjo ilgoka brasta. Tiltą, matyt, sukėlė todėl, kad tik per brastos ilgį dugnas buvo kietas. Visur kitur – dumblynė, klampū.

Upė piešė savo vagą, kaip jai buvo patogiau. Jos krantai buvo vingiuoti ir pelkėti. Vanduo graužėsi, kur minkščiau. O kokia augalijos įvairovė! Nebent garbioji Eugenija Šimkūnaitė būtų galėjusi įvardyti visus čia augančius Dievo stebuklus,

kuriuose knibždėjo gyvybė!

Užtat kiek romantikos! Iki kaklo!

Jei užteksti kantrybės ir kvapą užgniaužęs sraigės greičiu prislinksi, pamatysi šių apylinkių puošmeną – gervę. Tačiau retai kada pavyks... Gervė – budrus paukštis, norėdamas pamatyti jį iš arčiau, turi elgtis labai tyliai. Šio skrajūno kakta, pagurklis, sprandas ir sparnų galai juodi, o visa gervelė – pilka. kaklo šonai balti, ant menčių – garbanotos plunksnos, pakaušyje – raudona plikė... Pakrutėjai, praskleidęs nendrių ir ajerų sąvašyną – tiek ją tematysi. Tačiau ir pabaidęs nesigailėsi – gervės grakštus skrydis, gražus. Skrisdama kojas ir kaklą ištiesia, visa pavirsta viena linija. Gražu!

O kad per vargus prisikasei iki vietos, kur gervė atspėjo vėjo kryptį, aptiksi du pilkšvai žalius, dėmėtus kiaušinius. Iš jų, jei tik koks piktadarys nepakenks, išsiris du gerviukai. Ir taip be paliovos kartosis: mažyliai užaugs, iš jų rasis kiti, iš tų – dar kiti, kol... Kas žino, iki k o l?

Paklausite, iš kur tą žinau?

Žinojimas prasidėjo štai tokiu dialogu...

MAMA. Jėzau! Marija! Iš kur tu toks?! Kas atsitiko?

TĖTIS. Tai jau įsmukai? Kur? Kas ištraukė?

AŠ. Mama, gervę mačiau!!! Iš arti! Iš visai arti! Ir du kiaušinukus mačiau! Tokie žalsvi...

TĖTIS. Viskas aišku... Bet aš klausiu, kas ištraukė?

AŠ. Niekas... Pats... Ir įsmukau pats...

TĖTIS. Pasakok!

MAMA. Palauk! Aprengsiu kaip žmogų! Šlapias ir purvinas iki ausų!

AŠ. Nieko... Man nešalta! Suposi kimsynas, bet prislinkau ir tyliai tyliai bis-kutuką praskleidžiau ajerus... Jaučiu, kad smunku, o gervė... Ji – čia pat! Ji manęs

nepajuto, o aš smukau vis gilyn...

MAMA. O, Jėzau! Nustok melavęs!

AŠ. Ne, ne, ne! Pajutau, kad stoviu ant žemės, tik vandeny iki pažastų!

MAMA. Tai reikėjo rėkti!

TĖTĖ. Kam, jeigu jau stovėjo ant žemės?!

AŠ. Mam, girdi?! Tėtės teisybė! Būtau nors pyptelėjęs, tiek gervelės ir tematyčiau! Iškentėjau! Baimės visai neliko, kai pamačiau ją... Oooo! Gražumėlis neišpasakytas! Tokio paukščio dar nebuvau matęs... O paskui dar mačiau ir skrendančią, kai sujudėjau...

MAMA. Tai ko judėjai?

TĖTIS. O paskui?

AŠ. Paskui nusitvėriau ajerų, prisitraukiau ir užsiritau ant kito kupsto... Taip ir parėjau...

MAMA. Matom, koks parėjai.

TĖTIS. *Kożna* pamoka kainuoja...

Nors tokį reginį mačiau savo akimis, nelabai kas tikėdavo, kai pasakodavau. Kas nežino gervės baikštumo ir budrumo? Tiktai tėvukas patikėjo, nė kiek nesuabejojo, nes jam daug gamtos paslapčių – kaip ant delno. Kai paklausė, kurioje vietoje tas nutiko, buvo sunerimęs – žinojo visas pavojingiausias pelkės vietas. Vėliau man papasakojo, kaip vyksta pelkėjimo procesas, kaip susidaro plūduriuojantys kemsynai, po kuriais – sluoksnis vandens, o toliau gali būti ir kietas paviršius. gerai, kad mano atveju kietasis paviršius buvo negiliai, antraip... Buvau patartas daugiau tokių žygių nebekartoti...

Sliuogiant laiko nuslidintu, sutrešusiu mūsų tiltu, kad neapimtų baimė, nereikia

žiūrėti į kairę pusę. Žinoma, taip reikia daryti tik tuomet, kai sliuogi Beržyno link. O grįždamas atgal darysi priešingai – ir baimės kaip nebūta. Nes žiūrint į tą pusę, kur brasta, negilu ir vanduo skaidrus, matysi kiekvieną akmenėlį ir kartais šmėkstelėjantį mekšriuką. Plačiausioj brastos vietoj – kamšalynė visokios augmenijos, o už puskilometro ir mūsų *vodakačkė* stypso...

Jei sliuogi sėkmingai ir drąsos turi, niekas nedraudžia žvilgtelėti ir į priešingą pusę ar apačion. Čia gilu. Užtat grožis... Kaip Žmiudzinavičiaus ar kito kokio gamtos mylėtojo paveiksle!

Toje kiek baisokoje upės pusėje per augalijos tirštumą vos teįžvelgsi upės vagą. Visą vandens paviršių dengia lelijų lapai. Tai plūduriuojantis augalas. Kas po juo, niekas nežino. O tu žinok: tenai gilu!

Karališko grožio žiedai puošia šitą vandens rojų. Balto stebuklo daugybė! Kiek akis užmato!

Labiau į pakraščius geltonuoja lugnė. Po ja paprastai būna dumblas, kuris irgi būna gilus.

Nuostabūs augmenijos kilimas tęsiasi vos ne iki Liepinės kaimo.

Anuomet toliau Liepinės nebuvau buvęs. Liepinėje lankiausi pas draugą, mokykloje suole už manęs sėdėjusį Antaną Voskutį *kraliko* pirkti. Dabar pasakyčiau: triušio. Anuomet – *kraliko*.

Tiltu pamažu slinkdamas į priekį ar atgal, gali pasižiūrėti ir aukštyn. Tada – dar baisiau. Ilgai nevėpsosi, galva susisuks. Bet ir to pakaks, kad pamatytum akmenėliu žemyn krentantį vanagėlį. Dar sekundė – ir... Tragedija! Šiurpesnė, nei anuomet, kai griuvo bokštas ir pabiro žemyn pelėdžiukai. Šiuo atveju kokiam nors paukštyčiui išlikti maža vilties.

Rudenį tragedijų netrūksta. Pokšteli šūvis, žiūrėk, gyvajame trikampyje, traukiančiame į Pietus, spraga. O čia, žemai, skalikas ropščiasi per kimsynus, tempdamas už kaklo žąselę ar antytę. Nei galestis, nei užuojauta nepadės: nebeskris žąselė į šiltuosius kraštus, kad pavasarį ir vėl džiugintų akį tuo gražiu taisyklingu trikampiu. Neatsiras ir kelių žąsiukų, nes tą rudenį vienos raibaplunksnės kelionė baigta. Pokštelėjo šūvis – ir ji nukrito...

„Nemyliu to, kuris šovė,“ – sakydavau tada.

Tėtis, kai papasakodavau ką matęs, man pritardavo.

„Tas, kas šovė, nemyli gamtos,“ – sakydavo.

„Su tokiu niekas neturėtų draugauti ir kalbėti!“ – rūsčiai griežtindavau baismės dydį.

„Na, žinoma! Kas norės draugauti su tokiu, kuris skriaudžia silpnesnį?!“

„Bet, Tėti! Girininkas Sinkevičius draugauja su Kipru, kai tas atvažiuoja šaudyti paukščių ar zuikių... Gal niekas nedrįsta pasakyti: nedaryk taip?!“

„Ir Kiprui dalelės širdies trūksta...“

„Tai... O tai kaip jis gyvena – be tos dalelės?“

„Taip ir gyvena.“

Kodėl mane liūdina pasikeitimai?

Geras įtaisyimas – žmogaus atmintis. Neturėtum jos, negalėtum bent akimirką daug ką susigrąžinti... Laikas bėga ir prabėga, tačiau atmintis gyva.

Šiandien žmogų slėgte slegia rūpesčiai, kaip išgyventi. Besikeičiančios valdžios vis žada gerovę. Daug ko žada... Kad išsipildytų, gal rastų žmogus laiko bijūnui pasodinti ar rūtai pasėti?

Kad ir kaip bekoneveiktume okupacinį sovietų režimą, žmonės jau buvo lyg ir atkutę. Aišku, viešai to sakyti negalima – tuojau apšauks komunistu, nors niekad jos nebuvai ir nežadėjai būti. Priklijuos tau nostalgijos etiketę – kad ir kaip *besibažytum*, būsi raudonas.

Kas nežino, kad prisitaikymas prie dvasinio skurdo, prie to, kas tave daro tuščią, tuštumą ir dvelkia?

Tačiau sovietmečiu žmonės gatvėje su ištiesta ranka nesėdėjo...

Nemanykit, jog nežinau, kaip žiauriai buvo organizuojami kolūkiai. Įsivaizduoju valstiečio sielvartą, kai jam savo Sartį ar Širmį reikėjo atiduoti į bendrą tvartą, nes pats vienu metu turėjau arklį. Tačiau koks skirtumas tarp anų laikų ir dabarties reformos, kai viskas išvogta, sugriauta? Ar čia – dora? Kas ieškos ir kas suras dėl viso to kaltus?

„Griaut! Viską griaut!“ – taip iš tribūnos klykė viena Seimo ponia.

Klykė ir išklykė.

Neseniai važiuodamas regėjau: stumia močiutė *točkelę* plytų.

„Ar nesunku, močiute? – klausiu. – Ar nėra kam padėt?“
„Nėr! Diedas, ana va, sėdi ant buvusios fermos sienos, kapoja plytas, o aš vežu. Mūrysim...“
„Namą statysit?“
„Ale! Namą! Ar iš šitų *kavalkų*?! Tvirtukui sienukes diedas sumūrys – an paršo lyja...“
„O stogas iš ko bus?“
„Ale ir *pitavoji*! Nugi va! *Šiperis* po kojom mėtosi...“
„Čia matau, tik šiferio gabalai...“
„Geresnio nebespėjom, *kvackesni* išsivežiojo!“
Išsivežiojo.
Ištąsė viską! Močiutei liko tik nuobiros, tik *kavalkai*. Užtatai kiek pilaičių pridygo!
Ir niekas neklausia: iš kur?
Kaip staiga žmonės paliko tokie turtingi?
Namai ir nameliai dygsta kaip grybai, o ištiesių rankų vis daugyn... Visoje Lietuvoje.
Klasikinis pavyzdys – Šančių kareivinės. Vos ne pačiam Laikinosios sostinės centre buvusių kareivinių neliko ne tik langų ir durų, bet ir stogų! Okupantai kareiviai pasitraukdami net elektros lemputes įsuko, kad paliktų viską tvarkingai... Tik niekas to „nematė“.
Dabar nebesigirdi Seime klykaujančios ponios: „Griaut! Viską griaut!“ Nes griauti nebėra ką! Viskas sugriauta ir išvogta.
Ką gi... Statom iš naujo. Amžino nieko juk nėra. Sugriūna nuo senatvės... Griauna ir laikas... Tik griovimo dėsniai skirtingi!

Keičiu Kalvariją į Kauną

Vieną gražų rytą, Kalvarijoje praleidęs jau nemažai dienų ir mėnesių, gavau laišką. Negaliu pasakyti, kam tas prilygo! Gal perkūno trenksmui? O gal kažkam galingesniam?

Esu kviečiamas į Kauno operos teatrą patikrinti balso – štai toks trumpas paties... Kipro Petrausko nurodymas!

Kas tuo pasirūpino? Ligi šios dienos nežinau, o spėlioti neverta. Būna juk gerų žmonių...

Po nemigo nakties bėgte bėgu į autobusų stotį ir automobiliu, riedančiu vos 40 kilometrų per valandą greičiu, vykstu į Laikinąją sostinę.

Balsą tikrino operos chormeisteris Julius Štarka, o klausėsi – garbusis dirigentas Mykolas Bukša. Pasiklausęs, nieko nesakydamas, žingsniavo po kambarį. Šios pauzės labiausiai bijojau.

Bukša stabtelėjo prie pianino, kur sėdėjo Štarka, ir pro gražius, tankius savo ūsus burbtelėjo – kažkodėl rusiškai, gal kad aš nesuprasčiau: „Mne kažetsa, etot malčiška – nachodka...“*

* Man regis, šis berniokas – atradimas. (Rus.)

Paskui paspaudė man ranką ir paskyręs pasimatymą po savaitės išėjo.

Praailgo man ta savaitė. Bet virpėdamas nekantrumu vėl skubu į Kauną...

Dievulėliau! Mano statyta svajonių pilis sugriuvo kaip perkūno trenkta! Vietą – su 280 litų atlyginimu per mėnesį – užėmė kitas, kažkokios stiprios asmenybės rekomenduotas asmuo! O juk aš mintyse jau buvau paskirstęs tiems laikams solidų uždarbį – kiek namams, kiek man pačiam... Geriau to sapno nebūčiau sapnavęs!

Raudančia širdimi grįžau į Kalvariją.

Daug vėliau sužinojau, jog Kipras buvo gerokai išsižeidęs, kad Žmuidzinavičiaus rekomendacija pasirodė svaresnė... Tačiau netrukus Spaudos baliuje abu susitaikė – labai ten Kiprui svarbu kažkoks jaunikaitis iš Kalvarijos!

O jaunikaitis pasijuto gerokai šios nesėkmės sugniuždytas. Net ne gerokai, o baisiai! Juk buvau taip arti savo svajonės! Ir še tau!

Apie nesėkmę sužinojo daktas Draugelis. Jis situaciją savaip įvertino. Dar nebuvo pamiršęs mano „triumfo“ Marijampolėje, tad pasikvietė pasikalbėti, patarė nenukabinti nosies ir Kalvariją iškeisti į Kauną. Žinojo tuometį Mykolo Bukšos ir Juliaus Štarkos „svorį“. Daktaro nuomone, dviejų tokių specialistų įvertinimo pakanka, kad likimas atkreiptų į mane savo pirštą.

Iškeisti Kalvariją į Kauną tebuvo viena galimybė – pirma laiko eiti savanoriu į kariuomenę. Tik tokiu atveju galima pasirinkti dalinį, kuriame pageidauji atlikti karo prievolę. Daktaras Draugelis pasiūlė rinktis sanitarijos puskarininkių mokyklą. Jo nuomone, mano patirtis fasuojant *proškas*, pažintis su žmogaus anatomija berašant skrodimų protokolus, puikiai iš „Kalbaneum“ įsisavintos chemijos ir farmakologijos žinios užtikrintų tokią galimybę. Taip ir padariau.

Buvo 1937 metų rudeniu.

Labai gailėjau palikti chorą. Atsisveikinome specialiu koncertu. Po jo miestelio šaulių vadovybė suruošė išleistuves restorane.

Malūno savininkas Romanovas prisiminė kažkada pralošęs lažybas su Marijampolės malūnininku Essu. Jiedu varžėsi dėl miltų kokybės, o aš atspėjau, kad Romanovas pralaimės... Taigi dabar jis davė man 500 litų – kelionei.

Choro merginų apgailėtas išvykau į Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Algirdo pulką Kaune, kad ten tris mėnesius atlikčiau privalomąjį apmokymą.



Su šautuvu ant peties

Pulke – taip pat įdomios patirtys. Nors buvau drausmingas, tačiau nuobaudų – valandą išstovėti su šautuvu – teko nemažai. Tokia buvo fizinė bausmė už nedidelius nusižengimus. Septintą vakare prasižengėliai, stebint viršilai, būdavo išrikiuojami eilute, per pusmetrį veidu į sieną. Po komandos: „Ramiai! Šautuvą ant peties!“ reikėdavo valandą stovėti nekrustelėjus.

Nelengva užduotis, mat „ant peties“ neatitiko tikrovės. Šautuvo negalėjome atremti į petį. Jis turėjo būti per tris pirštus nuo peties, tad visas svoris tekdavo delnui, į kurį rėmėsi buožės padas. Kad svoris nebūtų toks varginantis, gudresnieji sugalvojo palengvinimą: į diržą, galvute iš vidaus pusės įsmeigdavome smeigtuką, o į išlindusį galą atremdavome mažylį pirštą... Rodos, ką tas galėtų padėti? O padėdavo net labai! Pats išbandžiau – su smeigtuku ir be jo. Skirtumas didžiulis: dalis šautuvo svorio atitenka ne delnui, o smeigtukui...

Nemanau, kad stebintieji mus šios gudrybės nežinojo. Juk patys kadaise buvo bausti ir stovėjo kaip mes. Tačiau niekas patobulinimo „nematydavo“, o tas rodo, koks buvo karininkų santykis su paprastu kareiviu.

Sunkiau būdavo, kai „nusipelnydavai“ vadinamąją *šarvuotę*. Tuomet tekdavo valandą stovėti pilna kautynių apranga. Be šautuvo, papildomai 40 kilogramų svorio! Čia jau nei smeigtukas, nei kitos gudrybės negelbėdavo. Kažkodėl labiausiai

pavargdavo galva, nors šalmas juk ne toks ir sunkus... Matyt, lėmė įtampa, nes stebintis viršila nenuolaidžiaudavo – juk *šarvuotės* už menkniekius nedalindavo.

Po tokios nuobaudos galėjai suskaičiuoti, kiek vyrų nubausta – ant grindų likdavo net pro padus prasisunkusio prakaito žymės. O juk batai buvo tikros odos, kokybiški, ne kokie nors rusiški *kerzavi*...

Esu stovėjęs dvi *šarvuotes*, žinau jų „vertę“. Vieną gavau už tai, kad eidamas sargybą Panemunės forto viršuje – netoli vietos, kur dabar apsisuka troleibusai – pasislėpiau nuo vėjo už kamino, užuot žingsniavęs aplinkui. Budintis karininkas buvo akylas... Antrąją *šarvuote* buvau „pamalonintas“ už ginčą su karo policija. Išeidamas į miestą nebuvau pasiėmęs asmens ženkle. Patrulis sustabdė, paprašė parodyti... Tas nutiko jau nebe pulke, o mokykloje, kur ką tik buvau gavęs puskarininkio laipsnį...

Su karo policininkais, kuriuos kareiviai dėl ypatingos žymos, žalių akselbantų, vadino *škaplierininkais*, konfliktuoti nederėjo. Sekmadieniais jie dažnai patruliavo tose vietose, į kurias, gavę asmens ženklus ir būrininko patikrinti, ar tikrai tvarkinga apranga, ar mokės eilinis pasveikinti sutiktą karininką, pasipildavo kareivėliai.

Asmens ženklai – metalo plokštelės su kareivio numeriu – paprastai būdavo laikomos kuopos raštinės spintelėje. Su savimi jas reikėdavo turėti tik mieste. O tą sekmadienio rytą ženklą pamiršau pasiimti...

Prie Žaliojo tilto sustabdo mane *škaplierininkai*... Aš čiupt palaidinės kišenę, o ten – tuščia. Pareigūnai buvo griežti. Mano įtikinėjimai, kad giedu Įgulos bažnyčios chore ir turiu suspėti į pamaldas, nepadėjo. Liepė grįžti į kareivines arba keliauti į komendantūrą. Žinoma, mano „ambicija“ buvo įžeista. Pasakiau, kad nebijau nei to, nei ano ir apsisukęs nudrožiau į kareivines. Karo policininkai už nederamą elgesį man nedovanojo, pranešė mokyklos vadovybei. Tą patį vakarą gavau dvi valandas bausmės. Viena jų ir buvo ta sunkioji.

„Pasauli, žvelk į dangų!“

Kai pasitaikydavo rūstesnio būdo viršila, ant šautuvo vamzdžio galo uždėdavo degtuką. Mažumėlę krustelėjus degtukas nukrisdavo. Viršila sukomanduodavo: „Šautuvą žemyn! Rytoj atstovėsi...“

Taip ir būdavo. Kitą vakarą vėl tekdavo stoti prie sienos. Neišlaikysi rimties – vėl viskas iš naujo. Tuo būdu susidarydavo „skolos“. Dauguma skolininkų neištvėrdavo fiziškai, tačiau nuolaidos buvo taikomos retai. Tik *padorieji* viršilos, kaip juos vadino, fiziškai silpnesnius ar privilegijuotųjų kategorijai priklausančius karius po keliolikos minučių paleisdavo. Privilegijuotiems priklausė ir būsimieji sanitarijos puskarininkiai, tačiau man „amnestija“ pasinaudoti neteko: kiek buvau gavęs, tiek ir atstovėjau.

Už visai menką pražangą būdavo skiriama mažiausia bausmė – skusti bulves. Tokią bausmę laikėme negarbinga. Man jos pavyko išvengti. Pajutęs, kad įkliuvau, pražangą „pasodrindavau“ ir eidavau atstovėti bausmės valandą.

Ar buvau labai nedrausmingas? Ne. Taip nebuvo. Tik jaunatviška energija kartais nesileisdavo pažabojama, todėl ir prasikalsdavome. Pavyzdžiui...

Mūsų kuopoje buvome du Ratkevičiai. Ir abu Stasiai, nors net ne giminės – iš visai skirtingų Lietuvos pakraščių... Bendrapavardis buvo grandinis, tad pašauktas per vakaro rikiuotę turėdavo atsiliepti pirmiau. O aš – vien todėl, kad kitus palinksinčiau ar, kitaip tariant, iš *durnumo* – irgi šūktelėdavau. Vą toks šūktelėjimas ir sulaukdavo viršilos komandos: „Paimsi valandą!“ Na, ne ką darysi – „paimdavau“...

Visos mano pražangos pulke buvo maždaug tokio pobūdžio, tad bendroji charakteristika išeinant į puskarininkių mokyklą nenukentėjo. Likau *drausmingas, sumanus* ir t. t.

Praėjo trys privalomųjų apmokymų mėnesiai pulke, ir aš jau puskarininkių mokykloje. Mokymo bazė buvo Karo ligoninėje, Vytauto prospekte, o gyventi, kitaip tariant, nakvoti persikėliau į gretimas kareivines, kuriose bazavosi ir pionierių batalionas.

Į paskaitas eidavome bendroje rikiuotėje. Mūsų buvo per 50.

Sąlygų mokykloje nepalyginsi su sąlygomis pulke: apranga be priekaišto, geros kokybės ir visiškai nauja, maitinimas puikus. Kas norėjo, galėjo valdiškus batus pasikeisti į nuosavus. Visi taip ir padarėme, juk norėjome atrodyti gražiai. Valgykloje bekonieną valgėme ne pagaliuku pasismeigę, kaip pulke, o iš lėkštės – peiliu ir šakutėmis. Todėl mokyklos karius neretai vadindavo *ponais*... Ką gi, ponai – tai ponai, kad tik pateisintume mums skiriamą dėmesį...

Lietuvos kariuomenėje ir kituose daliniuose buvo tvarka bei drausmė. Nepalyginsi su tuo, ką matydavome sovietų okupacijos metais. Kažkokie apsmukę, žaliais bintais apvyniotom blauzdom, nepataikantys koja į koją, nesveikinantys savo karininkų... Ir juokas imdavo į tokius pažiūrėjus, ir gaila būdavo, turint galvoje didžiulę, galingą šalį...

Per televiziją man teko matyti, kaip garbės kuopa oro uoste sutinka svečius. Žygiavo tikrai darniai. Tačiau šitaip darniai mokėjo žygiuoti kiekviena Lietuvos

kariuomenės pulko mokomąjį kuopa, o nuo jų mažai atsilikdavo ir p a p - r a s t o s i o s. Tikrai neperdedu! Prisiminkime kad ir Alytaus ulonų pulką... Koks grožis! Kiekvieno raitelių eskadrono – vienos spalvos žirgai. Vienų balti, kitų juodi, trečių – bėriai... Uniforma taip pat įspūdinga, o kariai rinktiniai: kukliausias kaimo bernelis iš kariuomenės grįždavo žvalus, pasitempęs, visai kitoks, nei buvo. Lietuvos kariuomenė žmogų tikrai auklėjo.

Nieko nelaukęs Sanitarijos puskarininkių mokykloje subūriau vyrų chorą. Sąlygos tam buvo idealios.

Kiekvieną vakarą po paskaitų Karo ligoninėje žygiuodami į Šančius, į savo *miegamuosius*, užtraukdavome „Tykus buvo vakarėlis“. Dainavome, tikriausiai, gražiai, nes prasiverdavo didesnių parduotuvių, o ir mažų krautuvėlių durys ir jose pasirodydavo žmonės, smalsiai stebintys darnų mūsų žygiavimą ir besiklausantys dainos.

Mano žvilgsnį patraukdavo vieno namo netoli geležinkelio stoties balkonas... Jame matydavau mergaitę. Kiekvieną vakarą...

Liusė buvo iš Kalvarijos. Mano jaunystės liudininkė ir draugė. Dabar ji mokėsi Kaune ir gyvena pas seserį, pianistę, garsaus juristo Žilinsko žmoną.

Mokykloje po paskaitų likdavo nemažai laisvo laiko. Tad tuo pat metu pradėjau dainuoti dar ir vyrų kvartete. Dainavau kartu su vėliau žinomais muzikais – chorvedžiu Juliumi Duršlioku, Vilniaus universiteto akademinio choro dirigentu Pranu Šlyžiu, dirigentu Antanu Gimžausku. Mums akomponavo dabar* Konservatorijos profesorius Liudas Survila.

Kiek vėliau dainavau su Stepu Graužiniu, operos solistu Vladu Baltrušaičiu,

Petru Visockiu. Jie mane rekomendavo Įgulos bažnyčios chorui, kuriam vadovavo kompozitorius Jonas Dambrauskas. Tai labai tauri, miela asmenybė, bendravimas su šiuo žmogumi turėjo man didelės reikšmės. Iš jo daug žinių pasisėmiau, kas vėliau labai pravertė, ypač studijuojant Konservatorijoje.

Choras buvo galingas – tiek sudėtimi, tiek kokybe. Jame giedojo beveik visi operos choristai, tad meninis lygis tikrai buvo aukštas. Choro lygį liudytų ir tas faktas, kad kiekvieną sekmadienį giedodavome vis naujas Mišias. Tokia įvairovė ugdė meistriškumą ir kultūrą. Pasiruošti naujam kūriniiui mums pakakdavo dviejų trijų repeticijų, nors kartais prireikdavo ir penkių šešių – kaip Cherubinio* „Requiem“ atveju. Man tai buvo puiki praktika: gaidas galėjau skaityti kaip laikraštį.

Nepamirštama operos solisto Ipolito Nauragio drauge su choru giedota Šv. Kalėdų giesmė „Šventa naktis“! Ligi šurpo sukrėsdavo antroji dalis, giedama choro: „Tautos, pakilkit! Pasauli, žvelk į dangų!“

Ši giesmė neapsakoma galybe nuskambėjo, kai bažnyčioje buvo pastatyti nauji vargonai, kuriais vargonavo A. Olšauskas.

Graži, įspūdinga būdavo šventoji Kristaus gimimo naktis. Tačiau atėjo nelemtoji valanda, ir ilgiems metams nutilo vargonai. Nutilo ir giesmė...

Nebeliko gražaus giedotojų būrio. Nebeliko ir mielo, brangaus Jono Dambrausko.

Penkias dešimtis metų mes negalėjom sušukti: „Tautos, pakilkit! Pasauli, žvelk į dangų!“

* Mirė 1998 m.

* Luigi Cherubini – italų kompozitorius (1760 – 1842).

Sugauti musę operacinėje

O kol kas vis dar mokiausi puskarininkių mokykloje. Labai pravertė kai kurios medicinos žinios, įgytos dar prieš kariuomenę. Mokykloje tikrai buvau pirmūnas. Mokytiis įdomu, artima, nors įtampa gana nemaža – per palyginant trumpą laiką turėjome įsisavinti solidžią programą.

Nemėgau tik paskaitų apie cheminį karą. Negalėjau įsivaizduoti, jog žmonės taip sužvėrėja, kad gali žudyti vienas kitą tokiomis baisiomis priemonėmis.

Karinių felčerių mokyklą baigiau šį tą nusimanydamas. Buvome trisdešimt antroji šios ugdymo įstaigos laida.

Noriu prisiminti dėstytojus, nes jaučiu jiems didelę pagarbą už norą ir pastangas išmokyti mus visko, kuo prireikus galėtume pagelbėti kitiems.

Mokyklos viršininkas buvo terapeutas, pulkininkas Norkus. farmaciją dėstė pulkininkas Česekas, farmakologiją ir nervų ligas – pulkininkas Bendoravičius, akių ligas – profesorius Nemeikša, psichiatriją – profesorius Blažys, chirurgiją – nepaprastai griežtas kapitonas Kusa, chemiją – kapitonas Vaidakavičius. Praktikos užsiėmimams vadovavo terapeutas, kapitonas Petuchauskas. Jis mums leisdavo paklausti nesveikų plaučių garsų...

Kai praktiką atlikdavome vaistinėje, majoras Šeštakauskas sakydavo: „Tai va,

berniukai... Kai padarysite čia klaidelę, ji geriausiu atveju gali tapti širdgėla jūsų artimui. Todėl, man regis, dirbant nederėtų žvalgytis į dailias seseles...“

Medicinos seselių tikrai būta gražių. Kai vakare po paskaitų dainuodami traukdavome į Šančius, daugelyje ligoninės langų pražysdavo mielos, sniego baltumu ir raudonais kryželiais ženklintos galvelės.

Kartais iš merginų išgirdavome: „Šauniai dainuojat!“

O kartais, jei tik pradėdavome negrabiai tvarstyti, jos skaudžiai suduodavo mums per nagus...

Seni laikai! Labai seni...

Gaila, nebe visų dėstytojų pavardes atsimenu. Daug kas išsprūdo iš atminties. Tačiau pamenu, kokia rimtis švytėdavo mūsų mokytojų veiduose, kai pajusdavo, jog mes, nutrūktagalviai jaunuoliai, vis dėlto jaučiame atsakomybę ir išmanome pasekmes, jei mūsų žiniose atsiras spragų.

Kaip minėta, Lietuvos kariuomenėje, o ir šioje mokykloje, drausmė buvo geležinė. Geležinė gerąja prasme. Šiek tiek išgverusį kaimo bernelį ar pasipūtusį miesčioniuką čia ištiesindavo, o pasipūtimas kažkaip savaimė išgaruodavo. Išimčių čia nebuvo. Niekam. Viskas pagal žinias, pagal nuopelnus.

Dabar net koku girdėti, kad Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje esama kažin kokių nestatutinių reiškinų. Anuomet to nebuvo, tik disciplina ir pagarba vyresniesiems. Net kita gatvės puse einančiam karininkui privalėjome atiduoti pagarbą. Pamačius automobiliu važiuojantį kariuomenės ar divizijos vadą – o tą galėjai nustatyti iš vėliavėlės ant automobilio kapoto – taip pat reikėjo atiduoti pagarbą.

Už nederamą elgesį su kareiviu anuomet grėsė karo lauko teismas. O štai dabar dažni atvejai, kai teismas išteisina ir čia pat salėje į laisvę paleidžia akivaizdų nusikaltėlių, motyvuodamas ne visai suprantama, gal tik šiems laikams pritaikyta formuluoote: „...nesant nusikaltimo sudėties...“

Ir ne teisininkui aišku, kad teisiamųjų suole sėdi banditas, kurį prokuroras siūlo bausti aštuoneriais metais kalėjimo, o geradarė teisėja *duoda* vos dvejus metus.

Advokatai... Kaip jie moka manipuliuoti! Regis, nusikaltimą galima įrodyti tik tuo atveju, kai smūgis peiliu atliekamas teismo salėje ir trykštantis kraujas aptaško teisėją, o vagis bus tik tas, kurį nutvėrė kišantį nagus į Prezidento ar Seimo pirminko kišenę. Štai tuomet būtų aiški „nusikaltimo sudėtis“.

Absurdo prisodrinti mūsų Žmogaus teisių gynimo įstatymai!

Kai vairuoju savo *žiguliuką* Karo ligoninės gatve, net ir turėdamas nemenką metų naštą, visuomet sulėtinu greitį, o kartais trumpai stabteliu ties kampiniu namu priešais Karmelitų bažnyčią. Juk čia, šitame name, liko daug ir prasmingų išgyvenimų.

Štai griežtasis chirurgas Kusa, pasiruošęs operacijai – sėdi ant paaukštintos kėdės, chirurginėmis pirštinėmis apmautas rankas laiko atkišęs šiek tiek į priekį ir, kaip mes sakydavome, *saugo tylą*.

Jis iš tikro nepakęsdavo menkiausio triukšmelio operacinėje, o mus, mokinius, kuriems būdavo leista į operacinę įžengti, už ramybės pažeidimus griežtai bausdavo.

Pamenu, tąsyk padėjau sesutei instrumentuotojai...

Diena tvanki lyg prieš audrą. Prakaitas už apykaklės varva...

Operacinėje šviesos dar neįjungtos, o lauke kažkaip pritemo, tačiau nuo skvarbaus chirurgo žvilgsnio nė vienas nepabėgsime, todėl darbuojusi visas įraudęs.

Įeina dar viena sesutė. Daktaras jai ir sako: „Sesut, pakeisk šitą balvoną, juk matai, kad baigia ištirpti.“

Sesutė keičia mane. Aš traukiuosi nuo paaukštinimo ir nematau, kad už manęs riogso trikojis su dubeniu sublimato... Užkliūvu už jo, jis baisiausiai bildėdamas nurieda grindimis, palikdamas geroką balą skiedinio. Susigūžiu ir laukiu, kiek pirštų parodys chirurgas... Kiek pirštų – tiek valandų su šautuvu!

O daktaras Kusa, matyt, nusiteikęs taikiai. Ramiai pasuko į mane galvą ir sako: „Aš to *bliūdo* būč nevertęs. Tegul sau stovi...“

Verčiau jau būtų nubaudęs, pagalvojau, juk sesutės mato ir girdi...

Patekti į operacinę buvo mano svajonė. O šis įvykis jau visam laikui užvėrė man duris...

Tačiau atsitiko kitaip, nei tikėjausi. Ir padėjo man seselė Noreikaitė. Ji pamokė: „Kai pamatysi Kusą įeinantį į operacinę, paimk keletą gipso bintų ir paduok man... O išeidamas apsimesk, kad pamatei ant sienos musę ir pasistenk ją sugauti. Supratai?“

„Supratau, sesute!“

Taip ir padariau.

Pavakary į paskaitą atėjo chirurgas Kusa. Pasidėjo ant stalo žurnalą, įdėmiai apsidairė ir pirštu parodė į mane: „Tas gali lankytis operacinėje. Jis moka ir žino, kaip joje elgtis.“

„Puskarininkis Ratkevičius diagnozuoja pleuritą...“

Baigęs mokyklą ir jau gavęs sanitarijos puskarininkio laipsnį, dar du mėnesius stažavausi pas Kusą instrumentatoriumi, o po to buvau paskirtas į Antrojo pės-tininkų pulko ligoninę. Čia viskas buvo gerai pažįstama, tad aklimatizuotis nereikėjo. Turėjome „pasireikšti“ kaip karo felčeriai, įgiję vidurinę medicininę išsilavinimą – įrodyti gebėjimus praktiškai. Kai kuriems patikėta suteikti procedūrinės palaugas ir karininkų šeimoms.

Mūsų divizijos vadas buvo generolas Adamkevičius. Valdas Adamkus, man regisi, yra generolo brolvaiškis.

Kai generolas sunegaluodavo, pulko gydytojo Mikalausko prašydavo, kad vaistus suleisti jam atsiųstų puskarininkį, kuris... dainuoja. Kadangi dainavau kvartete ir ne sykį teko pasirodyti Karininkų Ramovėje, siūsdavo mane.

„Kodėl būtent šitas?“ – klausdavo gydytojas.

„Ugi, kai skaudės, jis man padainuos,“ – juokaudavo generolas.

Tauri asmenybė. Iš jo spinduliavo gerumas. Dažnai man primindavo, jog kilniausias darbas – gydytojo. Pasak generolo, aš, jaunas žmogus, privalėčiau apie tokią karjerą pamąstyti. O ir jis pamąstyty, kaip mane ta kryptimi stumtelėjus... Dainuoti juk galima ir gydytojams!

Generolas man buvo labai panašus į daktarą Draugelį. Ne vien tik visiškai vieno-dais ūsais, bet labiausiai – pastangomis nukreipti mane domėtis medicina. Net

raginimų pobūdis sutapo.

Rinktis mediciną energingai agitavo ir Panemunėje buvusio priešlėktuvinio dalinio sanitarijos viršila Juodšėpis. Būtent jis mane ir įveikė – abu sėkmingai įsto-jome medicinos studijuoti. Jis pabaigė, o aš – ne. Studijas mečiau vos pradėjęs. Svaičiojimai apie teatrą baigėsi tuo, kad tapau Klaipėdos dramos teatro artistu.

Gydytojas Juodšėpis, kai vėl susitikome, neslėpė nusivylimo: „Buvai velniškai gabus. Būtum ir mane pralenkęs...“

„Kaip ir kada? Studijavom juk vienu metu. Ir programa ta pati...“

„Tai kas! Visi matė tavo ateitį! O dabar kas esi? Voliojiesi ant *raskladuškės*, nors ir artistas. Durnius esi! Visiškai nuoširdžiai tau sakau, žemaitiškai Aš, va, gydyto-jas – šito iš manęs nebeatimsi. O tave išmes kurią dieną kaip š..., tada pakukuosi! Man Kudirka, tas alytiškis – pameni? – pasakojo, jog Kusa apie tave atsiliėpė: „Tas tikrai bus chirurgas!“

Patiko man Juodšėpio priekaištai – juk teigus.

Pokario metai buvo sunkūs, daug gastroliavome ir iš tiesų miegodavome pridvi-susiose salėse ant sudedamųjų lovelių, Juodšėpio vadintų *raskladuškėmis*...

Artistas...

O kol kas – aš vis dar ligoninėje.

Gražus birželio sekmadienio pavakarys. Budžiu.

Jauku. Švaru. Tyla. Tik retsykais pro atvirus langus pasigirsta žvirblių konfliktas.

Ligonių vos keletas, tie patys nesunkūs.

Atverstos knygos šiandien nė puslapio neperskaičiau. Mėgaujuosi ramybe. Visos mintys – Šeštokuose. Ten juk taip pat sekmadienis, o sekmadienį namuose būna gera ir jauku. Norisi namo, aplankyti savųjų. Mama šiandien tikriausiai pagamins ką skanaus...

Kur nors – šokiai. Gal pas Jankauską, gal pas Miluką ar Čižiką... Kažkas kitas jiems groja, ne aš... Jau bent keleri metai...

Smuiką turiu su savimi, bet šiandien jo neliesiu. Nenoriu drumsti palaimingos tylos. Mane užvaldžiusi melancholija, namų ilgesys visai neįkyrūs. Sakyčiau, net malonūs... Pamuzikuoju dažnai. Paprastai renkamės kapitono Itomlenskio bute. Šeimininkas, kuopos vado pavaduotojas, sėda prie pianino o mudu su kuopos raštininku Donatu Roda smuikuojame.

Po daugelio metų sutikau Itomlenskį, jau tarybinės armijos pulkininką, ir Donatą Rodą, agentūros ELTA direktorių. Nei su tuo, nei su tuo praeities nelietėme, jį mįslinga. Manau, buvau jiems tik priedanga, kaip ir pats muzikavimas. Aš dažnai buvau siuntinėjamas į kitą kambarį perrašinėti gaidų, jiedu pasilikdavo dviese. Tuomet tik iš reto, tartum netyčia, pasigirdavo vienas kitas garsas. O šiaip girdėdavau prislopintą dialogą...

Itomlenskis, kai vėliau susitikome, pasisveikino su manimi labai nuoširdžiai, tuo tarpu ELTOS direktorius Donatas Roda elgėsi kažkaip išdidžiai, pasipūtėliškai, demonstruodamas savo dabartinę padėtį. O kažkada juk buvo kuklus kareivėlis...

Spėlioti, kas vykdavo Itomlenskio bute, yra pagrindo. Pamenu kapitonas Goldšteinas – vokiečių kilmės – sykį manęs paklausė, ar dažnai lankausi pas Itomlenskį ir ko man ten. Paskui, kaip man pasirodė, nei iš šio, nei iš to pridūrė; „Ne trukus ši muzika pasibaigs...“

„Labai gaila,“ – atsakiau.

„Per daug negailėk! O plaukus vis dėlto per ilgus užsiauginai...“

„Apsikirpsiu, tamsta vade!“

Tačiau grįžtu į sekmadienio pavakarę pulko ligoninėje.

Malonią ramybę sudrumstė žingsniai. Eina keliese. Neštuvais įneša kareivėlį,

atvežtą iš Jonavos dalinio. Paguldau. Temperatūra aukšta, bet kareiviukas per daug nedejuoja. Tik pasisako, jog diegia krūtinę...

Palatos gydytojas ateis vėlai vakare. Jis gyvena mieste, telefono neturi...

Dar kartą pamatuoju ligoniui temperatūrą, imu klausinėti.

Vaikinas pasipasakoja po pratybų gerokai sušilęs ir atgulęs drėgnoje pievoje pailsėti. Po to negerumas ir atsiradęs...

„O koks tas negerumas? Kur skauda?“

„Toks ten ir skausmas, lyg kad būčiau *cveka* į nugarą įsivaręs...“

Labai parūpo paklausti jo plaučių, tačiau mums, puskarininkiams, tas neleidžiama. Pagaliau, ką mes ten išgirstume, o ir išgirdę ar daug suprastume?

Ligonis kvėpavo trumpais įkvėpimais. Todėl ir susigundžiau nusižengti drausmei. Kai kareivėlis parodė, kurioje vietoje vadinamasis jo *cvekas*, net be stetoskopo išgirdau tylų garsą, primenantį glamžomo rūkomojo popieriaus čėžėjimą.

Suvokiau, jog karštį numušantys vaistai, nepakenks. Sugirdžiau vaistus, apklojau, apkamšiau ir patariau užmigti.

Vakarop atvykęs gydytojas liepė duoti kareiviukui aspirino. Paaiškėjus, kad jau daviau, prirašė taures. Gydytoją lydėjusiam viršilai Bačiuliui pašnibždėjau, jog kareiviui tikriausiai pleuritas.

„Daug tu išmanai,“ – burbtelėjo viršila.

Rytojaus rytą viršila vyriausiajam gydytojui, kapitonui Mikalauskui, kaip įprasta, raportavo apie ligonius, drauge pranešdamas ir apie naujai paguldytąjį.

„Kas jam?“ – paklausė Mikalauskas.

Didžiausiam mano siaubui, viršila ironizuodamas leptelėjo: „Puskarininkis Ratkevičius diagnozuoja pleuritą.“

„Ką?!“

Po gana ilgos pauzės vyriausiasis gydytojas lėtai užvertė sklaidytą ligos istoriją, gana rūščiai, kaip man pasirodė, mane nužvelgė ir pakvietė eiti į palatą. Prie kareivėlio lovos padavė man stetoskopą ir paliepė: „Rodyk, kur!“ O pats nuėjo prie lango ir žvelgė kažkur į tolumas. Pagaliau atsigrėžė: „Tai kur?“

„Tarytum štai čia... Gal...“

„O kaip iš tiesų? Gal, ar t i k r a i čia?“

„Tikrai čia.“

Man virpėjo kinkos. Spėjau pagalvoti: neturėjau bėdos, tai dabar užsidirbau.

Vyriausiasis gydytojas klausė ilgai – ištyrinėjo stetoskopu visą kareivėlio nugarą. Po to kažkaip lyg nenoromis uždėjo pirštus ant tos vietos, kurioje buvau išgirdęs įtartiną garselį, atsisuko į mane, skvarbiai nužvelgė ir nuėjo atgal į ambulatoriją. Jausdamas padaręs didelį nusikaltimą, nusekiau iš paskos. Atsisėdęs prie stalo elegantiškasis, tačiau gana griežtas vyriausiasis grėsmingai bilščiojo pirštų galais į medinį paviršių, o paskui kreipėsi į savo pavaduotoją Lifšicą: „Aš manau, kolega, tegul viršila išrašo Ratkevičiui vieną valandą su šautuvu... Tegul pastovi... Ir du sekmdieniai – be išėjimo į miestą! Jis žinos už ką... O paskui – leidimas aplankyti tėvus, septynioms paroms!“

„Kur tėvai gyvena?“ – atsisuko į mane.

„Še... Še... štokuose...“ – iššlemenau, nesuvokdamas, kas čia vyksta.

„Tik parvažiavęs nesigirk, kad daug išmanai!“

„Klausau! Nesigirti!“

„Nešauk. Čia – ambulatorija.“

„Klausau! Nešaukti!“

„Juokdarys!“

Viskas gerai, kas gerai baigiasi

Viršilai tarpininkaujant, valandos su šautuvu buvo atšauktos. Kita nuobauda – sekmdieniai be galimybės išeiti į miestą – labiau moralinė, nes ir kareivinėse ar ligininėje nuobodu nebūdavo. Nuostolinga man buvo tik tas, kad du sekmdienius negalėsiu giedoti Įgulos bažnyčios chore, o paskui vos už vieną litą skaniai papietauti moterų vienuolių valgykloje. Tiek kainuodavo trijų patiekalų tikrai kokybiški pietūs Laisvės alėjos valgyklėlėje netoli šv. Gertrūdos bažnyčios.

Dainavimas – ne vien chore, bet ir kvartete – pasirodymai įvairiose scenose buvo man tikras džiaugsmas. Dėl tų pasirodymų pulko vadas Tumas išimties tvarka leido man užsiauginti priderančią šukuoseną. Nors ir kiti puskarininkiai neprivalėjo kirptis visiškai trumpai...

Aš, naudodamasis man suteikta privilegija, gal kiek ir „pasodrinau“ šukuoseną, nes vieną dieną liginę inspektavęs generolas Nagevičius, vos įėjęs į ambulatoriją, kur visi jo laukėme, ir pasisveikinęs su gydytojais, bedė į mane: „Šitas Kaveckas tegul apsikerpa plaukus!“

Vėliau teko aiškintis, kodėl buvau taip pavadintas. Žinomo dirigento Konrado Kavecko vešli šukuosena visiems krito į akis. Mano plaukai nebuvo tokie grėsmingai vešlūs, tačiau tikrai netrumpi ir gražūs.

„Aš ir manau: kam tas Kaveckas, jeigu tu – Ratkevičius? Kam tas Kaveckas,

jeigu Ratkevičius?“ – vis kartojo žydas daktaras Lifšicas po mano pasiaiškinimo ir gūžčiojo pečiais.

Vyriausiasis gydytojas leido man plaukų nesikirpti. Ir nenusikirpau. Toks, žinoma, labiau patikau mokomosios kuopos viršilos seseriai Stasei, ilgakasei aukštaitei, kuri, kol tebebuvau trumpai kirptas, nė neįtarė, kad dainuoju. Kartais net Karininkų Ramovėje.

Pradžioje Stasė į mano pusę nė nepažvelgdavo. Vėliau pradėjo atsisukti. Tačiau joks romanas tarp mudviejų, nežiūrint visų mano „privalumų“, neužsimezgė. Pasėdėdavom ant suoliuko, ir tiek. Vieną kitą kartą buvom nuėję į kiną. Mergina tikrai buvo graži. Kaip liepa! O jau kasos kasos! Bet aš truputį draugavau su Liuse... Su ta pačia, kuri žiūrėdavo iš balkono į mus žygiuojančius ir dainuojančius „Tykus buvo vakarėlis“. Liusė, nors ne tokia graži, buvo kukli ir dora mergaitė, o svarbiausia – iš Kalvarijos. Tik kas iš to? Kol grįžau iš kariuomenės, kol apsidariau kur kas, Liusė ištekėjo už kažkokio agronomo. Per daug dėl to nesigraučiau. O ji, kad jau tekėjo, manau galvojo panašiai kaip ir aš...

Iš kariuomenės turėjau grįžti 1938 metų rudenį. Tačiau Lenkijos ultimatumas ir Klaipėdos įvykiai sulaukė mus pusmečiui. Tik 1939 metų birželio mėnesį buvome paleisti į namus. Matyt, Lietuvos vadovybė įsitikino, jog betikslis mūsų dykinėjimas nei nuo lenkų, nei nuo vokiečių neišgelbės.

Beveik buvau tikras, kad grįžęs į Kalvariją dirbsiu felčeriu. Potraukis teatrui kažkaip atlėgo. Vėl svajojau apie mediciną. Juoba, atsitiktinai sutiktas profesorius Bendoravičius patikino, jog būsią lengviau įstoti, nes sanitarijos puskarininkių mokyklos diplomą šį tą reiškia.

Siekti aukštojo medicinos išsilavinimo skatino gera, rami atmosfera pulko ligoninėje. Susiformavo požiūris, kad pagelbėti žmogui – kur kas daugiau, nei *pakelti taures* ar pašūkčioti, jog *širdys mergelių linkę vilioti*. Apsilankęs Operos teatre imdavau „filosofuoti“, kaip visa tai laikina, nors ir žavu. Tuo metu jau turėjau ganėtinai pavyzdžių, kokius pėdsakus kiekviena sudainuota daina palieka primadonų veiduose ir kaip sumaniai juos turi slėpti žymieji specialistai – grimeriai Korsakas ar Ilgūnas. Beviltiškas Fausto prašymas grąžinti jaunystę, tik dar ryškiau tą pabrėždavo.

Kiek pasidžiaugęs laisve ir namų šiluma nuvykau į Kalvariją. Čia manęs laukė nesmagus netikėtumas. Ligi šiol negebu suvokti, kodėl daktaro Draugelio elgesys taip pasikeitė. Kalbėjo su manimi visai ne kaip anksčiau. Sakyčiau, beveik atšiauriai. Trumpai ir kategoriškai atkirto, kad ligoninėje laisvų vietų nesą, juoba felčerio etato.

Nei prašiau, nei maldavau... Nėra – tai nėra. Ramiai atsisveikinau ir pasukau link durų. Pavymui daktaras Draugelis patarė bandyti laimę Lazdijuose. Ten esanti laisva apskrities felčerio vieta. Į apskritį paskirtas daktaras Rumbauskas, anksčiau dirbęs čia. Jis mane prisiminsiąs, o jei reikėsią, Draugelis su Rumbausku pasikalbėsiąs.

Šis Draugelio patarimas tarytum dvelktelėjo buvusiu draugiškumu, kuo ir guodžiausi. Tačiau mudviejų pašnekesys tikrai labai skyrėsi nuo senųjų laikų. Kokia to priežastis? Klausimas mane jaudino visą kelią.

Rekomendacijos nepaprašiau.

Gruodytė tapo Ratkevičiene

Gydytoją Rumbauską atsiminiau. Kalvarijos ligoninėje jis buvo skyriaus vedėjas ir dažniausiai atlikdavo skrodimus, kurių eigą protokoluodavau. Lazdijuose pasitiko mane kiek nustebęs, tačiau nuoširdžiai – kaip seną pažįstamą. Prašymui įdarbinti, deja nepritarė.

„Tavo kelias man seniai aiškus. Tu juk meniškos prigimties. Sudarkytuose žmonių palaikuose – ne tau kapstyti. Šiuo metu dažnai tokios paslaugos prireikia... Na, dar tektų vienur kitur atlikti dezinfekciją, apibarti utelėtus ar niežų apsėstus žmogėnus... Argi tas tave tenkintų? Manau, kad netenkintų,“ – pasakė.

„O jūs, daktare, manote, kad į menus man visos durys atviros?“

„Juk girdėjau tave per radiją dainuojantį kažkokiam kvartete kartu su žmonėmis, kurių pavardės gana populiarios...“

„Tai tik epizodas, kuris nieko nereiškia. Norint pasiekti daugiau, reikia mokytis Konservatorijoje. O aš šiuo metu neturiu tam sąlygų. Reikia padaryti pradžią, bent už ko užsikabinti... Tarnybos kariuomenėje metai, žinoma, praturtino, tačiau laiko prasme, tai – grynas praradimas. Jūsų minėtas kvartetas – joks pasiekimas. Toms pavardėms manęs tiek tereikėjo, kiek naudingas buvo mano balsas. Be to, mane vis dažniau aplanko mintis, kad pasirinkęs mediciną būčiau žmonėms naudingesnis. Pasakysiu jums atvirai: noriu kiek pagerinti savo materialiąją padėtį ir grįžti į Medicinos institutą.“

„Kaip suprasti – grįžti?“

„Buvau įstojęs. Tačiau jūsų minėti kvarteto vyrai matė mano ateitį teatre, tad ir išviliojo...“

„Ir buvo teisūs!“

„Ne visai... Ai, vis viena būčiau pristigęs laiko. Visur nespėčiau... O gyventi iš kažko reikia.“

„Gerai... Kad taip nori turėti reikalų su ligonine ir ligoniais, rekomenduosiu Varnauskui. Jis dabar – vyriausiasis apskrities ligoninės gydytojas.“

Maždaug po savaitės pradėjau dirbti Lazdijų ligoninėje. Sutarėme, jog būsiu administratoriumi, mat keistoko būdo daktaras Varnauskas ūkinių reikalų bemaž neišmanė. Iš gydytojo Rumbausko sužinojęs, ką veikia Kalvarijoje, tiesiog įkalbėjo mane imtis tokio darbo. Sutikau. O jis nuo administravimo visiškai nusišalino. Kai susipažinau su padėtimi, supratau, kodėl taip padarė. Jokios dokumentacijos! Jokios atskaitomybės! Primityvūs rašteliukai, viena kita sąskaitėlė...

Greitai tokią situaciją pakeičiau, nes darbo pobūdis buvo gerai pažįstamas. Ligi šiol reikalus tvarkiusi vyriausioji sesutė ir iki manęs dirbęs ligotas seneliukas negalėjo atsistebėti, kam reikalingos visos tos sutartys maisto produktams tiekti, varžytinės ir visa kita.

Vyriausiasis gydytojas, pamatęs, jog viskas vyksta *įdomiau* – tokiu žodžiu jis charakterizavo pasikeitimą – panoru, kad ligonių priėmimo valandomis pabudėčiau ambulatorijoje ir atitinkamai įforminčiau atsiskaitymus už suteiktą medicinos pagalbą.

Anuomet tarifai už paslaugas priklausė nuo pagalbos sudėtingumo, sunaudotų medžiagų, vaistų ir t. t. Mažiausias įkainis buvo 2 litai.

Paklaustas, kokią sumą įrašyti į kvitą, daktaras dažniausiai atsakydavo: „Negi nematei, ką dariau?“

O galėjau ir nematyti, juk tam tikrais atvejais durys į procedūrinį kabinetą būdavo uždarytos... Tad kokią sumą parašydavau, tokios ir pakakdavo. Daktaras niekadęs manęs netikrino. Tačiau „labdara“ netruko išryškėti trūkumu, kurį pats nustačiau ir pats iš savo kišenės padengiau.

Per visą tą laiką, kol dirbau, būta tik vieno patikrinimo. Pareigūnas iš apskrities valdybos papriekaištavo, jog paslaugų įkainiai per maži. Vyriausiasis gydytojas reagavo piktais: „Ne aš vienas už tą atsakau!“ – ir mostelėjęs į mane ranką pridūrė, jog aš geriau išmanęs tuos reikalus, tad ir priekaištauti derėtų man.

Paaiškinau, jog rimtesnius ligonius guldome į ligoninę, o ambulatorinė pagalba tiek ir teverta. Pareigūnui paaiškinimo, matyt, pakako, nes revizijos akte neįrašė nieko neigiama.

Nedidelius įkainius nesunku pateisinti. Mūsų pacientai daugiausiai buvo iš Lazdijų, Kapčiamiesčio ir kitų vietovių, kur ištisi smėlynai. Pakenčiamai ten derėjo vien grikliai, o skystame rugių lauke akį glostė nebent rugiagėlių žydruma. Kai dangus pašykštėdavo lietaus, nuo kaitros dažnai net ir šitie skystučiai pasėliai išdegdavo. Žmoneliai gyveno kone ant skurdo ribos. Kad kuris ir turėjo daugiau žemės, tarkime, apie Kapčiamiestį, vargiai būtų pasakęs, kur prasideda ir kur baigiasi jo valdos. Niekas tam neteikė didesnės reikšmės. Smėlynų daugiau ar mažiau – koks skirtumas? Kaimynai niekadęs nesibylinėdavo, kad kažkas jo žemę „užgrobė“ ar kad kaimyno gyvulėlis jo smėlynais paklaidžiojo...

Taigi, mūsų įkainiai atitiko pacientų materialinę gerovę.

Lazdijuose greitai aklimatizavausi. Kadangi darbų apimtis, lyginant su kažkada buvusiu krūviu Kalvarijos ligoninėje, nedidukė, turėjau į valias laisvo laiko.

Pirmųjų dienų laisvalaikio valandas leidau klaidžiodamas apylinkių kalneliais ir kloniais, kurie man atrodė tokie savi. Juk Dzūkija – Tėvuko gimtinė... Nutariau perkraustyti Tėvelius iš Šeštokų į Lazdijus, pas save. Puoselėjau viltį sykiu su Tėvuku aplankyti jo gimtinę – Bielėnus, kuriuos puošė vaikystėje įsiminti ežerai – Kalninis, Gilbietis ir Lapūkis.

Pasivaikščioti dažniausiai eidavau Rudaminos kryptimi, už kapų. Ten reljefas buvo įdomesnis, nenuobodūs ir katpėdėlėmis puošti smėlingi kalneliai. Nuo vieno jų buvo matyti į Krosną bėgantis plentas, o kiek toliau – ir Rimiečio ežeras. Šeštokai irgi netoli... Tad mintys vis bėgdavo ir bėgdavo ten.

Netrukus subūriau chorą, pradėjau dalyvauti saviveiklos dramos būrelyje. Naujam pastatymui pasirinkome Petro Vaičiūno pjesę „Liepsnojančios širdys“. Kažkas paragi- no vaidinti ir Lietuvos finansų ministerijos siuntimu neseniai į Lazdijus atvykusią mokesčių inspektorę Valeriją Gruodytę, neabejingą dramos menui...

Pats jaunas būdamas, negalėjau nepamatyti kito jauno ir labai gražaus žmogaus! Valerija buvo graži visu kuo: veido bruožais, kuklumu, santūrumu, inteligencija. Netrukus nustačiau, kad jos gražus balsas, tad pakviečiau ir į chorą. Pradėjau nekantriai laukti vakarų, kad per repeticijas galėčiau pamatyti ją!

Neilgai mudu dyki vaikštinėjome man jau pažįstamomis apylinkėmis. Abu vienodai suvokėme mus supančią aplinką, jaudinantį gamtos grožį. Suartino minčių bendrumas, jausmai, kuriais pulsuoja širdis. Netrukus jau vadinomės Valerija ir Stasiu Ratkevičiais. Bendradarbiai ir kolegos saviveiklininkai nuoširdžiai mus palaikė.

Teisę vadintis viena pavarde įgijome vėlią naktį, likus vos kelioms valandoms iki civilinės metrikacijos įsigaliojimo. Tad šitos naujovės mudviem neprireikė, o bendram gyvenimui palaimino Lazdijų Šv. Onos bažnyčios klebonas, kunigas Adomaitis.

Po vestuvių gyvenimas įgijo visai kitokią prasmę. Kitaip bėgo dienos, kitaip švietė saulė, kitokia ateitis viliojo.

Iš pradžių, tiesa, mane nuliūdino, kad Tėvukas nepritaria, jo manymu, per ankstyvam mano apsisprendimui. Tačiau Mama stoji mudviejų su Valerija pusėn, ir jos žodis tapo lemiamas.

Netrukus ir Tėtis, labiau pažinęs Valeriją, lyg norėdamas pateisinti šiokį tokį mudviem parodytą nepalankumą, ištisas valandas prarymodavo prie siuvamosios mašinos, kuria Valerija ant drobės siuvinėdavo nuostabiausius raštus.

Mudu su žmona labai greitai suformavome jaukų ir gražų šeimos židinį. Nebuvo jame menkiausio debesėlio, tik...

Išaušo nelemtoji 1940-ųjų vasara!

Tankai, tankai, tankai...

Vieną ramią popietę plente nuo Krosnos pusės pakilo didžiulis dulkių debesis ir pasigirdo grėsmingas gaudimas. Netrukus miestelio gatvėmis jau riaumojo ir džeržgė rusų armijos tankai. Iš bokštelių kyšojo siauraakių, tamsaus gymio kareivių galvos.

Karinių rusų bazių „pranašai“ – Lietuvoje.

Tarytum gerai pažįstantys vietovę, nemažindami greičio tankai nužvangėjo pietvakarių kryptimi ir apsistojo Lenkijos pasienyje, prie Galadusio ežero. Paskui juos pasirodė ir pirmieji žaliakepurių pasieniečių daliniai. Jų orientavimasis stebino. Jie neklausinėjo, kur važiuoti, kur pasukti. Rodėsi, nesyk čia buvę, jautėsi visiškai laisvai.

Neįprastai šiurpus reginys. Suvargę, sudulkėję, nekalbūs kareiviai ir grėsmingi tankai...

Nesusivokdami situacijoje, o gal tik lietuviško širdingumo skatinami, kai kurie vyrai norėjo pavaišinti kareivius cigaretėmis. Tačiau... Įspėjantys karininkų žvilgsniai – ir šie atžagariai atsisakydavo. Mūsų žmonėms tas pasirodė neįprasta – lyg koks grėsmės signalas.

Dalis atvykėlių liko miestelyje, užėmė pradinės mokyklos pastatą ir pareikalavo vertėjo. Mokyklos vedėjas Grėbliūnas žinojo, jog graibausi rusiškai, tad pasikvietė pagalbon.

Nerami nuojauta suvirpino širdį, kai iš pažiūros gana malonus, jau pagyvenęs

karininkas pareikalavo iš klasių pašalinti ant sienų kabojusius kryžius ir Lietuvos herbus. Pasakyti „prasideda“ nei aš, nei kuris kitas negalėjome, nes neįsivaizdavome, kas prasideda...

Tebevedžiojant karininką po klases, į vidų pradėjo slinkti eiliniai – baisi, kažkokiais reikmenimis apsikarsčiusi masė. Nors dar labai neseniai pats buvau karys, iš mundiruotės nepajėgiau nustatyti, kokia šių dalinių paskirtis. Nieko pikta galvoje neturėdamas, paklausiau karininko. Šis net stabtelėjo iš nuostabos, tik pakreipė galvą ir pasakė: „Poidiom dalše!“*

Kareiviai buvo labai išvargę, griuvo ilsėtis kur pakliuvo. Jų išvaizda tikrai buvo nepatraukli, o į mane, vilkintį civilio kostiumą, žvelgė labai nedraugiškai. Vėl kreipiausi į karininką – Dieve, koks naivuolis! – paklausiau, ko jie taip pikta žiūri?

Šį sykį karininkas reagavo rūsčiai: „Chvatit! Što za voprosy?!“**, o paskui palydėjo prie išėjimo ir, užuot padėkojęs, tarė: „Pomalkivai o tom, što zdesj videl. My ješčo vstretimsia.“*** Net rankos nepadaavęs nuėjo sau. Šią akimirką saulėtas dangus staiga tapo rūškanas. Tarytum pagrūmojo kažkas, pavydintis laimės man ir mano Valerijai...

* Eikim toliau. (Rus.)

** Gana! Kas per klausimai? (Rus.)

*** Neplepėk, ką čia matei. Mes dar susitiksim. (Rus.)

Ar aš tikrai – „bežencas“?

Vieną dieną jau minėtasis karininkas atėjo į ligoninę. Susipažinti, kaip pats sakė. Ta proga įteikė tris pakelius popirosų „Belamor kanal“ – už pagalbą rusų kareiviui.

O buvo taip...

Šeštadienio pavakarę dirbau ligoninės priimamajame. Į kiemą įvažiavo sunkvežimis, iš kurio iškėlė į antklodę suvyniotą kareivį. Pasirodo, kareivėlis pakrapštė kažką, ko nereikia, pliūptelėjo liepsna ir smarkiai nudegino veidą.

Paskambinau gydytojui, bet jo namie neradau. Kareivis labai dejavo. Jo veidas, o ypač akių vokai atrodė klaikiai. Prisiminęs, kas tokiais atvejais daroma, suteikiau pirmąją pagalbą – skausmas atlėgo, ir kareivis nurimo. Tuo metu privažiavo kariška sanitarinė mašina. Kariškis gydytojas paklausė, ką aš dariau, ir, kaip man pasirodė, nuoširdžiai padėjo – juk be mano pagalbos kareivio akių vokai būtų sulipę ir prireiktų operacijos. Kareivį jie pasiėmė ir išvažiavo.

Į ligoninę užsukęs pagyvenęs kariškis šį kartą buvo mandagesnis. Net paklausė, kur aš išmokęs rusų kalbos. Gerokai nustebo ar bent suvaidino nustebusį, kai pasisakiau gimęs Maskvoje.

O kaip mes atsidūrėme Lietuvoje?

O mes – „bežency“!

Dieve! Kokio neišmanėlio manęs anuomet būta!

Juk šito žodžio tikrosios reikšmės nežinojau, tik girdėjau taip vadinant iš Rusijos

grįžusius... Iš kur galėjau numanyti, jog žodis bus toks baises žaliakėpuriams atvykėjams su raudonais antpečiais? Pagaliau, ar numaniau, ko jie pas mus atvyko?

Ar numanė kas nors apskritai?

„Tak značit, bežency*... O nuo ko bėgot?

„Na, kas tik lietuvis, tai važiavo... Bėgo...“

„Nuo ko?“

„Nežinau, mažas buvau... Tikriausiai nuo revoliucijos.“

„Nu, zdorovo!“**

Karininkas apsižvalgė, lyg norėdamas įsitikinti, ar kas dar girdėjo. Suraukęs kaktą peleninėje užspaudė rusenų nuorūką, lyg norėjo dar kažką pasakyti, bet pakilo ir pasuko link durų. Tarpduryje dar sykį padėjo ir paklausė, kodėl aš – ne gydytojas?

„Pas mus, jei nori gydytoju tapti, reikia ilgai mokytis...“

„Dar yra laiko!“

* Vadinasi, pabėgėliai. (Rus.)

** Šiuo atveju: nieko sau. (Rus.)

Sudie, Lazdijai!

Šis karininko apsilankymas nebuvo paskutinis. Netrukus jis ir vėl atėjo. Atnešė paragauti machorkos. Pasiūlė kiek ironizuodamas. Gana ilgai šnekėjo apie visai nereikšmingus dalykus. Pavyzdžiui apie tai, kad jo kraštų gamta skiriasi nuo mūsų. ...

Paskui nei šio, nei to paklausė: „O kas toks – Kulikauskas?“

„Kulikauskas? Apskrities valdybos sekretorius.“

„Tiek žinau. O kas per žmogus?“

„Geras žmogus. Dainuoja mano chore...“

„Sau geras ar dar kam nors?“

„Manau, kad jau geras, tai geras visiems.“

„Negudrauk!“

„Nesuprantu...“

„Suprasi. O kol kas geriau bus, kad jis apie šį pokalbį nesužinotų. *Neužmiršk!* Aišku? Do svidanija!“*

Pabrėžtinai *neužmiršk* neužsimiršta man lig šiolei. Nerimą pajutau jau tada. Karininkas juk svetimas mūsų mieste, ko jam parūpo Kulikauskas? Būtinai Kulikauską perspėsiu. Per daug gerbiu šį žmogų, kad tylėčiau...

„Viskas aišku, – tarė Kulikauskas, matyt, geriau susivokiantis situacijoje, kai papasakojau, ko manęs teiravosi karininkas. – Pats laikas man sprukti iš Lietuvos.“

* Iki pasimatymo. (Rus.)

Šiuo metu vyksta vokiečių repatriacija, tuo ir pasinaudosiu. Mano žmona Ema – vokiečių kilmės... Mes visada atsiminsime tavo paslaugą!“

Kulikauskas suspėjo išnešti sveiką kailį. Atsisveikindamas patarė ir man dingti iš Lazdijų: „Jie neduos tau ramybės!“

Kadangi ne visai suvokiau, kodėl turėčiau palikti Lazdijus, pasipasakojau Tėvukui. Jis labai susirūpino.

„ČK pinklės baisios! – pasakė. – Tau būtina išvykti, o mes grįšime į Šeštokus.“

Ilgai klaidžiojau po pamėgtus Kalvarijos kalnelius, neišmanydamas, ką daryti. Visi mano svarstymai atsimušdavo lyg į kokią užtvarą. Kur vykti? Nuo ko pradėti? Ką sugalvoti?

Ne tokie jau ir paprasti klausimai...

Račiau kas ieško, randa... Eureka!

1936 metais Nidoje vyko šaulių stovykla. Joje dalyvavau ir aš. Repetavome su stovyklautojais žygio dainas.

Į stovyklavimo pabaigą atvyko žinomas dirigentas Bronius Budriūnas. Susipažinome.

Žinojau, kad dabar – 1940-aisiais, tokiu sunkiu man metu, Bronius diriguoja Vilniaus filharmonijos chorui.

Rytoj pat važiuoju į Vilnių!

Tartum pritardamas mano sumanymui, regis, visai čia pat driokstelėjo galingas griaustinis, dangų perskrodė galingas vingiuotas žaibas. Prapliupo lyti.

Tačiau į Vilnių kitą rytą nenuvažiavau. Parašiau Budriūnui laišką. Išsiunčiau iš Rudaminos...

Gal po dešimties dienų gavau kvietimą atvykti į Alytų, kur vyksias konkursas, norintiems patekti į Vilniaus filharmonijos chorą.

Konkurse dalyvavau aš... vienas.

Brangieji Bronius Budriūnas ir Jonas Švedas sugalvojo, kaip man padėti.

Netrukus aš, jau Valstybinės filharmonijos choro artistas, dainavau „Ramios, malonios vasaros naktys“.



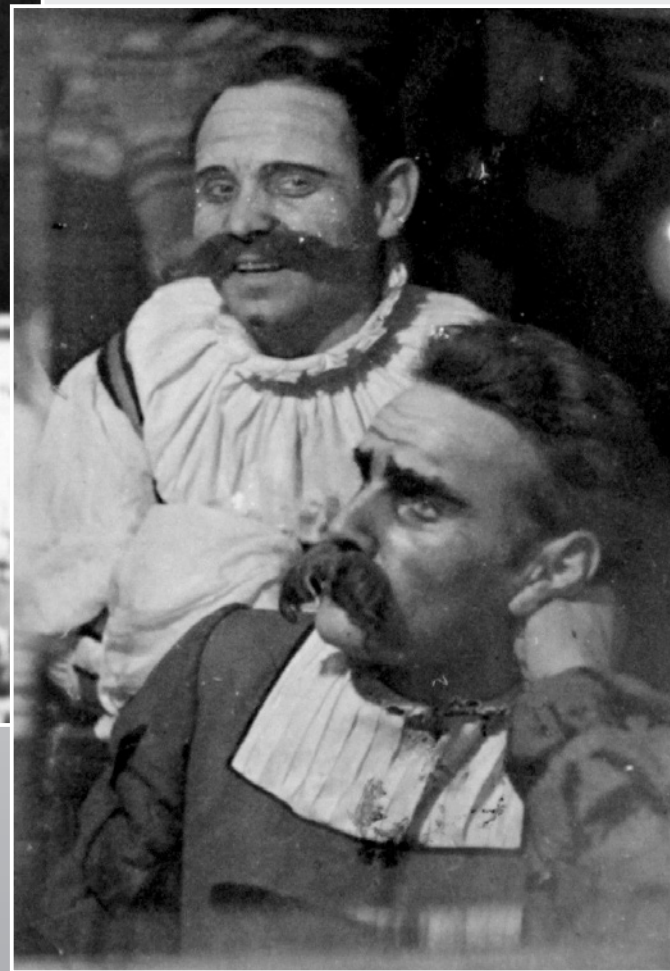


S. Ratkevičiaus tėvai
Kazimiera ir Antanas

S. Ratkevičius, 1940 m.



S. Ratkevičiaus debiutas
teatro scenoje: D. Verdžio
„Traviata“, Vilniaus
filharmonija, 1941 m.



S. Ratkevičius (pirmame plane):
J. Getės „Faustas“, Vilniaus
filharmonija, 1942 m.

Centre – V. Ratkevičienė –
Kručinina: A. Ostrovskio „Be
kaltės kaltieji“, Klaipėdos
dramos teatras, 1949 m.



Klaipėdos dramų teatro choras prie atstatyto teatro pastato: pirmoje eilėje centre
– choro vadovas Stasys Ratkevičius, penkta iš kairės – V. Ratkevičienė, 1946 m.



S. Ratkevičius – Ipolitas, V.
Ratkevičienė – Agnieška:
A. Ostrovskio „Ne visuomet
katinui užgavėnės“, Klaipėdos
dramos teatras, 1946 m.



S. Ratkevičius –
grafas Tyzenhausas,
V. Ratkevičienė –
Dalia: B. Sruogos
„Apyaušrio Dalia“,
Klaipėdos dramos
teatras, 1956 m.



Teatro įkūrėjas
S. Ratkevičius.
Klaipėda, 1950 m.



Teatro patalpos
Marijampolėje.
1958 – 1960 m.



„Užburta klumpė“:
autorius G. Matvejevas,
režisierius S.
Ratkevičius,
dailininkas R. Lukšas.
1957 m. Iš kairės:
V. Butkevičienė – Zuikė
Vikrutė, A. Kubilius –
Vilkas, V. Ratkevičienė –
Zuikis Uoliukas.



Pirmojo spektaklio „Stebuklingasis Aladino žibintas“ repeticijose. Autorė N. Gernet, režisierius R. Ratkevičius, dailininkas I. Mdivani. 1958 m.



Kauno valstybinio lėlių teatro kūrybinis kelias prasidėjo spektakliu „Stebuklingasis Aladino žibintas“. 1958 m.

Centre – S. Ratkevičius, iš kairės: aktorės A. Ignatavičienė, A. Sabaliauskaitė, O. I. Stankevičienė



Iš kairės: aktoriai Algimantas Stankevičius – Sultonas, ir Albinas Stankevičius – Viziris



Spektaklio „Vėlnių malūnas“ lėlės. Pjesės autorius I. Štokas, režisierius S. Ratkevičius, dailininkas D. Barauskas. Marijampolė, 1959 m.



Kelionė į neatrastą žemę

Netikėtumų pilnos dienos

*Pabėgėjo Kirsnos upelė pro Šeštokus...
Pasivijo Šešupės vandenėlių...
O iš ten – tolyn, tolyn, vis tolyn –
į jūres marias...*

Dabar, kai gyvenu prisiminimais, dažnai pagalvoju, jog likimu skūsti negaliu vien jau todėl, kad kažkada kilo galvoje klausimas: ar reikia vaikams teatro?

Labai džiaugiuosi, kad nenumaldžiau savo noro paieškoti dar neatrastos žemės... Kaip pasakytų Justinas Marcinkevičius, *saldu, kai pajunti galįs kalbėti apie praeitį dabartimi...* Nors iš tikrųjų ta žemė seniai atrasta. Ji amžių glūdumoje, Egipto piramidėse. Apie ją kalba Sokratas, Herodotas, Aristotelis, Apulėjus, Horacijus, Markas Aurelijus..

Štai kokie mano liudininkai, mano „advokatai“!

Kai Sokratas atvyko į Kalijaus namus, jam buvo pasiūlyta pasižiūrėti spektaklį. Te nebus užgautos lėlininkų ambicijos, bet lėlių spektaklio Sokratas nepanoro, įsigeidė baletu. Tačiau dievai jo nematę, to Sokrato. Svarbiausia, kad mes sužinome, jog jau anuomet garbių ir turtingų žmonių namuose būta lėlių teatro.

Tiksliai atsekti, kada atsirado lėlių teatras – kaip teatrinio meno atmaina – neįmanoma. Tai liks paslaptimi visiems laikams. Tačiau lėlė tarnavo žmogui net seniausiais laikais.

Teatrinio meno užuomina galima laikyti lėlės dalyvavimą religijos ritualuose. Tą ryškiai paliudija senovės Indijos, Kinijos, Birmos, Egipto kulto apeigos. Pavyzdžiui, Egipte per šventes buvo nešiojama didžiulė lėlė Amono garbei, o pats Tėbų miesto globėjas vaizduotas avinu. Dievas Ra buvo vaizduojamas žmogumi su karaliaus vainiku ir saulės disku ant galvos...

Žinoma, tai tik prielaidos, mėginant žvelgti į tokį reiškinį kaip lėlių teatras. O iš tiesų žinios apie lėlių teatrą – kaip reginį, skirtą žiūrovui – gerokai padrikos. Daug kas išbarstyta. Tenkinamės trupiniais. Tarkime, kinų legendos tikina, jog lėlių vaidinimų būta trys tūkstančiai metų prieš mūsų erą.

Lėlių teatras nuėjo sunkų ir sudėtingą vystymosi kelią. Įvairių sąlygų veikiamas jis tarnavo įvairiems tikslams, netgi politikai. Juk net dabar dažnai pasakoma: marionetinė vyriausybė...

O štai, pavyzdžiui, čekams Austrijos – Vengrijos imperijos laikotarpiu per lėlių teatrą pavyko išsaugoti gimtąją kalbą.

Tuomet teatrai dažniausiai būdavo klajojantys, vaidinimai atviri, vykdavo gatvėse. Vėliau atsirado pastovesnių, religinių teatrų, tačiau ir jų vystymuisi didelę įtaką turėjo liaudiškas klajoklių teatro charakteris, aštria satyra nukreiptas prieš valdančiąją klasę, artimesnis paprastiems žmonėms. XX amžiaus pradžioje religinių teatrų veikla buvo nustelbta ir išnyko.

Įvairiose šalyse aktyviai klestint klajojantiems teatrams atsirado ir populiarūs personažai: Italijoje – Pulčinelas, Anglijoje – Pančas, Prancūzijoje – Polišinelis, Vokietijoje – Hansvurstas, Lenkijoje – Kopljanekas ir t. t.

Tuo metu populiariausi siužetai buvo apie daktarą Faustą ir Don Žuaną, o

tarkime, XI amžiuje svarbiausias personažas būdavo Dievo Motina Marija. Iš čia ir kilęs pavadinimas – *Marionette*. Tai mažybinė prancūziška Marijos vardo forma.

Šiuo metu marionetėmis vadinamos tik iš viršaus, virvutėmis valdomos lėlės. Panašių archeologas Bruchnalskis iš Lenkijos rado Egipto piramidėse. Į galvutes joms buvo įvertos virvutės, o rankutėms valdyti skirti tam tikri prietaisai. Tai įrodo lėles naudotas teatro reikmėms.

Vienu metu buvo madinga, kad lėlių teatrų turėtų aristokratai. Tokio būta Viljamo Šekspyro namuose. Sakoma, jog tragedija „Makbetas“, komedija „Akis už akį“ bei drama „Žiemos pasaka“ parašytos lėlių teatrui. Tą girdėjau lankydamas Šekspyro muziejų Stratforde.

Rašytojos Žorž Sand sveitainėje lėlių vaidinimus stebėjo Šopenas, Lermontovas, Adomas Mickevičius...

Renesanso epochoje buvo populiarus *Theatrum Mundi* – automatų valdomos lėlės, atsiradusios dar II amžiuje. Jas sukonstravo Heronas Aleksandrietis ir rodė Bakcho apoteozės vaizdus. Šie vaidinimai išplito visoje Europoje. Iš jų radosi net keletas teatro krypčių. Ispanijoje žinomi *Mundinuevo* ir *Retablo* spektakliai. Prancūzijoje lėles valdydavo aktoriai.

Rusijoje lėlių teatro vystymasis susijęs su klajojančių gatvės vaidintojų *skomorochy* veikla. Jie dėvėdavo kaukes, naudojo kitus reikalingus reikmenis. Iš dalies tai pasitarnavo atsirasti cirkui, o primityvios, ant rankos užsimaunamos lėlės tiesiogiai susijusios su rusiško lėlių teatro personažo Petruškos atsiradimu.

Lietuvoje lėlių teatro būta Radvilų ir Oginskių dvaruose. Vieną Oginskių teatro lėlę aptikau Kaune, Arkikatedros bokšte, tačiau net pačiupinėti jos neteko, nes tuomečio Istorijos muziejaus direktoriaus M. iniciatyva, lėlė – sykiu su ten buvusiais pakelių „smūtkeliais“, o kitaip tariant, kopolytėlių Rūpintojėliais – buvo

sunakinta. Apie tai mane informavo vyskupijos kancleris. O juk galėjo nuostabi etmonienės Aleksandros Oginskienės lėlių teatro liudininkė atsidurti mūsų teatro Lėlių muziejuje!

„Apie Oginskių ir Radvilų rūmuose buvusių vaidinimus žinios labai šykščios, tačiau etmono Kazimiero Radvilos dienoraštyje yra įrašas, kad 1761 metų vasario 3 dieną šeima žiūrėjo marionečių spektaklį,“ – rašo lenkų menotyrininkas Saikovskis.

Technines lėlių teatro priemones apibūdinančios žinios kartais itin prieštaringos. Štai A. Fromas-Gužutis rašo apie vaidinimą Šiluvoje, kur lėlės buvo valdomos tampant vielas, o Balys Lukošius teigia lėles buvus valdomas visai ne iš viršaus (marionetės), bet iš apačios, ką patvirtina ir senų žmonių pasakojimai: Šiluvoje vaidinę lėlininkai iš Namakščių, o ten buvusios tik vadinamosios *lazdelinės* lėlės.

Šiluvos *jomärke* vykusį vaidinimą „Paskutinė Išganytojo vakarienė“ A. Fromas-Gužutis aprašo plačiau: „...prie stalo sėdėjo paties Išganytojo ir dvylikos apaštalu figūrėlės, o už širmos pasislėpęs lėlininkas, vadinamas rodytoju, sakė tekstą ir prietekiai kalbai tampė vielas, ir dėl to stovylos kilnojo akis, dėliojo rankas ir kraipė galvas...“

Tada įvykę ir taip: „...truputį įgėręs vargamistra, susijaudinęs dėl Judošiaus išdavystės, čiupo lėlę, norėdamas išperti jai kailį, ir tik laiku atskubėjęs lėlininkas Judošių nuo mūšio išgelbėjo.“ (A. Fromas-Gužutis, „Baisioji gadynė“)

A. Gudaičio-Guzevičiaus romane „Broliai“ yra epizodas apie lėlių vaidinimą 1918 metais Vilniuje, Lukiškių aikštėje, per Kaziuko mugę.

O štai ką pabrėžia L. Zalenskis, rašydamas apie Vilniaus žydų lėlių teatro „Maidim“ veiklą: „Neilgai gyvavusio S. Ušinsko marionečių teatro kūryba darė ir tebedaro lėlių teatrą ne vien tiesioginę įtaką. Galima būtų teigti, jog tai pirmiausia liečia Rytų lėlių teatrų principų (ryšys su ritualu, nežodiniai išraiškos būdai ir kt.) tai-

kymą dabartiniame Lietuvos lėlių teatre. Be to, buvo suformuluoti lėlių techninių bei formos ieškojimų kriterijai, kuriais ir šiandien vadovaujasi lėlininkai, tiesiogiai nelaikantys savęs S. Ušinsko mokiniais. („Tiesa“, 1940 m.)

Daugelį faktų yra aprašę mūsų menotyrininkai. Ačiū jiems! Kad ne jie, iš kur žinotume, tarkim, jog du šaunūs žemaičiai – Petras Kalenda ir Steponas Gedrimas, gyvenę netoli Skuodo, Šatraminiuose, XX a. pradžioje darė lėles, kūrė tekstus, ruošė lėlių vaidinimus?

Vilniuje buvusi mokytoja, vėliau – „Vaidilos“ teatro aktorė Mykolė Krinickaitė, konsultuota žinomo dailininko ir scenografo Mstislavo Dobužinskio sesers Olgos, 1944 metais organizavo lėlių trupę, kurios vaidinimuose keletą mėnesių dalyvavome ir mudu su Valerija. Malonu prisiminti buvusius kolegas. Visų pirma, režisierę Mykolę Krinickaitę, dailininką J. Surkevičių, aktorius V. Bačiulytę, J. Rakštytę, V. Matiukaitę, B. Mockevičiūtę, J. Skliutą, A. Karniliūną, P. Saudargą, pianistą P. Stravinską ir kitus.

Šios grupės spektakliai buvo realistiniai, tačiau kas dabar primityvu, anuomet buvo būtina. Juk pati pradžia, bandymas sugrąžinti, kas beveik prarasta...

Pradėjęs dirbti trupėje panorau pasiaiškinti, ko Lietuvoje iš tiesų būta ir kam to reikia.

Labiausiai patraukė Stasio Ušinsko idėjos. Profesorius nebuvo abejingas renesansiškam formos ir turinio aiškumui, o vėliau jo dvasinio konflikto pasekme tapo posūkis siurrealizmo kryptimi. Visuose jo kūrinuose, ypač nepaprasto grožio vitražuose, išliko žemiška ir žmogiška prigimtis. Kartais man šaudavo į galvą mintis, jog profesorius, norėdamas pabūti arčiau paprasto žmogaus, lėlėmis panūdo tiesiog pažaisti... Tačiau ar tik p a ž a i s t i? O gal prabilti dar raiškiau? Tai kodėl liko nesuprastas? Kodėl jo sumanymams nepritarė? Kodėl Stasio Ušinsko, Mykolės

Krinickaitės lėlių trupės neišliko?

Šatraminiuose, gilioje provincijoje, varganais laikais dviejų entuziastų pastangų pakako, siekiant suteikti malonumo suaugusiems ir džiaugsmo vaikams. O kodėl to nebėra dabar? Kodėl nebėra lėlių spektaklių Nemakščiuose, Šiluvoje, kur būdavo vaidinama Kristaus kančia? Kodėl nutrūko vaidinimai Kaune, Jaunojo žiūrovo teatre? Kodėl lėlių nemato ir kitų Lietuvos miestų vaikai? Kodėl?

Šiuos klausimus uždavinėčiau sau visu aštrumu, atvykęs į Skuodą gastrolių, stovėdamas užkulisuose ir laukdamas savo išėjimo į sceną.

Tuomet, apie 1951-uosius metus, buvau Klaipėdos dramos teatro aktorius. Pameniu: salė nedidukė, langai užtemdyti... Prie vieno jų, arčiau scenos, priglundusios keturios galvelės vaikų, norinčių pamatyti, kas vyksta scenoje...

Per pertrauką išėjau su vaikais pasikalbėti. Skausmingai sužavėjo nepaprastas jų noras pamatyti, kaip patys sakė, vaidinimo. Kad pasiektų langą, buvo vieną ant kitos susikrovę tuščias alaus dėžes, ant jų ir pasilypėję. Spektaklį stebėjo pakaitomis, nes daugiau dėžių nebuvo, o ant vienos visiems per mažai vietos.

„Žiūrėkit, – sušuko vienas. – Vincės tik viena koja tetelpa...“

Vargšai vaikai! Į salę jų neįleidžia – vėlus laikas, be to, ne ta spektaklio tematika. Todėl ir dalinasi galimybe bent akį užmesti, nes prisirinkę nemažai...

Tas epizodas paskatino mane susimąstyti. Va ir prisiminiau du šaunuolius iš Šatraminių. Kodėl dabar negali būti to, kas buvo?

Na ir kas, kad Klaipėdos teatras pastatė „Batuotą katiną“, kuriame aš vaidinau Karalių, o Valerija – Princesę. Tačiau su spektakliu juk niekur nebuvome išvykę! Jo nematė Skuodo, Balbieriškio, Vištyčio vaikai...

Reikia organizuoti teatrą vaikams!

Tačiau k o k į?

Teatras, telpantis ant vyro kelių

Šeštakai man visados buvo tyras oro gurkšnis, iš kurio pristigęs semdavausi įkvėpimo. Taip buvo ir ši kartą. Lyg gero dopingo trupinėlis šmėstelėjo prisiminimas iš vaikystės: juk mačiau Šeštokuose lėlių vaidinimą! Pranas Lukoševičius ir Vincas Gurevičius už kelis centus rodydavo komediją apie čigoną, jo bobą, velnią ir žandarą. Lukoševičius visus personažus vaidindavo pats, vykusiai keisdamas balsą, o Gurevičius, kai čigono boba įsigeisdavo pašokti su žandaru, grodavo lūpine armonikėle.

1924-ieji, 1925-ieji metai...

Buvau ši vaidinimą primiršęs, kaip primirštame daugelį vaikystės įspūdžių, nors žvelgiant iš dešimtmečių tolumos ir labai vertingų. O dabar staiga lyg iš naujo pamačiau būrelį laimingų vaikų, kuriems judanti lėlė atrodė tikras stebuklas. Buvo nebesunku iki smulkmenų atgaminti „teatrą“, tilpusį ant senuko Prano Lukoševičiaus kelių. Medinė, žaliai dažyta dėžė, kurios priekyje – „scenos“ langas, užtraukiamas raudonos spalvos uždangėle, ir kelios detalės, vaizduojančios veiksmo vietą. Įsiminė po dėžę matytos šešios kojos: keturios – taburetės, ant kurios senukas Pranas sėdėjo, ir dvi – jo paties, pamargintos lopais ant naminio milelio kelnų. Neaukšto ūgio senuką gana aukšta dėžė gerai slėpė, ir tas tik didino įspūdį. Lėles Pranas valdė jų nematydamas, tačiau viskas buvo kruopščiai surepetuota – lėlės puikiai vykdė užduotis.

Vaidinimai vykdavo geležinkeliečio Subačiaus bute. Senukas nevengdavo su

mumis pasikalbėti. Prieš vaidinimą būdavo nusiteikęs labai oriai. Dažnai sakydavo: „Jeigu klausot mano artistų neišsižioję, *znočijas* jums neįdomu. Tada tiek ir tos šnektos...“ Taip mus sudrausminęs eidavo už savosios dėžės ir pridurdavo: „Sėduos tada už tįjatro, o jūs, jeigu dar neišrinksit viršaičio, tįjatrų daugiau nebus!“

Po tokio pagąsdinimo tą patį vakarą viršaitis išrinktas! Juo tapo mano draugas Feliksas. Pareigybės reikėjo centams už vaidinimą surinkti.

Tokiu netradiciniu būdu uždarbiaudamas senukas prisidurdavo gyvenimui. Mes, jau iš anksto paruošę centus, laukdavome ir kito karto, nors tiek dėžė, tiek vaidinimas buvo tie patys. Kartais Pranas ši tą pakeisdavo, papildydavo, bet iš esmės siužetas nesikeitė. Neretai prieš vaidinimą matydavom jį raustelėjusiais veidukais. Matyt, kokio nors vaidinimu susižavėjusio geradarijo pavaišintas, jis ir „suaktualindavo“ veiksmą, kad įtiktų suaugusiems. Tačiau „meninis lygis“ nuo to nenukentėdavo, tik velnias būdavo išradingesnis ir agresyviau aplink bobą sparną rėžė.

Mes, vaikai, buvome velnio opozicionieriai, nes niekaip negalėjome suprasti už ką jis, žandaro padedamas, apkulia simpatiškąjį čigoną. Velnio, žandaro, čigono ir jo bobos intrigos tada dar nesuvokėme, nesuvokėme ir ko tie suaugusieji retkarčiais taip sodriai kvatoja...

Šiuolaikiniais terminais vertinant, tokiais atvejais spektaklio būta „universalus“: vaikams linksma, kad du pešasi, o suaugusius labiau intriguoja peštynių priežastis.

Ak, kaip seniai tas buvo!

Tačiau vaiko akimis matytas reginys ir patirtas įspūdis paskatino kurti... lėlių teatrą! Nutariau: tokio teatro reikia vaikams, o ir man!

Pradedam kurti „lėlių šeimą“

Vėliau, kai abu su Valerija siuvom, konstravom, lipdėm lėles būsimam bandomajam spektakliui, nuolatos mintyse regėjau Skuodo vaikų akutes, spoksančias pro uždengto lango plyšelį.

Besidaruodami kalbėjomės apie tai, ką buvom patyrę Telšiuose, Vilkaviškyje, Alytuje ir visur kitur, kur gastroliavo Klaipėdos dramos teatras. Suaugusiems teatro atvykimas į miestelį buvo šventė. Tačiau tai netapdavo švente vaikams!

Anuomet teatrui gastroliuodavo daug. Vykde visokias planines užduotis. Vaikams skirtų spektaklių paruošdavo vos vieną kitą – ir ne kasmet. Tik vėliau buvo įpareigoti pastatyti po vieną vaikišką spektaklį per metus. Deja, šnekant atvirai, tas buvo daroma atmestina. Tokių spektaklių į gastroles neveždavo. Neapsimokėjo.

Štai todėl Skuodo patirtis mane ir paragino ką nors daryti, kad spraga būtų bent iš dalies užpildyta.

Kai pradėjau šiuo klausimu aktyviau domėtis, sužinojau jog Sovietų Sąjungoje sukurta ištisa teatrų vaikams sistema. Teatrų veikla grindžiama ne komercija, o pedagoginiais tikslais. Valstybė vaikų teatrus dosniai finansavo, tačiau jiems keliamus uždavinius visi suprato įvairiai. Didžioji spektaklių dalis buvo pramoginiai, tačiau dar didesnė – propagandiniai. Buvo peršama plakatinė laikmečio dramaturgija, tokia kaip Gaidaro „Timūras ir jo būrys“.

Didelių vilčių, kad mano iniciatyvą parems Kultūros ministerija, nepuoselėjau: praityje nesėkmingi lėlių teatro veiklos epizodai valdžios nežavėjo. Savo bandymus pradėjau kiek abejodamas, ar įtiksiu? Ar sudominsiu tuos, nuo kurių priklausau mano sumanymo ateitis?

Vis dėlto abu su Valerija ryžomės: kas bus, tas! Bandymui pasirinkome paprastutę, tačiau gana patrauklią pjesikę „Užburtoji klumpė“. Tiesą sakant, tuo metu net nebuvo iš ko rinktis, o vienas kitas mūsų pakalbintas dramaturgas nesileido į kalbas – teisinosi visiškai nesusipažinę su žanru.

Ką gi? Ne, tai ne! Ruošiamo lėles „Užburtai klumpei.“

Lėlių reikia nemažai, o patirties nedaug. Geriau pasakius, jokios. Ir vis dėlto esama džiaugsmo, kai iš skudurėlių pasiūtas apuokas ima vartyti stalo teniso kamuoliukų akis... Apuoko „žvilgsnio“ mechanizmas ne itin įmantrus, tačiau Valerija giria mane: aš esąs „išradingas“!

Išradingas ar ne, o kad apuokas varto akis, teisybė. Sparnų paplasnojimo mechanizmas taip pat ne itin gudrus, tačiau, kai apuokui prireikia nustepti, jis visai neblogai jais manipuliuoja.

O ežiukas Puškutis, patogiai atsisėdęs, smagiai patraukia pypkutę. Parūksta „dūmelis“ – tam irgi reikia išmonės.

Kai tokius epizodėlius savo bute Klaipėdoje pademonstruojame kiemo vaikams, smagu stebėti reakciją. Žvėriukų dialogo vaikai klausu gyvai reaguodami, triukai juos žavi. Mudu tai nepaprastai džiugina. Surusena viltis...

Lėlių „šeima“ pamažu didėja. Nors laiko po darbo Dramos teatre lieka ne kažin kiek. Tenka ilgokai pavakaroti...

Bet štai jau ir Puškučio žmonelės Pyškutės suknelytė dailiai apsiuvinėta... Puošėivai Lapei taip pat skirta dėmesio... Kiškiai – Vikrutė ir Šuoliukas – seniai

jau su švarkeliais ir kelnytėmis... Visu tuo pasirūpino Valerija, nors tuo pat metu ruošėsi atsakingam Kručininos vaidmeniui spektaklyje „Be kaltės kaltieji“.

Man lengviau. Aš tame pačiame spektaklyje dubliuoju Romualdą Juknevičių. Jis vaidina Šmagą, pats ir režisuoja. Pristigsiu laiko, kopijuosiu Juknevičių! Nedidelė nuodėmė. Geriau už jį juk vis viena nesuvaidinsiu, nors niekada... niekada kitomis aplinkybėmis to nedaryčiau! Tačiau dabar stinga laiko...

O žiūrovų mūsų bute vis daugėja... Vienas „delegatas“ vis ateina paklausti, kada pakviesime.

Režisierius Romualdas Juknevičius atkreipia dėmesį į šurmulį pas Ratkevičius. Domisi, kas čia vyksta. Net keletą kartų sykiu su vaikais žiūri, juokiasi, kai yra iš ko, net aptaria, ką matęs, o vaikams linksmi išsiskirsčius pasiteirauja, ar mes čia šiaip sau žaidžiame, ar esame šį tą rimtesnio sumanę?

Ta proga nemažai sužinojau apie Stasį Ušinską, kuris Kaune taip pat sukūrė lėles ir paruošė spektaklį „Silvestras Dūdelė“. Profesoriaus spektaklyje vaidino profesionalūs aktoriai – Monika Mironaitė, Petras Zulonas, Jonas Kalvaitis, Fedotas Sipatis, Ona Mažeikaitė, Balys Lukošius, Napoleonas Nakas. Muziką spektakliui kūrė kompozitorius Viktoras Kuprevičius, režisavo Henrikas Kačinskas. Trupė vienur kitur gastroliavo, tačiau kažkas profesoriaus sumanymą palaikė nerepresentaciniu, ir spektaklis pamažu užgeso.

Mudu režisieriui Juknevičiui taip pat turėjome ką papasakoti. Pasidalinome įspūdžiais, patirtais gastrolių metu, pasisakėme, kokias mintis mums visa tai kelia. Tačiau, reikia manyti, ir mes susidursime su tais pačiais sunkumais, kaip Ušinsko trupė... Net bandomajam spektakliui sukurti, ko gera, pristigsime lėšų.

Tuo kartu gerbiamas režisierius nieko mums neprižadėjo. Tačiau netrukus klausimą išsprendė savaip – be jokios būtinybės įtraukė į repertuarą Šekspyro amžininko

Džono Fletčerio eiliuotą komediją „Kaip valdyti žmoną“, o vertimą į lietuvių kalbą patikėjo... man.

Matyt, režisierius ir kultūros ministrui Juozui Banaičiui paaiškino, kodėl daro tokią geradarystę, nes honoraras už vertimą buvo gana solidus – jis ir tapo materialiuoju pagrindu kuriant būsimąjį teatrą.

Netikėtai atsiradus lėšų, reikalai smarkiai pajudėjo. Užsakėme dailininkui Romualdui Lukšui scenovaizdžius, o patys su Valerija, taip gražiai paskatinti, dar energingiau kibome į darbą.

Numatėme veiklos gaires.

Valerija, nepaisant didelio užimtumo Dramos teatre, įstojo į Klaipėdos pedagoginę mokyklą, numačiusi, jog turėtos patirties tokiaame specifiniame darbe gali pristigti. Pedagogika ji domėjosi ir šią mokyklą baigusi. O aš tobulinau lėles. Kad rankutės neišsiverstų į priešingą pusę, per alkūnę tam tikroje išpjovoje įmontavau švino svarelius. Pasiteisino... Vėliau supratau, kad niekas taip nedaro, tačiau man pasirodė būtina. Šiuo „atradimu“ daug kas pasinaudojo, nors paskui to jau neberekėjo – atsirado kitų sprendimų, kitos lėlių konstrukcijos, išradingesni konstruktoriai. Toks, tarkime, mūsų teatre yra Algis Kumpikas. Jo gali pavydėti net garsusis Obrazcovo* teatras, kuriame konstruktorių bent keliolika.

Viskas dabar ištobulėjo. Viskas kitaip! O tada dariau, kaip man atrodė...

Kai viskas bandomajam spektakliui buvo paruošta, atsirado nenumatyta „mažytė“ kliūtis. Reikėjo artistų. O jų neatsirado...

*Sergejus Obrazcovas (1901 – 1992) – rusų lėlininkas, 1931 m. įkūręs Centrinį lėlių teatrą Maskvoje ir iki mirties jam vadovavęs, Tarptautinės lėlininkų sąjungos prezidentas.

Bandžiau pakalbinti kolegas Dramos teatro aktorius, tačiau dauguma į mano užmojų sukurti lėlių teatrą pažiūrėjo skeptiškai. Kiti teisinosi ir taip dideliu darbo krūviu. O be profesionalų tokiam bandymui nesiryžau. Gal režisieriui Juknevičiui paraginus, bičiuliai Grincevičius, Kancleris ir kiti ir būtų padėję... Tačiau mano geradarys jau buvo išvykęs į Vilnių.

Nuotaika susidrumstė. Tokios situacijos nebuvo numatęs. Pasitelkti atsitiktinius entuziastus? Beprasmiška ir rizikinga... Juk negalėjau būti užtikrintas, kad su tokiais žmonėmis pasieksiu reikiamą lygį. O tai grėsminga... Gali nutikti taip, kad numarinsime sumanymą visam laikui.

Kita vertus, jeigu ir pavyktų surinkti atsitiktinę saviveiklininkų ar šiaip entuziastų komandą, prarasčiau daug laiko, kol mes profesionaliai susišnekėtume. O sukurti spektaklį kuo greičiau man būtina, nes nurodžiau ministerijai terminus, nuo kurių laikymosi priklausė, atrasiu ar neatrasiu „naujają žemę“?

Susvyravau gerokai. Atsirado nervinga pauzė. Ką daryti? Apsijuoksiu, ir tiek. Žinoma, spektaklį, kad ir saviveiklos būdu paruošus, atsirastų kas mus priglaudžia, tačiau svajota juk ne apie tai. Ne tam įdėtas nemažas triūsas...

Dar kartą pabandžiau šnekinti saviškius, profesionalus. Rezultatas tas pats. Nejaugi pralaimėjau?

Dvasinį mano to meto būvį taikliausiai nusakytų tokia citata, kurios autoriaus nepamenu. Regis, skandinavų rašytojo pasakyta: „Jei Dantė už melancholiją baudžia pragaru ir murkdo liūdnuosius požemių pelkėje, tai Žemės dievai iš melancholikų atima laimę regėti gyvenimo grožį...“

Mano melancholijos priežastis skatiko tebuvo verta, tačiau pakibus ore gražiems užmojams, viskas paliko nebeįdomu, net darbas teatre.

Abu su Valerija tapome abejingi opiausiam aktoriams klausimui: gausime ar negausime vaidmenį naujame pastatyme.

Atrodytų keista, tačiau idėja sukurti teatrą vaikams buvo taip giliai įstrigusi į širdį, kad nei aš, nei Valerija tuo metu nemąstėme, jog atsisakome savo profesijos. Atsisakome to, kas abiejų nuo vaikystės svajota, ne visiems ir ne visada, deja, pasiekiamo! Ir dėl ko tokia auka? Dėl ne iki galo suvokiamo rezultato?

Daugelis bendradarbių mūsų absoliučiai nesuprato. Rodos, ko dar begali norėti aktorius, kai jį lydi sėkmė, kai kūrybinėje biografijoje – rimti, solidūs vaidmenys, kai sielą šimtus kartų yra palietęs malonus virpesys, susitinkant su daugybe stebinčių akių... Rodos, džiaukis: įsikūnijo tavo jaunystės svajonė, esi pripažintas, tave mėgstata žiūrovai, kiekvieno spektaklio laukiama kaip šventės! Mėgautis savo profesijos žavesiu, ir tiek!

Tačiau turbūt tokia jau artisto prigimtis – niekad nenusiraminti ir atiduoti visą save tam tikslui, į kurį veda pašaukimas ir gebėjimai. Nors ir tai dar ne viskas! Iš kažkur atsiranda jautrumas daugeliui socialinių reiškinių – kažkoks nelygybės pojūtis, kažkoks kasdienis kontrastų pojūtis, o ir dar nežinia kas, ką sunku nusakyti žodžiais...

Nerimas?

Nepilnavertiškumo kompleksas?

Tikriausiai tai irgi profesijos ypatumas, kad klausi savęs: ar jau viskas, ko tu pasiekei? Ar viskas buvo nuoseklu tavo kely? Ar padėtis, kurioje dabar esi, nėra atsitiktinumumas? O jeigu taip, kas tą atsitiktinumą nulėmė?

Palikti Klaipėdą?

Valerijos teatrinė karjera, prasidėjusi 1945 metais Klaipėdos dramos teatre, klostėsi labai sėkmingai. Jautraus režisieriaus ir pedagogo Romualdo Juknevičiaus nukreipta teisingų ieškojimų keliu, ji sukūrė dešimtis vaidmenų, apie kuriuos gali svajoti kiekviena aktorė. Vaidino Kručiną Nikolajaus Ostrovskio pjesėje „Be kaltės kaltieji“, Elmirą Moljero „Tartiufe“, Dalią Balio Sruogos „Apyaušrio dalioje“, Agafiją Nikolajaus Gogolio „Vedybose“ ir daug kitų, turtingą aktorės diapozoną paliudijančių vaidmenų.

Mano kūrybinėje biografijoje – Karandiševas Ostrovskio pjesėje „Bekraitė“, Tyzenhauzas – Sruogos „Apyaušrio dalioje“, Tijūnas Kazio Binkio „Atžalyne“, Ževakinas – Gogolio „Vedybose“, Šmaga Ostrovskio „Be kaltės kaltieji“, Černičkinas Treniovo „Gimnazistuose“, Pikilijo Ofenbacho operoje „Pericola“ ir kt.

Vardiju ne koketuodams ir ne pasigirti norėdamas ar pats save liaupsindamas, kad atsisakiau išsvajotos profesijos tada, kai ją jau turėjau. Niekada, niekada neapgalvestavau dėl tokio žingsnio! O atidaviau nemažą gyvenimo dalį – beveik dvidešimt metų.

Abu su Valerija svajodami apie mažytę būsimą misiją žinojome, jog kalnų nenuversime. Tačiau aktyviai propaguodami saviveiklos lėlių teatrėlių vystymą, bent dalelyte prisidėsime prie vaikų estetinio auklėjimo. Kad neberekėtų prie šios temos grįžti, pasakysiu, jog mudviem tokia veikla, jau įsteigus teatrą, puikiai sekėsi. Dar

patys gerai neįsivirtinę sukėlėme tokią bangą, kad mokyklose kaip grybai po lietaus pradėjo dygti lėlininkų būreliai – Leipalingyje, buvusiam Kapsuke, Rokiškyje, Panevėžy... Pastarieji išaugo į liaudies teatrus.

Buvome suinteresuoti, kad kuo daugiau būrelių rastųsi provincijoje. Ir atsirado! Vienu metu buvome suskaičiavę apie 70 – ir visa tai Skuode gimusios svajonės rezultatas!

Žinoma, vėliau entuziazmas kiek išblėso. Dalis būrelių vadovų nesuvokė esmės – kad ruošiant spektaklius dalyvautų patys vaikai. Patys, suaugusiųjų padedami, gamintų lėles, patys vaidintų...

Visa tai buvo vėliau.

O kol kas grįžtu į Klaipėdą, kur mudviem taip nesisekė...

Bandžiau agituoti srities bibliotekos darbuotojus. Ten buvo labai draugiškas kolektyvas. Tačiau ir jie idėjos nepalaikė. Teisinosi laiko stoka. Neįtikino jokie argumentai. Viskas kaip į sieną!

Viskas man, kaip sakoma, krito iš rankų...

Tik štai: 1956-iejai!

Marijampolėje steigiamas dramos teatras!

Aktorių trupė komplektuojama iš Vilniaus konservatorijos paskutiniojo kurso studentų. Šią, jo manymu, palankią man aplinkybę primena kurso vadovas, režisierius R. Juknevičius. Pataria nuvykti pas kultūros ministrą.

Ministras Juozas Banaitis įdėmiai mane iš klausė ir ilgokai vaikštinėjo po kabinetą. Prisipažinsiu, ilgoka pauzė buvo man nelengva.

„Sumanymas patrauklus, – pagaliau tarė Banaitis. – Tačiau kas iš to? Pats juk esi Klaipėdoje... Tiesa, dabar ten jau tik drama, solistai nebe tokie aktualūs... Bet ar važiuotumei į Kapsuką?“

„Važiuočiau, ministre! Jums leidus, ir žmoną pasiimčiau! Juk Kapsuke vyresnio amžiaus aktorių reikės?“

„Reikės.“

„Tai perkelkite mudu.“

„Taip iš karto ir „perkelkite“? Neapsigalvosi?“

„Tikrai ne!“

„Tąsyk, pasikalbėk su Pečiūra. O iš savo pusės... linkiu sėkmės!“

Ministras padavė ranką, o toliau jau viskas vyko kaip iš natų.

Meno reikalų valdybos viršininkas Vytautas Pečiūra ir jo pavaduotojas Julius Lozoraitis mano „žygį“ palaimino. Kraustomės į Marijampolę!

Klaipėdoje gyventa 12 metų. Tačiau palikti ją visai negaila. Nebent jūros pasiilgsiu... Prie to didelio vandens esu praleidęs nemažai valandų. Ten susigrąžindavau pusiausvyrą, kai tik pajusdavau, jog nereikalingų emocijų susikaupė.

Šiame mieste buvo per daug bereikšmių dienų. Net režisieriaus Juozo Gustaičio studija nedomino. Gal todėl, kad jo metodika, kitaip tariant, dėstymo būdas, visiškai skyrėsi nuo R. Juknevičiaus...

Be to, aktorius darbu neturėtų kliudyti gausios buities problemos. O Klaipėdoje jų nestigo, nes buvo sunkios, neseniai pasibaigusio karo dienos. Gyvenome, galima sakyti, griuvėsiuose. Sveikų gyvenamųjų namų išlikę nedaug. Stebėtina, kad griuvėsių centre beveik nepalistas liko teatro pastatas. Labiausiai nukentėjo čerpėmis dengtas stogas. Kad pro skylės stoge prasiskverbiantis lietaus vanduo negadintų tikrai puikių salės parterio kėdžių bei scenos įrangos, mudu su aktoriumi Vytautu Kancleriu lopėme tas skylės, kaip sugebėjome, nes čerpių aplinkui nestigo. Pasi rinkdavome jų čia pat, iš subombarduotų sandėlių Danės krantinėje. Išnaršę palėpes

radome daug apšvietimui reikalingų prožektorių – kad ir nebenauji, o pradžiai tiko...

Kol susirinko būsimasis kolektyvas, nenuobodžiaudavome. Net perukus iš visų pakampių rankiojome. O būta jų nepaprastai daug.

Trupė sudaryta iš įvairių teatrų aktorių. Vilniaus dramos studiją baigusieji buvome trys – Bronė Liktoraitė, Vytautas Kancleris ir aš. Kadangi teatras iš pradžių buvo pavadintas Klaipėdos muzikiniu teatru, pakviestas ir vienas kitas solistas – Elena Mažrimaitė-Dirsienė iš Kauno, Kęstutis Elertas, Vytautas Račas, Čižas, kurio vardo nebepamenu, ir kiti.

Tenoro partijas teko dainuoti man. Pirmasis vaidmuo – Pikilijo, jau minėtoje Ofenbacho operoje „Perikola“.

Per tuos dvylika be trupučio metų būta visko – vaidmenų, spektaklių, premjerų ir... skurdo.

Juk tik tik pasibaigė karas. Niekas dar nesuskubo bent kiek padoriau įsikibti į gyvenimą. Juoba mes, naujakuriai. Laimė, bent maitinimu pasirūpino tuometis miesto vykdomojo komiteto pirmininkas Viktoras Bergas, nuostabus žmogus, didelis gamtos mylėtojas, vėliau – gamtos apsaugos ministras.

Mieste gyveno vos vienas kitas tūkstantis gyventojų, nes nebuvo čia kas veikti. Todėl daug gastroliavome.

Atrodėme skurdžiai. Vilkėjome kas ką beturėję, o turėjome nedaug. Dažnas nespjovė ir į trofėjinę karišką milinę.

Per gastroles miegodavome pridvisusiose, po spektaklio tvankiose salėse. Kai vienas kitas nežinia kokiais keliais įsigijo vadinamąsias *raskladuškes*, tokius jau vadino aristokratais. Juk lovas mums dažniausiai atstodavo sustumti suolai... Kai kas, tiesa, susikonstravo išardomus medinius gultus. Pamenu, vienas vyresnio amžiaus

aktorius po vaišių pas pažįstamus, nieku gyvu negalėjo to savo gulto surinkti: vos tik atsigula, įrenginys kaip mat suyra... Pagaliau žmogus įmigo tarp krūvos pagalių, o rytą pasakojo sapnavęs žemės drebėjimą...

Šilutės kultūros namuose vyko spektaklis „Pericola“. Salėje – 16 laipsnių šalčio. Mano ir partnerės Elenos Mažrimaitės vaidmenys dideli, vedantys... Tą pačią dieną – trys spektakliai. Šiaip ne taip atidainavome. Tačiau manoji Perikola labai nukentėjo, nes jos kostiumas – plona suknelytė. Aš irgi ne kailiniais vilkėjau... Laimė, vaidmenys judrūs, daug šokio. O vargšai choristai stiro iš šalčio! Tačiau mes vaidinome, nes žmonės išsiilgę teatro, o salės sausakimšos.

Elenos Mažrimaitės vyras buvo Raudonojo kryžiaus ligoninės chirurgas. Po šios išvykos jo pagalbos prireikė ne tik mudviem su jo žmona, nors pajauti nieko ir nereikėjo...



Keliame sparnus į Kapsuką

Laikui bėgant darbo sąlygos, žinoma, gerėjo. Buvome ir sotūs, ir padoriau psirenge. Vaidmenų per akis, tik spėk suktis. Tačiau... Netikėtai kilusi idėja mudu su Valerija pasodino į ratus – ir štai mudu jau riedame į Suvalkiją!

Kiškiei, ežiai, apuokai, lapės paklusniai tūno dėžėse ir laukia...

Marijampolėje, sovietmečiu vadintoje Kapsuku, buvome sutikti draugiškai, jaunųjų aktorių – taip pat. Lyg būtume seni pažįstami.

Režisierius Stasys Čaikauskas stato Kazio Binkio „Atžalyną“. Man tenka klasės auklėtojo Tijūno vaidmuo. Ar begali būti geriau? Turiu galimybę suartėti su jauniu... Atskleidžiu jiems savo sumanymą, paprašau padėti sukurti bandomąjį lėlių spektaklį. Jaunuoliai puikūs. Jie mane suprato ir sutiko pagelbėti.

Gražu: lėlės yra, aktoriai – taip pat!

Žinoma, lengva nebuvo. Nors aktoriai jau bebaigią aukštuosius teatrinius mokslus, su lėlėmis susidūrė pirmą sykį...

Ir vis dėlto! Elvyra Žebertavičiūtė, Nijolė Narijauskaitė. Aleksandra Lukšienė, Vanda Marčinskaitė, Valerija Gruodytė-Ratkevičienė, Juozas Jaruševičius, Algis Kubilius, Algis Mažuolis, Leonas Ciunis, dailininkas Romualdas Lukšas, kompozitorius Jonas Navakauskas ir aš džiūgaujame: 1957 metų sausio 26 dieną įvyksta „Užburtosios klumpės“ premjera.

Spektaklį rodėme miesto vaikams ir provincijoje. Sėkmė, kokios ir tikėjomės!

Tai buvo nauja!
Tai buvo skirta vaikams!
Tai buvo lėlių spektaklis!
Tokio teatro vaikams ir reikėjo!
Mudviejų su Valerija būseną sunku aprašyti...

Triūsas nenuėjo veltui, kaip nesidžiaugti? Esame dėkingi aktoriams profesionalams, kurie mumis patikėjo. Ačiū tau, mielas jaunime! Niekados nepamiršiu jūsų ištiestos rankos ir garbaus jūsų Mokytojo, režisieriaus Romualdo Juknevičiaus, paramos! Tačiau visa šių brangių žmonių pagalba – vienkartinė... O kas toliau?

Reikia paruošti savus aktorius! Tiktai kaip tą padaryti? Nuo ko pradėti, kad ir jie pamiklintų spanus, kaip tą padariau aš?

Sparnus pamiklinęs prisiminiau Konstantino Stanislavskio pašnekesį su Solomonu Michoelsu*.

STANISLAVSKIS. Nuo ko prasideda paukščio skrydis?

MICHOELSAS. Na, jis įkvepia oro, atsiskiria nuo žemės ir...

STANISLAVSKIS. Ne, pirmiausiai jis pasijunta išdidus, kad atspėjo vėjo kryptį, štai tada ir pakyla.

*Žydų kilmės režisierius, pedagogas, Josifo Stalino nurodymu nužudytas Minske.

Atspėti vėjo kryptį

Sausio pabaigoje į Marijampolę atkeliavo laiškas...

LIETUVOS TSR KULTŪROS MINISTRO
Į S A K Y M A S Nr.17

Vilnius, 1958 m. sausio mėn. 25 d.

Dėl Kapsuko lėlių teatro atidarymo

Vykdamant Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1958 m. sausio 18 d. nutarimą Nr. 17, įsakau:

1. Paskirti nuo 1958 m. vasario mėn. 1 d. Kapsuko lėlių teatro direktoriumi vyr. režisierių, drg. Ratkevičių Stasį, Adomo s., su atlyginimu 1500 rb., perkeltiant jį iš Kapsuko dramos teatro aktoriaus etato.

LIETUVOS TSR KULTŪROS MINISTRAS

J. BANAITIS

Peskaitęs šį įsakymą prisiminiau įtampos prisodrintas minutes Juozo Banaičio kabinete, laukiant jo „palaiminimo“, o taip pat – padrąsinančius V. Pečiūros ir J. Lozoraičio žodžius. Tačiau šį sykį euforijos, kokią išgyvenau po bandomojo spektaklio premjeros, nepajutau, nes jau buvo iškilusi trupės problema. Žinojau, kad ruošti aktorius lėlių teatrui, nenumatyta. Po to, kai nutrūko atsitiktiniai, nesėkmingi spektakliai Jaunojo žiūrovo teatre, šiuo žanru niekas nebesidomėjo.

Nuprendžiau susirasti bent kiek apie vaidybą nutuokiančių žmonių ir bandyti ką nors daryti. Žinoma, geriau būtų subūrus sumanų jaunimą... Sudominti juos lėlių teatro specifika vyliausi pats.

Reikia pasidairyti...

Kaune, Juozo Gruodžio muzikos mokykloje buvo teatro skyrius. Nekeliavau ten. Nors ne visai, bet pataikiau: čia buvo ruošiami metodininkai, saviveiklos kolektyvų vadovai. Kartu su kitomis disciplinomis, juos supažindindavo ir su lėlių teatro specifika. Dėstė Vladas Sipaitis, kartais dar vadinamas Fedotu. Gerai, kad tokio žmogaus būta... Kitas paskaitas skaitė Antanas Mackevičius, Leonas Zelčius, Artiomus Inozemcevas...

Dėstytojas Sipaitis man patarė, į kuriuos studentus per egzaminus, kurie būsią netrukus, atkreipti dėmesį. Patikino, jog kai kurie lėlių teatrui tikrai tiksią. Iš partirties žinojau, jog žmones, studijuojančius ką nors arti menų, vilioja kitokios erdvės ir platumos. Tačiau juk ne visiems lemta būti hamletais, gogenais ar mocartais. Tenka nusileisti ir arčiau žemės, tad kaip tik šios mokyklos auklėtiniai gal būt ir galėtų man padėti.

Kadangi studentai buvo ruošiami kitam profiliui, norint juos pasikviesti, reikėjo gauti ministerijos sutikimą. Ministerijos Kultūros ir švietimo skyriuje sutarėme, kad

pasirinksiu ne daugiau kaip penkis absolventus. Per baigiamąjį egzaminą stebėjau juos, keletą pasirinkau.

Vieną žvarbią, lietingą dieną mano bute Marijampolėje prie krosnies šildėsi Adelė Juozaponytė, Angelė Sabaliauskaitė ir Valentinas Čepkus – pirmosios būsimosios lėlių teatro kregždės.

Buvo dar ir taip: per egzaminą Kaune išgirdau man už nugaros sėdėjusios moters balsą, tyliai šnabždantį man tiesiai į ausį: „Mes neseniai vedę... Priimkite mus į teatrą, ką...“

„Priimsiu, atvažiuokit,“ – atsakiau, net neatsisukęs pasižiūrėti, kas mane šnekiną, nes sužavėjo nuoširdus prašymas. Taip Marijampolėje atsirado Ona Irena ir Algimantas Stankevičiai. Prie jų prisijungė Tatjana Bevziukaitė.

Kiek vėliau buvo priimti jau dirbę dramos teatre aktoriai – Anupras Mozūraitis, Vytautas Sodaitis ir Albinas Stankevičius. Netrukus atėjo ilgakasė suvalkietė Regina Žemininkaitė, dalyvavusi saviveiklos pastatymuose. Gana gražiai padeklamavo, dar gražiau padainavo – ir tapo „Šešupės“ fabriko audėja aktore!

Mokytoja Rutkauskaitė, praeityje buvusi Šiaulių dramos teatro artistė, atvedė visai jaunutę mergaičiukę, vidurinės mokyklos abiturientę Ramutę Kabelkaitę. Ji irgi gerai paskaitė, padeklamavo, tačiau nulėmė kiek virpantis balselis, kuris rodė, koks didelis mergaitės noras būti priimtai į teatrą.

Vėliau įsitikinau, jog nepadariau nė vienos klaidos pasirinkdamas būtent šiuos žmones. Vienaip ar kitaip tinkamas mano užmojams įgyvendinti pasirodė kiekvienas. Jau nuo pirmųjų pastatymų tapo aišku juos tapsiant tikrais lėlininkais.

Aktorių kaita po tam tikro laiko vyksta – kaip ir kiekviename teatre. Mūsų trupė pasipildė naujais žmonėmis, atėjusiais iš Kauno ir Šiaulių teatrų, Klaipėdos

kultūros namų, Vilniaus kultūros mokyklos. Kiti nepatikėjo mūsų misijos svarba, mūsų teatras jiems pasirodė nereprezentatyvus. Dar kiti – Olita Dautartaitė, Vilius Vaičekauskas, Juozas Javaitis, Andrius Šiuša – laukė patogios progos savo talento galimybes išbandyti kitur. Dėl įvairių priežasčių teatrą paliko Vytautas Sodaitis, Vytautas Žiūkas, Algis Lukoševičius, Stasys Nacius ir kiti, ne per ilgiausiai pas mus užsibuvę.

Teatrui tas nebuvo labai nuostolinga, nes išėjusius pakeitė jauni talentingi žmonės: Elena Žekienė, Elena Čivienė, Dalia Jankauskaitė, Lucija Zorubaitė, Aldona Baranauskaitė, Audronė Daugėlytė, Laima Rupšytė, Saulius Bagaliūnas, Valdis Aleksaitis, Antanas Siderevičius, Rimas Jacunskas. Dalyvavo spektakliuose ir nepakeičiama mano bičiulė Valerija, nors greta dirbo dar ir pedagoginį darbą.

Nugailėjau, kai teatrą paliko Leonas Račkauskas. Jis išvyko gyventi į Kanadą. Labai gaila ir Alvydo Jauniškio, palikusio teatrą dėl man nežinomų priežasčių. Ne tik gaila, bet ir nuostolinga – buvo labai teatrui reikalingas žmogus. Nepamenu taktiškesnio, pedagogiškesnio ir elegantiškesnio Senelio Šalčio, kuris būtų taip gražiai bendravęs su vaikais per vadinamąsias *eglutes*...

Su išvardintomis ir neišvardintomis pavardėmis susijusios mano dienos, jų rūpesčiai ir gražumas. Kiekvienas pasikeitimas trupėje, ypač, kai aktorius gerai „įsibridęs“ į repertuarą, sudaro tam tikrų nepatogumų. Tenka „įvesti“ žmones į išėjusio aktoriaus vaidmenis, nors ne tai visų svarbiausia... Keičiantis sąstatui tam tikra prasme sutrinka ansamblio harmonija, o tai kur kas blogiau.

Per savo praktiką daug kartų patyriau, kad būtinu, svarbiausiu kūrybos momentu tampa dvasinis sinchronas su partneriu, Tam reikia asmenybių – nuovokių, talentingų, sklidinų dvasinės inteligencijos – savybių suderinamumo. Privalu vienam

kitą puikiai pažinti, nes lėlė paslepia partnerio akis, iš kurių galima būtų suvokti elgesio motyvus.

Turiu nemažai ryškių pavyzdžių...

Visados atsimenu buvusio aktoriaus, dabar – Kauno valstybinio lėlių teatro meno vadovo Algimanto Stankevičiaus* – Atamaną, jo ryšį su savo komanda ir komandos reakciją į Atamano klausimą: „Ar daugiau drąsių jau nėra?“

O prisiminkime aktorių Elenos Žekienės ir Ramutės Kabelkaitės duetą „Spindulėlyje“. Kokie momentai ten sukūrė reikiamą atmosferą?

Savo darbe tokių pavyzdžių turiu užtektinai. Čia ne vien tik aktorių meistriškumo klausimas.



*Režisieriaus Algimanto Stankevičiaus kūrybinėje biografijoje – per 70 spektaklių.

„Pažįstu tave kaip nuluptą...“

Tą seniai seniai nužydėjusį pavasarį, kai susirinko pirmieji jau oficialiai įteisinto teatro aktoriai, dar visiškai nepažįstantys nei manęs, nei vienas kito, būgštavau: ar jie, o tuo pačiu ir aš, jau esame pasirengę rimtam mūsų laukiančiam darbui. Juk visai kas kita, kai sueinama konkretaus pokalbio, tokio, koks vyksta pradedant ruošti naują spektaklį, o mes nieko vienas apie kitą nežinome...

Suprantama, pradėjome nuo to, kaip kiekvienas įsivaizduoja lėlių teatrą, kokia jo paskirtis, koks turi būti aktorius lėlių teatre. Aiškinomės elementarius, praktiškus dalykus, kurių prireiks darbe. Vieniems tai buvo nauja, kitiems – daugiau ar mažiau aišku, tad privalėjau prisiderinti, kad nė vienas nenuobodžiautų.

Nuolatos reikliai raginau savo jaunuosius draugus įdėmiai stebėti, kas vyksta aplinkui, juk lėlių teatro aktorius privalo suvokti daugybės gyvenimiškų reiškinių įvairovę. Šios teatro atmainos aktorius turi gerai suvokti ne tik vaizduojamo personažo vidinį pasaulį, bet ir žinoti, kaip tą būseną išreikšti plastine forma. Lėlininko darbas kažkuo panašus į baleto artisto, tik baleto artisto instrumentas – jo kūnas, o lėlininko jausmams išreikšti į talką ateina dailininko, skulptoriaus ir konstruktorius pagaminta lėlė, privalanti prabilti į mažąją žiūrovą, padedanti jam įnikti į grožio, gėrio, pasakos lobius ir paslaptis.

Aktoriaus individualybė lėlių teatre – tartum jautrus instrumentas groti iš *lapo*, vienu metu derinant žodį ir judesį.

Taigi, ar galėjau būti tikras, pasirinkdamas būsimuosius aktorius, kad mano pasirinktieji atitiks subtilius žanro reikalavimus?

Profesionalaus lėlių teatro tradicijų Lietuvoje, kaip sakyta, nebuvo. Profesoriaus Stasio Ušinsko pastangos deramai neįvertintos, jo pradėtas darbas netapo šaltiniu, iš kurio ateityje būtų buvę galima pasisemti žinių ir patirties.

Nuogastavau net ir surinkęs trupę. Juk S. Ušinskas buvo dailininkas, o man dailininką bendramintį reikėjo susirasti! Marionečių tipo lėlėmis nesizavėjau. Man šių lėlių improvizacinės galimybės atrodė ribotos. Tuo tarpu iš apačios valdomų lėlių, kitaip tariant, *lazdelinių*, diapozonas nepalyginamai platesnis. Aktorius, nevaržomas marionetinės lėlės mechanizmo, turi visišką improvizacijos laisvę.

Dailininką vyliausi rasiąs lengviau, nei trupės aktorius, todėl daugiausiai dėmesio skyriau pastariesiems. Buvau įsitikinęs, jog nuo aktorių profesinio pasiruošimo, nuo jų meistriškumo priklausys teatro kryptis.

Taip galvodamas buvau teisus.

Jau pačioje darbo pradžioje mačiau aktorių Reginos Čeponienės (tuomet dar – Žemininkaitės) ir Algimanto Stankevičiaus pagavumą. Buvau tikras, kad šie du taps tikrais lėlininkais.

Aktoriaus laimėjimai didžia dalimi priklauso nuo vaidmenų, kuriuos jiems patiki režisierius. Didesnis, sudėtingesnis vaidmuo – didesnės ir galimybės parodyti talentą.

Žinoma, yra pavyzdžių, kai aktorius išgarsėja per epizodinius vaidmenis. Paskanką prisiminti V. Derkinčio Firsovą Antono Čechovo „Vyšnių sode“ ir vieną jo frazę: „Visi išvažiavo, o mane pamiršo...“, arba K. Juršio atsidūsėjimą Petro Vaičiūno pjesėje „Naujieji žmonės“: „Atėjau atkelti vartų, o jų jau nebėra...“

Tad su tikru džiaugsmu stebėjau ir savo aktorius, kurie neatsilieka net mažiau-

siuose vaidmenyse – A. Juozaponytę, I. Stankevičienę, R. Kabelkaitę, A. Mozuraitį, Albiną Stankevičių. Kiekvieną stebėjau įdėmiai, kad pažinčiau kaip nuluptą...

Po keleto metų įsitikinau: blogas dramos teatro aktorius daro gėdą vien sau, nes žiūrovas jį mato tiesiogiai. O netikęs lėlių teatro aktorius daro gėdą visam šio meno žanrui.

Meistriškumui ugdyti reikėjo specialios metodikos, kurios aktoriai nelabai ir tepajustų, kad nepalaikytų to diktatu, ištirpdančiu jų savarankiškumą. Šio pavojaus man pavyko išvengti, nes aktoriai dažnai parodydavo rezultatyvią iniciatyvą. Belikdavo juos tik pakoreguoti. Todėl pradžioje nebijojau siekti natūralistinio judesio pakartojimo, kad žmonės suprastų judesio prigimtį, o įgūdžiams atsiradus, gebėtų juos perteikti labiau apibendrintai.

Tačiau visam tam reikėjo laiko ir šios tokios patirties. Nebijojau, kad mane kas nors apkaltins natūralizmu, juk gana greitai jis pradingo – geriau pažinus lėlės valdymo principus ir judesį apibendrinus, jis tapdavo logišku ir saikingai sąlygišku.

Mūsų spektaklius matę tokie specialistai kaip Eleonora Špet, Michailas Koroliovas, Natalija Smirnova, Irina Žarovceva atkreipė į tai dėmesį. Jie dažnai klausdavo, kokiū būdu pasiekėme norimų rezultatų. Kai kuriems, tarkime Špet ar Koroliovui, išdrįsau pasakyti, jog pradžioje tiesiog rodžiau aktoriams lėlę – pakraipydavau ją ir paprašydavau fiksuoti judesį. „Tas teisinga, – atsakydavo jie man, – tik reikia mokėti parodyti esmę...“

Kaip jau minėta, literatūros apie lėlių teatro žanrą beveik nebuvo. Teko vadovautis intuicija ir kurti savą metodiką. Pasidomėti, kaip dirbama kitur, jokių galimybių. Išvykti į užsienį – apkritai utopija. Net patekti pas Obrazcovą maža vilties – jis nuolatos teisindavosi dideliu užimtumu ir tik vienam kitam numylėtiniui leisdavo savo teatre pabuvoti. Tuo naudojosi leningradietis Turajevas, mat Obrazcovui buvo

naudingas, nes mokėjo daug ką *pramušti* arba suveikti, kaip pasakytume dabar.

Į Maskvą buvau nuvažiavęs dar dirbdamas Klaipėdoje – reikėjo rasti lempų prožektoriams ir grimo. Virš parduotuvės, prekiaujančios reikalingu inventoriumi, buvo Visasąjunginė teatro draugijos būstinė. Čia įvyko pirmoji mano pažintis su legendine Eleonora Špet. Prisistačiau, kas esu ir iš kur. Pasipasakojau sumanymus. Ji labai nudžiugo, kad Pabaltijy gali atsirasti dar vienas lėlių teatras, nes Rygos ir Talino teatrai tuo metu jau veikė.

Pabėdojau, kad menkai teišmanau specifiką ir norėčiau bent kokios nors konsultacijos. E. Špet tuo metu dirbo ir pas Obrazcovą, tad sykiu su ja tenai ir nuke-liavome. Obrazcovas – kaip žmogus – ne itin mane sužavėjo, pasirodė gerokai pasipūtęs, o naudos iš pažinties su juo turėjau dar mažiau. Įžymysis lėlininkas nebuvo dosnus atskleisti, kas man, pradedančiajam, būtų buvę labai naudinga. Tiesa, jis pasakė: „Ja seičas idu na repeticiju, a on pustj pasidit v zritelnom zale i pogliadit. A to, čto gostj soblaznilsia našim delom, očenj prijatno.“*

Štai tokia „konsultacija“ prasidėjo mano susitikimas su Sergejumi Obrazcovu. E. Špet gerokai *susinepatogino* ir pasiūlė grįžti į Teatro draugiją. Tačiau aš norėjau pažiūrėti repeticijos. Jai leidus, sutarėme susitikti po pietų. Dar išpėjo mane nekreipti dėmesio, jeigu maestas „nagrubit“**. Po repeticijos S. Obrazcovas priėjo ir paklausė: „Vy čto nibudj poniali?“

„Mne bylo očenj interesno.“**

„A mne – net. Čort znajet, čto oni segodnia vytvoriali.“***

* Dabar einu repetuoti, o jis tegul pasėdės žiūrovų salėje ir pažiūrės. O kad svečias susigundė mūsų amatu, labai malonu. (Rus.)

** Šiuo atveju – bus nemandagus. (Rus.)

Taip taręs padavė man ranką ir nuėjo. Tokia buvo „konsultacijos“ pabaiga.

Po pietų, lydintas jau kitos darbuotojos, Irinos Žarovcevos, pabuvojau dirbtuvėse, kurios mane apstulbino. Ten darbavosi visa „armija“ dailininkų, konstruktorių, vykdytojų, pedagogų.

Mums apie tokias darbo sąlygas tik pasvajoti!

Vakare žiūrėjau „Nepaprastąjį koncertą“. Ne veltui šis spektaklis žinomas kone visame pasaulyje, o Niujorke žiūrovai per naktį stovėjo bilietų eilėse! Lėlių valdymas tiesiog stebuklingas! Jų – gausybė. Kai kurias valdo net trys keturi aktoriai...

Įsitikinęs, kad Obrazcovo teatre nebeturiu kas veikti, nes esu „mažas“ ir niekam neįdomus, aplankiau Tretjakovo galeriją, Puškino muziejų, bandžiau surasti *Четырнадцатый переулок*****, kuriame gimiau. Deja, ko beklausiau, niekas tokio nežinojo – buvo dingęs be pėdsako. Net miesto Informacijos centre gana paslaugi moterėlė tik pečiais patraukė: gal prieš keletą dešimtmečių tokio ir būta, tačiau Maskva, girdi, taip greitai keičiasi... Net apie Ragožskaja zastava ji nieko negirdėjusi. Nieko nuostabaus! Juk iš Maskvos teikiausi išvykti 1921-aisiais, būdamas vos ketverių.

Grimo įsigijau, lempų prožektoriams negavau, o bilietą grįžti į Klaipėdą lyg būčiau loterijoje išlošęs: kasoje jų jau prieš keletą dienų nebebuvo... Mano laimė, atsirado žmogėnas, panoręs grąžinti bilietuką. Nutvėręs jį pasijutau gana smagiai. Kadangi laiko turėjau iki pat vakaro, nutariau dar sykį nueiti į Obrazcovo teatrą. Pataikiau kaip pagal užsakymą – mačiau net dvi vaikų spektaklių repeticijas. Man

pasirodė, jog regiu aštrią satyrą, netgi groteską, skirtą suaugusiems. O mane juk domino vaikams skirtas repertuaras! Ar man tik pasirodė, ar šiame teatre vaikams iš tiesų skiriamas mažesnis dėmesys? O gal tai paprasčiausiai neatitiko mano supratimo apie lėlių teatrą, nors tas supratimas tebebuvo embriono stadijos. Garsiai kalbėti apie tai, ką mačiau, neišdrįsau.

Paradoksas, tačiau vėliau, kai buvau jau šiek tiek „praprusęs“ ir matęs nemažai kitų Rusijoje pastatytų spektaklių vaikams, mokiausi iš jų klaidų. Mat visi jie kopijavo Obrazcovą, tačiau neįvertinę savo galimybių amžinai prašaudavo pro šalį.

Ta pačia proga įvertinau, kokį didelį vaidmenį lėlių teatre atlieka dailininkas. Juk jis sukuria ne vien dekoracijas ir kostiumus, kaip dramos teatre, bet ir patį personažą!

Mėgdžiodami Obrazcovą kiti teatrai dažnai „pamiršdavo“, jog Maskvoje dirba tokia asmenybė kaip vyriausiasis dailininkas B. Tuzlukovas...

Kopijuoti, žinoma, sąžinės reikalas. Specialiai to niekas ir nedarydavo. Tačiau priartėti prie Tuzlukovo braižo būtų įstengę nebent Kukriniksai.* Deja, jiems lėlių teatras nerūpėjo.

* Jūs ką nors supratote? (Rus.)

** Man buvo labai įdomu. (Rus.)

*** O man – ne. Velniai žino, ką jie šiandien krėtė. (Rus.)

**** Keturioliktasis skersgatvis. (Rus.)

* Kūrybinė sovietinių grafikų ir tapytojų grupė: Michailas Kuprijanovas (1903 – 1991), Porfirijus Krylovas (1902 – 1990) ir Nikolajus Sokolovas (1903 – 2000).

Svarbu – vienmintis dailininkas

Į Klaipėdos karininkų namus atvyko gastrolių Leningrado didysis lėlių teatras, vadovaujamas Michailo Koroliovo. Skambus teatro pavadinimas intrigavo, nors ir atrodė pretenzingas. Nematęs jo spektaklių neįsivaizdavau, ar gali būti kas nors, dar žymesnis už Obrazcovo trupę.

Leningradiečiai atvežė K. Čapeko „Auksiniame rojuje“. Aktorių vaidyba ir lėlių valdymas niekuo neatsiliko nuo Obrazcovo teatro, tačiau režisūros braižas čia buvo visai kitoks, nežiūrint, kad spektaklis – aštri satyra.

Po pirmojo savo spektaklio „Stebuklingasis Aladino žibintas“, jau dirbdamas Kaune, pradėjau analizuoti abu šiuos žymiausias Sovietų Sąjungos teatrus. Juo labiau gilinausi, tuo labiau artėjau prie leningradiško režisieriaus M. Koroliovo pozicijos – realistiškai romantiška kryptis man buvo labiau prie širdies, tačiau kuo? Kol kas to apibūdinti neįstengiau. Matyt, iš dalies tam kliudė dailininkės V. Malachijevos darbai. Tarkime, spektaklyje „Auksiniame rojuje“ lėlės ir apipavidalinimas – aukščiausio lygio, o štai kitas jos spektaklis – „Užburti moliūgai“ – tik buitinė kinietiška fotografija. Tiesa, dailininkei galėjo daryti įtaką ir režisierius I. Korotkovas... Kai susipažinau su teatro vadovu M. Koroliovu, supratau, jog estetika, kurią išpažįsta, palanki nuosekliai siekti drąsesnės stilizacijos, kuriai romantinės užuominos – kaip tik palanki terpė.

Svarbu vienmintis dailininkas. Toks man pasirodė Dionizas Barauskas. Ramus, taikaus būdo, labai darbštus. Kruopščiai įnikdavo į pastatymo sumanymą, gilinosi,

kaip jį realizuoti. Protingai ir ramiai reagavo, kad pirmajam pastatymui – spektakliui „Stebuklingasis Aladino žibintas“ – pakviečiau Tbilisio lėlių teatro dailininką Iraklį Mdivanį. Tiek man, tiek ir D. Barauskui buvo labai naudinga stipraus dailininko, o toks, be abejonės, buvo I. Mdivanis, ilgametė patirtis. Susipažinome su lėlių gamybos technologija, su pastatymo organizavimu. Man regis, kviesdamas Mdivanį neapsirikau. Saikingai stilizuota jo maniera buvo puiki mokykla Barauskui, rodanti, kiek dailininkas gali nutolti nuo natūralistinio personažų vaidavimo ir laisvai, nevaržant fantazijos, kurti charakterius. Netrukus Dionizas Barauskas išaugo į brandų lėlių teatro dailininką. „Stebuklingame Aladino žibinte“ ryškūs sargybinių, Vandens par-davėjo, kiek santūresni Sultono bei Vizirio charakteriai. Spektaklio herojus Aladiną ir Budur dailininkas sukūrė natūralistinius, suteikė jiems rytietišku bruožų, tačiau anksčiau minėtų personažų stilizavimas vaido vientisumui netrukė.

Šį momentą D. Barauskas dėmesingai užfiksavo. Eksperimentas su kviestiniu, patyrusiu specialistu, kaip jis pats sakė, mums buvo labai naudingas: „Kas iki šiol kybojo ant abejonių ribos, tapo aišku ir atrišo rankas.“ Jo darbas antroje mūsų premjeroje „Nyktukas Nosis“ įtikino mane, jog puikiai sutarsime.

Dailininkas nenustebo, kai pasiūliau Antano Žeko ir Broniaus Gražio pasakai „Mergelė gulbelė“, kad ir koks patrauklus bebūtų stilizavimas, sukurti natūralistinį planą. Man, režisieriui, tas buvo būtina trupės igūdžiams ugdyti. Darbo pradžioje labai rūpinausi, kad aktoriai perprastų lanksčią lėlių valdymo manierą, o tam reikia gerai perprasti natūralaus judesio prigimtį. Savo kūno judesių mes nekontroliuojame, tačiau lėlių teatro aktorius privalo žinoti visas judesio galimybes, kad lėlė judėtų natūraliai. Nėra nieko baisiau kaip matyti nepatyrusio aktoriaus blaškumą lėlę, norint parodyti jos gyvybingumą. Paruoštas aktorius žino, jog net ir stabili lėlė tam tikru rakursu gali būti iškalbingesnė už meistriškiausiai pademonstruotą judesį.

Pirmieji laimėjimai

Mums tikrai pavyko ketvirtoji premjera – Isidoro Štoko „Velnių malūnas“.

Poeto Plėšiko ir Poeto Isidoro vaidmenyje aktorius Algimantas Stankevičius subtilizgėjo kaip keletą metų lėlėmis „žaidęs“ meistras. Dvilypio vaidmens (turiu galvoje skulptūrinį lėlių sprendimą) interpretavimas parodė giluminį silueto ir utriruoto, sąlyginio judesio suvokimą.

Sekėsi ir aktoriui Viliui Vaičekauskui. Jo valdoma lėlė turėjo labai ribotas erdvės galimybes, tiesiog „tupėjo“ koplyčios lange, ir tiek. Tačiau aktorius mažyčiais, labai santūriais judesiais, puikiai atskleidė naivaus, o drauge labai žmogiško vienuolio „gyvenimo būdą“, akcentuodamas šmaikštų, sąmojingą I. Štoko tekstą.

Kaprizingą princesę šiame spektaklyje vaidino Regina Žemininkaitė. Kaip tik tokių „aristokračių“ vėliau esu matęs Koroliovo ir Obrazcovo teatruose. Reginos sukurti Dišperanda tikrai nenusileido paminėtosioms – judesio, silueto ir manieringumo tikrai pakako.

Noriu priminti dar vieną mūsų darbui charakteringą pavyzdį.

Aktorius Valentinas Čepkus savo energiją išliedavo daugelyje sričių. Dabar jis jau moko kitus, tačiau ne lėlininko profesijos, o dainavimo meno...

Anuomet man pasirodė, kad Valentinas ne visiškai mobilizuoja savo kūrybines jėgas, kurių nestokojo. Pamaniau, kad jo „blaškymąsi“ reikia mobilizuoti kokia nors

konkrečia užduotimi, todėl „Velnių malūno“ pastatyme skyriau vieną svarbiausių vaidmenų – Liucijaus. Tai elegantiško kipšo personažas, gundymams gebantis panaudoti visas įmanomas priemones. Šovė į galvą mintis, kad Atsiskyrėliui sugundyti būtų pasitelktas Paganinio koncertas smuikui.

Buvo pagaminta stipri mechaninė lėlė, galinti „smuikuoti“ – jos pirštai slankiojo grifu. Galva, kaip ir visas lėlės korpusas, itin palankūs rakursams. Lakuotu batuku apauta koja gracingai išlenda ant rampos...

Štai šią lėlę ir privalėjo suvaldyti Valentinas Čepkus.

Jis rūpestingai ir detalai įsigilino į muziką ir smuiko smičiumi tiksliai atliko variacijai reikalingus judesius, nors smuiku groti gyvenime nesimokė.

Tai buvo didelis aktoriaus laimėjimas!

Iki mūsų pastatymo kituose teatruose šio spektaklio nebuvo matęs, tad labai rūpėjo pamatyti „Velnių malūną“ Obrazcovo teatre – ir tokia proga pasitaikė. Kaip nustebau pamatęs, kad Liucijaus lėlę valdo net... trys aktoriai! Mane tai pradžiugino: vadinasi, pedagoginis sumanymas pavyko – įrodžiau, kokias galimybes turi talentingas aktorius lėlių teatre.

Valentiną likimas nukreipė kitur. Gaila buvo jo netekti, tačiau, kaip sakoma, Dieve, padėk...

Pasižiūrėjęs „Velnių malūną“ Obrazcovo teatre nusiteikiau optimistiškai: mūsų spektaklis niekuo nenusileidžia maskviškiui! Žinoma, viena kita jų lėlė labiau mechanizuota, o ir valdymo galimybės neribotos, nes trupė didelė... Tačiau aktorių Algimanto Stankevičiaus, Viliaus Vaičekausko, Reginos Žemininkaitės, Valentino Čepkaus sukurti personažai kai kuriais atžvilgiais netgi pranoksta Maskvoje matytus.

Tas mane labai pradžiugino, o vaizduotė jau numatė gaires ateities darbams. Juk kokios techninės galimybės bebūtų, svarbiausia – aktorius! Tik jis gali atgaivinti kad ir meistriškiausiai pagamintą lėlę. Jeigu „muzikantas“ tokiu subtiliu instrumentu nemokės groti, prasta bus ir „muzika“.

„Vėlnių malūno“ lėles galima pamatyti mūsų muziejuje. Net toks reiklus specialistas kaip maistras Vitalijus Mazūras, pamatęs šio spektaklio personažus, pasakė: „Tai geros lėlės!“

Derama pagarba dailininko Dionizo Barausko ir tuomečio meistro J. Žemaičio pastangoms.

Kad lėlininkui padeda ir gera dramaturgija, liudija pjesės autorius I. Štokas. Lengvas stilius, ryškūs personažai, labai veiksminga įvykių tėkmė... O svarbiausia – kaip konstruojamas dialogas. Įdomų spektaklį įmanoma sukurti tik tada, kai visi šie elementai – vienyje. Tai ne tik mano, bet ir visų spektaklių mačiusiųjų įsitikinimas. O gastroliavome su šiuo spektakliu po visą Lietuvą. Ir visur kur jis buvo sutinkamas labai puikiai.

Ne mažesnės šlovės provincijoje susilaukė ir jau minėtoji „Mergelė gulbelė“. Spektaklis suvaidintas 600 kartų! Nedažnas reiškinys teatre...

„Jos labai mielos...“

Valerijos įkurtas Lėlių muziejus patinka ne vien vaikams, bet ir suaugusiems. Kad muziejus patrauklus, reikia padėkoti ir išradingajai Elenai Žekienei.

Nežinau, ar stipriai paveikti „metalistų“ bildesio, pankroko ir diskotekų triukšmo, supermodernių vaizdo „klipų“, ateina į muziejų suaugę lankytojai, tačiau nuostabu, kad jie gėrisi būtent pirmųjų mūsų spektaklių – „Aladino“ ir „Mergelės gulbelės“ lėlėmis, kurios mums patiems atrodo pernelyg natūralistinės.

Kodėl žmonėms tos lėlės patinka? Gal jie – buvę mūsų teatro žiūrovai, vaikystėje matę spektaklius? O gal personažai panašūs į vaikystėje turėtas lėles?

Ne!

Pakalbinus vieną kitą aiškėja, jog žmogus pirmą sykį mūsų teatre, o vaikystėje tokių lėlių tikrai neturėjęs.

„Jos labai mielos, todėl ir stabtelėjome,“ – sako.

Kiti dar ir taip pakomentuoja: „Įkyrėjo visi tie modernūs piešiniai... Gaila, kad mokytojai kreipia vaikus į abstrakčią „makalynę“. Abstrakcijos – jau net vadovėliuose. Kas iš to bus gero?“

Ne visuomet su tokiais teiginiais galima sutikti, tačiau jie priverčia mąstyti.

Mums tos lėlės brangios todėl, kad pirmosios, kad plati jų kelionių po Lietuvą geografija, taip pat todėl, kad aktoriai su jomis dirbdami išmoko neįkyraus, neerzinančio, kartais iki kraštutinumo apibendrinto *sąlygiško* judesio.

Ne visiems mano aktoriams ir, deja, ne visados pavykdavo neperžengti saiko ribos, tačiau iš pradžių nelaikiau to dideliu prasižengimu. Juk mene viskas sąlygiška...

Aivazovskio pieštos bangos puikios, tačiau jos niekada neišsilies per rėmo kraštus.

Tvirtai žinojau vieną tiesą: neįvaldžius natūralistinio lėlės judesio, nežinant jo „paslapties“, neįmanoma išmokti ir sąlyginio.

Mūsų specifikoje tai – esmė.

Dabar, sekdamas man brangaus teatro darbą, džiaugiuosi viskuo, kas čia „gimsta“, bet dar labiau man teikia džiaugsmo, kad dirba senieji mano „kadrai“. Jie daug žino. Jie suvokia, ko reikia lėlių teatro aktoriui.

Šiek tiek žinių turintis, o kitaip tariant, pradedantis dramos teatro artistas, pradėjęs žengti scenoje pirmuosius žingsnius, gali žiūrovą įtikinti žodžiu. O lėlių teatre žodis be veiksmo nieko nereiškia! Turiu galvoje fizinį veiksmą.

Žemo lygio teatrai dėl to ir yra žemo lygio, kad judesį paverčia lėlės blaškymusi. Ryškiu pavyzdžiu galėtų būti kai kurių Lietuvos kritikų lepinamas „Šėpos“ teatras, kur tekstas akivaizdžiai konfliktuoja su lėlės elgesiu. Trūkumų nekompensuoja net įdomiausia politinė satyra, šmaikštūs politikos veikėjų portretai. Įspūdis – tartum dirbama apgraiбомis. O rodos, visai nedaug tetrūktų iki įdomaus reiškinių, kurio nėra nei vienoje, nei kitoje profesionaliojo lėlių teatro scenoje.*

Esama kažkokios programos ir LNK televizijoje. Ten taip pat daug nelogiško lėlių blaškymosi, net sunku suprasti, kuris personažas kalba, nes be prasmės juda kruta visi. Dar kitoje televizijos programoje mačiau galvą lėkštėje... Visiška nesąmonė! Žemiau kritikos, kaip sakoma.

Konsultuodamas lėlių saviveiklos teatrų kolektyvus dažnai girdėjau, kad lėlei

pakeliami keturi penki žodžiai. Dvidešimties žodžių monologą pasakyti jos jau nepajėgios ir pradeda nekoordinuoti judesių. Absoliuti tiesa. „Šėpos“ spektakliai – geriausias įrodymas.

Daugiažodė dramaturgija – tikra bėda. Tą pabrėždavo profesionalai įvairiuose simpoziumuose Maskvoje. Mūsų teatro aktoriai – beveik visi – to tikrai nepasakys, nes turi (kalbu apie senuosius savo „kadrus“) tokį sąlyginio judesio arsenalą, kad jo pakaktų ir ilgiausiam monologui.

Pavyzdžiui, Viktoro Miliūno pjesė „Mūsų nuotykių Mėnulyje“ daugiažodė. Tačiau spektaklio dalyviai – I. Stankevičienė, A. Ignatavičienė, V. Sodaitis, kiek vėliau į teatrą atėjęs A. Lukoševičius ir dar vėliau pradėjusios dirbti E. Žekienė bei E. Čivienė įrodė, kad teksto ilgumas – jokia problema lėlę įvaldžiusiam aktoriui.

Kai aktorius išsigąsta lėlės „buvimo“ scenoje ir nieko neveikimo, jis pradeda ją blaškyti. Kai stokojama pastangų rasti monologą atitinkančius veiksmus, kuriais privalu išreikšti vidinę personažo būseną, va tada ir ištinka nesėkmė.

Apie judesio partitūrą aktorius privalo galvoti dar besiaiškinant pjesę. Blogai, kai dėmesys sutelkiamas vien į žodį, į sakinio interpretaciją – svarbu pajusti, koks turės būti lėlės judesys vienoje ar kitoje situacijoje.

Ištikus nesėkmei aktoriai dažnai pasako: per mažai laiko skyrėme užkulisiniam darbui.

O juk lėlių teatre užkulisinis darbas nenulemia kūrybinio proceso sėkmės, jis dažniausiai tik užpildo trūkstamos aktorinės kultūros spragą!

* Turimi galvoje Kauno valstybinis lėlių teatras ir Vilniaus teatras „Lėlė“

„Rodymo periodas“ neužtruko

Dar syki priminsiu, jog mūsų menas – plastinis menas. Įsisavinti techniką – aktoriaus rūpestis. Jo darbo rezultatai priklauso nuo pastangų.

Nebijau prisipažinti, kad repetuojant pirmuosius pastatymus aš režisavau rodydamas: pasukdavau lėlę norimu rakursu, savo ranka pakoreguodavau gestą ir nelaikiau to nuodėme – juk visa tai dariau norėdamas kuo greičiau pasiekti geidžiamo rezultato. Tačiau tuo pat metu prašydavau aktorių, kad jie fiksuotų, ką darė, ir suvoktų, kodėl taip, o ne kitaip buvo daroma.

Pamatęs, jog aktorius pasiūlytą judesį suvokė ir gali bet kada jį pakartoti, tačiau tuo pačiu parodė ir kitą, visai neblogą adekvatų judesį, laikiau tai geru ženklų – aktoriaus laimėjimu.

Su pasitenkinimu galiu konstatuoti: mano sukomplektuota komanda pasirodė pagavi ir gana talentinga. „Rodymo periodas“ greitai atkrito. Aktoriai netruko pajusti kūrybinių ieškojimų žavesio, permanė rankose laikomus „instrumentus“ ir suvokė, kur, kada ir kodėl „paspausti“ to instrumento „klavišą“.

Profesionalus lėlių teatro aktorius žino, jog tampyti „instrumentą“ be reikalo nėra prasmės. Jeigu jau ima lėlę į rankas, tai gerai žino, kaip ja „gros“.

Pravartu priminti, kad aktoriaus kultūra gali pasireikšti ne vien meistriškai suvokus ir įsisavinus reikiamą judesį. Kartais lėlės statika už judesį būna net raiškesnė. Judesio raiškingumo reikia ieškoti kaip balete, kur be žodžių išsakoma mintis.

Konstantinas Sergejevičius Stanislavskis, kurdamas savo sistemą, neturėjo galvoje lėlių teatro, nes tuomet jo – profesionalaus – dar nebuvo. Tačiau reikia pripažinti, jog visa, ko jis mokė, tinka ir lėlių teatro aktoriui.

Lėlių teatro aktorius, prabildamas į mažą žiūrovą, kalba tai, kas svarbu, pačiu estetiškiausiu būdu. Jis nepasiduos magiškai jėgai patraukti dėmesį meistriškai detalizuojant techniškai įdomų judesį, o pabrėš tik tai, kas atlieptų pastangoms, siekiant tikslo. Profesionalaus aktoriaus rankose lėlė nedarys, ko nesugeba padaryti, o darys vien tai, kas logiška.

Dar kartą pabrėžiu: lėlių teatro aktorius turi atitikti visus reikalavimus, būtinus ir dramos teatro aktoriui. Be to, jis privalo valdyti lėlę, turėti režisieriaus akį, būti truputį dailininku, nes rakurso jutimas ne mažiau svarbu, nei kirčio ar logikos akcentas. Jei bent vieno šių elementų trūksta, už širmos nepasislėpsi. Nemokšiškumo neišpirks nei balso keitimas, nei beprasmis, nors ir labai dinamiškas, lėlės blaškymas.

Galėtume net ir taip pasakyti: lėlių teatras – arčiausiai dramos teatro, t. y. – ne operos ir ne baleto. Tai scenos menas, turintis *aštrią* specifiką. Pagrindinė jo paskirtis – tarnauti vaikams. Toks trilypumas turi savų pranašumų, tačiau ir bėdų. Lėlių spektaklyje aktorius privalo gyventi pagal bendras sceninio veiksmo taisykles. Jo darbe – lygiai kaip kolegos iš „gyvojo“ teatro – svarbu vaidmens, veiksmo partitūra, santykiai, ryšiai, konfliktai, įvertinimai. Be viso to spektaklis tampa ne meno reiškiniu, o žaidimu lėlėmis – lėlė nebeegzistuoja, nieko nesako, aktoriaus ir lėlės vienybė išyra, jiedu dirba tarsi paraleliai – jis už širmos, ji – scenoje. Neatsiranda vienalyčio „žmogiškai lėlinio“ veiksmo.

Kita kalba, kai ir lėlė, ir gyvas aktorius – scenoje, arba, kai aktorius scenoje, lėlė valdantis aktorius – už širmos, o lėlė matoma ir su ja reikia bendrauti. Dėl tokių sprendimų vyksta nuolatinės diskusijos: kažkas kažkam, girdi, kliudo, pažeidžiamas,

girdi, žanro grynumas. Šiuo klausimu turiu savo nuomonę. Paanalizuokime mano režisuotą spektaklį „Spindulėlis“.

Šį spektaklį režisuoti mane paskatino ne pjesės literatūrinė vertė. Priešingai. Tai gana primityvi pjeselė, tačiau ji duoda galimybę vienu metu scenoje dalyvauti ir lėlei, ir aktoriui. Iš dalies man tas pavyko.

Kai gyvas aktorius matomas žiūrovui drauge su lėle, dirbti reikia subtiliai. Režisieriaus uždavinys – suvokti šio santykio reikšmę ir surasti logišką sprendimą.

Labai svarbu, kaip šiomis aplinkybėmis elgiasi aktorius: ar sugeba prisitaikyti prie netradicinės situacijos?

„Spindulėlyje“ gyvai vaidinusios aktorės Regina Žemininkaitė-Čeponienė ir Aldona Baranauskaitė-Naciuvienė puikiai suprato idėją ir meistriškai įprasmino režisūrinę mintį, subtiliai balansuodamos tarp dviejų sceninio meno ypatumų. Gilus psichologinis krūvis, išpraustas į griežtą muzikinio apipavidalinimo ritmą, sutapo su pagrindinio pjesės veikėjo, peliuko Mufo, kurį vaidino aktorė Elena Žekienė, psichologine linija. Atotrūkio tarp lėlės ir gyvo aktoriaus šiuo atveju nebuvo, tad manau, jog eksperimentu man pavyko įrodyti, kada ir kaip įmanomas gyvo aktoriaus dalyvavimas lėlių spektaklyje.

Yra ir dar vienas momentas.

Aktoriui, scenoje matomam kartu su lėle, gali kilti noras tūpčioti prieš vaiką, pa-
taikaujant jo amžiaus ypatumams. Beviltiškos pastangos įtikti vaikui primityviomis priemonėmis, siekiant netikėtumo, atsiranda tuomet, kai aktoriui trūksta meistriškumo. Pamištama, jog gyvas aktorius jokių netikėtu netaps, nes vaikas kasdien susitinka su gyvais žmonėmis, o štai lėlės judrumas visada sukelia tam tikrą šoką, nes vaikas jau geba suvokti, kad jo rankose lėlė n i e k a d o s t a i p n e s i e l g i a.

Tą visados privalu atminti rengiant kalėdinius spektaklius, kai lėlių spektaklyje

dalyvauja Senis Šaltis. Tiesmukai vaidinantis Senis nesukels jokio įspūdžio, kad ir kaip besistengtų.

Dažniausiai Senis pateikia tradicinius klausimus, o vaikai – deja, mechaniškai – į juos atsakinėja. O juk renginio svarbiausias akcentas ir yra Senis. Ar jam negalėtų padėti sumaniai panaudota lėlė? Tada ir dialogas su vaikais būtų įtikimesnis.



Dar apie žmones...

Esu ne kartą klaustas, kur aktoriui sunkiau – dramoje ar lėlių teatre?

Nenoriu įžeisti klausėjų, tačiau formuluotė nerimta.

Dramos teatro aktorius žino, kaip nelengva reikalauti iš savo kūno, iš balso...

Lėlių teatro aktorius žino, kaip nelengva valdyti lėlę, atgaivinant negyvą materiją.

Ir viena, ir kita vienodai sunku.

Sėkmę abiem atvejais užtikrina vien darbas ir pastangos. Be treniruotės aktorius nežinos, ką jo lėlė gali. Tik per pratybas aktoriui atsiskleidžia daug techninių paslapčių, apie kurias nebereikės galvoti vėliau.

Pianistas nežiūri į klavišus, jo pirštai patys žino, kur jiems „eiti“. Tačiau mes puikiai žinome, kiek darbo įdėta, kol žmogus tapo pianistu.

Mūsų teatre yra aktorė Regina Čeponienė, nuo pat pirmųjų dienų įpratusi išsiaiškinti, ką jos lėlė gali. Trenažo metu įsitikinusi, kokios lėlės galimybės, aktorė neretai pakoreguodavo ir techninę lėlės gamybą. Dėl šio įpročio Regina įgijo didelę patirtį ir meistriškai valdo bet kokio tipo lėlę.

Tas būdinga ir Algimantui Stankevičiui, tik jam – ne taip, kaip Reginei – trenazo neprireikdavo. Algimantą teisingu keliu vedė intuicija, tad ir lėlė bemat pakludavo: paima ją į rankas, atidžiai apžiūri, padaro keletą staigių, jam vienam tesuprantamų judesių – ir viskas, lėlė jo...

Žinodamas, kaip svarbu, kad lėlė būtų paslanki, pirmajam spektakliui „Stebuklingasis Aladino žibintas“ lėlių valdymo mechanizmus gaminau pats. Be kita ko, man rūpėjo išsiaiškinti ir lėlės pagaminimo trukmę. Ateityje tas žinojimas, planuojant naujus pastatymus, labai pravertė, nes mano reikalavimai paspartinti gamybą buvo pagrįsti praktine patirtimi.

Turiu pabrėžti, kad mažutis mūsų cechų – skulptorė, butaforė, siuvėjas, stalius, kuris vėliau tapo ir mechanizatoriumi – labai pareigingai atlikdavo užduotis. Nebuvo atvejo, kad gamyba stabdytų premjerą. O naujų pastatymų per sezoną „išleisdavom“ ir tris, ir keturis.

Nepaprastai vertinu buvusių darbuotojų – skulptorės A. Stočkuvienės, butaforės M. Didžiokaitės, siuvėjos L. Malkevičienės ir staliaus-konstruktoriaus J. Žemaičio darbą teatre. Jų pareigingumą pavadinčiau pasiaukojančiu. Tarkime, Jonas Žemaitis... Nuo ankstaus ryto triušęs dirbtuvėje, palieka nebaigtą detalę, sėda prie sunkvežimio vairo ir skuba ten, kur paskelbtas spektaklis... Nes jis – vienintelis scenos mašinistas!

Deja, nė vieno šių puikių žmonių nebėra. Visi – amžinybėje. A. Stočkuvienę ir M. Didžiokaitę pakeitė Ramunė ir Šviedrys Liaugaudai, M. Malkevičienę – M. Stauskienė, kiek vėliau – E. Janušauskienė, o J. Žemaitį – ir dabar kūrybiškai triūsiantis Algis Kumpikas.

Šios pavardės man itin brangios, nes susijusios su praeities sėkme.

Dar kartą noriu priminti, kad techninio personalo anuomet turėjome mažai, tad aktoriai niekad neatsisakydavo padėti – ypač gastroliuojant, kur sąlygos kartais būdavo itin nepatogios ir sudėtingos, o gastroliuodavome mes daug. Dažnai trupė išvykdavo į penkiolikos ar net dvidešimties dienų kelionę ir neturėjo jokių galimybių bent trumpai grįžti į namus.

... ir apie lėles

Ano meto lėlių svarbiausia detalė buvo gapitas, kitaip tariant, galvutės valdymo mechanizmas.

Apie tai, kaip valdomos rankutės, jau rašiau.

Nors anksčiau nieko panašaus nebuvau daręs, mano bandymų privalumas buvo tas, kad meistraudamas sužinodavau, ką lėlė turėtų „gebėti“. Siekiau, kad valdymo priemonės būtų kuo paprastesnės, kad konstrukcija išlaisvintų aktorių nuo natūralaus, žmogiško judesio kopijavimo ir leistų improvizuoti, visai negalvojant, kaip jis tą daro. O dar svarbu, kad žinodamas lėlės galimybes, galėjau iš aktorių išreikalauti, ko norėjau pats.

Tada mano požiūris buvo toks. Man regis, neklydau... O dėl konstrukcijų... Labai nudžiugau Koroliovo teatre pamatęs pavyzdinį modelį, kuris nuo maniškio skyrėsi vien kokybe – veikimo principas buvo toks pat.

Šiuo metu daug kas vyksta kitaip. Bet neužmirškime, jog visados yra pradžia. Ir tebus man atleista, kad esu toks akiplėša – pradėti reikėjo būtent taip, o ne kitaip!

Jei būtų varžytas aktoriaus noras improvizuoti ir tuo pat metu jis nekoreguojamas, kad lėlės sąlygiškumo „siūloma tiesa“ liktų neiškreipta, šiandien negalėtume džiaugtis niekuo, ką turime.

O ką turime? Teatrą, pasiekusį deramą lygį ir sėkmingai tęsiantį savo misiją, akylai stebint mano vietininkui, dabartiniam meno vadovui Algimantui Stankevičiui.

Daug nenoriu. Man gana „Tigriuko Petriko“, „Juodosios karalaitės“, „Princesės gimtadienio“, kad būčiau užtikrintas, jog mūsų teatras tebeturi gražias tradicijas bei pripažinimą. Tai vis naujojo vadovo statyti spektakliai.

Tačiau svajonę – ir nemažą – aš turiu.

Man rūpi, kad į teatrą atėję naujokai matytų, jog šalia tebedirba meistrai. Puiki proga stebėti, kaip jie supranta mūsų žanro sąlygiškumą, jo ypatumus, lėlės valdymą, nepaisant, kad laikas keičia viską. Lėles taip pat. Dabar jos kitokios. Visokios. Dera tai įvertinti ir sąlyginai paklusti laiko diktatui. Sąlyginai!

Reikia turėti galvoje, jog tie, kuriuos vadinu meistrais, žaidžia lėlėmis jau dešimtis metų ir yra pasirengę sukaupta patirtimi pasidalinti. Turime pavyzdžių, kaip giminiškai tokios „dalybos“ gali būti priimamos. Tačiau ne visada. Vilties vis dėlto neprarandu: jauniems aktoriams reikia skirti daugiau dėmesio, o pastarieji turėtų supratingai žvelgti į visa, ką daro meistrai, kurių nedaug: Regina Čėponienė, Irena Stankevičienė, Aldona Naciuvienė, Elena Žekienė, Ramutė Kabelkaitė, Lucija Zorubaitė, Ada Ignatavičienė, Valdis Aleksaitis, Saulius Bagaliūnas. Tad žvilgsnis nepavargs.

Ta proga siūlyčiau prisiminti senovės išmintį: „Jei nori suprasti, kas nematoma, įdėmiai stebėk, kas matoma.“

Teatrui netrukus 40 metų.* Per tą laiką daug patyrėme – ir namie, ir svetur.

Esu patenkintas, kad niekuo neseikėme, nieko nemėgdžiojome ir nekopijavome. Nebėgom uždusę paskui madą, nors aplinkui mus tokio pasilakstymo buvo sočiai.

* S. Ratkevičiaus įkurtas lėlių teatras atsiminimų knygos redagavimo metu buvo įpusėjęs penkiasdešimt devintąjį sezoną.

Vieni žavėjosi lenkais, kiti bulgarais, tretį aikčiojo, pamatę prancūzo Ivo Žoli popierinius „stebuklus“. Tačiau daug kas, kuo žavėtasi, liko vienkartiniais reiškiniais.

Man labiau buvo patrauklūs profesoriaus iš Čekoslovakijos – Jozefo Skupos – pastovumas, Vienos ir Zalcburgo lėlių operos tradicijos (šiuo atveju ne lėles turiu galvoje), sankt-peterburgiečio Michailo Koroliovo mąstymas, vokiečio Albrechto Rozerio, anglo Eriko Bramalio meistriškumas valdyti lėlę, rumunės Margaretės Nikulesku režisūra.

Visus šiuos žmones pažinau vėliau, nei „kankindamasis“ ir daug ko nežinodamas, tačiau džiaugiuosi, jog intuicija nuvedė būtent tokiu keliu. Kaip tik dėl to ir galiu išstarti: reikėjo daryti taip, būtent taip, o ne kitaip. Dėkoju Dievui už intuiciją – didelę Žmogui suteiktą dovaną.

Juk mano „kankynių“ pradžia niekam nebuvo nei kankinanti, nei skausminga. Viskas vyko nejučiomis, „graibantis“ po savo smegeninę, niekur nieko ir iš nieko nesiskolinant, neprievartaujant savo pagalbinių, nes dirbome drauge. Ieškodami. Kurdami.

Jau minėjau, kad pirmajam mūsų spektakliui „Stebuklingasis Aladino žibintas“ dekoracijų ir lėlių eskizus piešė gruzinų teatro dailininkas I. Mdivani. Jis – kaip ir pjesės autorė Nina Gernet – gerai žinojo mūsų teatro ypatumus. Tiek lėlės, tiek dekoracijos buvo spalvingos, lengvutės. Nežiūrint, kad spektaklyje daug kartų keičiamas scenovaizdis, viskas vyko lengvai, graškčiai, be jokios skubos ar sąmyšio. O nepažeidžiama spektaklio rimitis ir rami tėkmė juk labai svarbu!

Pjesė buvo pasirinkta ne dėl simbolinio pavadinimo, o todėl, kad autorės patirtis numatė lėlių teatro technines galimybes aptarnaujant spektaklį.

Artėjant premjerai galėjome konstatuoti, kad mums jau šis tas pavyko. Buvau

visiškai patenkintas jaunųjų darbu. Minėjau ir dar kartą noriu pabrėžti, kad dekoracijas aktoriai keisdavo, padėję lėlę į šoną. Tikrai retas reiškinys teatrų praktikoje!

Per premjerą abu su Valerija pajutome: yra! Tai nutiko 1958 metų gegužės 18 dieną Marijampolės (buvusio Kapsuko) teatro scenoje. Ši data ir yra oficialus lėlių teatro gimtadienis. **Stebuklingasis Aladino žibintas išsižiebė** ir jo šviesa mus lydi dešimtmečius!



Mintimis – atgal į Marijampolę

Tuometė miesto valdžia mūsų teatrą įkurdino centrinėje, Vytauto, gatvėje (buvusi Černiachovskio), sename mediniame name, kurio „antrame gale“ dirbo liaudies teismas.

Teatro įsikūrimu nuoširdžiai rūpinosi tuometė mūsų globėja – Kultūros ministerijos planavimo ir finansų skyriaus viršininkė R. Sudakienė. Ji pasistengė, kad būtume aprūpinti reikalingu inventoriumi, o teatro atidarymo proga padovanojo pusiau asmeninę dovaną – pianiną „Petrov“, kuris dabar – kaip ir aš jau pensijoje – užmirštas stovi teristorinėje, kitaip tariant, teatro muziejaus sandėlyje. Retsykiais, užsukęs į muziejų, „pašnekinu“ šį instrumentą, o jis atsiliepia švelniais tonais. Instrumentas tikrai geras, tačiau pamažu – kaip ir kiti dėmesio verti daiktai, tampriai susiję su mūsų teatro istorija – keičiami naujais. Pavyzdžiui, magnetofonas „Sony“... Įgytas buvusio garbaus žmogaus, finansų ministro Sikorskio, kultūros ministro Liongino Šepečio pastangomis išimties tvarka „perleistas“ mums, keliavęs į dideles užsienio keliones... Kur jis dabar? O galėtų būti muziejuje, kurį jautriai globoja dabartinės šeimininkės Elena Žekienė ir Valerija Ratkevičienė.

Yra (ar buvo) ir daugiau daiktų, galinčių paliudyti įdomių istorijų...

Aš susižavėjęs žiūriu TV laidą „Mūsų miesteliai“, kurioje mokama žavėtis koku nors padargu, labai senu mediniu šaukštu ar nuostabia, paprasto žmogaus išdrožta verpste... Sektinas pavyzdys!

Štai mes teatro įsteigimo metais gavome nedidelį Kauno gamybos autobusą KAG, kurį pritaikėme, kad tilptų ir artistai, ir spektaklio reikmenys. Pasigaminome gana sudėtingą, tačiau nesunkiai sumontuojamą scenos karkasą, kuris tilpdavo net ir visai nedidelėje scenoje, o prireikus jį galėjai statyti net ant grindų, nes aukštį ir plotį galėjome reguliuoti.

Kadangi planavome lankytis ir visai nedidelėse Lietuvos gyvenvietėse, kolūkiuose, įsigijome elektrą gaminantį generatoriuką, kurį prižiūrėjo autobuso vairuotojas Kazys Skrinskas, nes jaunas apšvietėjas Romukas Krunkauskas rūpinosi kilnojamu, savos gamybos „štelverku“, padėdamas scenos mašinistui ir lėlių „konstruktoriui“ J. Žemaičiui.

Mūsų energetika anuomet dar vos vos „kvėpavo“, tad norint įveikti visus sunkumus, teatro darbuotojams, kurių tada buvo iš viso 22, reikėjo ir išradingumo, ir darbštumo. Kai nuvažiuodavome į kokią nors gyvenvietę, kur elektra jau buvo, generatorius ilsėdavosi, o mūsų Romas „kopdavo į stulpą“.

Nuo teatro darbo pradžios, tai yra, nuo gegužės mėnesio iki metų pabaigos kaimo vietovėse suvaidinome 190 spektaklių, o iš viso tais metais – 227 spektakliai, kuriuos matė 41285 žiūrovai.

Mūsų tikslas buvo lankytis ten, kur negali „įvažiuoti“ dramos kolektyvai, reikalaujantys geresnių sąlygų...

Nežiūrint, kad kaimuose vos ne didesnę salės dalį užimdavo suaugusieji, nesisitengėme pataikauti jiems, o galvojome apie vaikus.

Spalį jau parodėme antrąją premjerą – A. Kolesnikovo pjesę pagal Haufą – „Nyktukas Nosis“.

Suvokėme, jog su vaikais reikia kalbėti suprantama ir protinga kalba. Pajutome

būtinybę analizuoti reiškinius, su kuriais vaikas susiduria kasdien, nes jų – žadinančių vaiko smalsumą – kiek tik nori.

Dar paruošiamąjį laikotarpį kalbėjau su aktoriais apie tai, jog ir teigiamų, ir neigiamų reiškinių poveikis vaikams vienodas. Tad privalėjome laikytis nuostatos, kad mūsų žaidime vienas pagrindinių tikslų turi būti pagalba, gelbstinti vaikui suprasti šių skirtingų reiškinių esmę ir prasmę.

Kelias į vaiko širdį sudėtingas. Subtili jo dvasinio gyvenimo organizacija ir ypatingas imlumas iškelia nelengvus uždavinius, norint rezultatyviai prisibelsti į protą ir jausmus.

Tokios mintys sukosi galvoje, kai idėja kurti vaikams dar tik ruseno, juoba pradėjus įgyvendinti gražią, įdomią ir atsakingą misiją.

Manau, esu teisus, sakydamas, jog teatro, skirto vaikams pozicija – ne pramogos reikalas. Sėkmės, kaip įsitikinau, galima tikėtis, tik įsigilinus į vaiko psichologiją. Juk vienodų vaikų nėra. Yra tam tikros jų kategorijos, kurių dvasinį vystymąsi sąlygoja aplinka, kurioje gyvena, mokykla, kurioje mokosi. Nežinant specifinių sąlygų, kurioms veikiant formavosi vaiko pasaulėžiūra, neįmanomi ir siekiai, apie kuriuos galvoju statydamas spektaklius.

Kad privalau labiau domėtis vaikų gyvenimu, pajutau jau pirmosiomis gastrolių dienomis. Patirtis, kurią įgijau mokytojaudamas Dusetose, buvo labai nedidelė. Be to, ten – tos vienos mokyklos vaikai, tik to krašto, tų papročių ir aukštaitiško gerumo... O mūsų brangi Lietuva, nors ir maža, bet pilna skirtumų.

Privalau labiau pažinti vaikus, jų psichologiją.

Vaikas – brangi visuomenės kruopelytė, kurio sielos gležnumas ir jautrumas prilįgsta Venecijos krištolui. Neatsargiai paliesi – ir subyrės į tūkstančius nesurenkamų kruopelyčių.

Daug vėliau, jau pamatęs daugelio skirtingų teatrų spektaklius, įsitikinau, jog ne mados veikiamos išraiškos priemonės formuoja vaiko estetinį išprusimą, o konkretus meno kūrinys, kurio pagrindas – aiškūs tikslai.

Valerijos dienoraštyje yra įdomių žiūrovų vertinimų. Koreguojant mūsų „faterių“ šie duomenys buvo labai svarbūs.

Kodėl gana anksti pradėjau būgštauti, kad mūsų teatras netaptų vien pramoga, neužsiimtų vaikų linksminimu? Taip galvoti skatino ir skurdus pjesių pasirinkimas. Paprasčiau tariant, jų beveik nebuvo. Kažkas nepasirūpino teisingai išaiškinti vaikų teatro veiklos principų, nors tai tampriai susiję su vaiko vidinio pasaulio vystymusi.

Gaila, tačiau tik tuomet, kai atsirado daug laisvo laiko, pradėjau mąstyti, ko Kultūros ministerijos Teatro skyriui stigo, o gal ir iš viso nebuvo – ryšio su kuria nors švietimo institucijų! Kaip kitaip paaiškinti, kad mūsų rašytojai visai nesidomėjo rašyti pjesių vaikams? Tiesa, vieną kitą parašė Aldona Liobytė, atsiliepė į mano šauksmus ir Ramutė Skučaitė, Janina Degutytė, Gražina Mareckaitė, Eugenijus Ignatavičius, Aldona Puišytė... Tačiau to maža! Vos viena kita pjesytė... Kultūros ministerijos Teatro skyrius stengėsi situaciją taisyti, tačiau Rašytojų sąjunga ir Švietimo ministerija – nė kiek.

Vienu metu, kai Teatro skyriuje dirbo Birutė Želvytė, pjesėmis vaikams buvo labiau susirūpinta, tačiau, prasidėjus persitvarkymui šalyje, daugelį gerų darbuotojų pakeitė nauji. Kokia padėtis šiuo metu, nežinau.

Iš Aldonos Liobytės teko išgirsti, jog vaikams reikia rašyti atsargiai, protingai: „Rašydama vaikams, visada galvoju apie tai, kokio amžiaus vaikui skiriu šį darbą.“ Teisingi ir įsidėmėtini žodžiai.

Kaip pedagogams nėra abstrakčių vaikų, o tik tam tikro amžiaus vaikai, taip ir teatre svarbu vaikų grupės, kurių kiekviena turi savitą temą, meninių vaizdų bei

įvykių suvokimo specifiką, į kurią teatras turi atsižvelgti. Nelengva. Tam tikromis sąlygomis beveik neįmanoma... Tačiau turėtų būti. Mažųjų žiūrovų diferencijavimo būtinumą galime palyginti su populiariomis paskaitas skaitančio lektoriaus ar pedagogo darbu. Lektoriumi svarbu žinoti apytikrą auditorijos lygį, kad būtų supras-tas, o pedagogas atsakingas už tai, kaip kiekvienas mokinys įsisavina dėstomą medžiagą. Teatras siekia to paties. Teatro santykis su mažuoju žiūrovu nenutrūksta, pasibaigus spektakliui. Diskusija su mama ar tėveliu einant iš spektaklio namo yra naudingos veiklos tąsa, turtinanti vaiko vidinį pasaulį ir puoselėjanti vaiko santykį su tėvais. Tai tas – vis naujas – puslapis, kurį vaikas kasdien atverčia, besiruošdamas gyvenimui. Pedagogišku teatras vaikams išsiskiria iš kitų teatrų. Tuo nesunku įsitikinti, apsilankius mūsų teatro lėlių muziejuje.



„Spektaklis savo misiją atliko...“

Tokius žodžius galima išgirsti, kai mama ar tėtis diskutuoja su savo atžala apie tai, ką matė. Lėlių muziejuje, vaikai apžiūrinėdami eksponatus, pasako ir daugiau panašių samprotavimų bei palyginimų, kad belieka tik stebėtis jų nuovoka, išvalgumu ir išvadamis. Tąsa po spektaklio turi didelę vertę, apie kurią jau kalbėjau anksčiau, o jeigu vaikas į muziejų ateina prieš spektaklį, jis geriau pasiruošia tam, ką netrukus matys.

Vos tik pradėję dirbti mes stengėmės, kad vaikams, atėjusiems į teatro erdvę, prabiltų viskas: patalpos, kuriose vaikas atsidūrė, aptarnaujantis personalas, kuris vaiką pasitiko, rūbinė, kurioje jis paliko savo daiktus, ir žinoma, spektaklis. Viskas privalo tarnauti vaikui! Viskas! Šios nuostatos laikėmės griežtai.

Anuomet lėlių teatrui praktikuodavo vadinamąsias laboratorijas – į vieną kurį didesnių pasiekimų teatrą suvažiuodavo nemažos grupės kolegų pasidalinti patirtimi. Vienos tokios laboratorijos mūsų teatre dalyvė, vyriausioji režisierė iš Ivano-Frankovsko miesto, kalbėjo: „Peržengusi Kauno lėlių teatro slenkstį pamačiau ir pajutau šio teatro atmosferą. Tarkime, jog tai – smulkmena, bent mes pratę taip manyti: vaikai nusirengia ir apsirengia klasėmis... Jie labai dėmesingi prieš spektaklį ar po jo vykstantiems renginiams. Netgi ramūs, o tai – retai sutinkamas reiškinys, nebūdingas šiam amžiui. Kadangi tą patį mačiau vos ne kiekvieno spektaklio metu,

drįstu manyti, jog čia – savitas pedagoginis šio teatro braižas, jo išugdytos tradicijos. Toks vaikų dėmesingumas liudija teatro poziciją ir užsibrėžtus uždavinius...“

Panašiai atsiliepė ir kiti laboratorijos svečiai.

Dar maloniau – tą patį išgirsti iš kauniečių žiūrovų. Tai skatino mus labiau susitelkti ir išsaugoti, ko pasiekėme. Žinoma, būta atvejų, kad vienas kitas darbuotojas pažeisdavo nusistovėjusią discipliną, tačiau su tuo griežtai kovojome. Jeigu geranoriškos priemonės negelbėjo, tokių darbuotojų, net ir aktorių, atsisakydavome.



Neprarasti savęs

Dar viena tobulėjimo forma – simpoziumai. Dažniausiai jie vykdavo Maskvoje. Tačiau teko pabuvoti ir kitur – Kuibyševe, Gorkyje, Taškente, Samarkande, Orenburge, Rygoje, Taline.

Tai buvusios Visasąjunginės teatro draugijos nuopelnas. Draugijoje būta Vaikų teatro sektoriaus. Lėlių teatrų veikla tikrai nuoširdžiai rūpinosi Marija Pukšanskaja, Eleonora Špet, vėliau – Irina Žarovceva. Simpoziumus moterys ruošdavo labai atsakingai, pasikviesdavo specialistų ir iš užsienio – daktarą Janą Maliką ir Eriką Kolarą iš Čekoslovakijos, Henriką Jurkovskį iš Lenkijos, Margaretą Nikulesku iš Rumunijos, Žaką Temporalį iš Prancūzijos, Dežo Siladį iš Vengrijos, Maksą Jakobą iš Vokietijos, Džoną Basselą iš Didžiosios Britanijos, Taisį Kavadžį iš Japonijos. Jie buvo žymiausi ano meto lėlių teatro praktikai ir teoretikai.

Kai tokie simpoziumai vykdavo Maskvoje, atsirasdavo daugybė lėlių teatro specifiką aiškintis norinčiųjų, kuriuos vadindavome „vietiniais“. „Specifikos“ suvokimas neretai atrodydavo primityvus. Susidarydavo įspūdis, jog tokių žmonių veikla betikslė. Tais atvejais profesorius Michailas Koroliovas, Sergejus Obrazcovas arba E. Špet perimdavo iniciatyvą ir nukreipdavo pokalbį praktine linkme.

Jau tada man atrodė, kad reikia liautis kvaršinti smegenis klausimu: kas yra lėlių

teatras, o galvoti apie renginio teatre tikslingumą. Specifikos vakuumo pavojus ištinka tuos, kurie galvoja ne apie vaikus, o apie specifiką.

Teatras tegali būti gyvas tuomet, kai jame dirba aktorių kolektyvas. Vienas, tegul ir pats talentingiausias vadovas, nieko nepadarys. Vadovus lėlių teatrums anuomet ruošdavo Leningradas. Vienintelis institutas! Ruošdavo tiek, kiek reikia, tačiau ne visuomet kokybiškai. Pradėjo prie teatrų steigti studijas. Tos gamino aiškų broką – juk talentingesniems jaunuoliams lėlių teatro aktoriaus profesija neatrodė labai patraukli. Kita vertus, jaunimą atbaidydavo lėlių teatrų lygis, tad ir į Leningrado institutą jie per daug nesiveržė.

Ne viename festivalyje būta... Ir tikrai ne visus galima pavadinti vykusiais. Tarkime, į Taškentą buvo suvažiavę labai daug teatrų, tačiau lygis nepaprastai žemas.

Po tokių pasirodymų dalis teatrų išnykdavo. Arba patys susiprasdavo, arba jiems būdavo „nurodoma“, jog nesupranta teatro vaikams paskirties. Dėsninga... Juk jeigu rodai niekam nereikalingus, betikslus dalykus, geriau iš viso nereikia.

Manoma, kaip tik dėl prasto teatrų lygio rašytojai liovėsi rašę lėlių pjeses. Kiti teisinosi specifikos nepažinimu. Tačiau negi specifika – naujas dalykas? Juk šis terminas lėlių teatre atsirado beveik drauge su sąlygiškumo ir tradiciškumo terminais... Visam kam reikalinga atitinkama kalba. Tai negi dramaturgams koks nors žodis gali tapti stabdžiu?

Šio klausimo man kaip tik nepavyko išsiaiškinti su rašytoju Viktoru Miliūnu, su kuriuos buvome pradėję gražiai bendradarbiauti. Jis itin aktyviai norėjo išsiaiškinti mūsų „specifiką“, o aš turbūt nemokėjau išsiaiškinti, kad jokios ypatingos specifikos lėlių teatre nėra, yra tik tam tikri mūsų žanro ypatumai, į kuriuos dramaturgas neturėtų kreipti dėmesio: vaikams reikia rašyti gerai ir jiems suprantama kalba.

Visa kita – režisieriaus reikalas.

Vaikams reikia ne tik pasakaičių. Pažvelkime, kas vyksta aplinkui. Kodėl vaikai žudomi, skriaudžiami?

Reikia rasti kalbos pobūdį ir tokiems klausimams. Reikia, kad vaikai suvoktų, jog tie, kurie dabar žiauriai elgiasi su nelaimingų kraštų vaikais, privalės atsakyti ne tik pagal viešosios dorovės kodeksą, bet ir prieš savo pačių moralinį teismą.

Ar galima manyti, jog vaikai šito nesupras? Supras! Tik reikia į juos kreiptis atitinkama kalba.

Hansas Kristijanas Anderseną ir broliai Grimai išgarsėjo ne romanais. Ne veltui sakoma, kad lėlių teatras ieško, kas vaikiška kiekviename žmoguje. Paminėti autoriai rašė vaikams dar tada, kai nebuvo kompiuterių, į kosmosą niekas neskraidė. O šiuo metu? Juk *mergaičių su degtukais* apstu! Ir socialine, ir moraline prasme... O bjaurieji ančiukai? Jų taip pat juk esama... Ir lygiai taip rūsyje kabantis kirtiklis, dėl kurio taip sielojosi Elzė, gali nukristi vaikui ant galvos... Šito reikia bijoti!

Buvo laikas, kai apie visa tai kalbėjome savo teatre, spektakliuose „Aš ieškau fleitos“, „Šyvio dalia“, „Mane saulytė šaukė“, „Stebuklingoji motina Elnė“, „Juodoji višta“, „Spindulėlis“, „Juodoji karalaitė“, „Eglė – žalčių karalienė“ ir kt. Tai pavyzdžiai kiek „suaugesnės“ kalbos su vaikais, tačiau ne išpuikėlių demonstracija po sėkmės Rygos festivalyje, kur greta „Eglės – žalčių karalienės“ rodėme „Zuikių mokyklą“. Žinovai, kurių buvo pilnutėlė salė, įvertino mūsų gebėjimą tinkama kalba kreiptis į tinkamą adresatą. Buvo akcentuota, kad teatras yra pozicijose, kuriose įmanoma kalbėtis su vaikais apie reiškinis, su kuriais jie neišvengiamai susidurs.

Tarkime, viso to nepamiršome. Tačiau apsižvalgyti ir neprarasti budrumo verta. Negalima leisti, kad prigestų suvokimas, jog mūsų sėkmės laidas – bekompromisis paskirties pripažinimas. Nederėtų kūrybinės veiklos skirti tik pasimėgavimui ar tik

savajai egzistencijai užtikrinti. Suprantu, jog dabar, susiklosčius kitoms realijoms, teatrui išškilo išlikimo klausimas ir tenka mąstyti apie žemiškus dalykus, tačiau nereikia prarasti vilties – juk ne visados taip bus. Atsigausime. Prarasti buvusias ir esamas teatro pozicijas pavojaus nėra, tačiau budrumas būtinas! Tai diktuoja laikmečio sąlygos. Turime pakankamai pavyzdžių, kai įsibėgėjęs įmantrumo ieškojimas teisinamas „kūrybinėmis pastangomis.“ Tuščias reikalas! Aš jokių būdu ne prieš protingus apibendrinimus, tačiau ir aukšto lygio realistinis braižas – jokia nuodėmė. Profesorius M. Koroliovas yra taip sakęs: „Вот Мазурас в театре „Леле“... Он обобщает и усложняет реальность до такой степени, что, возможно, переступает грань понятного детям... Раткявичус в Каунасском театре идет другим путем. Он словно возвращает высокую простату кукольному театру, в котором соседствует наивность, сентиментальность и мудрость. Мне более близок этот путь.“* (Pateikiu citatą rusiškai, kad neiškraipčiau, kas buvo pasakyta.)

Cituoju ne todėl, kad pastaba mano savimeilę paglostė, o todėl, kad artima mano mąstymui ir atsispindi praktiniame teatro darbe. Taip pat tai – ne „receptas“ Mazūruui. Jis neprivalo sekti mūsų pavyzdžiu, juoba nekritikuoju to, ką šis talentingas menininkas daro.

Protingas apibendrinimas reikalingas kaip geras talkininkas vaiko fantazijai ugdyti, tačiau yra riba, kurios nedera peržengti, kad neatbaidytume žiūrovų.

Pavyzdžiui, eksperimentą su kviestiniu režisieriumi iš Minsko drįsčiau vadinti

*Štai Mazuras iš teatro „Lėlė“... Jis tikrovę apibendrina ir daro tokią sudėtingą, kad galimas daiktas, ji jau nebesuprantama vaikams... Ratkevičius Kauno teatre eina kitu keliu. Lėlių teatrui, kuriame sutaria naivumas, sentimentalumas ir išmintis, jis tartum sugrąžina aukščiausio lygio paprastumą. Man šis kelias artimesnis. (Rus.)

visiškai nevykusi. Režisūrinis „pasimaivymas“ teatrinėm priemonėm ir negalėjo duoti kokio nors rezultato, nes piktnaudžiavimas sąlygiškumu, nė kiek nepagrįstu gyvenimiška tiesa, netampa netikėtumu, kurių turtingas nors ir labai nesudėtingos pasakaitės siužetas. Literatūrinis pjesytės apdorojimas – labiau nei pretenzingas, nors daugelyje, kad ir nelabai žymių teatrų, pasakaitė statyta ir vaikai ją mėgsta.

Svečias iš Minsko, be abejo, turėjo teisę pasaką savaip interpretuoti, tačiau su jo „literatūriniu apdorojimu“ nuoširdžiai nesutinku. Man atrodo, toks variantas visiškai nesutampa su režisieriaus sprendimu, nes pažeistos sąlygiškumo ir apibendrinimo ribos. Jau esu rašęs, jog lėlių teatre viskas sąlygiška – ir anatomija, ir medžiaga, ir proporcijos, ir tas sąlygiškumas skirtinguose spektakliuose gali būti vis kitoks, nes lėlės valdomos ir iš apačios, ir iš viršaus (marionetės). Svarbu, kad kiekvienu atveju žiūrovas spektaklį priimtų, juo patikėtų. O pabandykime šį sąlygiškumą pažeisti! Rezultatas bus absurdiškas.

Pabandykime įsivaizduoti tokią situaciją... Paskelbtas spektaklis „Eglė – žalčių karalienė“... (Lėlės – dailininko Mazūro.) Staiga nerandame Eglės tėvo lėlės. Ką daryti? Eureka! Teatro muziejuje yra senutis Anupras iš „Mergelės gulbelės“. Jis juk taip pat – labai lietuviškas! (Lėlė – dailininko Barausko.) Čiumpame Anuprą – ir į sceną! Štai tada ir įvyks didžiausias absurdas. Barausko Anupras nežengs nė vieno žingsnelio taip, kaip Mazūro Eglės tėvas – ir ne techniką turiu galvoje!

Tebūnie man atleista, bet maždaug tokią situaciją matau mūsų spektaklyje „Kajus ir Gerda“.

Manau, Sniego Karalienė – gyva aktorė – visai netikęs sprendimas. Tokie sąlygiškumai diskredituoja vienas kitą. Ne kažin ką gyva Karalienė laimi, pasigavusi Kajų-lėlę, juolab pjesėje Karalienė ne lėlės ir siekia...

Kiekvieno režisieriaus teisė – daryti, kaip jis mato, tačiau aš daryčiau kitaip, kitas

– dar kitaip, ir kiekvienas ieškotume logiškiausio sprendimo, kiekvienas rastume pasiteisinimą, kodėl darome taip, o ne kitaip.

Per netrumpą laiką, kol dirbau Lėlių teatre patyriau visko, taip pat ir klaidų, kurias dariau pats ir mačiau darant kitus. Tik vienos ydos neturėjau ir galiu tuo ramia sąžine pasigirti: niekad nesistengiau kartoti ar – neduok, Dieve! – kopijuoti to, kas jau matyta. O mačiau nemažai. Ir labai gerų spektaklių, ir vidutinių, ir visai blogų. Nestaciau tų pjesių, kurių pastatymai labai patiko. Pavyzdžiui, Margaritos Nikulesku režisuotas „Mažasis princas“ pagal A. de Sent-Egziuperi padarė neišdildomą įspūdį, tad šį labai viliojantį kūrinį visiems laikams padėjau į šalį, nes geriau padaryti neištengčiau. Ir kitų labiau patikusių nekartočiau, nes neišvengiamai būčiau pakliuvęs į tam tikrus spąstus – savarankiškumas, be abejo, nukentėtų. Kas į tuos spąstus patenka, praranda ne vien savarankiškumą. Dar blogiau: pradeda tipenti paskui „madą“, o tuo pačiu – klysta iš esmės.

Per daugelį darbo metų pažinau nemenką būrį režisierių, kurie puikiai susivokia lėlių teatro reikaluose, užsirekomendavo gerais darbais, tačiau... pakliuvo į „naujų paieškų“ bumą ir nuplaukė visai nekonkrečia kryptimi, nieko negalinčia duoti teatrui, kuriame dirba.

Vienas tų režisierių, su kuriais bičiuliuomės, pasiguodė, jog jo teatro reikalai pašlijo. Žiūrovai nebelanko spektaklių, nors jis, regis, daro tą patį, ką ir kiti. Net pjeses režisuoja tas pačias, nes nėra iš ko pasirinkti. Todėl nusprendęs palikti teatrą, kuriame dirbo nemažai metų, ir persikelti kitur.

„Ką darysi naujoje aplinkoje?“

„Ten bus kitas kolektyvas, kiti veidai...“

„O pats į veidrodį kada pasižiūri?“

„Na, na... Ir be veidrodžio save prisimenu.“

„Ne, prieteliau! Tu pamiršai, kas esi, praradai pats save. Įsigeidei būti originalus, nutarei pasimėgauti lenktynėmis beieškant naujovių, man regis, išsirovei gerokai į priekį, tačiau praradai save ir dabar tapeni madai iš paskos.“

Gerokai nustebau, kai mūsų teatro spektaklyje „Juodoji karalaitė“ išgirdau kiek perfrazuotą, ką tik mano pacituotą dialogą, nors su pjesės autore Aldona Puišyte šia tema nebuvome kalbėję.

Vadinasi, savęs praradimo galimybė ne tokia jau ir reta.

Dabar manau, jog pasakyti bičiuliui tiesą išdrįsau tik tada, kai ir kiti atkreipė dėmesį, jog „naujovių ieškojimo“ esu išvengęs, o nuo laiko vis dėlto neatsilikęs.



Su lėlėmis nepaskubėsi

Nepamenu, kuriais metais „Literatūroje ir mene“ buvo atspausdintas kritikų I. Aleksaitės ir M. Petuchausko straipsnis „Vaikams ar vaikiškai?“ Jame rašyta: „Kauno lėlių teatras pasuko satyros keliu.“ Ilgai svarsčiau, kodėl kritikams taip pasirodė. Juk jokio posūkio nebuvo! Jeigu kritikai prie tokios išvados priėjo, pamatę V. Majakovskio „Misteriją Buf“ ar I. Štoko „Velnių malūną“, turiu nuvilti: šie spektakliai – ne „naujų paieškų“ bumo rezultatas. Tokias lėlių charakteristikas padiktavo literatūra, o visam laikui pasukti satyros keliu, tikrai negalvojau.

Kodėl rinkausi šią literatūrą? Todėl, kad norėjau patikrinti aktorių brandumą. Pavojaus užsimiršti, kas mes esame, niekad nebuvo. Mūsų veikla – vaikams!

Kritika kartais mums papriekaištaudavo, kad stabčiojame vietoje. Taip nebuvo. Kritikai siekė mus „paskubinti“ pagal savo teatro vystymosi sampratą, pateikdavo pavyzdžių iš lenkų lėlių teatrų. Mums tačiau atrodė, jog čia – ne mūsų kelias. Mes orientavomės į turinio, ne į formos teatrą. Pastarojo ryškius pavyzdžius kaip tik ir mačiau Lenkijoje, taip pat Vengrijoje.

Kai teatras puola į glėbį prastam suaugusio žiūrovo skoniui, atsiranda „Dono Kristobalio“ interpretacija ir pretenzija apeliuoti į tam tikras emocijas. Tokios pastangos man atrodo naivios, net kvailokos. Net ir tokią literatūrą lėlių spektakliui rinktis – klaida. Juk šimtaprocentinio reginio scenoje neparodysi, o vulgarios užuominos per mažai pasako, be to, neįdomu. Tai koks tikslas? Parodyti savo dvasinį

skurdumą? Abejingumą salėje sėdintiems vaikams?

Kai apie tai užsiminiau, kai kurie lenkai, o ir vienas kitas saviškis apšaukė kone atsilikėliu, negebančiu „modernizuoti“ savęs.

Dar labiau „susikompromitavau“, kai žiūrėdamas vaikams skirtą spektaklį paklausiau greta sėdinčio, tuo metu populiaraus lėlininko Jano Dormano, kokius personažus vaizduoja kai kurios lėlės. Jis net sunerimęs mane nužvelgė, tačiau nieko taip ir neatsakė. Nuo to momento mano bendravimas su Dormanu baigėsi. Nepriilygau jam.

Vėliau sužinojau, kad kaip tik Dormanas ir yra naujausių „ieškojimų“ režisierius. Kai kurie Lietuvos kritikai buvo sužavėti net tuo, kad Dormanas spektaklį pradeda viename vaikų darželyje, o baigia – kitame. Tai vienas žymiausių jo eksperimentų...

Absurdas!

Pasitaikius progai, atsargiai paklausiau žymaus lenkų teoretiko, daktaro Henriko Jurkovskio...

„Vakar žiūrėjau Dormano spektaklį...“

„Na, ir kaip?“

„Norėčiau žinoti, kas tai per asmenybė?“

„Atsakyčiau vienu žodžiu... Lietuviškai nemoku, bet tikriausiai ir jūsų žodyne toks žodis yra...“

„Sakykite lenkiškai.“

„Wariat!“*

Štai taip atsakė tuometis Lenkijos meno reikalų viršininkas, daktaras Henrikas Jurkovskis.

* Beprotris, pamišėlis. (Lenk.)

Gal ir per griežta charakteristika, tačiau jeigu aš, jau gerokai užtelėjęs žmogėnas, nesuvokiau, tai kaip tokią tikrovę gali suvokti vaikas, mokantis sąlygiškumu patikėti besąlygiškai? Juk paprastą suolelį jis gali paversti autobusu, kuris rieda, nors neturi ratų, ir burzgia, kaip dera mašinai... Bet tai yra vaiko fantazija, jo kūrinys, išsirutuliojęs iš poreikio tą minutę turėti autobusą!

Modernumo klausimu į diskusijas nesileisdavau. Stengiausi viską, ko nesuprantu, aiškintis per vaikus, jų reakciją, jų gyvenimo būdą ir aplinką, kurioje gyvena. Svarbiausia – nenukrypti nuo kelio, kuris paskatino kurti vaikams. Stebino paraginimai, panašūs į tuos, kuriuos išgirdau Taline: „Vam bylo by v poljzu svoji kukly podognatj pod modern.“* Ar tai lemia kūrybinių paieškų vertę?

Pažinti vaiko psichologiją reikia gyvai, o kūryba turi praturtinti jo brendimą. Suprantama, stovėti vietoje niekas nestovi: kad ir kokie teisingi ir patrauklūs būtų Antikos meno kanonai, mes juk negalime jais akiai vadovautis, nes gyvename ne tuo laiku. Tačiau naujovių ieškojimas reikalauja pagarbos minčiai, kūrinio paskirčiai, jau nekalbant apie atsakomybę, kai adresuoji kūrinį vaikui.

Tarkime, pasenau... Bet esu sunerimęs, matydamas šių dienų Dailės akademijos diplomantų darbus. Vaikams skirtose iliustracijose, taip pat ir mokyklų vadovėliuose – naivus primityvumas, nė nebandant pasinerti į vaizdo gilumą. Kas tai? Koketavimas? Maivymasis?

Nežiūrint įmantrios, „sudabartintos“ formos – vien tik natūralistinis paprastumas, o ne realistinis tikrovės vaizdavimo būdas vaikui suprantamomis ir jį praturtinančiomis priemonėmis.

Beveik netenka abejoti, kad jaunutis dailininkas į šiuos mano priekaištus atsakytų standartine fraze: „Taip aš išreiškiau save!“ Gal dar pridurtų, jog meno savybė – mintį paversti simboliu... Žinoma, kad taip! Tačiau ir simboliai turi būti tiksliniai!

Mūsų teatre dažnai rengiamos vaikų piešinių parodos. Jos nepasižymi kruopščia atranka, ir ne piešinių gausa lemia parodos vertę... Be to, atranka – ne toks jau ir paprastas reikalas. Čia ir nuoskaudos niuanso nederėtų pamiršti, juk vaikas lieka vaiku. Tačiau tokios parodos – geras reiškinys, nes piešinių analizė puikiai atskleidžia vaikų poreikius. Vaikų teatrui tai žinoti ypač svarbu.

Vaikas, vos tik pradedantis nulaikyti rankoje pieštuką, tariasi nupiešęs gražų namą. Tačiau kai pamato namą, nupieštą dėdės dailininko, jis tą namą sukoneveikia ir atmeta. Kitas net pakomentuoja, kad tokių namų nebūna, arba, kad jis per kreivas ir tuojau nuvirs...

Šį psichologinį momentą derėtų įsidėmėti ir būsimesiems teatro dailininkams: visa, kas skiriama vaikui, turi jį praturtinti, o ne nuskurdinti. Kitaip tariant, vaikui adresuotas kūrinys estetiniu požiūriu privalo jo netraumuoti tikrovės vaizdiniais.

* Jums būtų naudinga savo lėles stumtelėti arčiau *moderno*. (Rus.)

Apie sąlygiškumą mene

Patį sunkiausią ieškojimų kelią nuėjo pirmasis mūsų teatro dailininkas Dionizas Barauskas, protingas dailininkas ir puikus kolega.

Kai ruošėme pirmąjį mūsų spektaklį „Stebuklingasis Aladino žibintas“, jis pats sukritikavo savo eskizus, beveik baigtas gaminti lėlių galvutes ir pasiūlė pasikviesti patyrusį dailininką lėlininką, įtikinėdamas mane, jog tai būsianti visokeriopa nauda bepradedančiam darbą teatrui.

Buvo teisuus.

Pasikvietėme Iraklijų Mdivanį iš Tbilisio teatro. Iš jo daug ko pasimokėme. Barauskas greitai perprato žanro specifiką. Jo apipavidalintiems spektakliams būdingas nuoseklus, laipsniškai ryškėjantis apibendrinimas, kas ypač vertintina, nes atitiko tuometės aktorių trupės augimą.

Žiūrovai, kuriems anuomet buvo penkeri ar šešeri, net ir dešimtmečiams prabėgus, atsimena Antano Žeko ir Broniaus Gražio pjesę, sukurtą lietuvių liaudies pasakos „Gulbė – karaliaus pati“ motyvais arba Viktoro Miliūno pjesę „Mūsų nuotykių Mėnulyje“, taip pat ir tų spektaklių lėles bei scenovaizdžius, sukurtus Dionizo Barausko.

Net reiklusis, savito braižo dailininkas Vitalijus Mazūras D. Barausko lėles, sukurtas spektakliui „Velnių malūnas“ pavadino geromis.

Kaip režisierius galiu pabrėžti dar vieną dailininko D. Barausko bruožą: jis la-

bai palengvindavo režisieriui, o ir aktoriams, nes lėlių eskizus pateikdavo dar iki „užstalinio“ darbo pradžios. Taip iš tiesų ir turėtų būti. Visada.

Tuo metu pastatymų dalies vedėjo pareigybės teatre nebuvo. Medžiagomis rūpindavomės kartu su dailininku. Apskaičiavę kiek ko reikės, vykdavome į tuomet buvusią Teatro ir spaudos medžiagų bazę – vieną Kultūros ministerijos padalinių. Ten parinkdavome tinkamos faktūros ir spalvos audinius, ta pačia proga parsiveždami ir vieną kitą prožektorių ar dar ką nors...

Darbas cechuose prasidėdavo, aptarus eskizus Meno taryboje. Tas faktas, kad eskizai būdavo pateikiami dar prieš „užstalę“, buvo didelis privalumas.

Aktoriai, pamatę būsimus charakterius ir aplinką, kurioje herojai veiks, nesusikurdavo nereikalingų, spektakliui nenaudingų įvaizdžių. Scenovaizdžiai, o ir personažų charakteriai režisieriaus su dailininku jau aptarti, o nuo to ir priklausė spektaklio sprendimas. Aktoriaus vaizduotės sukurta aplinka gali net kliudyti sukurti tinkamą charakterį.

Mano kambaryje, nuo 1960 metų Kazio Šimonio sukurtame paveiksle „Gyvenimo kelyje“, lazda pasiramščiuodamas žingsniuoja seneliukas, kuris per visą tą laiką nė žingsnio į priekį nežengė. Kaip tik tai ir pabrėžia sąlygiškumą mene, nes man susiformavo įspūdis, jog seneliukas vis dėlto eina, tik labai labai lėtu žingsniu.

Dar vienas pavyzdys...

Mėgstu Levitano paveikslą „Amžina ramybė“. Ten pavaizduoti toliai, erdvė, vieniša bažnytėlė, vos įžiūrimas kryžiaus siluetas... Tokioje aplinkoje net linksmiausio charakterio žmogus elgtųsi visai kitaip, nei, tarkime, Žmuidzinavičiaus paveiksle „Nemunas prieš audrą“ arba Čiurlionio „Žemaičių kapinėse“.

Neutralios veido išraiškos lėlių retai tebūna. Jos vienaip ar kitaip „prisitaiko“

prie aplinkos. Tad reikia įsivaizduoti, kaip svarbu turėti visus ruošiamo spektaklio eskizus dar prieš pradėdant su aktoriais skaityti statomą pjesę.

Su D. Barausku dirbti buvo lengva ir malonu. Jis puikiai suprato būsimo spektaklio siekiamybę. Nebuvo nė vieno atvejo, kad man, režisieriui, reikėtų kištis į pateiktą ekspoziciją. Visados viską aptardavome iš anksto ir realizuodavome drauge, todėl ir pastatymų trukmė būdavo konkreti – 30 repetitinių taškų. Tai leido be vargo, be „aliarmo“ per metus pastatyti po 3 repertuaro spektaklius ir proginį, naujametinį.

Dar kartą noriu prisiminti ir puikią darbuotoją – skulptorę Antaniną Stočkuvienę, kuri juvelyrės tikslumu atkartodavo skulptūrinį personažo pavidalą, pateiktą D. Barausko eskize. Ilgus metus ji dirbo viena, tik vėliau, kai teatras kiek praturtėjo, gavo padėjėją – Moniką Didžiokaitę.

Su dailininku D. Barausku mūsų nuomonės sutapo dar vienu svarbiu klausimu: nežiūrint, kad jam nesvetimas buvo šiuolaikiškas braižas, abu galvojome, jog tai, kas nesuprasta teatre, prilygsta nesuprastai pamokai mokykloje. Abu manėme, kad ieškant meninių išraiškos priemonių neteisinga pervertinti vaiko suvokimo galimybes ir pateikti jam tokių „naujovių“, kokioms jis dar nėra pribrendęs. Abu galvojome, kad nuoseklumas, ieškant kelio į vaiko širdį, glūdi paprastume, nuoširdume. Dažnai prisimindavome Volto Disnėjaus produkciją. D. Barauskas manė, jog nuoširdumu ir vaiko psichologijos supratimu šio menininko dar niekas nepranoko. Vis dėlto, kai Volto Disnėjaus netekome, iškriko ir jo suburta komanda, o tuo pačiu prasidėjo išsigimimo procesas – pasirenkama bloga tematika, skurdi literatūra...

D. Barauskas mūsų teatre apipavidalino dvidešimt spektaklių. Našus kūrybinis bendradarbiavimas!

Teatro brandai turėjo įtakos ir kviestiniai dailininkai. Tą pradėjome praktikuoti žymiai vėliau, kai įgijome drąsos po dviejų labai kontrastingų išbandymų Talino ir Rygos festivaliuose.

Dabar mūsų teatras dirba kitaip, didesnis dėmesys formai, ypač, kai spektaklį kuria dailininkas V. Mazūras. Gal labai neįžeisiu kūrėjo pasakydamas, kad kartais prasiskverbia ir ne visai pagrįstas formos vyravimas, tačiau esmė, manau, nesikeičia. V. Mazūro ryškus, aštrus braižas, nutolęs nuo tradicinio, ne visuomet palankiai sutinkamas, tačiau minties gilumas jo kūryboje esti visada.



Įdėjų iš šalies nepasiimsi

Su latvių, estų ir baltarusių kolegomis sutarėme, jog reikia kas dveji metai ruošti ir Pabaltijo bei Baltarusijos lėlių teatrų festivalius. Pirmasis įvyko 1966 metais Taline. Mūsų kolektyvas nusiteikęs pakiliai – pirmoji tokio pobūdžio išvyka!

Teks pasakyti, kad Maskvos simpoziumuose Rygos teatro vyriausioji režisierė Tina Hereberg, dailininkas Paulas Šengovs, Talino vyriausias režisierius Ferdinandas Veikė ir aš, nuolankus savo teatro tarnas Stasys Ratkevičius, jautėme kažkokį išskirtinį dėmesį. Kodėl? Sunku paaiškinti... Mano kolegos maskviškiams buvo gerai pažįstami – tarkime, Rygos teatras laikytas vienu iš „vedančiųjų“ Sovietų Sąjungoje... Tuo tarpu aš – naujokas, nors tais metais Miunchene vykusiame kongrese jau priimtas tarptautinės lėlių teatrų veikėjų organizacijos UNIMA (Union Internationale Marionette) ordinariniu nariu. Atsakinguose tarptautiniuose renginiuose mus, Baltijos šalių atstovus, drauge su kai kuriais nuolatiniais prezidiumo nariais, beveik nuolatos parinkdavo atstovauti buvusią SSRS UNIMA sekciją. (Po pasirodymo Rygos festivalyje 1968 metais prezidiumo nariu buvau išrinktas ir aš.)

Išskirtinė mūsų padėtis lėmė viešbučio numerio klasę, gaudavome lengvatų lankyti dramų teatrų spektaklius... Arba, pavyzdžiui, Britanijos ambasadorius su savo ledi Smith surengia priėmimą... Sykiu su kitais garbingais svečiais siunčiami ir mes, „pabaltijiečiai“. Teko būti ir Japonijos pasiuntinybės priėmime, suruoštame „Takeda“ teatro gastrolių Maskvoje proga.

Nutuokdavome, kodėl mus taip pagerbia, tačiau nei didžiavomės, nei piktnaudžiavome savo padėtimi, todėl ir su kitais simpoziumo dalyviais – o jų suvažiuodavo iš visos Sąjungos daugybė – sutardavome. Jie buvo mums draugiški.

Kaip jau sakiau, Rygos teatras buvo etalonas kitiems, o apie Kauno lėlių teatrą iki festivalių niekas nieko nežinojo. Taigi, savoje respublikoje jau pripažinti ir visur laukiami – per gastroles, kaip sakoma, salės lūžo! – vykdami į pirmąjį festivalį Taline buvome nusitekę optimistiškai. Dar nežinojome, kad svetur jau papūtę nauji vėjai...

Menotyrininkų ir kritikų leksikone paplito mūsų žanro apibūdinimas: „materijos atgaivinimas“. Kai vėliau paaiškėjo, kas tai per „daiktas“, supratome, jog esame šiek tiek atsilikę, ryškesnius formos pasikeitimus atidėliojame vėlesniam laikui, kol susipažinsime su šia teatrinio meno atmaina ir suvoksime jos tikslus.

Vienas svarbiausių tuometės mūsų veiklos momentų buvo pedagogika teatre. Materijos „gyvinimas“ man, neišmanėliui, nebuvo suprantamas. Kartais net atrodė, jog jau braunamasi į multiplikacijos sferą... Pasirodo, ne!

Mes nepaklusome mados bangai ir Talino festivalyje buvome sukritikuoti.

Po festivalio, apmąstydamas, kas įvyko, nė trupučio nenusiminiau. Buvau įsitikinęs, jog viską darau teisingai. Nieko jau kažkur padaryto nei kartoju, nei kopijuju. Nė akimirką neužmiršau tikslų, vardan kurių padariau kitiems atrodžiusį net keistą posūkį gyvenime. Žinojau vieną tiesą: AŠ KURIU KAUNO LĒLIŲ TEATRĄ.

Tuometis UNIMA generalinis sekretorius, čekas daktaras Janas Malikas manęs paklausė: „Per kiek laiko jūsų aktoriai įsisavino lėlių valdymą?“

„Netobulas?“

„Priešingai. Jūsų aktoriai – meistrai.“

„O visa kita?“

„Visa kita labai delikatu. Mėgstu švarius, kultūringus spektaklius. Tam, ką matote ir girdite, didelio dėmesio neskirkite. Daug kas pasigavo formą (!) ir mano, jog tai svarbiausia. Jūsų kelias kitoks, ir, manau, teisingas...“

Tas mane savotiškai nuramino, tačiau saviškių paliko dar labiau gaila. Labai gerai pamenu nuotaikas, grįžtant namo iš Talino. Sėdi mano „vargšai“ traukinyje susigūžę, be nuotaikos, kone sugniuždyti. Kitas, žiūrėk ir nedraugišką žvilgsnį mesteli į mano pusę. Girdi, kaltas esi, kad mus taip „sudorojo“...

Supratau juos, bet tuo tarpu nesiaiškinau, tik daug galvojau.

Vis viena privalau įtvirtinti nuostatą, kad tokio teatro Lietuvai reikia! Kol kas turime patikti savam žiūrovui! Be jo nereikės jokio teatro.

Įsivaizduoju, koks likimas mus būtų ištikęs, jei būtume pradėję Lietuvoje išdarinėti nebūtus dalykus – juk pirmieji teatro žingsniai... Madingo „materijos gyvinimo“ niekas nebūtų supratęs, juoba kad „gyvinimas“ virsdavo triukais, kurie žavėjo tikrai grupelę kritikų, tarpusavyje besirungiančių savuoju „išmanymu“.

Iki Talino festivalio buvau režisavęs apie 15 spektaklių, tad šiek tiek nusimaniau, ką ir kaip reikėtų daryti. Žinojau, kas vyksta Lenkijoje, nes tuo metu nebuvo sudėtinga ten nuvykti. Dėl to daugelis „ieškotojų“ be jokios atodairos ir nusekė lenkų keliu, kuriuo labai žavėjosi ir kai kurie Lietuvos kritikai.

Tačiau svetimo braižo kopijavimas daugeliui tapo tiesiog pražūtingas. Lenkų režisieriai Vilkovskis, Snarska, Kiljanas, Rau ir kiti ėjo savo pasirinktu keliu profesionaliai, žinodami, ką daro, o mūsų broliai naujoves kopijavo akiai. Kai kurie pažįstami režisieriai iš Rusijos net neslėpdavo, kad naudojami užrašų knygelėmis, kuriose – detalus pakartojimas, ką jie matę, ir kokius scenovaizdžius jų dailininkai

persipiešę. Nei vieni, nei kiti dėl to net nerausdavo.

Prisimindamas Talino festivalį vis klausdavau savęs: kodėl mano kolega, Vilniaus „Lėlės“ teatro įkūrėjas Balys Lukošius, taip pat gerai žinojęs apie naujausių vėjų pūstelėjimus, jais nė kiek nesižavėjo.

„Ne kritikams statau spektaklius,“ – atsakydavo lėlių teatro entuziastas.

Jis absoliučiai teisus. Nei Balys Lukošius, nei Stasys Ratkevičius nė akimirką nepamiršo, kokių tikslų skatinami pasišovė šiam reikalui.

Talino festivalyje, pasak daug kalbėti mėgstančio režisieriaus iš Minsko, mes užkliuvome dėl „atgyvenusios manieros“. Tačiau nei jis, nei kiti kalbėtojai negalėjo nieko konkretaus pasakyti apie tą kitą – „neatgyvenusią“.

Ieškoti naujovių – kiekvieno menininko troškimas, tačiau joks šuolis tam netinka. Į naujumą turi vesti mintis, idėja ir pagrįsti jo realizavimo motyvai.

Mene nuolatos vyksta naujų formų paieškos. Kai toks periodas užsitęsia atskiro menininko kūryboje, priemonės pradeda kartotis ir palieka nuobodą. Vienu metu tokį reiškinį mačiau ir mūsų teatre, tad man kilo abejonių, ar ieškojimuose neištirps-ta lėliškumo požymiai? Turiu galvoje visai nepagrįstą gyvo aktoriaus įvedimą į sceną arba kaukės panaudojimą. Kaukė – joks atradimas. Kai spektaklyje ji atsiranda nepagrįstai, kyla klausimas, kodėl slepiamas aktoriaus veidas. Nejučiomis peršasi mintis, jog tai – bejėgiškumo įrodymas.

Nereikėtų naudotis tomis priemonėmis, kurioms mes „netinkame“. Gal per daug pasakysiu, bet... Mes nepajėgūs panaudoti kaukės. Tai tampa vien nevykusių japonų tradicinio teatro mėgdžiojimu, iš pagrindų niokojančiu lėlių teatro estetiką. Mes nieku gyvu negebėsime pakartoti, kas būdinga sąlygiškam vaidinimui – be dekoracijų, grimo ir mums įprastinės žodžio imitacijos. Net pačioje Japonijoje tokie spektakliai skiriami išimtinai intelektualiai publikai.

Idėjų nepasiimsi iš šalies ir neišsprausi į lėlių vaidinimo formą. Čia kaip ir poezijoje – nesuardant tikslo, eilėraščio neperskaitysi kitaip, kaip poeto buvo parašyta. Bandymas atskirti formą nuo turinio visame mene baigiasi vieno ir kito nuvertinimu.

Dar vienas žodis apie Talino festivalį.

Rodėme E. Tudarovskajos „Neišmanėlių Ansą“ ir R. Markūno „Tambo“. Abu spektaklius apipavidalino dailininkas D. Barauskas, režisavau aš. Tai buvo gerą lėlių valdymą demonstruojantys spektakliai.

Abiejų spektaklių lėlės santūriai groteskiškos, tačiau profesionalios. Tokias lėles ir šiuo metu galima pamatyti pasaulyje pagarsėjusiame Obrazcovo teatre – ir niekas nedrįsta jų kritikuoti. O Taline viskas „kvepėjo“ anaiptol ne ta duona, dėl kurios faktiškai gyveno daugelis lėlių teatrų. Festivalyje buvo daugiau „rodymo“ smalsaujantiems kolegoms, o ne teatro įprastos dienos atšvaitų. Kažkodėl man atrodė, jog to niekaip nepavadinsi pasidalijimu patirtimi.

Todėl traukinio ratams bildant vis artyn Lietuvos, brandinau galvoje mintį kaip reabilituoti save ir kolektyvą Rygos festivalyje, kuris vyks po dvejų metų, t. y. 1968-aisiais.

Tačiau tam, apie ką galvojau, reikėjo naujos erdvės: Tolstojaus (dabar – Sapiegos gatvės) Nr. 5 patalpos teatro progresui netiko!

Dar syki – į buvusį Kapsuką...

Kad mūsų kelias būtų aiškesnis, turiu vėl trumpai grįžti į Marijampolę, kur žengėme pirmąjį žingsnį.

Turėjome tris kambarius ir virtuvę. Ten ir vyko mūsų „gamyba“. Ten išmokau naudotis staliaus įrankiais, ten gaminau pirmuosius gapitus ir rankutes lėlėms...

Kai pristigau tam laiko, atsirado stalius, jau minėtasis Jonas Žemaitis. Tad ko dar betūko?

Paskui – pripažinimas: esame valstybinis, deramai įformintas teatras. Sėkmingai vykdome planus, nenusibosta gausios gastrolės, per kurias salės perpildytos. Tiesa, kai kurias patalpas, kur vaidindavome, salėmis sunku pavadinti, tačiau bene ten ir pajusdavome didžiausią džiaugsmą, kad esame reikalingi...

Norėdamas patikrinti, kokios bus darbo sąlygos gastrolėse, dažnai vykdavau jų organizuoti pats: sėsdavau į taip vadinamą „viliuką“ (GAZ– 69), kurią vairuoti išmokau, ir lekiu... Pamenu, nuvažiuoju į Pajevonį... Mažytis Suvalkijos bažnyt-kaimis. Salytė maža, tokioje geriausiu atveju tilps 100 žiūrovų. Vadinasi, plano nebus. Kai salės šeimininkei pasakiau, jog atvykti negalėsime, ji labai nusiminė: „Gal kaip nors?“

Tuoju agituoti ėmėsi ir vietos milicininkas – planas būsiąs įvykdytas, jis pats tai organizuosiąs: „Garbės žodis! Kaip Dievą myliu!“

Kaip nesutiksi?

Po savaitės atvykstame su spektakliu „Mergelė gulbelė“. Salėje – uodas snapo neįkištų. Vaidiname. Žiūrovai nepaprastai patenkinti: „Tokio gražumo nesame matę! Dėkui! Tai jau dėkui!“

Prisistato ir milicininkas, įteikia voką: „Pareguliuo kolūkio pirmininkas. Atvykite dar ir dar! Pirmininkas vėl pareguliuos!“

Voke – dvidešimt septyni rubliai, kurių trūksta „iki plano“. Argi ne nuostabu?

Man atrodo, žmogaus veikloje naudingiausia tai, ką jis nuveikia kito žmogaus labui. O vaikai – žmonės! Jiems gerumo labai reikia!

Šiandien „Mergelę gulbelę“ pamatę kritikai apšauktų spektaklį sentimentaliu, provinciali. Toks vertinimas nenustebintų. Bet tada... Tada reikėjo būtent šito. Pajevonys – gili provincija. Šiuolaikinės formos Pajevonio nebūtų sužavėjusios.

O kas gi ten buvo?

O buvo nuoširdi lietuviškos pasakos interpretacija. Gaivus apipavidalinimas...

Tebūnie – sentimentalu: ežere plaukioja gulbės, vandeny atsispindi jų siluetai. Tuo metu mums tai buvo tikras atradimas – pasinaudojome veidrodiniu angliškos skardos paviršiumi, o Romuko Krunkauskiuko atitinkamai apšviestas scenovaizdis sudarė tikrovės iliuziją. Žmonėms tas atrodė gražu. Ir viso ko pasiekta teatrinėmis priemonėmis mažutėje jų salytėje! O netoli juk ir Vištytis, kur plaukioja tikros gulbės visa didybe... Tačiau čia: „Vai! Jėzau, kaip gražu! Kiba stebuklais jūs čia padarot? Net apsiašarojau, kai vaiką skriaudė...“

Tuometį žiūrovą viskas stebino. Pavyzdžiui, kai uždangai neužsisklendus pasikeičia scenovaizdis. Tas buvo daroma ant tiulio piešiant dvigubą piešinį. Atitinkamai pašvietus, vienas išnykdavo, atsirasdavo kitas. Tarkime, ežero aplinką keičia gū-

dus miškas – žiūrovui netikėtas efektas. Tokio „gražumo“ reikėjo, kad pripratintume žiūrovus prie naujovės – lėlių teatro. Teatriniai triukai dažnai naudojami konkrečiam įvaizdžiui sukelti, o koks nors „netikėtumas“ būtinas psichologinei įtampai.

Jonas Jurašas į „Smėlio klavyrus“ atbogino tonas kopų smėlio. Matyt, jam taip reikėjo...

Sakykime, Albina Makūnaitė... Ne hieroglifais iliustruoja knygeles vaikams – ir dėl to tokia žavi!

Žmuidzinavičiaus tapyba man, neišlepintam žmogui, sava todėl, kad s a v a.

Vytauto Jurkūno iliustruoti Kristijono Donelaičio „Metai“... Ką? Ne gražu?

O Stasys Kisarauskas?

Ne vienas pastarųjų metų Dailės akademijos diplomantas, sprendžiant iš parodų, norėtų prabilti kisarauskiškai, tačiau tam reikia... talento. O dar, atsiprašau, ir... proto!

Sumetė jaunuolis į krūvą keletą pagalių – ir jau, pasak jo paties, „išreiškė save“..

Ne aš vienas, keletas mūsų, stebėjusių šį reiškinį, pasidalinome mintimis: ar mes kvaili, kad prie pagalių stovime, ar kvailas tas, kuris sukrovė parodų salėje pagalius ir gelžgalius? Tikriausiai mes...

Mūsų „Mergelė gulbelė“ apkeliavo visus Lietuvos kampelius ir visur buvo priimta, pagerbta... 600 kartų! Tiek kartų ją suvaidinome, ir niekas nerūgojo. Nerūgotų ir dabar... Tik laikas... nuo visų mūsų pabėgo. Kosmose po beribę erdvę kosmonautai skraido, žmogaus pėdos – Mėnulyje... Tai ką besužavėtų, kad seneliukas Anupras pamato gulbele pavirtusią mergelę?

O anuomet ir Anupro, ir gulbelės labai reikėjo... Ačiū jiems. Jie padėjo mums įsitvirtinti Lietuvoje.

Grižtu į Marijampolę...

Ar joje jau pasidarė ankšta?

Ankšta! Vien jau todėl, kad provincijoje sales užpildo beveik vien tik suaugusieji, o vaikams ir vėl pritrūksta vietos.

Kai kas, pavyzdžiui, „Šešupės“ ar „Želsvelės“ kolūkių vadovai pervesdavo pinigus atskirai už spektaklius vaikams, atskirai – už suaugusiems. Nors ne dažnai taip būdavo.

Atvykti prašydavo daug kas, tačiau nuolatinės gastrolės kėlė savų problemų – apipavidalinant spektaklius tekdavo ieškoti kompromiso, nes sąlygojo gastrolinė širma, tad atsirado ir kūrybinių abejonių. Įvairiomis sąlygomis daug blaškomės... Atsiranda nepageidautinų reiškinių... Neartėjame į profesionalumą... Susilpnėjo savikontrolė...

Visa tai nedavė ramybės.

Žmonės kartais stebėdavosi: ko aš „kimbu“? O man atrodydavo, kad beveik visą laiką dirbant nestacionariomis sąlygomis, mums gali nutikti, kas nutiko daug gastroliuojantiems dramos teatrams. Tą pats patyriau, dar dirbdamas Klaipėdos dramos teatre. Meną keičia amatininkiškas požiūris. Nuvertėja spektaklio meninis lygis. Aktoriai, kai nėra galimybės juos nuolat stebėti, pradeda „tobulinti“ spektaklius. Atrodo, dar sekundė – ir kūrybinis procesas nutrūks...

Kentėjo ir bendroji drausmė. Radosi yda per spektaklį kalbėtis tarpusavy pašaliniais klausimais. Silpnavaliams tas įprotis tapo kaip liga, tebesitęsianti ir šiuo metu.

O ką gali režisierius, kokias pretenzijas jis pareikš, kai vaidinama tikrai sunkiomis sąlygomis?

Aktoriui būtina nuolatos sekti save. Savo „gudrybių“ ir išradinėjimų demonstravimas – tai tinklas, pro kurį nuostabiu greičiu kiaurai pabėga talentas.

Aktoriaus iniciatyva, noras improvizuoti – teigiami dalykai, tačiau asmeninė kultūra turi būti pasiekusi tokį lygį, kad žmogus gebėtų kritiškai įvertinti, kiek jo improvizacija naudinga bendram piešiniui, kurį kuria ansamblis. O dar tik pradėdantiems dirbti būtina nuolatos juos stebinti akis, tačiau tam reikia sąlygų.

Tokiomis savo problemomis pasidalindavau su gražios atminties Kultūros ministerijos planavimo ir finansų skyriaus viršininko pavaduotoja M. Sudakiene. Niekados nepamiršiu nuolatinės jos pagalbos mūsų teatrui ir su didžiausia pagarba minėsiu šią asmenybę bei jos skyriuje dirbusius puikius žmones. Vieną sykį visiems jiems girdint ir pasvajojau apie persikėlimą į Kauną...

M. Sudakienė ilgokai žvelgė kažkur pro langą. Matyt, mąstė...

„Pabandyk apie tai užsiminti ministro pavaduotojui Vytautui Jakelaičiui.“

„Ar verta, juk nelengvai įgyvendinamas sumanymas... Ar Jakelaitis neišvargs manęs su visomis idėjomis?“

„Ne, neišvargs. Reikia pažinti šį žmogų... Kiekvieno protingo sumanymo įgyvendinimas – jo stichija!“

Taip aš ir padariau.

Pagaliau – sava „gūžta“

Būdingas Vytautui Jakelaičiui, dabar jau profesoriui, operatyvumas vieną gražią dieną taip suveikė, kad 1960 metais atsisveikiname su Marijampole ir įsikuriame Kaune, milžiniškame pastate, dabartinėje Sapiegos gatvėje – kartu su Vilniaus filharmonijos Kauno filialu! Ne pats idealiausias variantas... Greitai pajutome vėduoklės tipo salės trūkumus. Blogą akustiką galima buvo įveikti papildomomis priemonėmis, tačiau prastas matomumas – didžiausias trūkumas. Salė labai plati, šone sėdintieji matydavo tik dalį scenos, o mes dar neįgudę prisitaikyti prie naujos aplinkos, tebevaidinome savo universaliajame, gastroliniame paviljone. Tad užuot normaliai dirbę stacionaro sąlygomis, vėl daugokai važinėjome. Pagaliau, reikėjo taikstyti ir su Filharmonijos darbo tvarkaraščiu...

Ir vėl aš Vilniuje. Mielam V. Jakelaičiui, kuris būdamas kultūros ministro pavaduotoju padarė daug gero visoms Lietuvos kultūros įstaigoms, ilgai aiškinti nereikėjo. Grandiozinių renginių, taip pat ir Respublikinių dainų švenčių organizatorius, padėjęs atsirasti Klaipėdos karilionui, Laikrodžių muziejui, viską suprato ir visiškai nenustebo, kad aš, kol kas kuklios veiklos žmogus, nesitenkinu sąlygomis, kurios iš šalies atrodytų gal net pavydėtinos. Žinoma, galėjo man pareikšti, kad privalau visų pirma darbu įrodyti savo reikalavimų pagrįstumą. Tačiau V. Jakelaitis įrodymų nereikalavo. Jau po dviejų dienų mudu vos ne visą dieną vaikštinejome po Kauną ir žvalgėmės.

Žvalgytuvių pasekmė – V. Jakelaičio sprendimas likviduoti vieną kino teatrą, kas anuomet prilygo stebuklui. Juk uždaryti kino teatrą skambiu vardu „Pionierius“, kai skamba lozungas „Iš visų menų svarbiausias – kinas,“ – tam tikra rizika, galinti pakenkti ministro pavaduotojo reputacijai.

Procedūra neužtruko. Po mėnesio pastatas pradėtas remontuoti, pritaikant jį Kauno lėlių teatrui.

Štai ir įvyko, apie ką svajojau: turime savo lizdą! Turime sąlygas!

Persikeliant iš Marijampolės į Kauną ir Kaune iš buvusios L. Tolstojaus (dabar – L. Sapiegos) gatvės į Laisvės alėją, Nr. 87a, įsikuriant, rekonstruojant sales daug pasidarbavo patyrę teatralai, buvę dramos teatrų direktoriai Adolfas Liaugaudas ir Algimantas Merkevičius.

Pastatas buvo rekonstruojamas pagal visus reikalavimus. Remontas užtruko beveik dvejus metus. Tuo laiku vėl teko nemažai pagastroluoti.

Lietuvos žemėlapyje mažai aptiktume vietų, kuriose mūsų teatras nesilankė. Dar Marijampolėje dirbdami „išsivadome“ į labai kuklias sales, nevengėme to ir laukdami patalpų rekonstrukcijos pabaigos. Teatras tapo žinomas ir populiarus net ir labai nedidelėse gyvenvietėse.

Nuolatinių kelionių metu aktyviai propagavome saviveiklos teatriukų steigimą mokyklose. Ypač tose vietovėse, kuriose jau nebe labai vylėmės apsilankysia, kai turėsime stacionarias patalpas ir gastrolių apmažės. Našiai ta linkme pasidarbavo Valerija Ratkevičienė. Po jos susitikimų su mokyklų ir kultūros namų darbuotojais kaip iš gausybės rago pasipylė naujų kolektyvų. Kai kurie sėkmingai veikia ir dabar.

Pažymėtinas panevėziečių Julijos ir Alberto Stepankų suburtas kolektyvas. Tai į profesionalų lygį pretenduojanti veikla. Jie gastroliauja po respubliką, pabuvojo užsienyje.

Šį kolektyvą nuolatos stebėjau. Vienu metu buvau pradėjęs bėgti, kad mie-
lieji Stepankai pernelyg domisi užsieninėmis „naujienuis“: ar neatsitiks taip, kad
paieškos pakenks jau nemenkam populiarumui?

Turėjau pagrindo nerimauti. Man regis, kolektyvas pernelyg skubiai atidavė
dosnią duoklę madai ir nustojo savarankiško, gana patrauklaus braižo.

Gaila.

Duok, Dieve, gal apsirinku – juk pastaruoju metu dėl savo amžiaus neturiu pro-
gos lankytis tuose kolektyvuose, kurie mane domino ir teikė gražių vilčių. Gailiuosi
pristigęs jėgų, kurias ir toliau entuziastingai skirčiau šiam reikalui.

Nemažai saviveiklos kolektyvų, gražiai pradėję veiklą, šiuo metu, atrodo, irgi
pavargo: Liepalingio vidurinės mokyklos mokytojos Mikalajūnienės vadovaujamas
būrelis, taip pat – Kauno XXXVIII vidurinės mokyklos būrelis, vadovaujamas
mokytojos Laurušonienės ir kt. Gali būti, kad entuziazmas išblėso, nes lėlių spektak-
liui sukurti reikalinga materialinė bazė. Be to, daug darbo, dar daugiau – kantrybės.

Įdomiai dirba Utenos kultūros namų kolektyvo vadovė Janina Grigėnaitė, sie-
kianti gero lėlių valdymo, ir tas jiems sekasi.

Pastaruoju metu mažiau gastroliuojantį mūsų teatrą pakeitė individualios grupės,
kurioms vadovauja profesionalūs lėlininkai. Paminėtini tikrai geromis individua-
liomis programomis pasižymintys mūsų teatre dirbantys ar buvusieji aktoriai – A.
Jauniškis, R. Tamulevičius, A. Baranauskaitė-Naciuvienė, V. Aleksaitis, A. Grėb-
liauskienė, E. Žekienė ir R. Kabelkaitė. Būtų puiku, kad šios grupės planuotų savo
veiklą ir vyktų ten, kur kadaise lankydavosi, o dabar nebesilanko teatras. Vyktų
graži misija, anuomet mūsų pradėta, užpildanti mažų gyvenviečių kultūros renginių
spragas, be to, padėtų ir gimtajam teatrui planingai vykdyti savo išvykų planą. Dabar,
deja, susidarė kone konkurencinė situacija, o tai nėra gerai.

Svajonės ir realybė

Anuomet mūsų teatro gastrolių sąlygos ypatingu komfortu nepasižymėjo. Kolek-
tyvas, kaip sakytą, veždavosi su savimi geležines sudedamas loveles bei patalynę ir
miegodavo tose pačiose salėse, kur vykdavo spektakliai. Kartais, kai vaidindavome
mokyklose, mums skirdavo klasę. Tas nebuvo patogus, nors ekonomiškai neišvengia-
ma – juk bilietas kainavo 30 kapeikų, tad susimokėti 10 procentų už salės nuomą ir
dar už nakvynę viešbutyje, nepakaktų už spektaklį gautų pajamų. Kartais, išvykęs į
gastroles drauge su kolektyvu, prisimindavau darbą Klaipėdos dramos teatre pokario
metais... Sąlygos panašios, o ir nuotaika bei savijauta atitiko anoms...

Pabaigus patalpų rekonstrukciją, įrengus nors ir ankštokas dirbtuves, gastrolių
sumažėjo. Atėjo metas mąstyti apie planingus spektaklius stacionare, o tuo pačiu
ir tikslų išvykų planą. Man, vadovui, darbas nepaprastai palengvėjo. Viską galėjau
spręsti tiksliau ir konkrečiau.

Atsirado laiko kūrybiniam pokalbiams. Prasidėjo normalus darbas, tačiau pa-
vasario ir rudens gastrolių planai liko, nors gerokai mažesni. Nuo mus pamėgusių
žiūrovų neatitrūkome.

Sava gūžta – sąlygos ne vien dirbti, bet ir svajoti. O svajonių būta...

Iki Meterlinko „Mėlynosios paukštės“ turėjau padaryti dar ką nors svarbaus,

kas būtų tartum tramplinas, nuo kurio drąsiau šokti į gelmę, kuria pasižymi šis nuostabus kūrinys.

Vis dažniau pagalvodavau, jog tokiu „tramplinu“ galėtų tapti nacionalinė, reto grožio legenda „Eglė – žalčių karalienė“. Tačiau kažko trūko... Kad ir susiformuodavo šioks toks regėjimas, mane pristabdydavo menkas mūsų tautosakos ir tradicijų pažinimas, o fantaziją kaustė sudėtingas gimusių įvaizdžių sprendimas. Tie įvaizdžiai, beje, tai atsirasdavo, tai vėl ištirpdavo. Čia tau ne „Mergelė gulbelė“! Čia reikia visai ne to, ką iki šiol dariau...

Sunku pasidarydavo, kai užplūsdavo pojūtis: dar anksti... dar anksti...

Tariusi neblogai surežisavęs Viktoro Miliūno pjesę „Mūsų nuotykių Mėnulyje“, taip pat – jugoslavų dramaturgo Franė Milčinskio „Žvaigždutę miegalę“. Tačiau programa tada buvo kita! Ruošdamas šiuos spektaklius norėjau, kad lėlių valdymo meistriskumas gimtų iš aktorių iniciatyvos. Stebėjimas, kaip aktorius jaučia aplinkybes ir fiksuoja, ką tariasi atradęs... Atsargus koregavimas: kur ieškojimai, o kur jau atrasto įtvirtinimas...

Ruošdamas naują spektaklį nuolatos galvojau: o ką nauja jis duos aktoriui? Ar ši dramaturginė medžiaga padės jam tobulėti? Man svarbu buvo, kad nieko nevarginant, beveik nemačiomis vyktų **nuoseklus mokymas dirbant** ir kad nekartočiau to, kas jau kažkur matyta.

Savo braižą turėjo Rygos teatras – tikrai stiprus, aukšto lygio teatras. Jis nestovėjo vietoje, tačiau procesas vyko protingai, nepataikaujant madai, o tik kiekvieną kartą ieškant ko nors naujo. Atradimai čia buvo tobulo ir nuoseklaus darbo rezultatas. Mėgau šį teatrą, įdėmiai stebėjau jo pažangą.

Buvusioje Sąjungoje tokių stiprių kolektyvų turėjome vos kelis.

Per konferencijas ir simpoziumus niekadados nebuvo gretinami S. Obrazcovo ir M. Koroliovo teatrai, nors abu – išskirtiniai, tiek ekonominėmis, tiek ir techninėmis galimybėmis. Skirtingi teatrai – apie tai jau esu rašęs.

Man labiau patrauklus buvo M. Koroliovo teatras Leningrade. Maskvos S. Obrazcovo teatre vyravo, o ir dabar tebevyrauja tradicinė imitacinė, bemaž natūralistinė plastika, pasiekusi, žinoma, žavaus tobulumo ir meistriskumo, gausiai naudojant subtilią lėlių mechanizaciją. Ten vieną lėlę dažnai valdo keli aktoriai. Tarkime, spektaklyje „Nepaprastas koncertas“ – net 4 žmonės. O kad pagrindiniam lėlės vedliui asistuoti du aktoriai – beveik įprastas reiškinys. Maskvoje lėlių gamybos ceche dirba daug specialistų, turinčių inžinieriaus kvalifikaciją. Suprantama, jog tokių sąlygų joks periferijos teatras neturėjo ir neturės. Manau, nebūtinai ir reikia...

Mūsų spektaklyje „Mažasis princas“, kurį režisavo Margaretė Niculesku, dalyvauja visai nedaug aktorių, o apibendrintos lėlės palieka neišdildomą įspūdį. Pavyzdžiui, Princo lėlė visai neišpūdinga, atrodo, net lėlės galvutė pagaminta grubokai, be natūralistinių kontūrų, tad visas personažo svoris krenta ant žydro šalikėlio, juosiančio Princo kaklą. Kažkokių srovių plevenamas (Princas juk – Kosmose!), tas šalikėlis savo dinamika kuria reikiamą nuotaiką – tartum kalbėtų ne Princas, o būtent ši mažytė jo aprangos detalė. Tai labai žavu!

Kalbant apie S. Obrazcovo teatrą, dar reikėtų atsiminti ir jo paskirtį, orientyrus. Tai satyros, grotesko teatras, skirtas suaugusiems. Jo lankomumo sėkmė – dailininko braižas ir, žinoma, satyrinė drąsa. O M. Koroliovo teatras kitoks. Ten pirmauja tematika, idėja, mintis. Meistriskumas taip pat aukšto lygio, tačiau vertinga, kad tasai aukštas lygis pasiekiamas ne lėlių mechanizacijos sąskaita, kas labai svarbu.

Štai kodėl mes į Talino festivalį vežėme spektaklius, kurių mechanizavimas buvo pats paprasčiausias. Svarbiau – lėlių valdymo pasiekimai. Tą suvokė čekoslovakai – daktaras Janas Malikas ir daktaras Erikas Kolaras, taip pat žymus lenkų lėlininkas Henrikas Rylis.

Po festivalio jaučiausi lyg ir nesuprastas: juk mūsų spektakliai atitiko festivalio devizą!



Kodėl ir kam?

Grįžę iš Talino netrukus pradėjome repetuoti V. Majakovskio „Misteriją Buf“.

Ne populiari tarybinio autoriaus pavardė, ne duoklės atidavimas to laiko ideologijai paskatino imtis šio kūrinio, o pati pjesės konstrukcija, jos situacijų įvairovė bei dinamika. Knietėjo interpretuoti pjesę originaliai, o dirva režisūriniam sumanymui buvo palanki. Originalumas buvo tas, kad ryškus teigiamų ir neigiamų personažų suskirstymas V. Majakovskio pjesėje, įpiršo man atvirkštinį variantą. Teigiamuosius vaizdavau lėlėmis, kurias satyriškai sukūrė dailininkas M. Percovas, o neigiamuosius – priešingai, nei siūlo pjesės idėja – vaidino gyvi aktoriai. Niekas taip nebuvo daręs, o aš ryžausi paeksperimentuoti, suteikdamas aktoriams progą pajusti tiesioginio kontakto su žiūrovais būseną. Lietuvoje nebuvo kam pripažinti, jog tai įdomu, tačiau kolektyvas žino: mūsų teatre gimė terminas „gyvasis planas“, kurį netrukus pradėjo savintis daugelis teatrų, net nepaisydami, reikia to spektakliui ar ne. Mėgdžiojo, nes taip daro... Kaunas!

Tuo tarpu man šio spektaklio reikėjo tartum išibėgėjimo įgyvendinant savo svajonę. Ar rasiu kitaip mąstantį dailininką?

Žmonės sako: vienam bėda, kitam – radinys. Manau, radiniu galima pasinaudoti: jeigu neatsirado savininkas, radinio grąžinti nereikia...

Vilniuje tarp teatro vadovo, režisieriaus B. Lukošiaus, dailininko Ginto Žalalio bei dailininko Vitalijaus Mazūro kilo kažkoks debesėlis. Dėl to kai kam teatre

paliko per ankšta. Tas „kai kas“ – V. Mazūras.

B. Lukošius atsargiai žengė tradicinio lėlių teatro keliu. Jam parankesnis buvo Gintas Žalalis, geras, talentingas dailininkas. O Vitalijus Mazūras anuomet dar nebuvo permanęs lėlių teatro specifikos, tad abiejų kūrėjų braižas stipriai skyrėsi.

Pasinaudojęs aplinkybe, kad Mazūras nesutaria su B. Lukošiumi, pakviečiau jį į Kauną. „Pagrobimo“ šiuo atveju nebuvo, nes ir pats B. Lukošius „operacijai“ neprieštaravo, tik draugiškai įspėjo: „Laikykis, Ratkau! Šitas vyras su charakteriu!“

Charakteris – ne įgimta savybė. Kaip nors prisiderinsiu, galvojau tada.

Susiderinome gana greitai. Jokio recepto būsimam pokalbiui neieškojau, nes jo ir nereikėjo.

Nesikuklindamas pasakysiu: jaučiausi visapusiškai subrendęs, o po pirmųjų bendravimo dienų pamačiau, jog ir Mazūras – žmogus kaip žmogus. Juolab, ne vaikas. Aš gundančiomis naujovėmis niekuomet nesizavėjau, tačiau ir jos manęs nenustebintų, jei tik Mazūras tokių pateiktų. Ką pats buvau radęs, tuo patenkintas, kur teatrą vedu, nepamiršau... Kad Vitalijus geriau mane suprastų, mudviejų pokalbiai nuo pat pradžių turėjo būti rezultatyvūs.

Suvokti dailininko žmogiškąsias savybes nebuvo sunku, nors jis gana uždaro būdo. Tačiau nepaprastas darbštumas atitiko man įprastą darbo ritmą, mat tuo metu dar tebebuvo ir teatro direktorius, ir vyriausiasis režisierius.

Ką darė Mazūras, nebuvo kokia nors ypatinga revoliucija. Dirbdamas įprastu ritmu, be jokių skausmingų „operacijų“ prisitaikiau prie dailininko mąstymo, pereinamas nuo imitacinės natūralistinės plastikos prie drąsesnių apibendrinimų net ir režisūroje, nes galų gale atėjo laikas tą daryti. Šis kelias jau glūdėjo pasąmonėje, mačiau ir kas pasaulyje vyksta, tačiau turėjau pribrešti pats, o ir kolektyvą subrandinti. Keistis, tačiau išlikti savimi, o tuo pačiu turėti vilties susirasti bendramintį!

Be abejonės, tikėjau D. Barausku, kuris buvo ganėtinai lankstus menininkas, kad suvoktų laikmetį ir aplink mus vykstančius reiškinius, tačiau jis pas mus, televizijos suviliotas, jau nebedirbo. Beliko ieškoti arba laukti atsitiktinumo. Atsitiktinumu ir tapo V. Mazūras.

Tebus man atleista už gal ir nekuklų pavyzdį, tačiau – vardan **tiesos** – privalau prisiminti...

Per 1968 metų Rygos festivalį Vilniaus „Lėlės“ teatras parodė B. Lukošiaus režisuotą „Tigriuką Petriką“, kuri apipavidalino V. Mazūras. Spektaklis sukėlė daug ginčų. Nesėkmės buvo tokios akivaizdžios ir simptomiškos, jog pasisakantiesiems davė galimybę daryti kai kuriuos apibendrinimus ir palyginimus: juk Kauno lėlių teatras parodė „Zuikių mokyklą“, gana maloniai triukšmingą ir visuotiną susižavėjimą sukėlusį spektaklį, kuriam lėles kūrė... tas pats V. Mazūras. Kauniečiai vaidino tuo pačiu principu sukurtomis lėlėmis, tačiau vaidino **visai kitaip!**

Beveik po dešimties metų panorau režisuoti spektaklį „Varlė karalienė“, kuri apipavidalintų Gintas Žalalis – kitokio braižo dailininkas, nors baigęs tą patį institutą kaip ir V. Mazūras. G. Žalalis liko patenkintas mano darbu, o aš – jo. Mudviejų bendravimas buvo įdomus. Ta proga pasitikrinau, kiek likau ištikimas grynajam lėlių teatro žanrui, ir ar jis man vis dar patrauklus.

Taip. Patrauklus. Nes kalba su vaikais – ta pati, tik priemonės kitos.

Giliai apmąstęs visa, ką patyriau, priėjau prie nuomonės, jog visi teatrai, apsukę didelį ieškojimų ratą, vis viena grįš prie vaikams suprantamos kalbos. Suk ratus, kiek tinkamas, tačiau galų gale suvoksi, jog teatre svarbu turinys ir idėja, o ne išraiškos ir formos pilna ieškojimų skrynja.

Drįstu tą teigti, nes patyriau pats, kiekvieną spektaklį statydamas. Kai keldavau sau klausimą, kaip darysiu, kiekvieną sykį mano pašamonėje glūdėjo tas pats atsakymas: kai norėsiu ką daryti visiškai nuoširdžiai, dėl išraiškos priemonių kamuotis neteks! Dailininkui reikia pasakyti, ką žadi daryti, nereikia laukti, kol dailininkas parodys, kaip jam visa kas atrodo. Vienodai niekad neatrodys, teks tartis, tačiau pirmumas – tau, nes pirmiausiai tu imiesi šio darbo!

Naujoviškumas ir „drąsa“ anaiptol neišreiškia spektaklio kūrėjų pozicijos. Dažniausiai tai – tik tuščias blaškymasis, beieškant formos. Ir visa daroma turinio bei estetikos sąskaita.

Kai ką nors darai, visų pirma turi būti aišku, **kodėl ir kam tą darai.**

Sykį, regis, apie 1970-uosius metus, persėdant į SAS kompanijos lėktuvą, skrendantį į Švediją, Kopenhagos oro uoste pajutau ant savo peties ranką ir labai nustebau, o dar labiau pradžiugau, išvydęs olandų režisierių Gvidą van Detą, su kuriuo, kaip pasirodė, skrisime vienu lėktuvu.

Labai malonus, solidžios išvaizdos šešiasdešimtmetis džentelmenas. Su juo susipažinau Rumunijoje, per antrąjį ten vykusį festivalį.

Sužlugo mano planai pasidairyti pro iliuminatorių ir pasigėrėti tikrai pasakišku peizažu, nes lėktuvas, tartum pataikaudamas mums, skrido gana neaukštai – ponui van Detui, kaip ir dera tikram lėlininkui, labiau rūpėjo *lėliškos* problemos, apie kurias ir šnekėjomės visą neilgą skrydžio iki Stokholmo laiką.

Van Detas iškėlė įdomų klausimą apie reginio vertę, kai žiūrovas mato scenoje aktorių, nešiojantį ar vedžiojantį lėlę.

„Į ką žiūrėti? Į lėlę? Ar į gana gražią aktorę, kuri tą lėlę nešioja?“

„Gal gerai daro, aktorės akis paslėpdami po domino ar kauke?“

„Atsiprašau! Čia jau trijų žanrų mišinys.“

„Tačiau dabar dažnai taip daroma...“

„Kvailai daroma! Lėlė yra lėlė. Ir į lėlių teatrą žmonės ateina žiūrėti lėlės, o ne aktorės kojų...“

„Kiti aktorius kūną maskuoja, pridengia drabužiu ar kuo kitu...“

„Na, tuomet visi žiūri, ar gerai užmaskuota, o visam kitam nebelieka laiko.“

„Vadinasi, jūs – vien tik lėlių buvimo scenoje šalininkas?“

„Taip. Kitu atveju lėlių teatras netenka teisės vadintis lėlių teatru. Apie vaidinimą, kuris tapo mudviejų diskusija, derėtų taip ir paskelbti: toks ir toks lėlių teatras paruošė atrakcioną, kuriame matysite aktorius, muštrojujančius lėles.“

„Ar taip turėtume vadinti Albrechtą Rozerį?“

„Ir Rozerį, ir Obrazcovą su jo *šarikais*, ir Bramalį su jo gerve...“

„Norėjote pasakyti – stručiu?“

„Tegul bus su stručiu... Tačiau taip, kaip jis jį veda, nors veda meistriškai, strutis nesielgia... Vis dėlto visi šie triukai – tik individualios programos, atrakcionai. Ką jie daro, nuostabu! Jie – muzikantai, tobulai valdantys instrumentą! Tačiau bejėgiai, kai reikia sugroti orkestrui skirtą kūrinį.“

„O pamenate, regis, Colvyn-Bejuje žiūrėjom amerikietį, kariškį lakūną, vaidinusį „Pelenės“ spektaklį? Vaidino vienas pats... Argi ne nuostabu?“

„Nuostabiausia, kad *jo paties nebuvo matyti!* Va šito atrakcionu nepavadinsi. Juk scenoje buvo lėlės... Kad jis užsiima ekvilibristika, kas kita. Arba užgaida tokia, arba ekonominiai sumetimai. Mano trupė taip pat nedidukė, nors esu pasiturintis. Kam reikia armijos artistų, kai tą patį gali padaryti keli? Lėlių teatre neturi būti nieko nereikalingo, taip pat ir gyvo aktorius, nes tai – lėlių teatras. Nepatikėsit, bet mano teatre žiūrovų netrūksta. Tad kolegos, tur būt apsimesdami, kad nesupranta, klausia:

kokį velnią tu darai, kad tavo teatrą taip lanko žiūrovai? Aš atsakau: vaidinu lėlėmis, o velnių nedarau, nes gyvų aktorių į sceną neleidžiu – juk kiekviename žmoguje tūno gera velnio porcija... Tarp kitko, Rusijoje, viename provincijos teatre mačiau jų pamėgtą „Dieviškąją komediją“. Lėlės prastos, tačiau spektaklis – geresnis už Obrazcovo! Nes lėlės vaidina! Kam lėlių teatre daryti tą, ką dramos teatras geriau padarys? Tam jis pasiruošęs. O aš darysiu tik tą, ką moku, ir visuomet atsiminsiu, kaip mano teatras vadinasi.“

Štai kaip savo monologą baigė Gvidas van Detas.

Šio režisieriaus lėlės labai skulptūriškos, dažniausiai drožtos iš medžio, valdyti sunkios, tačiau itin išraiškingos. Jo dailinigo braižas gana aštrus, kiekvienai detalei skiriama daug dėmesio. Pasak van Deto, kiekviena lėlės raukšlėlė turi būti iškalbi.



Detalės svarba

Ta proga prisiminė Petro Kupčiūno 1931 metais aprašytas lėlių vaidinimas Nemakščiuose, bažnyčioje. P. Kupčiūnas atkreipė dėmesį, jog Kristaus keliai kruvini. To nebuvo matęs jokiam Krucifikse. O tai juk reiškė, kad Jėzus suklypo tris kartus!

Naivu? Nė kiek! Veikiau protinga.

Pamąstykime, ką jautė dailininkas, nuspalvinęs Jėzaus kelius kraujo spalva?

Turėkime kantrybės perskaityti visą Petro Kupčiūno rašinį žurnale „Aš ir jūs“, 1931 m., Nr. 1, p. 22 – 23.

VIDURAMŽIŲ TEATRAS LIETUVOJE

Buvęs labai populiarus viduramžiais marionečių teatras, ypač Vakarų Europoj, pastaraisiais laikais užmirštas, kaip ir atgyvenęs savo epochą. Apie jį galima rasti memuaruose arba teatro istorijoje. Tačiau prieš porą metų šio teatro gyvybės klausimas kažkieno vėl buvo iškeltas, ypač juo susidomėta Pietų Vokietijoje, kur jis ir anksčiau turėjo daugiausiai pasisekimo.

Pora žodžių apie pačias marionetes. Tai teatras, kur vaidindavo ne žmonės, o medinės aprenktos figūros –lėlės, kurios imituodavo velų pagalba įvairius žmogaus judesius, tuo sudarydamos bežodišką vaidinimą. Jo kilmės reikia ieškoti Prancūzijoje, kur jis gimė viduramžiais. Iš čia jis vėliau persimetė į Pietų Vokietiją, kur surado sau ypač palankią dirvą.

Kiek nuostabiau, kad teatras, visur kitur jau miręs, vis dėlto iki šių dienų išliko Lietuvoje. Straipsnio autoriui teko matyti tokio teatro „artistus“ Nemakščiuose, Raseinių apskrityje. Lėlės maždaug vieno metro aukštumo, medinės, aprengtos įvairiaspalviais drabužiais, su plaukais, barzdomis. Reikia manyti, kad Nemakščių marionetės išdirbimo atžvilgiu nė kiek ne menkesnės už buvusias prancūzų ar vokiečių lėles. Nors gamyboje skirtumas didžiausias, nes Vakarų Europos marionetes gamino tų laikų teatralai, o mūsų – gryna liaudies kūryba.

Vaidinimai vyksta kas metai bažnyčioje – per Velykų šventes. Ties didžiuoju altoriumi pagaminama scena. Scena ant grindų stovi gana aukštokai, nes po ja turi tilpti bent šeši žmonės, kurie raiščių pagalba marionetes padaro „gyvas“ – jos daro įvairius gestus. Be to, marionetės pritvirtintos prie tam tikrų važelių, panašių į vagonėlius, kurių pagalba marionetės „vaikščioja“.

Pažymėtinas pats „režisierius“. Tai jau nejauna, bet gana vikri klebonijos skalbėja. Ji ir yra teatro spiritus movens. Ji taiso apgadintus marionečių rūbus, juos pakeičia, ji prieš vaidinimą mokina „operatorius“, kaip elgtis, kad vaidinimas pasiektų savo tikslą. Juk kiekvienais metais ne tie patys operatoriai dalyvauja, todėl kas metai tenka vienas kitas naujai mokinti.

Teatro istorijos nuodugnai sužinoti neteko, nes ir pati režisierė sakėsi jos nežinanti. Teatras gyvuoja nuo jai neatmenamų laikų. Be to, vienoje marionetėje radau išpjautą 18 šimtmečio pabaigos datą, Vadinasi, jos esama senos. Gal ta data pagamintos visos marionetės, o gal tik ta viena pagaminta vietoj sugedusios. Jei taip, tai teatro pradžia siekia dar ankstyvesnių laikų. Teatras nenustojo veikęs net karo audroms siaučiant. Sako, okupacinės vokiečių kariuomenės karininkai vaidinimu buvo stačiai sužavėti ir menišku atžvilgiu teatrą labai įvertinę. Gaila, neteko jo pačiam pamatyti; teko pasitenkinti labai menkute repeticija.

Pačios marionetės, kaip minėjau, pagamintos labai meniškai. Ypač įspūdingas Judas. Apvilktas margu rūbu, rankoje laiko raudoną kapšėlį su trisdešimčia sidabrinių, kuriuos eidamas per sceną žvangina. Ant galvos uždėtas juodo kailio ėriuko perukas, kas Judą daro tikrai baisų. Jo povyzoje įkūnytas tikras Juda su visais jo griekais. Kristaus veide matyti labai daug širdgėlos, jis išvargintas, iškankintas, su lendre rankoje, su erškėčių vainiku ant galvos... Arba vėl – nešantis sunkų kryžių. Kristaus figūra ne viena, nes jam tenka daugelį pozų vaidinti. Pastebėjau, kad marionetės, kuri vaizduoja į Golgotą einantį Kristų, kruvini keliai, ko niekuomet nebuvau matęs nei viename Krucifikse. Paklausęs „režisieriaus“, kuriais sumetimais sukruvinti Kristaus keliai, gavau nelauktą atsakymą: „Vaikeli, juk žinai, kad Kristus net tris kartus puolė – užsigavo į akmenis.“ Nuomonė visai teisinga.

Įdomi ir graudinga turi būti scena, kai Kristų sukruvintu veidu sutinka šv. Veronika ir pakeldama ranką su skara nušluosto jo veidą. Gyviems žmonėms tai darant, įspūdis, žinoma, daug silpnesnis. Šitokia scena rodo, kad technikos atžvilgiu marionečių teatras vis dėlto labai gerai pastatytas: reikia gi figūras vieną prie kitos gražiai priartinti, kad Veronika, pakėlus ranką, pasiektų Kristaus veidą. O juk tai daroma nematant, sėdint po scena ir tiktai komanduojuojant režisieriui, kuris visus veiksmus jau moka iš atminties ir niekuomet nei vienoj scenoj nesuklysta. Šią sceną vis dėlto man teko matyti. Ji tikrai jaudinanti. Arba vėl: labai įspūdinga, kai šv. Petras, Kristui į jį pažvelgus, verkia. Paties verksmo, žinoma, teatras negali imituoti, bet labai gražiai atvaizduojamas momentas, kai jis šluostosi ašaras. O Kristaus žvilgsnis į Petrą! Kas galvos pasukimas!

Tokiu būdu Velykų naktį suvaidinamas visas Kristaus kančios epizodas: nuo Pasukutinės vakarienos iki paguldymo į grabą.

Mūsų menininkai ir teatralai šiuo teatru turėtų susidomėti, nes tai tikrai retas ir gražus dalykas Lietuvoje.

Labai apmaudu, kad anuo metu Petras Kupčiūnas nepaieškojo kokių nors kitų šaltinių, iš kurių būtų buvę galima daugiau sužinoti apie renginius ne tik Nėmakš-čiuose, bet ir apie šatraminiškių Petro Kalendos ir Stepono Gedrimo ruoštus vaidinimus. Anuomet tą padaryti būtų buvę lengviau, nes dabar gyvųjų liudininkų jau nebėra.

Įdomu, kokiais tekstais naudojosi vaidinimo rengėjai?

Yra žinoma, kad Radvilų dvaro lėlių teatro vaidinimams tekstus rašė pati U. Radvilienė.

P. Kalenda ir S. Gedrimas tekstus taip pat kūrė patys.

Petro Kupčiūno aprašytoji režisierė, klebonijos skalbėja, stebina kad ne fantazija ir išmanymu, organizuojant tokį reginį, tai bent jau žinojimu, jog lėles galima „padaryti gyvas raiščių pagalba“. Galimas daiktas, jos žinios įgytos iš nuogirdų, iš vyresniųjų jos amžininkų perpasakojimų.

Kaip ten bebūtų, svarbu, kad – pagal aprašymą – režisierė sugebėjo „mokinti operatorius“, kaip elgtis su marionetėmis, kad vaidinimas p a s i e k t ū t i k s l a .

Ypač įsidėmėtinas patikrinimas, jog „Kristus tris kartus puolė, užsigavo į akmenis.“

Tai, kad režisierėi teko aiškinti P. Kupčiūnui, kodėl Kristaus keliai kruvini, anaip- tol nesumenkina sumanymo vertės. Priešingai. Režisierės sumanymo tikslas aiškus. Taip reikėjo, siekiant didesnio tragizmo. Sunkiam Golgotos keliui pabrėžti.

Šis momentas akivaizdžiai rodo režisierės ir lėlės gamintojo nuovoką, apie tai, kaip menka detale galima pasiekti didesnio efekto. Kad P. Kupčiūnas tokių Kristaus kelių nematė jokiam Krucifikse, tik patvirtina, jog režisierė, kaip ir dera šiai parei- gybei, gerai žinojo, ką ir kodėl ji daro.

Išbandymas „Zuikių mokykla“

1967 metais Maskvoje vyko simpoziumas apie dramaturgiją vaikams.

Daug kalbų. Nieko konkrečiau. Dramaturgijos klausimas sprendžiamas vangiai. Jau tuomet išryškėjo, jog pionieriška tematika mažai ką domina. Atsibodo nuola- tinis dirbtinis patosas, žygdarbiai... Formalu. Lėkšta. *Obkomai* ir *gorkomai** prašo, tačiau rašyti niekas nenori, o kad ir pasirodo viena kita pjesikė, niekas jų nestato.

Be kitų kalbėtojų, pasisakė ir Eleonora Špet. Ji labiau lietė spektaklio sumanymo klausimus, pabrėždama, jog vaikams skirtuose spektakliuose, taip pat ir dramatur- gijoje, privalo vyrauti pavyzdžio jėga, kuri turi ypatingą reikšmę formuojant vaiko asmenybę. Tas labiausiai pasakytina apie mokyklinio amžiaus vaikus, kai juose audringai vystosi aktyvumas, bendravimo esmės suvokimas ir naujos informacijos troškimas, dėl ko atsiranda begalinis vaikų „kodėl?“

Tik gavęs daugybę teisingų atsakymų į savuosius „kodėl?“ vaikas praturtėja naujomis žiniomis, kurias – jei tik jos atitinka jo siekį ar svajonę – gali pritaikyti praktiškai.

Klausydamas to, ką kalba lėlių, o ir apskritai teatro žinovė Eleonora Špet, šimtu procentų tikėjau viskuo, nes jos mintys kažkuo susišaukė su mano supratimu. Ji teisi, teigdama, kad vaikui atsakinėti atmetinai n e d e r a .

* Srities ir miestų partijos komitetai. (Soviet. žargonas)

Kaip gyvenime, taip ir teatre, vaikas privalo gauti **suvokiamą** atsakymą į klausimą, kuris jam rūpi.

Didžiąją informacijos dalį vaikai susirankioja iš draugų, iš jų supančios aplinkos ir tobulėja arba atvirksčiai.

Šia proga prisiminiau apsilankymą vienoje Kauno vidurinių mokyklų. Ką ten patyriau, parašysiu kiek vėliau, nes to apsilankymo metu man daug kas paaiškėjo: vaikų amžiaus ypatumai, tų ypatumų pobūdis dėl amžiaus skirtumo, vyresniųjų santykis į jaunesnius, jų bendravimo bruožai ir aplinkos įtaka elgesiui.

Tada pamačiau daug ko...

Šiuolaikiniame gyvenime galėtų būti daugybė puikių pavyzdžių, kuriais vaikas galėtų sekti, deja... Grubi, pikta jėga dabar vyrauja! Melas! Veidmainystė! Įtūžis!

Ar vaikai negirdi posėdžių mūsų Seime? Mažiukams gal vis viena, o vyresniems?

Ar vaikai nemato skustagalvių gatvėse, negirdi jų leksikono?

Apmaudu!

Kad ir kaip skaudu, tačiau blogu pavyzdžiu vaikas greičiau paseka. Tai – ne vaiko specifinio mąstymo išdava. Tai pasekmė, nes blogis labiau akcentuojamas – štai kur to užkrato jėga.

Mes nesistebime, kai praeivis pakelia nuo šaligatvio nevaleikos numestą popiergalį ir įmeta jį į šiukšlių dėžę. (O, kad taip būtų!) Tai normalus reiškinys, atitinkantis žmogaus elgesio normas.

Tačiau pakanka dviem paaugliams gatvėje susipešti, ir apie juos kaip mat susirenka būrys smalsuolių... Vaikas tokiu sambūriu taip pat susidomi ir – prieš savo paties valią – norėtų tapti reginio „herojumi“, ypač, kai vienas besipešančiųjų nugali.

Minėto simpoziumo metu buvo analizuojamos kai kurios pjesės, taip pat ir bulgarų dramaturgo Penčo Mančevo „Zuikių mokykla“. Pjesė kritikuota būtent dėl mano aukščiau paminėtų dalykų, o taip pat dėl to, kad nuobodi, aprašomojo pobūdžio – įvykių ten taip nedaug, kad vienos dienos zuikių gyvenimo kronika tampa bemaž įkyri savo monotonija ir menka situacijų įvairove.

Atėjus pertraukai VTO bibliotekoje gavau šią pjesikę. Susipažinęs su tikrai keistoku kūrinium, pasakiau Eleonorai Špet norįs paeksperimentuoti pats su savimi, tad kūrinį statysiu. Mūsų pokalbį girdėjo menotyrų daktarė Natalija Smirnova. Gerokai nustebusi dėl tokio mano apsisprendimo, ji pasakė: „Panūdo nususukti sprandą? Suk, jeigu negaila...“

Ten pat, Maskvoje, įsigijau vieną „Zuikių mokyklos“ egzempliorių. Susitariau su Violeta Palčinskaite dėl vertimo į lietuvių kalbą, tačiau vieno veiksmo vertimą paskubomis pasidariau ir pats, kad pajusčiau, kaip žodis skambės lietuviškai.

Pjesę Violeta puikiai išvertė, tačiau tas neišgelbėjo teksto lėkštumo. Apie literatūrinę pjesės vertę sunku ir kalbėti, jau sakiau, kad tai – vienos dienos zuikių gyvenimo kronika, parašyta gana primityviu stiliumi.

Kai pradėjau mąstyti apie pjesės realizavimo galimybes, vienu metu pajutau, jog N. Smirnova teisi: būsiu įkliuęs... Tiesiog nėra kas veikti: lėkšta, skurdu, ir tiek...

Lyg to dar būtų maža, V. Mazūras pateikė staigmeną: pasiūlė, judesio prasme, visai bejėges lėles. Galvų funkcionalumo lyg ir pakaktų, tačiau visa kita...

Tas apvertė jau susiformavusį mano pastatymo sumanymą aukštyn kojomis. Teko ieškoti kažkokios kitokios išeities.

Visų pirma, reikėjo maksimumo pastangų suprasti dailininką, juoba su V. Mazūru dirbome pirmą kartą. Antra, su tokių mažų galimybių lėlėmis dar nebu-

vau susidūręs, o prieš dailininką pasirodyti, kad turiu tik tą vienintelę patirtį – „muštruoti“ platų judesio diapozoną turinčias lėles – nenorėjau.

Svarbu: šis spektaklis – vienas tų, kuriuos turėsime rodyti sparčiai artėjančiame Rygos festivalyje! Būti pakartotinai sukritikuotiems? Baisu! Nesinorėjo ir šiaip „praslikti“. Tad prasta pjesė ir netikėtai problemiškos lėlės tapo sudėtingu režisūriniu uždaviniu...

Keletas nemigo naktų pasiūlė tą zuikių dienos uždavinį spręsti, pasitelkus sinchronišką, beveik forsuočiai dinamišką judesį ir schematiškas mizanscenas, kartu neužmirštant, kad reginys turi tapti subtiliu, net šiek tiek lyrišku bei elegantišku vaikų žaidimu.

Vėliau paaiškėjo, jog sprendimą pasirinkau teisingą. Ypač buvo pabrėžiama, jog tai – *inteligentiškas* režisūrinis sprendimas, kas pasitaiko ne dažnai.

Pirmosios repeticijos nebuvo lengvos. Pasiūlytas lėlių vedimo būdas aktoriams ne visai įprastas, gerokai varginantis fiziškai... Vienu metu net būgštavau, ar aktoriai įstengs išlaikyti ne vien veiksmo įtampą, bet ir lėlės svorį. Atokvėpio galimybių nei pjesės konstrukcija, nei režisūrinis sprendimas, deja, nesuteikė.

Pavyzdys – situacija mokykloje. Zuikiai net dvi pamokas, vieną po kitos, turi sėdėti klasėje. Kai aktorius juda drauge su lėle, visados lengviau – keičiasi kūno padėtis, o tuo pačiu ir raumenų įtampa, ypač rankų ir to peties, kuriam tenka lėlės svoris...

Kad aktoriui bent kiek palengvėtų, gali padėti tik režisierius. Taigi, visus „mokinčius“ teko pritraukti prie pat rampos, įrengiant suolus primenančias atramėles, kad aktoriai nors šiek tiek galėtų atremti alkūnę. Šis kompromisas, atsisakant kiek kitokio režisūrinio sprendimo, buvo vis jau šiokia tokia pagalba.

Atrodytų, elementaru, ar ne?

Tačiau tų dalykų niekadoms negalima pamiršti.

Sakysite: kitaip niekadoms nebūna? Lėlę visada sunku nešioti...

Žinau. Gal dėl to maskviškėms moterims ir pasakiau, kad noriu paeksperimentuoti pats su savimi ir labiau pažinti mūsų specifikos subtilybes.

Žinoma, galima būti režisieriumi tironu, despotu, nekreipiančiu dėmesio į aktorių dejonas, nematančiu kliūčių, stabdančių laisvą artisto judesį. Tačiau toks kelias – ne man. Aš turiu žinoti viską! Ar įvykdoma, ko iš aktoriaus reikalauju? Juk jeigu aktoriui sunku, jis iškrenta iš kūrėjo kategorijos ir tampa varganu lėlės nešiotu.

Tačiau V. Mazūriui negalėjau pasakyti: darykime lengvesnes ir, ko gero, kitokias lėles vien tam, kad aktoriams būtų lengviau!

Šia proga priminsiu vieną nutikimą...

Pas Liudvigą van Bethoveną atėjo garsus ano meto smuikininkas ir pareiškė: „Maestro, savo mažuoju pirštu šitos jūsų kūrinio kadencijos išpildyti aš negaliu.“

Bethovenas jam atsakė: „O tu manai, kad aš tik apie mažąjį tavo pirštą ir tegalvoju, kai mano dvasia bylojo?“

Esu rašęs, jog mes stengėmės suvokti ir įsisavinti natūralaus judesio prigimtį, nes nuo to priklausė ir techniškas lėlės valdymas, ir judesio galimybės, kurias pasiūlė dailininkas. „Zuikių mokykloje“ judesys tapo ypač sąlygiškas, nes toks dailininko braižas, o įsisavinti jį – jau aktoriaus uždavinys, jei tik profesionaliai suvokia, kokią užduotį jam kelia režisierius.

Mūsų pasirinktas lėlių elgesio metodas išmokė aktorius prisitaikyti ir prie ne-tradicioninių, jiems neįprastų formų, kurias pateikdavo su mumis bendradarbiavę įvairaus braižo dailininkai.

Štai kokiomis aplinkybėmis atkrito kritika mūsų adresu. Esą mes, kauniškiai, einą natūralistiniu keliu...

Ar kritikai buvo teisūs? Juk mes ir vėliau, jau gerokai subrendę, neneigėme einą tuo pačiu keliu, kuriuo ir dera eiti tokioje nelengvoje srityje kaip lėlių teatras.

Planuodamas kiekvieną naują spektaklį, visados galvojau apie tą, ką jis duos ne vien žiūrovui, bet ir aktoriui, taip pat – pačiam teatrui, ypač kai pastatyme dalyvaus kviestinis dailininkas ar režisierius.



Eksperimentas pavyko

Dailininkas V. Mazūras privertė gerokai pasukti galvą. Ačiū jam!
Spektaklis nusisekė.

Jame ryškūs vaikų santykiai su motina, su mokytoju, taip pat aiškūs tarpusavio santykiai ir bendra klasės atmosfera.

Šiame spektaklyje ypač išryškėjo, kaip aktoriai suvokia ritmo dinamiką, kai ją diktuoja muzika, o svarbiausia – ansambliškas. Prie to labai prisidėjo kompozitorius Benjaminas Gorbulskis, sukūręs grakščią ir nuotaikingą partitūrą.

Pradžioje atsiradę sunkumai staiga virto privalumais, ir aš, režisierius, kūrybiškai padirbėjau štai su tokiais spektaklio „zuikiais“ bei „nezuikiais“:

Mama zuikienė – aktorė V. Ratkevičienė,
Mokytojas – aktorius V. Sodaitis,
Lapė – V. Ratkevičienė,
Jelizaras – A. Balčiūnas.

Zuikiai vaikai:

Troša – R. Kabelkaitė,
Lioša – O. Dautartaitė,
Saša – E. Žekienė,

Lilė – A. Ignatavičienė,
Milė – O. Stankevičienė,
Maša – R. Čeponienė.

Vėliau į vaidmenis buvo įvesti ir vaidino aktoriai R. Jurkša, A. Lukoševičius, V. Žiūkas, A. Jauniškis, I. Balčiūnas, S. Nacius, A. Naciuvienė, E. Čivienė, M. Dailidienė, S. Jacunskas.

Lėles gamino M. Didžiokaitė, L. Malkevičienė, A. Stočkienė, o gapitus ir dekoracijas – J. Žemaitis.

Taigi, nors Maskvoje buvo žadėta, kad nusiųsiu sprandą, to neįvyko, nors eksperimentas ir buvo rizikingas. Ne kartą buvau atsidūręs ties riba, kai atrodė: dar akimirka – ir nebežinosiu, ką daryti. Visa pjesė išmarginta remarkomis, kur tuo ar kitu momentu kiškiukai yra: su mama, eina į mokyklą, mokykloje ir t. t., ir t. t. O veiksmo tekstui vietos nebelieka. Jo beveik nėra...

Pjesės fabula taip pat nesudėtinga, moralas paprastas: būk geras, paklusnus – mokykloje, namie, ir viskas bus gerai. Pjesės autorius galvojo, kad spektakliui sukurti tik tiek ir tereikia! O mane statyti pjesiukę sugundė noras tiesmuką didaktiką nustelbti aktyviu veiksmu ir vaizdumu. Jau skaitant tekstą buvo aišku, kad pjesė ne kiek neorientuota į lėlę, kuri mūsų žanre – svarbiausia ir vienintelė išraiškos priemonė. Kitaip pasakius, lėlė – pagrindinis mūsų specifikos ypatumas. Įsitikinau, kad su pjesė, neva, skirta lėlių teatrui, reikės daug vargti.

Minėjau, kad ši ir dar vieną spektaklį turėjome paruošti lapkričio mėnesį vyksiančiam festivaliui Rygoje. Ruošdamasis „Zuikių mokyklos“ pastatymui suvokiau, kodėl geri spektakliai anuo metu buvo reti reiškiniai. Tai režisieriaus ir dailininko susivokimo šioje srityje rezultatas! Dramaturgija vilkosi iš paskos, nes autoriai menkai tepažino šią teatrinio meno atmainą! Pasišovusiems rašyti lėlių teatrui belikdavo patarti: rašykite vaikams, bet rašykite **gerai!**

„Zuikių mokyklos“ sėkmę nulėmė šio toks mūsų visų nusimanymas „neatrastoje žemėje“, o didžiausius nuopelnus skirčiau aktoriams. Nors viskas jiems buvo nauja,

jie netikėtumą įveikė. Netikėtumu vadinu lėles. Jos buvo pernelyg neįprastos, tačiau aktorių meistriškumui pakluso!

Labiausiai vertinu ansamblišumą, kuris pasiektas dideliu susiklausymu. Dėl to ir dirbti buvo lengva. Kaip režisierius jaučiau, jog šiuo atveju atseikėju nemenką dozę „muštro“, tačiau ar tai toks jau retas reiškinys gyvenime, kad laikytinas nuodėme? Juk sakoma: „kietas“ viršininkas vadovaujasi pavaldinių „muštru“, kai kitokiu būdu neįstengia sukurti darbinės nuotaikos. O politikoje kaip? Diktatūra – ne muštras? Pažvelkime, kaip Seime išmuštruoti dešinieji... Net laikraštį skaitydami kelia ranką, nelabai tesuvokdami, kokių tikslu ją reikia kelti.

Po festivalio aš negalėjau pasakyti, kuris iš viso ansamblio pranašesnis. Tik prisiminkime imponantišką, orią zuikių Mokytojo laikyseną. Šį vaidmenį talentingai suvokė aktorius Vytautas Sodaitis. Nuo jo interpretacijos priklausė klasės atmosfera.

Deja, pastaruoju metu tos atmosferos pasigendu: klasė – jau nebe buvusioji, o spektaklio inteligentiškumas stipriai apiręs.

Anuomet visi santykiai buvo stebėtinai gerai subalansuoti. Tarkime, kad ir scenos su zuikių Mama. Gal įtakos turėjo aktorių amžiaus skirtumai, ko gero, ir pagarba aktorei Valerijai Ratkevičienei, vaidinusiai Mamą...

Tuometiniai jaunų aktorių santykiai turėjo nepaprastos reikšmės ir vaidinimo procese, mat nepaisant menkos pjesės literatūrinės vertės, autorius sugebėjo pabrėžti visos zuikių šeimos šilumą, o kolektyviai bendraujant gyvenime, nesunku tą atkurti ir scenoje.

Anuomečius tarpusavio santykius buvau pasvėręs. Tas kolektyvo savybes ir panaudojau, kad pasiekčiau norimą spektaklio skambėjimą. Judesių įvairovė, ritmiškas judėjimas, griežtas judesių sinchronas reikiamu metu... Mažoms lėlių judesio galimybėms kompensuoti pasitelkiau žiūrovams matomas aktorių rankas. Iliustra-

tyvinė ir dinamiška įvykių kaita spektaklyje nuslopino gana įkyrią didaktiką – ir spektaklis tapo reiškiniu.

Inteligentišku ši spektaklį pavadinau ne aš. Taip apie jį atsiliepė žiūrovai per Rygos festivalį, kuriame „Zuikių mokykla“ pelnė pirmąją prizą už geriausią spektaklį vaikams. Tad visai nenuostabu, kad pastatymas, nors ir praradęs pirmąją eleganciją, tebėra repertuare jau 30 metų, o 1996 gražų sekmadienį suvaidintas šešišimtąjį kartą!

Būta ir daugiau apdovanojimų.

Tarptautiniame lėlių teatrų bulgariškų pjesių festivalyje „Auksinis delfinas“ mūsų „Zuikių mokykla“ pelnė sidabro medalį. Kolektyvas apdovanotas diplomu ir vertingomis dovanomis.

Netrukus buvo gautas tokio turinio Tarybų Sąjungos kultūros ministrės E. Furcevos įsakymas Nr. 645, kurio vertimą pateiksiu sutrumpintą (teksto originalas saugomas teatro muziejaus archyve):

...Kauno lėlių teatro pasirodymas iškovojo visuotinį festivalio dalyvių, o taip pat ir bulgarų žiūrovų pripažinimą, tapo, pagal vertinimus, vienu iš centrinių festivalio įvykių.

IŠVYKOS DALYVIAMS REIŠKIU PADĖKA:

Teatro direktoriui ir vyriausiam režisieriui Ratkevičiui S. A., Andriuškevičiui L. I., Balčiūnui A. S., Balčiūnui I. P., Vosyliui I. P, Gustainiui R. A., Dailiadienei M. I., Dautartaitei O. V., Ignatavičienei A. P., Kabelkaitei R. A., Kumpikui A. A., Mickui*

* Rusų abėcėlė skiriasi nuo lietuviškosios, todėl V raidė atsiduria pradžioje, o Č ir J – sąrašo gale.

A. P., Montvilui V. V., Ratkevičienei V. A., Rimeikienei A. I., Sodaičiui V. J., Stankevičienei O. J., Stankevičiui A. B., Stauskienei M. J., Čeponienei R. V., Čivienei E. S., Jurkšai P. J., Jankauskaitei D. A.

TSRS Kultūros ministrė E. Furceva

Respublikos bei Kauno miesto vadovai taip pat atitinkamai pagerbė teatro kolektyvą, režisierių S. Ratkevičių ir dailininką V. Mazūrą.

Tai buvo neeilinis mūsų teatro laimėjimas, nes šios pjesės beveik niekas nestatė. Net S. Obrazcovo teatre šis pastatymas nepavyko, nors pjesę režisavo žinoma bulgarų režisierė L. Dočeva.

Prie „Ziukių mokyklos“ sustojau kiek ilgiau, nes tai viso mūsų teatro pažangos apraiška.

Manau, vienas iš efektą sukėlusiu motyvų buvo staigus posūkis nuo tradicinės lėlės į labiau sąlyginę, kurioje sąlygiška viskas – proporcijos, anatomija ir medžiaga.

Lėmė ir greitas teatro reagavimas į naujas dailininko pateiktas sąlygas, nes režisūrinis spektaklio sprendimas buvo netradicinis, lygiai kaip ir aktorių valdomų lėlių elgesys.

Šiek tiek polemikos

Prieš kalbėdamas apie tam pačiam festivaliui Rygoje ruoštą spektaklį „Eglė – žalčių karalienė“, noriu pacituoti kritikės Audronės Girdzijauskaitės recenzijos apie antrąjį Baltijos šalių lėlių teatrų festivalį, ištrauką.

Kritikė rašo...

...Džiugu, kad festivalio laurai atiteko Kauno teatro kolektyvui. Ir „Zuikių mokyklą“, ir „Eglę – žalčių karalienę“ mačiau dar prieš festivalį. Abiem spektakliams, atrodo, reikia pataisyti. Gal tai būdinga mūsų būdai, kad mes vis nepatenkinti tuo, ką turime.

Kai jau grįžta iš užsienio premijuota knyga, dailės darbas ar filmas, tada tik pagalvojant, jog gal ir iš tikrųjų visa tai nebloga. Na, o iš teatrų aplamai neipratę laurų sulaukti. Todėl pergalė mus pačius nustebino ir, be abejo, nudžiugino.

Tačiau tai – ne atsitiktinumai. Jau seniai šiame teatre kruopščiai dirbama su aktorais, kiekvienas spektaklis – atidžiai sprendžiamas uždavinys. Ir vis dėlto buvo nemažai trūkumų, stokojo kūrybinio polėkio, buvo skurdokas vaizdinis spektaklių sprendimas. Prieš metus į teatrą atėjo naujas dailininkas – V. Mazūras, ir nuo to laiko teatras žymiai pasikeitė. Visomis varsomis suspindėjo scena, į palankią kūrybinę atmosferą įsiliejo aktoriai, atsiplėšę nuo buitės, paklusę dailininko fantazijai ir jo išmonei. Tokie ryškūs ir staigūs pakitimai dar kartą rodo, kokią svarbą vaidmenį teatre atlieka dailininkas. Be individualaus dailininko meno, be fantazijos, be įdomių lėlių, kiekvieną kartą reikalaujančio naujo, kitokio vaidybos stiliaus, negali būti šiuolaikinio teatro.

Linksmas, spalvingas „Zuikių mokykla“ padarė pradžią. Didelės, apvalios, „didžia-

galvės“ zuikių lėlės, pradžioje pasirodžiusios aktoriams per sunkios, ne tik nenustelbė jų iniciatyvos, bet, atvirkščiai, paskatino atlikėjus ir režisierių improvizuoti, ieškoti naujo judesio. Nors ši pjesiukė gana silpna, spektakliu labai patenkinti ne tik vaikai, bet ir suaugusieji. Sudėtingesnį etapą režisierius St. Ratkevičius, su dailininku V. Mazūru bendradarbiaudamas, pasiekė „Eglėje“. Lėlės, galima sakyti, čia visiškai statiškos, griežti ir rūstūs veidai. Kaip vaidinti su tokia lėle? St. Ratkevičius sprendė daug sudėtingų problemų: perteikti nacionalinį koloritą, stilizuoti sceninius vaizdus, surasti naują, lėlę atitinkantį judesį, abstrakčioje plotmėje pateikti fantastiką ir t. t. Tos problemos buvo išspręstos naujai ir įdomiai.

Teatras rengia „Pelenės“ premjerą. Girdėjau, kad dailininkas ir režisierius svajoja apie K. Donelaičio „Metų“ inscenizavimą. Visa tai sveikintina.

Vilniaus lėlių teatras festivalyje pasirodė prieštarai. Parodęs jau iš anksčiau mums žinomą „Tigriuką Petriką“ ir A. Liobytės „Tris negražias karalaites“, teatras, lyginant su pirmuoju festivaliu, nei žengė į priekį, nei atgal. Silpna „Karalaičių“ dramaturgija tik išryškino senas teatro „ligas“ – režisūrinių sprendimų spontaniškumą, aktorių melodramatizmą, dailininko G. Žalalio polinkį į stilistinę įvairovę tame pačiame spektaklyje. Man atrodo, kad Vilniaus teatro aktoriai nesilpnesni už kauniečius, tik tas takelis, kuriuo einama, neapgalvotai pasirinktas... Gaila, patys aktoriai retai įsijungia į aktyvų teatro kūrybinį darbą. Jeigu aktoriai opias savo darbo problemas keltų viešumon – o tokios progos buvo ir Talino, ir Rygos konferencijose – lengviau būtų juos suprasti, vertinti jų specifinį meną, pajusti sunkumus.

Prieš akis – suskaitytos dienos. 1970-ųjų metų pavasarį Pabaltijo ir Baltarusijos lėlininkų festivalis įvyks Kaune.

A. Girdzijauskaitė

Kadangi paminėjau kito festivalio laiką, noriu priminti, kaip ta pati kritikė anon-savo būsimą renginį Kaune: „...su nekantrumu laukiame Rygos festivalio nugalėtojo, Rygos teatro...“ (!)

Tai buvo paskelbta ne kur kitur, o mūsų savaitraštyje „Literatūra ir menas“.

Truputį vėliau papasakosiu, kas vyko Rygos festivalyje, kaip mes jam ruošėmės, kokie visos tos ruošos rezultatai, o kol kas mažumėlę pakomentuosiu kritikės recenzijos ištrauką, kurią ką tik pacitavau.

Kūrybinis polėkis lydėjo mūsų kolektyvą nuo pat pirmosios jo darbo dienos. Be kūrybinio polėkio teatras nebūtų sulaukęs Rygos festivalio ir šoktelėjęs iki A. Girdzijauskaitės aprašomo rezultato. Kad tą pasiektume, trupė nuolatos pakiliai, kūrybiškai tobulino savo meistriškumą be jokių injekcijų iš šalies ir vadovavosi mano, vyriausiojo režisieriaus, pasirinkta metodika, kuri jos nenuvylė. Tą paliudys ir vėlesni darbai, kuriuose aktoriai puikiai įsisavindavo įvairaus braižo dailininkų pateiktas lėles.

Nė kiek nemažindamas dailininko V. Mazūro įtakos mūsų pažangai, pasakysiu, jog ir iki jo atėjimo į Kauno teatrą mūsų scena nestokojo varsų spindesio. Tą rodo Kauno, kitų Lietuvos miestų ir provincijos žiūrovų reakcija į mūsų spektaklius. Apie tai kalba ir žinomi to meto užsienio lėlių teatro žinovai.

Girdzijauskaitė rašo: „...į palankią kūrybinę atmosferą įsiliejo aktoriai, *atsiplėšę nuo buities, paklusę dailininko fantazijai ir išmonei.*“

Palanki kūrybinė atmosfera teatre buvo nuo pat 1958 metų, kai suformuota trupė. Geresnės terpės kolektyvas nelūkuriavo, kūrė savą.

Paklusti kieno nors fantazijai ir išmonei – savai, režisieriaus ar dailininko – aktorius privalo nuolatos. Toks jo profesijos ypatumas, kitaip nebuvo ir negali būti.

Nesiruošiu neigti, jog įsisavinant Vitalijaus Mazūro lėles man, spektaklio režisieriui, teko pakinkyti *savo fantaziją ir išmonę*, kad priversčiau nefunkcionalias lėles tapti veiksmingomis. Aktoriai, mokydamiesi valdyti naujo stiliaus lėles, ypatingo sunkumo nepatyrė. Jie tam buvo paruošti. Be to, buvo vaidinę ir kito stiliaus lėlėmis. Tarkime, kad ir „Misterijoje Buf“, sukurtomis dailininko M. Percovo.

Taip ir nesupratome, ką kritikė turėjo galvoje, rašydama, kad „aktoriai atsiplėšę nuo buities“. Suabejojome: kiek mūsų spektaklių kritikė matė ligi šiol?

Taip pat neaišku, kokį vaidybos stilių lėlių teatre A. Girdzijauskaitė laiko „šiuolaikiniu“. Žinau, jog savo laiku kritikė žavėjosi lenkų režisieriaus Jano Dormano darbais. Bet mes – ir ne tik mes – turime savo nuomonę: tai joks šiuolaikiškumas. Tai pasimaivymas, siekiant būti originaliu.

Jeigu jau naudojame terminą „šiuolaikiškumas“, kalbėdami apie lėlių teatrą, šiuolaikišku laikyčiau jau minėtą M. Nikulesku režisuotą „Mažąjį princą“, nors tai – aiškaus realistinio – romantiško stiliaus pastatymas.

Grįžtant prie mūsų kolektyvo, įvyko, kas ir turėjo įvykti: talentingas dailininkas atsidūrė teatre, kuriame dirba talentinga trupė ir, tarkime, pakenčiamas režisierius. To pasekmė – Rygos festivalio rezultatas, kai Kauno „Zuikiai“ įvertinti vienaip, o Vilniaus lėlių teatro „Tigriukas Petrikas“ – su to paties dailininko kurtomis lėlėmis – kitaip.

Paslaptis ta, kad kauniškiai su V. Mazūro kurtomis lėlėmis vaidino, kaip buvo paruošti savo profesijai. Jokios revoliucijos V. Mazūras teatre nepadarė, to jis ir nesiekė, o tik dorai ir profesionaliai atliko kūrybinę pareigą.

Lėlė. Daiktas? O vaikas?

Per simpoziumus Maskvoje tekdavo išgirsti lėlių teatre dirbančius žmones, o taip pat net ir kritikus, teigiančius, jog lėlė negali mąstyti, jausti, atskleisti savo vidinių išgyvenimų, kadangi nei mąstymo, nei jausmo, nei proceso ji... neturi.

Tą girdėdami mes, tuomet dar tik naujokai, būgštavome, jog kažko nesuvokiame. Kas po tuo slypi?

Prisiklausęs „išminties“, besiliejančios per kraštus, tokių nuotaikų parsiveždavau ir aš.

Kiek vėliau, jau apsipratęs su panašiais reiškiniais, įsitikinau, jog tokiose šnekose daug primityvumo, mat labiausiai kalbėti mėgo atvykėliai iš buvusios Sąjungos gilumos, tuo tartum norėdami įrodyti, kad nėra atsilikę nuo civilizacijos.

Taip atrodydavo ir mano bendraminčiui, bičiuliui režisieriui Baliui Lukošiiui. Griždami į namus, mudu turėdavome apie ką pasišnekėti...

Vertinau B. Lukošiaus patarimą negaišti laiko diskusijose, kuriose nedalyvauja Špet, Kalmanovskis, Ščerbakovas, Koroliovas, Pukšanskaja... Patarimu pasinaudojęs daug laiko praleisdavau Tretjakovo galerijoje, Puškino muziejuje, Bachrušino teatro muziejuje ir kitur.

Keista būdavo klausyti solidžių žmonių, įtikinėjančių, kad lėlę vedantis aktorius privalo už ją mąstyti, jausti, išgyventi, atskleisti vidinį procesą ir pan. Tarytum profesionaliame teatre galėtų būti kitaip...

Repetuodami „Zuikių mokyklą“ mano aktoriai neteoretizuodami jautė, kad logiškas dalyvavimas siužeto tėkmėje priklauso jiems, o jų mąstymas bei meistriškumas daro lėlę **ne daiktu**.

Fortepionas juk irgi daiktas, tik ar apie tai galvoja juo grojantis pianistas?

„Groti“ V. Mazūro sukurtomis lėlėmis nebuvo paprasta, teisingiau – neįprasta, tačiau aktorių meistriškumas visa tai įveikė, nes – įvertinus galimybes – režisūra pateikė atitinkamus uždavinius.

Be abejonės, lėlė privalo turėti savo sceninio egzistavimo priemonės ir poveikio žiūrovui įstatymus, tačiau daug ką sąlygoja tas faktas, jog *sceniniame gyvenime* pagrindinį vaidmenį lemia lėlės technika.

„Zuikių mokykloje“ V. Mazūras tos technikos mums pašykštėjo, tačiau praturtino, privertęs prisiminti garsųjį „eksperimentą su bulve“. Bulvė bulve liko, o mes įrodėme, kad techniką gali sukurti aktorius savo meistriškumu ir režisierius – savo mąstymu.

Dar dėl bulvės...

Kas nors gali priminti: o kaip su garsiaisiais Obrazcovo teniso kamuoliukais?

Pats Obrazcovas yra tiksliai atsakęs: „Tai ir viskas. Pjesės su jais aš nesu vaidinsiu.“

Mūsų sėkmė Rygos festivalyje – įrodymas, jog įdėjus pastangų galima nuslėpti net ir pjesės nepilnavertiškumą. Svarbu, kad mes sprendėme vaikų tarpusavio santykių, klasės atmosferos ir mokytojo bendravimo su vaikais problemą, apie ką ir žadėjau parašyti po apsilankymo Kauno Jono Jablonskio vidurinėje mokykloje.

Tas įvyko kiek vėliau, kai aš, stebėdamas savo spektaklį, panorau įsitikinti, ar tokia problema iš tiesų egzistuoja.

Egzistavo. Tą matėme visi, kurie nelikome abejingi reformai, įvykusioje mokyk-

lose, nors kartais suabejodavau: gal čia tik mano individualus požiūris, nepagrįstas praktinio darbo šiuolaikinėje pedagogikoje išmanymu...

Į J. Jablonskio vidurinę nusiskubinau, pasišnekėjęs su mergyte, atėjusia į spektaklį teatre. Spektaklį žiūrėjo vaikai, atvežti iš įvairių mokyklų. Visi jau salėje, o viena mergytė vis dar vaikštinėja pirmojo aukšto foje, apžiūrinėdama, kas ją domina. Atkreipiau į ją dėmesį...

„Ar tau patinka lėlių teatras?“

„Patinka keramika ant sienų...“

„Na, tie lipdiniai ant sienų tikrai neblogi.“

„Ne lipdiniai, o keramika!“

„O kas yra keramika?“

„Juk žinot. Kam klausiat?“

„O spektakliai ar patinka?“

„Aš čia pirmą kartą... Dar tik žiūrėsiu.“

„Kas dar patinka?“

„Tas didelis langas su spalvotais stiklais...“

„Vitražas?“

„Vitražas... Toks jo vardas? Dar... Ten Eglė su vaikais... Drebulėlė atskirai...“

„Kas pasakė, jog ten – Drebulėlė?“

„Vaikas... Bėgo pro šalį... Jis žinojo. Dar gražūs žibintai...“

„O pasaką, kurią žiūrėsi, ar esi girdėjusi?“

„Ne visą. Paskui mama pradėjo verkti ir nebaigė...“

„Myli savo mamą?“

„Tai kaip... Žinoma!“

„Kur gražiau? Čia? Ar tavo klasėje?“

„Kaip – mano?“

„Na, toje, kur tu mokaisi...“

„Aš mokausi Jablonskynėje. Ten daug klasių...“

„Aišku... Vadinasi, visos klasės – tavo.“

„Valdžios jos... Dar...“

„Kas dar?“

„Viskas. Daugiau neturiu ką sakyti...“

Kažkaip įdėmiai į mane pažiūrėjusi mergaitė nuėjo į salę. Ne nubėgo, o nuėjo! Smalsumo vedinas, kiek palūkėjęs, nutariau žvilgtelėti, kaip ji salėje elgsis. Mergytė atsisėdo ant kraštinės kėdės devintoje eilėje. Greta jos nesėdėjo niekas. Kai įėjau, mergytė mane pamatė ir pakilo nuo kėdės. Lyg pasisveikindamas linktelėjau galva. Tada mergytė atsisėdo, ir jos žvilgsnis nukrypo į sceną, nors uždanga dar nebuvo atskleista, o salė užė bičių avilys.

Mielas tas ūžesys...

Nuostabus vaikas – toji mergytė. Mįslinga jos šneka su pauzėmis – tartum po kiekvieno reikšmingesnio žodžio būtų kažką reiškiantis daugtaškis. Jai buvo septyneri, gal aštuoneri metukai... Atmintyje išliko šviesiai rausva suknelytė, pamarginta kvadratėliais, balta apykaklaitė...

Mėgdavau pasikalbėti su vaikais. Pokalbių pobūdis – neilgo jų gyvenimo trupiniai. Kiekvienas šnekėdavo vis kitaip. Tas ir buvo įdomiausia.

Apie įteisintą netvarką...

Teatro reikalais užsiėmęs, neatkreipiau dėmesio, kad vaikai jau seniai seniai nebeturi savo klasės. Dabar – kabinetinė sistema. Gal taip reikia? Ko nežinau – nežinau. Dusetose mokiau vaikus jų klasėse. Jaukiausia buvo trečioji mergaičių...

Pokalbis su mergyte teatre nedavė man ramybės. Panūdau pažvelgti į kabinetinės sistemos privalumus.. Pasitaikė gera proga. Buvau pakviestas į bent kelias mokyklas susitikti su vaikais ir pedagogais. Pirmiausiai pasirinkau Jono Jablonskio vidurinę...

Tyla. Vyksta pamokos.

Kokia šventa toji tylą. Mažieji ruošiasi gyvenimui. Specifinis, bet mielas vaikų kvapas. Primena baisiai nutolusią vaikystę...

Mokykla gerokai apsiurusi. Žvilgtelėjau į rūbinę. Nemažai drabužėlių numesta bet kaip. Matyt, padoriau pasikabinti pritrūko vinių įkalti į lentą, atstojančią kabyklą... Čia niekas nebudi. Esi piktavalis – eik, kur nori, imk, kas patinka...

Laimė, nieko bloga dar nebuvo nutikę. Dar ne skustagalvių laikai. Diskotekų siaubas tik prasidėjo – kai kur, dar neįgavo reikiamo pagreičio, bet tuojau, tuojau... Esu piktai nusiteikęs šių renginių atžvilgiu. Vieną kitą stebėjau. Kažkokia liguista apraiška! Išsigimėliškas kraipymasis! Štai kuo gyvena jaunimėlis – nesveikas azartas, nesveika ir jo prigimtis. Pasekmių dar niekas neįvertino.

Kokia prisikūrusių grupių įvairovė! Jų pavadinimai kaskart egzotiškesni. Kitas

tų muzikantų net nesupranta, ką pavadinimo žodis reiškia – kaip ir pati muzika... Svarbu įsigyti sintezatorių ir būgną, susirasti trigarsį... Išmanai vieną kitą dominantę? Būgnas tau į ritmą pakaukšės – va ir tiek tos muzikos. Na, o jei dar įsiversi į ausį ką nors arba nusiskusi plikai galvą, arba susišukuosi kaip Hamleto atlikėjas... Viršūnė!

Oi, raudosim kada nors nuo viso to...

Šiandien niekas dėl tokio išdaigavimo nesijaudina. Dažniau pateisina: toks laikmetis. Jaunimui reikia išsidūkti...

Pernelyg nutolau... Juk šiuo metu esu mokykloje. Einu toliau...

Prie kai kurių kabinetų durų, ant grindų palei sienas, išrikiuotos kuprinėlės su knygomis.

Skambutis. Pertrauka.

Prasideda didysis persikraustymas!

Sunku suvokti, kas čia vyksta. Dabar kuprinėlių jau kupetos – prie kiekvienų durų. Įspūdis kažkokios didžiulės netvarkos. Vienas kitas vaikas paspiria labiau nuo sienos nutolusią kuprinę. Pabandžiau sudrausminti porą paauglių... Taigi! Gavau tokį atsakymą, kad... Tas labai pralinksmino *super* trumpais uniforminiais sijonėliais seginčias bendrąklases. Nuskambėjo nuaidėjo krikščioninis mergaičių juokas.

Likau gerokai sumišęs. Žilas žmogėnas. Tarytum laukinis atsilikėlis, nesuvoikiantis tarybinio jaunimėlio, kuriam sovietinė pedagogika kiekviena proga suteikia žalią gatvę...

Taip buvo anuomet.

O dabar kaip? Kitaip? Ne kitaip.

Lyg susigėdęs skuodžiu tolyn. Nesutikau nė vieno budinčio mokytojo! Slampinėk

sau, pašalinis žmogau, eik, kur nori – niekam nerūpi, ko tu čia vaikštai.

O mokykla juk gera! Apie jos mokymo lygį plačiai skalambijama.

Pertrauka. Vajė, vajė!

Dalis mažylių – į laiptų turėklus įsikibę, kad nenutrenktų į kitus kabinetus besibraunanti, užianti vyresniųjų srovė...

Į mūsų teatrą taip pat juk ateina vaikai. Ko gero, tie patys, kuriuos čia matau. Kaip jie elgiasi teatre? Įvairiai. Iš vaikų elgesio dažnai atpažįstame, kuri mokykla atvyko. Mes privalome juos pažinti, juk jie – mūsų žiūrovai. Ir vieni nepaliekame, esame nuolatos su jais. Stebime. Matyt, juos kiek drausmina ir nauja aplinka. Tą aplinką stengiamės kuo nors pajvairinti, papuošti. Laikomės tos nuostatos, kad ne vien spektaklis, ne vien reginys vaiką turtina, jo dvasinį pasaulį formuoja ir aplinka, į kurią patenka.

O mokykloje pravirksta mažasis pilietis, nesuskubęs įsitverti turėklo: ant laiptų pabiro visas jo turtas, visos išminties priemonės... Viskas, viskas! Mažos kumštinės pirštinaitės baisia trypiamos. Per tas ašaras sunku net įžiūrėti, kur jos nukrito...

Ne bejausmiai jas trypia!

Čia tik įteisintos netvarkos padariniai. Vaikai skuba. Persikrausto...

Skausmingai jaučiu, kas verkiančio mažylio širdutėje. Ašaros kaip pupos – didelės, skaidrios...

Mama, mama, kad tu žinotum... Juk ne vien pirštinaitės, bet ir tavo brangiomis rankomis paruošti sumuštinukai sutrypti...

Jaučiuosi taip, lyg mane patį kas traiškėtų...

Tėvai net nenumano, kad jų brangiausias prisišliejęs sienos verkia. Rauda tyliai,

kad neapsijuoktų.

Tai ne gražbylystė ir ne perdėtas mano jautrumas. Visą gyvenimą esu su vaikais. Išmoku pažinti jų dvasinį pasaulį.

Skriauda vaikui – vienas ypatingų niuansų. Režisuodamas spektaklį, vos užtikęs siužete skriaudos motyvą, visuomet jį pabrėžiu ir ieškau įtaigaus būdo skriaudai atitaisyti.

Atėjo metas susitikimui, dėl kurio čia ir atėjau. O ką aš pasakysiu po visko, ką mačiau? Kad kabinetinė sistema – bjauri sistema? Persikraustymų iš klasės į klasę pasekmės aiškios. Ūgtelėję mažieji darys tą patį, ką dabar jiems vyresnieji daro. Blogio virusas užkrečiamas. Nepaprastai. Jis kur kas gajesnis už gerumo pavyzdžius.

Daugelio mokytojų buvo paminėta ir dar viena, sakyčiau, man netikėta problema: ar kabinetinės sistemos pranašumai kompensuos vaikų stuburo iškrypimus? Ar pagalvojo šios sistemos kūrėjai, kad su visais suolais, tegul ir pritaikytais – tarkime! – vaikų amžiui, juk nepersikraustysi iš klasės į klasę, o mechanizuotų suolų dar neturime ir, ko gero, greit neturėsime. Tankai ir sraigtasparniai – svarbiau! Dabar, Nepriklausomoje, taikioje Lietuvoje, labiau reikia šovinių tankams, kurių vienas bumbtelėjimas pratybų metu, kainuoja ar ne 700 litų?

O „išstaisyti“ kuprotą vaiką kainuos kur kas daugiau! Jei apskritai pavyks, jeigu nepavėluosime, nes užuot įsigijus tinkamus suolus ar aparatūros lignonėse – sraigtasparniai...

Dažnai teatre kalbuosi su pedagogais ir dar nesutikau nė vieno, pritariančio kabinetinei sistemai. Nė vieno! Nors visi suprantame: su šiuolaikinėmis chemijos, fizikos, kompiuterijos priemonėmis neprilakstysi iš klasės į klasę, tačiau joks pedagogas man nepasakė, kad šiuo klausimu nieko neišmanau ir esu neteisus. Na, o

jei kuris ir pasakytų? Juk nieko, ką mačiau, neišsigalvojau...

Pokalbių metu dar išaiškėjo, jog etiniam, estetiniam lavinimui pristingama laiko. Dorovinis auklėjimas priklauso nuo klasės auklėtojo iniciatyvos ir intelekto, nuo šio klausimo svarbos supratimo. Užtat daugelį metų sėkmingai ir primygtinai buvo skiepijamas ateizmas. Dabar gėrimės to mokymo rezultatais, nors laisvai, nebevaržomi einame į bažnyčią... Kur girdėta, kad niekinamos amžinojo poilsio vietos? Nieko neliko šventa... Užtat klesti *popmuzika* su savo „egzotika“!

Leidžiu sau paaitrinti vaizduotę ir prisiminti, apie ką mažiau, režisuodamas „Zuikių mokyklą“. Svarbiausia buvo meilė, pagarba Motinai ir Mokytojui, prierašumas prie savo klasės.

Kas būtų, jeigu šiuolaikinis vaikas turėtų klasę? Ar nesusidarytų reikiamas fonas visam tam, kam dabar pristingama laiko? Juk prierašumas prie savo klasės išlieka visam gyvenimui. Savoje klasėje yra sąlygos apie daug ką kalbėtis. Susikuria atmosfera, kurios nepakeis jokia rikiuotė.

Baigiu amželių nugyventi, o vos paminėjus klasę, atmintyje iškyla į mane nuo sienų žvelgiantys Valančius, Basanavičius, Daukantas, Baranauskas ir kiti visiems laikams brangūs likę žmonės. Jie kelerius metus stebėjo mane, o aš – juos, nes visi buvome mano klasėje.

Dėstomieji specifiniai dalykai, apie kuriuos anksčiau kalbėta, apsunkino klausimo sprendimą, tačiau juk yra visa eilė disciplinų kurias galima sutalpinti vienoje klasėje. Nors iš dalies... Bent jau kuprinėlės nebūtų spardomos. Bent jau į tualetą per pertrauką vaikas spėtų nubėgti, užuot rankiojęs savo pabirusį turtą ir galvotrūkiškais skubėdamas į kokią trečią aukštą, kad spėtų į pamoką, nors ji galėtų vykti ir ten pat – vaiko klasėje...

Berniukas, kurį aprašiau, kiek aprimo. Padedu jam, besišluostančiam ašaras, susirinkti išbarstytus daiktus. Jis pasakoja: šioje klasėje piešė, o dabar lekia į kitą. Ten skaičiuos, o po to lėks dar kitur dailyraščio mokytis, pratinsis gražiai lietuviškai rašyti... Vakar jis pirmame aukšte pamiršo dėžutę su pieštukais, pirktą vos prieš tris dienas – skrido atgal jos pasiimti, tačiau... atsirado dar vienas poreikis – ir į pamoką teko šiek tiek pavėluoti. Nesmagu buvę prie visų aiškintis...

Matot, pasitaiko ir taip...

Kai labai labai seniai mokytojas eidavo pas ketvirtokus, kurie ištisus trejus metus gyveno dabar jau mano klasėje, o šiuo metu mokėsi net kitame name, padėdavau mokytojui suvynioti ir panešėti didžiulę Europą, kartais Afriką ar net abi Amerikas... Žinoma, eidavome netylėdami. Kokios vertės man buvo tas trumpas pabendravimas su mokytoju! Mokytojas palinkėdavo geros kitos pamokos, o aš laimingas dumdavau atgal į savo klasę, kurioje viskas sava, šventa...

Patenkintas aš, patenkinti Kudirka su Daukantu, kabantys kaip tik greta mano suolo. Jie visą laiką su manimi! O vakar Mokytojas atnešė dar ir Baranauską. Kiek žemiau pakabino „Anykščių šilelį“. Ne visą. Tik iki tos vietos, kur „miškan, būdavo eini...“

Mes visi per porą dienų išmokom tas eilutes atmintinai. Išmoko net ir tie, kuriems nelabai kas sekdavosi.

Tvirtai esu įsitikinęs: bent iki ketvirtos klasės mažieji privalėtų mokytis toje pačioje klasės patalpoje.

Tokių pamąstymų būta prieš ruošiant spektaklį patiems mažiausiems. Kad ne „Zuikių mokykla“, vargu ar užplūstų brangi prisiminimų banga.

Spektaklis – be pjesės?

Metas mąstyti apie antrąjį spektaklį Rygos festivaliui. Keista, kad nė kiek nesijaudinau. Neabejojau: spektaklis, apie kurį daugelį metų svajota, pavyks.

„Eglė – žalčių karalienė“ – tokia literatūra, kuri patraukia kiekvieno lėlininko dėmesį. Tačiau niekas nesiryžo parašyti pjesės teatrui – juk šios legendos didingumas ir žavumas, romantika ir tragizmas reikalauja didžio dvasinio pakilimo, kad ryžtumeisi prisiliesti prie tokio nuostabaus liaudies kūrinio. Visi šie motyvai ir pristabdydavo, kai vos pradėjęs dirbti mūsų teatre, galvodavau apie legendos realizavimą. Ar atsidūrę miniatiūrinėje lėlių teatro erdvėje prasmingi motyvai nepasijus suspausti? Ar turės galimybę išsiskleisti visu didingumu?

Mačiau Mykolės Krinickaitės lėlių teatro spektaklį Vilniuje, o ir pats jame dalyvavau... Mačiau „Lėlės“ teatro atidarymui skirtą „Eglė – žalčių karalienė“... Atidarant Klaipėdos dramos teatrą to paties pavadinimo spektaklyje vaidinau Žalčių piršlį... Ir visais tais atvejais man atrodė: ne tas, dar ne tas! Taip pat ir Kazys Jurašiūnas inscenizavo legendą, tačiau ji skambėjo tik buitiška lietuvių liaudies pasakos gaida.

Salomėja Nėris! Štai kas susidorėjo su legendos ypatumais ir nuostabiomis eilėmis įkūnijo prasmingą pasakos grožį.

Režisuosiu spektaklį be... pjesės!

Matyt, turėjo praeiti nemažai laiko, kol atsiras drąsos pastatymui būtent be pjesės.

Nusprendžiau nieko nekeisdamas statyti poemą taip, kaip ji sukurta, išskyrus kelis momentus, kurie reikalavo dialogo. Deja, norint išlaikyti būtiną spektaklio trukmę, teko atsisakyti epizodų pas Žiniuonę. Legenda nuo to nenukentėjo, nes išreiškėme tą kitomis priemonėmis – vizualiai, pasitelkę muziką.

O dailininkas? Tai labai svarbu, realizuojant įvaizdžius, apie kuriuos daug naktų galvota...

Jau po pirmojo bendro darbo su Vitalijumi Mazūru, kai statėme „Zuikius“, supratau, jog su šiuo menininku visus sunkumus įveiksiu. Svarbiausiu argumentu ir tam tikra garantija tapo V. Mazūro asmeninių savybių pažinimas. Kažkuo jis man buvo artimas. Skirtumas tas, kad jis – baigęs Dailės institutą, o aš – mėgėjas be režisūrinių mokslų, skatinamas vien prieraišumo ir meilės vaikams. Vaikų psichologijos pažinimas, kai dar dirbau mokykloje, buvo mano „akademija“, kuri išmokė pažinti vaikų poreikius ir suvokti, ko jiems reikia, kad bent kiek priartėtų prie to, kas turtina dvasinį pasaulį.

Iš karto nelengva buvo atspėti Vitalijaus vidinę būseną. Santūrumas, nuolatinė šypsena, neskubrus judesiai – bene pagrindiniai jo išorės bruožai. Neaiški tik šypsenos prigimtis. Vėliau įsitikinau, jog ji – talentingojo dailininko mąstymo išraiška: ironijos neįžvelgiau, nė krislelio, nors kaip tik apie ją buvau informuotas pažinties pradžioje. Esu laimingas, kad šitos apkalbos nepasitvirtino. Niekada!

Galutinai nurimau įsitikinęs, kad Vitalijaus akys visai kitokios, kai šnekamės apie mums abiem rūpimus reikalus dviese. Mįslingą šypseną tuomet pakeisdavo ramus žvilgsnis, nevengiantis pašnekovo akių, sutelktas dialogui. Jo akyse išžvelg-davau mąstantį kūrėją ir beveik visuomet atspėdavau, kokia jo dvasios būseną. Mūsų abiejų laimėjimas, kad ruošdamiesi „Eglei“ atspėjome vienas kitą. Mano vidiniai sraigteliai per dešimtį darbo metų buvo taip įsisukę, kad sprendime jokios

problemos nemačiau. Kaip krikščioninis skaidraus upelio vanduo nesustabdomi liejosi vaizdai, kuriuos privalėjau „Eglėje“ realizuoti. Viskas seniai išsvajota, išmąstyta, dar nė vilties neturint kada nors sumanymą įgyvendinti. Net techniškasis spektaklio sprendimas aiškus!

Ir štai aš pagaliau vartau poemos posmus, stengdamasis šimtu procentų perprasti jos esmę...

Daug kas priklausys nuo dailininko, tačiau jau dabar žinojau, ką darysiu ir kodėl darysiu taip, o ne kitaip.

Man anksčiau pateikta charakteristika, kad Vitalijus užsispyręs, neperkalbamas, niekam nenuolaidžiaujantis, nepasitvirtino. Nuo pirmojo pašnekėsio apie „Eglės – žalčių karalienės“ įkūnijimą visiškai sutarėme. Muzika bus ne kuri kita, o tik kompozitoriaus Eduardo Balsio, sukurta to paties pavadinimo baletui. Visą būsimo spektaklio režisūrinę ekspoziciją ruošiu pagal profesoriaus muziką.

Atrenku muziką... Būgštauju, jog kai kuriuos epizodus panaudosiu ne ten, kur turi būti, ne pagal libretą. Bijau, ar profesorius neprotuos tokio neatitikimo. Vis viena su didžiausiu entuziazmu naktimis montuoju magnetofono juostą iš spektakliui reikalingų kūrinių „gabalų“.

Nebuvo taip paprasta, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Šita, pavadinkime, aranžuotė – ne baletui skirtos muzikos „sukarpymas“ į atskirus, man reikalingus epizodus. Juk reikia, kad nenutrūktų kompozitoriaus minčių gija. Čia ir buvo visas sudėtingumas: kas tiko baletui, man atitiko visai kitą nuotaiką. Padėjo labai seniai buvęs bendravimas su kompozitoriumi Jonu Dambrausku ir žinios, įgytos Konservatorijoje. Kartoju: viską dariau itin atsakingai, kontempliuodamas atskiras dalis taip, kad nenukentėtų muzikos kūrinių vientisumas, o sukeitus dalis vietomis nebūtų pažeistas temos vystymas.

Sumontavęs važiuoju į Vilnių pas kompozitorių Eduardą Balsį. Giliai tūno baimės jausmas, ar neišvargs už tokių jo kūrinių darymą. Susitikimas nežadėjo nieko gero: gili ir „rūsti“ raukšlė profesoriaus tarpuakyje šį kartą buvo ryškesnė, nei įprasta. Papasakoju, kad muzika skambės ištiesai, nenutrūks per visą spektaklį, o poemos tekstas privalės „atgulti ant muzikos“. Šyptelėjęs kompozitorius paprašė skaityti poemos tekstą, o pats įjungė magnetofoną su mano atvežtąja juosta. Tas vietas, kur teksto nebus, paprašė pakomentuoti – kas tuo metu vyks scenoje.

Kai perklausė, pamastė ir su jam būdingu rimtumu, iš kurio nesuvoksi reakcijos, paklausė: „Tai taip ir bus?“

Iš tos baimės vos ne vos linktelėjau: „Taip ir bus.“

„Tai gerai bus,“ – padavė man ranką. Supratau, kad laikas atsisveikinti ir pakilau nuo kėdės. Tačiau profesorius pasmalsavo apie lėlių pobūdį ir spektaklio apipavidalinimą. Kadangi tokio klausimo nesitikėjau, beveik suglumau. Neradęs tinkamesnio atsakymo, gana tiesmukai pasakiau, jog dar nieko nežinau, kad pradėdu nuo muzikos... Numanau tik kai ką...

„Originalu,“ – kilstelėjo antakius, pagyrė, kad trumpinimai logiški, „gabalų“ pritaikymas atliktas sumaniai ir kvalifikuotai, palinkėjo sėkmės, o tada lyg tarp kitko paklausė: „Sakėte, jog tik kai ką numanote... O tam, kuris muziką montavo, tikriausiai viskas aišku?“

„Profesoriau, čia daug lems dailininko darbas, kurio mačiau tik kai kuriuos apmatius, bet ir jis turės derintis prie muzikos... O šį montажą dariau pats.“

„Šit kaip?“

Bijodamas, kad profesorius nepakeistų nuomonės dėl to, jog mano atsakymuose trūksta konkretumo, pasisukau link durų. Tačiau kompozitorius padėjo man ant peties ranką ir parodė į kėdę, kviesdamas prisėsti, o pats patogiai atsilošė sofoje.

„Kur šito išmokote?“

„O, tai ilga istorija...“

„Na, ir kas. Kuo atvažiavote?“

„Traukiniu.“

„Tai turime laiko, o istorijas aš mėgstu... Kiekvienas turime savų... Ne visos žavios, bet gal tuo ir įdomios?“



„Išpažintis“ Eduardui Balsiui

Pradedu pasakoti: „Pradžia – vaikystėje, Aštriosios Kirsnos dvare. Agronomas buvo baigęs konservatoriją... Vėliau tarnavau kariuomenėje Kaune...“

„Tikriausiai ne kariuomenėje to mokė?“

„Ne, dainavau kvartete su Pranu Šlyžiumi, Antanu Gimžausku ir Julium Dušlioku, o akompanavo mums dabar jau profesorius Liudas Survila. Visi tarnavome tame pačiame pulke. Vėliau aš įstojau į sanitarijos puskarininkių mokyklą, tačiau kvartetas mus rišo. Tuo pat metu dar giedojau Įgulos bažnyčioje pas kompozitorių Joną Dambrauską. Žinių apie harmoniją pas jį daugiausiai ir prisigraibiau...“

„O Vilniuje kaip atsidūrėt?“

„Susiklostė sunki situacija Lazdijuose, kur grįžęs po kariuomenės dirbau ligoninėje. Ten juk pasienis. Pirmieji rusų daliniai pas mus apsistojo, o paskui juos netruko atsikraustyti ir enkavedistai. Daug kam Lazdijuose paliko per ankšta. Reikėjo išvažiuoti... Pasirodo, ne taip paprasta. Sunkiai svarsčiau, ką daryti. Prisiminiau trumpą pažintį Nidoje, šaulių stovykloje – su dirigentu Broniumi Budriūnu, kuris tuo metu dirigavo Filharmonijos chorui. Parašiau jam ilgą laišką. Jis suprato. Praslinkus dviem savaitėm gavau ne atsakymą, o pranešimą, kad ruošiamas konkursas chorui papildyti ir aš kviečiamas atvykti į Alytų. Patikėkite, pėsčias būčiau ten nubėgęs...“

Nuvykęs radau du brangius vyrus – Bronių Budriūną ir Joną Švedą. Jiedu surengė konkursą... man vienam! Štai taip 1940-ųjų rudenį ir atsidūriau Vilniuje.“

„Neramus buvo metas, kaip įsitaisėte?“

„Širdis sudrebėjo, kai įėjau į gražų Filharmonijos pastatą... Galvojau: o jeigu vėl koks netikėtumas – kaip tada, 1936-aisiais, su opera... Ir priėmė, ir nepriėmė...“

„Kuo neįtikote?“

„Dirigento Mykolo Bukšos žodžiais tariant, labai tikau. Tačiau... Nurungė protekcija!“

Kompozitorius pakilo nuo sofas. Pašokau ir aš.

„Sėdėkit, sėdėkit. Sakiau, kad istorija kartojasi...“

„Laimė, Filharmonijoje jokių netikėtumų nebuvo. Budintis nukreipė pas direktorių. Tada direktoriavo Jonas Kardelis...“

„Solistės Kardelienės vyras?“

„Taip... Sutiko mane gražiai, gal net su nebūdingu direktoriams švelnumu. Pirmiausiai paklausė, kur žadu apsigyventi. Kol kas to nė pats nežinojau...“

Vilniuje gyveno mamos brolio, mano krikštatėvio, žmona, advokatė, lenkė, tačiau jos adreso neturėjau. Tuomet Kardelis paklausė, kaip tos giminaitės pavardė ir pasakė: „Pabandy sim surasti.“ Paskui pasidomėjo: „Tai kaip susigiminiavot? Ji lenkė, gyveno Vilniuje, o tamsta juk Lietuvoje be Vilniaus gyvenai...“

Atsakai, kad mamos brolis nuo mažens gyveno Lenkijoje, ten mokėsi, tapo kino artistu, vedė Varšuvoje, manęs krikštyti atvažiavo į Maskvą, kur gimiau, o jo žmona Vilniuje atsidūrė gavusi paskyrimą ar kaip kitaip...

„O kur dabar šitas kino artistas, tamstos krikštatėvis?“ – pasiteiravo.

Atsakai nežinąs: prasidėjus karui buvo mobilizuotas kaip aviacijos karininkas,

o tolesnis likimas nežinomas.

„Karas taip sujaukė žmonių gyvenimus, kad sunku beatsirinkti, kur kas... Tai kaip tos advokatės pavardė?“

Paaiškinau, kad mergautinė – Kazimiera Lučivek, o ištekėjusios – Ilcevičienė. Mano motina Ilcevičiūtė.

Kardelis, vartydamas telefono abonentų knygą, nusistebėjo: „Pavardė ne visai lietuviška...“

Sakau: tai kad mama lietuvė, nuo Varėnos. Abu tėvai lietuviai. Tėtis – dzūkas nuo Bielėnų kaimo netoli Lazdijų. O kokie ežerai tėvuko gimtinėje, trys vienas prie kito – Kalninis, Lapūkis, Gilbietis, o į Lazdijų pusę dar ir Galadusis. Prie jo dabar prigužėję rusiškų tankų.

Kardelis liovėsi vartęs knygą ir įdėmiai į mane pažvelgė: „Grazūs tų ežerų vardai, bet... Tokių laiškų, kokį parašei Budriūnui, niekada ir niekam daugiau nerašyk, vaikine. Įvarysi ir save, ir kitą į bėdą... Supratai?“

Ir vėl man paliko baisu. Jonas Kardelis vis ieškojo knygoje, paskui kažkam skambino, o aš tuo tarpu dairiausi po patalpą, kuri vėliau buvo choro repeticijų salė – didžiulis trikampis kambarys antrame aukšte.

„Tai va... Tavo giminaitė, kaip čia rašoma, gyvena Žvėryne. Treniotos gatvėje, numeris dvylika. Skambinau, tik niekas neatsiliepia...“

Sakau: labai ačiū! Nuvyksiu ir susirasiu.

Ir radau! Susitikimas su artimu, nors niekad nematytu žmogumi. Ori, išvaizdi, švelni moteris labai susijaudino, patyrusi, kas esu, tačiau greitai susivaldė, veide vėl atsirado juristo bruožų ir sukaupumo. Priėjusi artyn nuoširdžiai apsikabino ir tyliai... pravirko.

Begeriant arbatą išaiškėjo, kad mano krikštatėvis su dar keturiasdešimčia lėktuvų

pilotų vokiečiams artėjant spėjo pakilti ir išskristi... Mano tetai – dabar jau taip ją vadinau – pavyko išsiaiškinti, jog jis atsidūręs Švedijoje. Netrukus ir ji į Švediją išvyksianti, tad susiradau ją pačiu laiku – ji padėsianti man įsikurti.

Tą patį vakarą jau gyvenau turtingo lenko, Edmundo Kovalskio, namuose netoli Katedros. Atsigabenęs savo lagaminą ilgokai ant jo pasėdėjau, kol išdrįsau sėsti į stilingą senovinį krėslą. Kambarys turėjo atskirą įėjimą, jame buvo visi reikalingi baldai ir labai gražus, prie sienos pritvirtintas marmurinis praustuvas. Įsiminė jo čiaupai – bronzinės liūtų galvutės... Aplinka tokia, kad vienu metu pamaniau: ar man visa tai? Teta įspėjo: kol ji dar Vilniuje, man už butą mokėti nereikė. O paskui? O kas žino, kaip čia viskas bus paskui?

Po Kalėdų teta išvyko. Kovalskio namas buvo nacionalizuotas. Jis pats repatrijo į Lenkiją, o Ratkevičius, neilgai tesilepinęs prabanga, gavo išsikraustyti į Švitrigailos gatvę, numeris 5. Ten jo kambarį tebuvo apšiurusios sienos, balta metalinė lova ir lagaminas šalia jos.

Gaivino vien darbas Filharmonijoje. Bronius Budriūnas buvo didelis meistras. Choras – didžiulis. Mane labai imponavo bosai. Lygis – ką ir bekalbėti!

Sutapimas ar taip likimo patvarkyta, kad mane gyvenime vis lydi Juozo Naujalio „Vasaros naktys“? Pamenu, kaip suvirpėjo širdis, kai po Filharmonijos skliautais nuaidėjo ši daina. Prisiminimų banga siūbtelėjo atgal į Suvalkų Kalvariją, kur dirigavau tą pačią dainą ligoninės darbuotojų chorui, kai priimdami į darbą bandė, ką sugebu...

Kartą dirigentas Bronius Budriūnas panorą paklausti, kaip ši daina skamba iš toliau. Nusileido nuo scenos į salę, paprašė dėmesio, padarė pirmąjį mostą, nuėjo į patį salės galą ir atsistojo. Truputį paklausęs, mostu nutraukė dainavimą ir šūktelėjo:

„Ratkevičiau, būk malonus, padiriguok!“

Eidamas į dirigento vietą dar spėjau pagalvoti: o, kad dabar salėje būtų mano Tėvukas! Kas kada nors skaitysite šias eilutes, suprasite, kaip tuomet jaučiausi... Ir vėl šita... ta pati daina!

Mane užbūrė choristų dėmesys ir reakcija į kiekvieną mostą! Atrodė, su šitais žmonėmis galiu daryti, ką panorėjęs! Niekada! Niekada daugiau neišgyvenau tokio didžiulio dvasios pakilimo, kokį patyriau tuomet! Net pasibaigus paskutinei frazei – *ko gi taip ilgu, ko gi taip liūdna* – kurią visai nepiktinaudžiaudamas, o tik išreikšdamas savo emocijas išėšiau iki begalybės, iki visiško „užgesimo“, likau stovėti, kur stovėjęs... Mirtina tyła! Tik pasigirdus ateinančio Broniaus Budriūno žingsniams, atitokau. Dirigentas, jau lipdamas laipteliais į sceną, ėmė ploti... Su juo – ir visas choras!

Nuėjau į savo vietą. Stovėjau ant trečiojo pakylės laiptelio. Priešais mane – sopranas, Navickaitė... Staiga kad sužnybs man ranką! Tikrai skaudžiai... Tyliai pasakiau: ačiū.

Paskui įstojau į muzikos mokyklą. Nikodemus Martinonis, pamatęs, kad muzikoje šiek tiek nusimanau, nukreipė pas kompozitorių Joną Bendorių. Nelabai drąsu buvo praverti duris – čia juk jau Konservatorija! Lygiai kaip ir pirmąjį vakarą Vilniuje klausiau savęs: ar visa tai – man? Tačiau be reikalo baiminausi. Profesorius Bendorius sutiko mane maloniai ir liepė pasiruošti egzaminui. Reikėsia padainuoti ariją iš pasirinktos operos ar bent jos dalį, o taip pat – liaudies dainą. Daina – vienas juokas. O štai arija – kiek blogiau...

Laimė, padėjo Rimantas Siparis. Su juo susidraugavau dramos studijoje, kurią lankiau. Rimantas man ir sako: „Egzaminų komisijoje lemiamą balsą turi profesorė Klau. Aš pas ją mokausi, žinau, kas jai patinka. Varyk Jonteką iš „Halkos“!“

Kai pasakiau per egzaminą, ką dainuosiu, profesorė lenkė net prisimerkė iš malonumo. Į Konservatoriją įstojau.

Štai taip baigiau savo pasakojimą profesoriui Balsiui.

„Kelintais baigėte?“ – paklausė profesorius, įdėmiai klausęs mano pasakojimo.

„Nebaigiau... Čia jau kita, sudėtingesnė istorija... Be jos gal nebūtų lėlių teatro, kuriame triūsiu. O gal būtų... Gal kam kitam būtų šovusi į galvą tokia avantiūra?“



Namo – kaip ant sparnų

Iš susitikimo su profesoriumi Eduardu Balsiu į Kauną skridau kaip vėju kinkytas! Juk nuo jo priklausė viskas. Būtų suabejojęs, visas mano triūsas veltui – pastatymo problema iškiltų visu aštrumu: nežinau, ar sugebėčiau persiorientuoti į kitus vaizdus, kai sumąstyti jau tiesiog įaugę į smegenis... O laikas juk bėga į priekį, festivalio data artėja. Juoba, sąlygos darbui nepalankios – salėje dar tik grindys dedamos...

Pasakytų profesorius: „Ne!“ – ir mano daugelio metų svajonė sugriūtų visiems laikams, nes šiai legendai jo sukurta muzika tokia, kokios niekas niekadų geresnės nesukurs! Juk ir poemoje, ir muzikoje vaizduojami ne paprasti buitiniai santykiai, o sprendžiama visos žmonijos problema...

Laimė, profesorius man pasakė: „Štai kas...„Eglė“ dalinate į dvi dalis... Tad pirmąją dalį laikite jūsų puikiai pasirinkta finaline muzikos frazele, gal pačiais paskutiniais akordais... Arba... Bet jūs surasite...“

„Manau, du atsisveikinimai... Ir abu – amžinai!“

„Na, matot, kaip greitai vienas kitą supratome ir susitarėme... O jūsų tikrai įdomios istorijos baigsiu klausytis, kai atvešite parodyti, kaip skamba finalas ir kas tuo metu vyks...“

„Eglės“ legendoje atkuriami lietuvių pasaulėjautos bruožai, grindžiami mūsų tautosaka, todėl visa tai mums artima ir brangu, o Salomėjos Nėries ir Eduardo Balsio kūrinys skamba poetika ir muzika grįstais motyvais. Tai abiejų autorių skaudžiai išgyventa tragedija. Prisiminkime poemos finalą! Gal dėl to kompozitorius ir pageidavo, kad dar kartą pamąstyčiau ir paieškočiau finalui tinkamos muzikinės frazės.

Ilgai ieškoti nereikėjo. Minimam epizodui buvau jau parinkęs keletą variantų. Vis dėlto darsyk pasikartosiu: niekad tokio brangaus lietuviškumo nejutau, kaip besiklausydamas atskirų poemos ar muzikos fragmentų.

Oi, Balsys, Balsys!

Galvodamas apie jį ir „Eglės“ muzikinę legendą, nejučiomis gretinu su dailėtyrininko Pauliaus Galaunės apibūdinimu tos dvasinės būsenos, kurią išgyveno Rūpintojėlių kūrėjai: „...tų statulėlių meninis formų traktavimas liudija, kiek nežemiško liūdesio įdėta į Kristaus Rūpintojėlio statulėlę, kad tik giliai susigyvenęs su tuo siužeto kūrėjas galėjo jį perduoti...“

Anuomet, kalbantis su E. Balsiu, mane buvo užvaldžiusi mintis, tarytum kompozitorius niekada apie nieką kitą ir negalvojo. Jo santūrumas, kažkaip liūdnai žvelgiančios akys sakyte sakė, kokia skaudi jam gintarinių rūmų šeimos tragedija, o gal... visos Lietuvos tragedija.

Mūsų „Eglės“ sėkmė

Viena pastatymo „bėdų“ buvo dar ir ta, kad visame spektaklyje – nė vieno neigiamo veikėjo. Broliai Žilviną dalgiais užkapojo? Tačiau jie nėra neigiami, kaip ir Drebulėlė, išdavusi tėvą. Argi ji – neigiamas personažas?

○ Žilvinas?

○ Piršlys?

○ visi žmonės?

Čia ir yra sudėtingoji, nuostabioji legendos gija, kurią puikiai išsprendė dailininkas V. Mazūras.

Visų žmogiškųjų personažų veidus jis pavaizdavo kaip verpstes. Visi orūs, rimti. Nors ir statiški, tačiau situacija juos galėjo paversti ir rūsčiais, ir susikaupusiais. Dvi lentelės, nuskliastos verpstės forma, kontūrai apvesti žalvario juostele. Vyrų plaukai – iš nendrių, moterų – iš šiaudų supinti. Štai ir personažai!

Iš visų tų verpsčių, šiaudinių kasų ir nendrinų šukuosenų, primenančių mūsų gryčių stogus, aš, režisierius, turėjau suausti giją, kuri nusakytų žmonių santykių sudėtingumą ir nuo jų nepriklausančias aplinkybes, kurias jie privalo išspręsti pagal galimybę ir savą suvokimą.

Skrupulingiausiu lietuviškumu pasižymėjo kiekvienas pasakos veikėjas. Tokiu dvasiniu rūbu juos apvilko Salomėja Nėris, tokį žemiškąjį drabužį jiems sugalvojo

Vitalijus Mazūras. Tik dvi kampu suskliaustos lentelės ir juostelėmis apvedžiotos akys, o daugiau nieko! Nieko! Na, dar drobės rūbeliai, ornamentuotos rankovėlės, prijuostėlės – ir viskas. Neapsakomas grožis!

Galvos valdomos gapitu, rankos – svirtelės, kurias galima pakelti tik į viršų... Tai ką aš su tokiom gražiom, bet nejudriom lėlėm veiksiu? Štai kur problema!

V. Mazūrai dėl lėlių jokių pretenzijų neturėjau, nes man jos labai labai patiko. Įdomiai tik su žalčiais buvo... Dailininkas pasiūlė medžiaga apsiūtas storas vielos spirales. Bandžiau vienas pats ir vienaip, ir kitaip – nieko gera. Įsitikinau, kad vaizduoti žalčius tos vielos bejėgės. Atsargiai Vitalijui padejavau, kad horizontalus žalčių judėjimas bus be jokios dinamikos. Aš žalčius matau kitaip. Tegul jie nebūna panašūs į žmones, tačiau tegul elgiasi ir „mąsto“ žmogiškai, o jau ritmą ir elgesio būdą jiems surasiu. Vitalijus kaip mat „persijungė“ ir sukūrė labai stilizuotus, kraštutiniai sąlygiškus, tačiau įspūdingus vertikaliai judančius padarus. Tai buvo puikūs žalčiai! Štai jums konkretus ir materijos „atgyvinimo“ pavyzdys, apie kurį tiek daug šnekų. Specialiai jokio atgyvinimo ieškoti nereikia. Lėlių teatre viskas atgyja, reikia tik pasistengti. Taip nutiko ir su vielos spiralėmis, kurias išmesti man buvo gaila... Sako, atsitiktinumų kūrybos procese neturi būti... Tačiau aš pasinaudojau atsitiktinumu ir nemanau, jog nusikaltau kūrybos procesui. O buvo taip... Lyg pradėjau su spirale žaisti – laikiau horizontaliai ir pakliuvau į palankų šviesos pluoštą: spiralę apšvietė atsitiktinai įjungtas prožektorius, vadinamas *pistoletu*. Štai šio atsitiktinumo dėka buvę žalčiai spektaklio prologe tapo jūros bangomis! Trimis eilėmis sustoję aktoriai, iškėlę tas spirales už galų, suko, o *pistoletais* nušviesta besisukančių spiralių masė sudarė raibuliuojančių bangų iliuziją. Matomi aktorių pirštų galiukai efektingai papildė reginį.

Galvodamas apie spektaklio visumą, kruopščiai susipažinau su kiekvienos lėlės

galimybėmis, nors visų funkcionalumas buvo vienodas ir labai ribotas. Su tokiais dar nebuvau dirbęs. Kai ši gana nedėkinga aplinkybė galutinai paaiškėjo, nusprendžiau ieškoti erdvinio lėlių judėjimo piešinio. Todėl paprašiau, kad Vitalijus, kurdamas scenovaizdžius, paliktų man kuo daugiau erdvės scenoje.

Kai išeisime su lėlėmis į sceną, aktoriams ir vėl teks priminti: profesionalas privalo pripažinti, jog statika, judesys, tempas ir ritmas – pagrindiniai lėlės valdymo elementai. Kaip tik dėl to profesionaliame teatre išnyksta lėlės blaškymo sąvoka ar baimė dėl lėlės „neveiklumo“.

„Eglėje“ turėsime pasiekti, kad žodį gimdytų ne kas kita, o būtent ritmas, plastika ir... statika. Taip spektaklyje turės būti formuojamas visas Salomėjos Nėries sakinytis, taip formuojamas partnerio klausymas, pasitelkiant deramai stilizuotą išraišką. Jei mes to pasieksime, spektaklis netaps identišku gyvajam teatrui. Tarkime, kaimynystėje rodoma „Eglė – žalčių karalienė“, kur vaidina gyvi žmonės, niekuo neprimins mūsų pastatyto.

Pasiryžau sukaupti visas fizines ir dvasines jėgas, kad „Eglės – žalčių karalienės“ spektaklyje aktorius būtų ne aklas režisieriaus užgaidos vykdytojas, o pats pajustų legendos grožį ir sykiu su lėle taptų nuostabiu lydiniu.

Žinojau, bus daug statikos, kuri su tokiais lėlėmis neišvengiama, tačiau tai neturi tapti schema. Nelengvas uždavinys, tačiau jis primins aktoriui, kad į teatrą jį atvedė tik noras išgyventi kito gyvenimą, o „Eglėje“ to – su kaupu. Tai ir bus atpildas už triūsą.

Jaudinausi kaip niekada, nors intuityviai jatau, jog sugebėsiu.

Prisiminiau pasakojimą apie dailininką, kuris iš pagarbos Kristui, tapė jį klūpėdamas. Tuomet Kristus jam prisispnavo ir pasakė: „Neklūpok prieš mane, o piešk gerai!“

„Eglės“ scenovaizdžiai taip pat buvo santūrus.

Tėvų namų interjere – keturios pakabinamos šiaudinės saulutės, vadinamieji sodai. Dar Motinos verpimo ratelis, o kairiajame kampe prie pat avanscenos – gabaliukas žvejo tinklo. Daugiau nieko.

Jūrą vaizdavo tiuliu apsiūti, šiek tiek padažyti, dinamiškai veikiantys skėčių griaučiai, horizonte – iš šiaudų pintas besileidžiančios Saulės ovalas.

Žilvino rūmus puošė vertikaliai pakabinti, lietuviškus rankšluosčius primenantys kilimai. Centre – didelė rozetė, jos šonuose – stilingi obeliskai.

Kiek ilgiau svarstėme „baisiojo miško“ scenografiją. Pirmasis dailininko pasiūlytas variantas man priminė Joninių naktį. Paprašiau, kad Vitalijus pabrėžtų čia įvykusios tragedijos priežastį, juk čia – bene svarbiausia legendos aplinka, kurioje Eglės brolių bauginama Drebulėlė pasako Tėvo vardą, tuo sulaužydama priesaiką, duotą išvykstant iš namų. Man, net nežinau kodėl, vaidenosi kažkas kraupaus. Paprašiau dailininko sukurti keturis medžius, kurie techniškai galėtų griūti ir vėl atsikelti. Kam to reikia, tą minutę dar negalėjau pasakyti.

Dailininkas pasielgė priešingai, nei kažkada buvau gąsdintas, kad Mazūras nesukalbamas ir nieko nekeičia. Jis sukūrė nuostabius medžius, primenančius lietuviškus koplytstulpius, kurie spektaklyje, gūdžiai gaudžiant varpams, griuvo, kėlėsi, vėl griuvo ir vėl kėlėsi, kol galų gale nebeatsitiesė...

Kaip būsimo tragiško finalo pranašai, palydimi kraupios muzikos, horizonte praėjo... trys dalgiai. Šis epizodas – bene pats įspūdingiausias spektaklyje. Šiek tiek būgštavau, kad to meto ideologai neįžiūrėtų metaforoje mūsų tėviškės likimo...

Kai materialioji dalis buvo baigta, prasidėjo repeticijos. Nei kada anksčiau, nei vėliau nepatyrčiau tokio kūrybinio malonumo. Viskas vyko kaip iš natų. Nieko nereikėjo galvoti, viskas gimė čia pat, kažkurioje sielos kertelėje...

Kolektyvas dirbo užsidegęs. Mano entuziazmą ir rezultatyvias repeticijas aktoriai įvertino. Sakė: režisierius dar niekad nebuvo taip puikiai pasiruošęs. Nors iš tikro viskas man paaiškėjo besiklausant muzikos. Klausiau ją daug kartų. Ir kiekvieną sykį ji atskleisdavo man vis naujas paslaptis...

Po „Eglės – žalčių karalienės“ stačiau Janinos Degutytės pjesę „Aš ieškau fleitos“ (pagal Mikalojaus Konstantino Čiurlionio muziką), vėliau – Ramutės Skučaitės „Mane saulytė šaukė“ (pagal Mindaugo Urbaičio muziką), o Antonino Popesku pjesei „Spindulėlis“ išpūdingą muziką sukūrė Giedrius Kuprevičius. Tų spektaklių sėkmę lėmė dailininkai Vitalijus Mazūras, Jūratė Stauskaitė ir visos kolektyvas. Manau, tai brandžiausi pastatymai mano kūrybinėje biografijoje.

O vis dėlto pati brangiausia – „Eglė“, nes spektaklyje nuskambėjo mūsų gintarinės šalies tragizmas. Juk ir Salomėja Nėris, ir Eduardas Balsys ne ką kita turėjo galvoje...

Dabar spėliuju, kodėl garsieji mūsų kritikai, daktarai ir teatrologai, išskyrus Audronę Girdzijauskaitę, nutylėjo šį neeilinį įvykį Lietuvos teatro gyvenime? Gal kai kas nuogaštavo dėl prizo, kurį parsivežėme iš Rygos pavadinimo – „Už geriausią nacionalinį spektaklį“?

Didžiulis rezonansas po Rygos festivalio, prigesino besidairančius, ką pasakys Maskva? O Maskva ėmė ir pasiuntė mus į užsienį – su ta pačia „Egle“.

Gastroliavome net Lotynų Amerikoje, tarkime, Bolivijoje, kur joks Tarybų Sąjungos kolektyvas iki mūsų nebuvo gastroliavęs! Tiesa, į Boliviją vežėme ne „Eglę“, tačiau kolektyvas juk tas pats...

„Eglės – žalčių karalienės“ premjera įvyko Rygoje 1968 metų lapkričio 26 dieną, tradicinio festivalio metu. Ne, mes nesislėpėme Rygoje su savo nacionaline

karaliene. Ryga – ne Amerika. Žodis „nacionalistai“ ten turėjo tokią pat reikšmę, kaip ir Kaune. Į Rygą nacionalinės pjesės premjerą išvežėme tik todėl, kad mūsų pačių salėje dar nebuvo grindų. Apdairusis pavaduotojas Adolfas Liaugaudas pasirūpino, kad teatre pirmiausiai būtų įrengta scena, kad galėtume repetuoti. Tik todėl ir suspėjome pasiruošti festivaliui.

Neapsieita be nuotykių. Vieną rytą atėjęs į repeticiją pasigedau jau sumontuoto „Eglės“ įrašo, kuris taip ir neatsirado. Tačiau katastrofos nebuvo: visos baletui parašytos muzikos originalą buvau nusinešęs į savo kabinetą... Dar keletas nemigos naktų – ir viską sumontavau iš naujo.

Darbas nesutriko. Nuoskauda dėl ko kito. Kas taip galėjo padaryti? Kokiu tikslu?

Tačiau ir nuoskaudos pasimiršta. Netrukus savo triumfą Rygoje pažymėjome giesme – „Lietuva brangi“.

Premjeriniame spektaklyje vaidino aktoriai:

Eglė – Regina Čeponienė,

Motina – Valerija Ratkevičienė,

Tėvas – Ignas Balčiūnas,

Seserys – Ramutė Kabelkaitė, Marija Dailidienė, Elena Čivienė, Ada Ignatavičienė,

Broliai – Vytautas Sodaitis, Rimantas Jurkša, Albinas Stankevičius,

Žilvinas – Algimantas Stankevičius,

Piršlys – Algis Lukoševičius,

Ažuolas – Olita Dautartaitė,

Uosis – Elena Žekienė,

Beržas – Ada Ignatavičienė,

Drebulė – Irena Stankevičienė.

Žalčius, Medūzas ir Slibinus vaidino visi aktoriai – moterys ir vyrai.

Vėliau į vaidmenis buvo įvesti Valdis Aleksaitis, Dalia Jankauskaitė, Saulius Bagaliūnas, Stasys Nacius, Jaunius Kelpša, Nijolė Vaitkevičiūtė.

Jau minėjau, kad festivalyje dalyvavo iš visos buvusios Sąjungos ir iš užsienio suvažiuavę režisieriai, dailininkai, teatrologai, aktoriai. Salė sausakimša. Joje – vien mūsų žanro specialistai. Girdėdami griausmingus aplodismentus, mus šlovinančius šūksnius, ilgiausiai trunkančias ovacijas, tyliai susigūžėme. Iš laimės... Kai kas užkulisuose net paverkė. Džiaugsmo ašaromis. Buvome tikrai laimingi, kad mūsų „Eglužės“ lietuvišką žodį suprato margaspalvė teatro specialistų minia.

Apie mus kalbėjo, rašė... Deja, ne mūsų, ne lietuviškoji spauda!

Latvių teatrologė T. Meinerte pabrėžė: „Po kauniečių spektaklių, dar festivaliui nepasibaigus, jau buvo aiškus pagrindinių prizų laimėtojas.“

Teatrologas A. Asas mūsų „Eglę“ pavadino nuostabia simfonija.

Kiti latvių laikraščiai taip pat negailėjo mums liaupsų.

Latvijos televizija panorė parodyti savo žiūrovams keletą fragmentų iš mūsų spektaklio.

Net Latvijos karinis žurnalas pirmajame puslapyje stambiausiomis raidėmis paskelbė: „Latviai! Lygiuokitės į Kauną!“, kur įdėjo festivalio apžvalgą.

Sulaukėme straipsnių ir sąjunginėje spaudoje. O lietuviai tylėjo.

Buvau klausinėjamas, kodėl taip... O ką galėjau atsakyti?

Kur šuo pakastas?

Po Rygos festivalio praėjus penkeriems metams, Leningrado teatro, muzikos ir kinematografijos instituto profesorius M. Koroliovas savo knygoje rašė:

*...poezija i muzyka – garmoniĉeskoje soĉetanije dvuch osnovnych komponentov – obespeĉivajet naivysšyj rascvet kak aktiorskogo, tak i izobraziteljnogo naĉal, naiboleje efektyvnoje projavlenije zakonomernostej obejich iskustv. Podobnym primerom dramatiĉeskogo vozdeistvija i garmoniĉeskoj slitosti vseh komponentov mog by poslužitj spektaklj „Egle – karaleva užej“ Kaunasskogo teatra kukol (režiser S. Ratkiaviĉius, chudožnik V. Mazūras).**

O netrukus po festivalio Kaune tas pats profesorius parašė laišką Lietuvos kultūros ministerijai, apie kurį ilgai nieko nežinojau.

Įdomus šio laiško likimas...

Per Tverės (buvusio Kalinino) simpoziumą M. Koroliovas manęs paklausė, kaip į laišką reagavo ministerija. Nesuvokęs, į kokį laišką ir kokia ministerija turėjo

reaguoti, atsakiau nesuprantas, apie ką profesorius kalba.

Jis labai nustebo: „Kaipgi! Juk išsiunčiau Lietuvos kultūros ministerijai laišką, pareikšdamas savo nuomonę apie Kauno lėlių teatrą... Pas mus taip priimta: aptinki ką nors įdomaus – būtina pasidalinti su tais, kam svarbu žinoti...“

Ministerijoje pasiteiravau apie laišką tokio mielo ten dirbusio žmogaus, E. Cirinskio.

„Taip, buvo toks laiškas. Perdaviau jį Meno reikalų valdybos viršininkui,“ – patvirtino E. Cirinskis.

O Meno reikalų valdybos viršininkas R. Jakučionis į mano paklausimą reagavo gana abejingai: „Kažką lyg prisimenu... Nusimetė kur nors...“

Kiek laiko praėjus, profesorius M. Koroliovas dovenojo man savo rašyto laiško juodrašį. Tą padarė per mudviejų susitikimą Ufoje.

„Ponimajete, Stanislav Antonoviĉ, mnie bylo prosto neudobno... Kak že tak?“ – paaiškino keliais žodžiais.*

Laiško juodrašį parodžiau tam pačiam E. Cirinskiui.

„Kiek daug dar pas mus kad ne blogų, tai abejingų, nedėmesingų žmonių... Argi tokie faktai mums visai nesvarbūs?“ – atsiduso tas puikus žmogus.

Prie epizodo su laišku stabtelėjau todėl, kad visą laiką jutau, jog Lietuva abejinga mano darbui.

Pacituosiu laišką...

* Poezijos ir muzikos – dviejų pagrindinių komponentų harmoninga sąjunga – leidžianti sublizgėti tiek artistiniam, tiek ir vaizdiniam pradams, visų efektyviausiai atskleidžia abiejų menų dėsningumus. Dramatinio poveikio ir visų komponentų harmonijos pavyzdžiu galėtų būti Kauno lėlių teatro spektaklis „Eglė – žalčių karalienė“ (režisierius S. Ratkevičius, dailininkas V. Mazūras) (Rus.)

* Suprantate, Stanislavai Antonoviĉiau, man tiesiog buvo nepatogu... Kaipgi taip? (Rus.)

Ministerstvu Kultury Litovskoj SSR

Glavnoje upravljenje teatrov

Zaraneje prinošu izvinenije v tom, čto rešilsia etim pismom zaniatj vaše vremia i vnimanije.

Tak kak ja neimel vozmožnosti vystupitj na zaključitelnoj konferenciji festivalia Pribaltijskych teatrov kukol v Kaunasse, ja sčel svojim dolgom v pismennoj forme gorlačio poblagodariť vas ot lica boljšoj gruppy prepodavatelej i studentov Leningradskogo teatraljnogo instituta za predostavlenije vozmožnosti prisutstvovatj na etom velikolepnom festivale.

Festivalj javilsia ne toljko istočnikom nezabyvajemych chudožestvennych vpečatlenij i serjoznoj školoj dlia staršich i dlia samych junnych buduščich specialistov teatra kukol, no takže bogatejšym materijalom dlia dissertacionnych issledovanij kafedroj teatra kukol LGITMIK.

Čto kasajetsia Kaunasskogo teatra kukol (S. A. Ratkiavičius), to on v poslednije dva goda prosto paražajet vseh dostignutym im urovnem chudožestvennosti. Dlia leningradskich kukoljnikov on stal profesionalnym i tvorčeskim majakom. Spektakli „Škola zaičikov“ ir „Egle – korolieva užej“, pokazannyje v Ryge, i spektakli „Solnečnyj lučj“, „Buratino letit na Lunu“ v polne očerčivajut chudožestvennyj oblik teatra. Oni ne toljko vozveščiajut um i volnujet dušu – oni obnaružyvajut polnoje sootvetsvije metodu socialističeskogo realizma, oni bogaty smelymi poiskami novych form, sootvetstvijuščich glubine soderžanija. V nich raskryvajutjsa primery vysokogo urovnja režissury, objediniajuščej vse komponenty teatra: izobraziteljnogo rešenija, poraziteljnoj muzykaljnosti, podlinnogo akterskogo iskusstva. Odnoj iz važnejšych čert litovskogo iskusstva Kaunasskogo teatra kukol stala vysokaja chudožestvennostj.

My budem prositj rukovaoditelia etogo teatra o razrešeniji dlia leningradskich studentov poseščatj ego spektakli, kogda studenty budut priježžatj v Kaunas, ispolzujua dlia etogo svoji skromnyje denežnyje sbereženija.

Ješčio raz očenj prošu priniatj našu obščuju blagodarnostj i pri vozmožnosti peredatj jejo kollektivu Kaunasskogo teatra kukol i jejo rukovaditelju S. Ratkiavičiusu.

*Zavedujuščij kafedroj, zaslužennyj dejatelj isskustv,
professor M. Koroliov**

* Lietuvos TSR kultūros ministerijai

Teatro reikalų valdybai

Iš anksto atsiprašau už tai, kad šiuo laišku ryžtuosi prašyti jūsų laiko ir dėmesio.

Kadangi neturėjau galimybės pasisakyti Pabaltijo lėlių teatrų festivalio Kaune baigiamojoje konferencijoje, jaučiuosi įpareigotas Leningrado teatro instituto didelės grupės dėstytojų ir studentų vardu raštiškai padėkoti jums už suteiktą galimybę dalyvauti šiame iškiliame festivalyje.

Festivalis tapo nepamištamų meninių išpūdžių šaltiniu, o ir rimta mokykla būsimiesiems vyresniems ir patiems jauniausiems lėlių teatro specialistams, taip pat – turtinga medžiaga Leningrado valstybinio teatro instituto lėlių teatro katedros disertacijų tyrimams.

Apie Kauno lėlių teatrą (S. A. Ratkevičius) reikia pasakyti, jog jis tiesiog stebina per pastaruosius dvejus metus pasiektais kūrybiniais laimėjimais. Leningrado lėlininkams jis tapo profesionalios kūrybos švyturiu. Spektakliai „Zuikių mokykla“ ir „Eglė – žalčių karalienė“, parodyti Rygoje, ir spektakliai „Spindulėlis“ bei „Buratinas skrenda į Mėnulį“ puikiai iliustruoja teatro meninį veidą. Jie įkvepia ne vien protauti ir jaudina sielą, bet ir atitinka socialistinio realizmo metodą, yra pilni drąsių naujos formos, atitinkančios turinio gilumą, ieškojimų. Juose matome pavyzdį aukščiausio lygio režisūros, kuri apjungia visus teatro komponentus: vizualųjį sprendimą, stulbinantį muzikalumą, nepriekaištingą aktorių meistrystę. Meninė meistrystė tapo išskirtiniu Kauno lėlių teatro bruožu.

Prašysime šio teatro vadovo leisti Leningrado studentams lankyti jo spektaklius, kai studentai atvyks į Kauną, išleisdami tam kuklias savo santaupas.

Būsiu nekuklus ir silpnumo valandą prisipažinsiu: negi nieko nereiškia – vardan vaikų atsisakyti profesijos? Negi įkurti teatrą – irgi niekis? Tai kam atitenka šlovė, kad išgarsinom mūsų teatrą, o tuo pačiu ir Kauną, Lietuvą? Juk garsinome tarptautiniu mastu, kai gastroliavome tokiose valstybėse, kuriose nesilankė joks teatras iš Tarybų Sąjungos!

Skynėme laurus festivaliuose, buvau vienas pirmųjų režisierių, priimtų personaliu nariu į Tarptautinės lėlių teatrų veikėjų organizaciją UNIMA, mano vardas linksniuotas daugelyje šalių... Ir tai nieko nereiškia?

Kur šuo pakastas? Ką darau ne taip? – klausdavau savęs ne kartą. Kodėl namuose, Lietuvoje, kur jau yra ir menotyros daktarų, ir teatro istorikų, ir kritikų, tylą? Tarsi manęs nebūtų!

Kad ir kaip save betramdyčiau, skaudu, ir gana!

Gal mano asmens byla Kultūros ministerijoje „negera“? Taip, skundų joje galėtų būti, juk nepakenčiu girtaujančių darbuotojų ir jų nelepinu. Jokiam teatre tokie reiškiniai neleistini, o čia juk – teatras vaikams!

Kodėl susiformavo prielaida dėl skundų? Pavardės neminėsiu, tačiau ministerijoje buvo garbi asmenybė, nukentėjusi dėl panašių dalykų... Jis man ir parodė vieną tokį skundą. Dieve mano! Rašo tie, kam daug kartų buvo atleista už tikrai nedovanotinus poelgius. Rašo tie, kurie net spektaklį vaidinti ateidavo neblaivūs... Rašo tie, kurie vėliau buvo teisiami už finansinius prasižengimus...

Dar kartą labai prašau priimti mūsų bendrą padėką ir, esant galimybei, perduoti ją Kauno lėlių teatro kolektyvui bei jo vadovui S. Ratkevičiui.

Katedros vedėjas, nusipelnęs meno veikėjas,
Profesorius M. Koroliovas

O aš? Ar begaliu pasirodyti ryškiau nei Rygoje, Budapešte, Varšuvoje, Havanoje, Karakase, La-Pase, Panamoje, Kityje, Guajakilyje, San-Chose ir kitur, nors man labiau rūpi, kas vyksta Druskininkuose, Vištytyje, Dusetose, Žagarėje ir daugelyje kitų Lietuvos miestų bei miestelių, kaimų ir bažnytkaimių?

Štai menotyros kandidatas D. Ostapenka iš Kirovogrado rašo:

...su profesoriumi M. Koroliovu stebėjome ir „Eglę“, ir „Spindulėlį“. Išpūdis mums abiems nelauktas ir netikėtas. Atrodė, mūsų teatras dar nėra tokio lygio, kad galėtų šitokia kalba prabilti į žiūrovus. Žiūrėjome ir stebėjomės, ką šis teatras daro, kad čia tokie vaikai? Santūrumas ir imlumas žiūrint spektaklį lyg ir ne pagal adresą neįtikėtinas. Salėje rimtis, sukauptą tylą. O juk tuomet, kai būryje bent dešimt vaikų, tylos nelauk... Tuo tarpu čia – pilna salė! Bene trys šimtai! Ir tylą... Ar visada teatrams pavyksta to pasiekti? Šis teatras, pamanėme, nepataikauja vaikams. Jis siekia savo konkrečių tikslų. Tai programuota veikla. Prieš kiek laiko stebėdamas „Spindulėlį“ galvojau: tai pranoksta mano fantazijos ribas. Juk šią mažytę pjesę aš žinau! Taip tebeįgalvoju ir dabar. Rašiau mokslinį darbą apie šį teatrą, nes tai retai sutinkama medžiaga. Net ir antrojo režisieriaus darbe akivaizdi šio teatro mokykla...

Va taip rašo apie mus. Apie mane. Apie mūsų teatrą.

O gal aš nesutariu su kritikais?

Nėra progos jiems rašyti?

Tiesa, kartą turėjau ne visai malonų pašnekesį su kritikėmis. Panevėžyje rodėme Ramutės Skučaitės pjesę „Mane saulytė šaukė“. Man regis, tada nesupratome vieni kitų.

Su viena žymia mūsų menotyrininke įvyko toks dialogas:
KRITIKĖ. Vaikams nereikia rodyti spektaklių apie karą.

AŠ. Mes karo ir nerodome.

KRITIKĖ. Tai ką mes čia matėm?

AŠ. Spektaklį apie tai, kad *kary nebūty*. Tai skirtingi dalykai...

Klausydamas kritinių pastabų ar man skirtų liaupsių, ne kartą grįždavau į laikus, kai dar svarsčiau, kam visa tai darysiu. Jei bent akimirką būtų kilusi mintis, jog lėlių teatras vien tam, kad tapčiau jo „viršininku“ – direktoriumi ar meno vadovu – tuoj pat būčiau viską nutraukęs. Negražbyliauju. Savigarbos nebuvau praradęs, nors ir jaunas buvau, o padėtį – tiek visuomenėje, tiek materialiają – mudu su žmona jau turėjome, juk Klaipėdoje buvom vieni iš lyderių.

Rūpėjo visai kas kita. Norėjosi, kad Lietuvos vaikus pasiektų nors ir nedidelis estetinis išprusimas. Tuo tikslu turėjau savo programą, savo repertuarinę politiką, tačiau ir įkūręs teatrą nuolatos susidurdavau su sunkumais.

Anuomet daug kartų kalbinau šviesios atminties Aldoną Liobytę... Kategoriškai neatsisakė Violeta Palčinskaitė, tačiau aš jos pjesių „Anderseno rožės“ ir „Nelieskite mėlyno gaublio“ neįkandau. Matyt, buvo per anksti. Net gana lėliško spektaklio, Ninos Gernet „Pasakos apie vandens lašelį“ nesurežisavau, nes neišsprendžiau Vandens Lašelio personažo...

Dabar visa tai keistokai atrodo, nes padaryta kur kas sudėtingesnių darbų. Tačiau tuomet nesiryžau nieko daryti „šiaip sau“.

Vis dar esu įsitikinęs: jeigu neužmiršiu, kad lėlę darau tokią, kokios reikia vaikui, jeigu režisuosiu spektaklį ne savo draugams režisieriams, ne festivaliams ir ne kritikams, o vaikui, jeigu dirbsiu ne dėl algos, o tam, kad mano darbas svarbus vaikui,

mano buvimas teatre nebus atsitiktinis. Kai laikaisi tokios nuostatos, paieškos būna nukreiptos teisingu keliu.

Sėkmė priklauso nuo to, kas apskritai dirba mano teatre! Kas mus visus atvedė į teatrą – atsitiktinumas? Ar noras padaryti kažką gero, reikalingo? Noras savo darbu palikti kažkokį pėdsaką kelyje?



Kas pozityvu, o kas ne?

Šių dienų vaikų psichologijos tyrimų rezultatai mūsų darbe menkai tepadedą. O taip tikriausiai yra todėl, kad teatrams skiriama mažai dėmesio. Niekas neseka, nesidomi, kas siūloma vaikams. Tai aštri problema.

Pažvelkime į Lietuvos televizijos vaikams skirtas laidas. Vos viena kita atitinka savo paskirtį.

Gal nepadoru ir nederėtų to rašyti, tačiau pats girdėjau vaikus, vertinančius jiems skirtą 18-tos valandos laidą: „Greičiau rodytų *multikus*... Negaliu pakęsti, kai šie trys suaugę žmonės kvailioja. Ko ta mergina vaiposi? Kaip nenormali...“

Toliau necituuju, nes tolesni komentarai buvo dar sodresni.

Iš principo dera su vaikais sutikti: tai niekam tikusi laida. Kiek anksčiau ji buvo vadinama „Profesoriaus Knyslio palėpėje“ ir buvo šiek tiek gerėlesnė. O dabar? Net pavadinimas – „Buvo rytas suraitytas“ – nieko nevertas.

Įdomu, kas atsakingas už tokias laidas?

Sustojau ties šiuo epizodu, nes negali nejaudinti, kad vaikams siūloma medžiaga pateikiama atmestina, nerūpestingai, neatsakingai. Vaikų laiką reikia branginti!

Palyginimui galėčiau su didžiausiu malonumu kalbėti apie laidą „Išgelbėk draugą“. Tai labai pedagogiška, sakyčiau, net elegantiška, tikslinė laida. Dvi ją vedančios mergaitės sumaniai gludina situaciją, kai mato vieną iš besivaržančių komandų stip-

riai išgyvenančią dėl nesėkmės. Tokie momentai turi didelės pedagoginės reikšmės.

Nesmerkiu savęs už tai, kad gana įkyriai reikalauju: būkite arčiau vaikų! Stenkitės juos suprasti! Tuo patys sau padėsime! Keiskime požiūrį į vaikus! Pažinkime juos! Mūsų teatras privalo būti toks, o ne kitoks! Mūsų laimė, kad nešokame strimgalviais paskui madą, kuri užkrečiama kaip sloga! Mes laimėjome nuosekliai visais atžvilgiais tobulėdami!

Gerai, kad nesitenkiname vien suvaidinę spektaklį! Puiku, kad ieškome priemonių ir jas randame. Pavyzdžiui, žiūrovų gimtadienio pažymėjimas – puikus dalykas. Tik gaila, kad negalime vaikučio gimimo dienos kiek vertingesne atminimo dovanėle pažymėti. Tačiau čia jau ekonomikos reikalai, o laikas teatrams sunkokas. Bet ateityje ir apie tai reikėtų pamąstyti. Turėjome gana nemažu tiražu išleistą tikrai gražų, spalvingą bukletuką – kuo ne dovanėlė?

Pažvelkime dar kartą ir į mūsų muziejaus veiklą. Juk tai – ne vien teatro reklama. Juk čia vyksta renginiai, verte prilygstantys geroms estetikos pamokoms! Sumaniai jiems vadovauja aktorė Elena Žekienė, nuoširdžiai jai į talką ateina Valerija Ratkevičienė, naudodama savo rūpesčiu išsaugotą didelę lėlių kolekciją.

Vertinu Dalios Jankauskaitės iniciatyvą, kuri yra rezultatyvi teatro reklama. Ne vienas į teatrą gal būt net pirmą kartą atėjęs žiūrovas, paklausęs Salomėjos Nėries poezijos, manau, nuspręs čia dažniau lankytis, mat teatre vyksta gražūs dalykai...

Taip pat ir nelaimės ištiktas sergantis vaikas niekad nepamirš, kad jo palatoje vaidino Kauno lėlių teatro artistai.

Pasidžiaugiu, kai matau mūsų jaunąjį aktorių D. Krapiką, grojantį miesto simfoniniame orkestre.

Sveikinčiau S. Bagaliūno ir V. Aleksaičio pasirodymus televizijoje, jei tik Nojus

su Kasparu nepasigėdytų prisipažinti, jog jiedu – Kauno lėlių teatro aktoriai.

Visa tai – būdas būti arčiau vaikų!

Visa tai – mūsų teatro labui!

Kauno lėlių teatras, koks yra šiandien, – dabartinio gyvenimo padarinys, gyvas idėjomis, kurios aktualios šiandien, beatsikuriančiam naujam gyvenimui. Turiu galvoje repertuarą, visas gerai apmąstytas pedagogines priemones, aplinkos priežiūrą. Vaikų aplinkoje turi vyrėti grožio, gėrio, doros ir teigiamo pavyzdžio atmosfera.

Kad visa tai būtų, reikia atsakingai tęsti teatro tradicijas, o tam reikalinga dėmesys, tvirta ranka, ryžtas ir nuoseklus darbas.

Reikia atsisakyti pigios reklamos, tokios kaip *pamesta asiliuko uodegytė* ir panašių dalykų, kurie tampa neigiamais asociatyviais pavyzdžiais.

Labai svarbus literatūrinės dalies vaidmuo. Kai tokio asmens teatre nėra, kai kas atleistina, tačiau kai tokia pareigybė yra, jai tenka didelė atsakomybė už daugelio teatre vykstančių priemonių literatūrinį lygį.

Pirmiausiai privalu apibrėžti režisieriaus Algimanto Stankevičiaus statusą teatre. Maža, kad jis gerai režisuoja spektaklius. Turėtų būti atsakingas už visą teatro kūrybinę veiklą. A. Stankevičius „išaugo“ mūsų teatre. Dalis amžininkų, tebedirbančių kartu, galėtų taktiškai priminti visiems kitiems, jog teatrui kuriantis, aktorių materialinė padėtis nebuvo geresnė, nei dabar, o kai kurių gal net sunkesnė. Tačiau anuomet niekas nereikalavo už kiekvieną krustelėjimą sumokėti. Egzistavo patriotizmo sąvoka: to reikia teatrui! Ilgą laiką teatro medžiagų sandėlį be jokio papildomo atlygio tvarkė aktorės A. Ignatavičienė, E. Žekienė, R. Kabelkaitė. Aktorė I. Stankevičienė į gastroles dažnai vykdavo ir kaip bilietų platintoja, ypač, kai gastroliuodavome dviem grupėmis. Vyrai aktoriai prireikus net vairuotojus pavaduodavo, ir niekas niekada nesijautė nuskriaustas, pažemintas.

Dabartinis teatro vadovas Sigitas Klibavičius yra pastabus, sugeba talentingai vadovauti kolektyvui, tačiau jo gerumu ir jautrumu nederėtų piktnaudžiauti, juk kiekvieno žmogaus kantrybė turi ribas. Šiuo ekonomiškai sunkiu metu S. Klibavičiui tenka taip suktis, kad man, vadovavusiam teatrui planinės ekonomikos laikais, belieka tik stebėtis jo sugebėjimais. Manau, daug ką lemia administracijos darbuotojų pasirinkimas, kvalifikuotas ekonominių galimybių numatymas, darbo organizavimas ir lėšų panaudojimas. Tik tai ir leidžia kažkaip išsilaikyti... Beje, savo vadovavimo laikais buhalterijos darbuotojų, juoba administratorės neturėjau. Pripažinkime, jog Marijai Lukševičienei ne taip jau paprasta rengti mūsų spektaklius išvykose ar organizuoti žiūrovus stacionare – juk dabar tokia gausybė renginių, kad sunku įsiterpti. Tokius gebėjimus reikia branginti ir vertinti.

Reikia, kad aplinkui režisierių A. Stankevičių susiburtų kolektyvas, sugebantis dirbti ne vien intuityviai, tačiau ir besirūpinantis nuolatiniu kvalifikacijos kėlimu. Tai itin svarbu dabar, kai trupę papildė būrys žmonių, pirmą sykį paėmusių į rankas lėlę.

Žiūrėdamas spektaklius matau, jog kai kurie tariasi jau neblogai valdą lėlę ir tartum sustoja vietoje. Tai pavojinga. Režisieriui gali pasirodyti, kad aktorius jau pasiekė galimybių ribą, o tai klaidins, žvelgiant į perspektyvą. Mūsų žanro aktorius privalo nuolatos prisiminti: kiekviena nauja lėlė diktuos savas sąlygas. Nereikia pasikliauti, kad jau visos paslaptys išpėtos. Tobulumui ribų nėra.

Algimantas Stankevičius spektakliais „Šyvio dalia“, „Motina Elnė“, „Juodoji karalaitė“, „Tigriukas Petrikas“, „Linksmieji gaidžiukai“ ir kitais atestavo save kaip visiškai subrendusį režisierių. Manau, pajutęs atsakomybę už kūrybinį teatro gyvenimą, jis padės sau įveikti tuos asmeninius bruožus, kurie kartais nėra palankūs santykiuose su jam pavaldžiais techniniais darbuotojais.

„Ryškiu“ atsitiktinai netapsi...

Daugelį metų dirbęs kartu su A. Stankevičiumi, matau jį bendražygiu ir mano idėjų tęsėju, tad norėčiau, kad taptų vyriausiuoju režisieriumi ar meno vadovu, o ir jis neprivalėtų vengti šios atsakomybės. Lengva nebūna. Jei nepristigsiu kantrybės, gal baigdamas šį rašinį papasakosiu, kokį kelią nužingsniau, kol gavau atpildą už visus patirtus sunkumus. Atpildu laikau mūsų triūso pripažinimą ne vien Rygoje, bet ir žymiai plačiau. Gaila, ne Lietuvoje. Tačiau gal aš nekuklus ir pats nežinau, ko noriu? Dievai mane žino... Gal ir taip. Juk žmogus esu... O nuoskaudų – kam nebūna?

Reikia pavyzdžio?

Prašom...

Už „Eglę“ buvau pristatytas respublikinei premijai. Net laikraščiai apie tai pagarsino. O premijos negavau. Svarstymo metu tam paprieštaravo Kazimiera Kymantaitė. Pati man pasisakė, o kad teisybė, patvirtino tuometis Operos ir baleto teatro vyriausiasis dailininkas Juozas Jankus, premijų skyrimo komisijos narys.

Progai pasitaikius, paklausiau K. Kymantaitės, kodėl ji prieštara. Atsakė: nebūtų Vitalijaus Mazūro, nebūčiau nuskambėjęs ir aš. Visiškai su tuo sutinku: nebūtų Mazūro, nebūtų Ratkevičiaus, nebūtų Ratkevičiaus, nebūtų ir „Eglės – žalčių karalienės“. Tačiau juk ne pats pasisiūliau premijai!

Reikėjo, kad susitiktų du bendraminčiai, kad dirbtų talentingas kolektyvas – ir įvyko, kas įvyko! O jeigu po nesėkmės Tāline nebūčiau padaręs išvadų, taip ir likčiau pasipūtusiu *ubagu*, nemokančiu pralaimėti, ir neskambėtų vos po dvejų metų po visą šalį Ratkevičiaus teatras...

Kazimiera Kymantaitė anuomet buvo įtakingas asmuo. Galėjo pasielgti ir kitaip. Padėkos būtų sulaukę abu – ir Mazūras, ir Ratkevičius, tačiau mes juk namie, o čia taip... nebūna.

Man sekėsi dirbti ne vien su V. Mazūru, taip pat – su Jūrate Stauskaite, kai statėme spektaklį „Aš ieškau fleitos“, ir su Jūrate Račinskaite... Kiekvieno dailininko braižas vis kitoks, tačiau mūsų teatrui tiko. Gaila, kad tam tikros situacijos sutrukdė J. Račinskaitei ilgėliau apsistoti mūsų teatre – su ja būčiau išdrįšęs imtis Meterlino „Žydrosios paukštės“, kas taip pat buvo viena didžiausių mano svajonių. Nespėjome to padaryti, tačiau šios dailininkės apipavidalintas spektaklis „Princesė ir kiaulia-ganys“ ilgai išsilaikė repertuare, o „Gužučio muzikantai“ tebevaidinami ir dabar.

UNIMA generalinis sekretorius, čekų profesorius, daktaras Janas Malikas sako taip:

...Ratkevičiaus teatre atsispindi kažkokia lyg ir atspėta paslaptis, tartum mėlynos paukštės ieškojimas jau turi apibrėžtumo. Koroliovas tebelinksniuoja savo pamėgtą „Eglę“. Matyt, jam atrodo, jog šis spektaklis – bene naujas impulsas visoje mūsų, lėlininkų, veikloje. Ratkevičiaus teatras moko, kaip reikia statyti pagal visus komponentus.

Geranoriškas specialisto pasisakymas. Tačiau vienas Ratkevičius nieko to nepasiektų. Reikia bendraminčių. Ir jų buvo! O kad mus vadino Ratkevičiaus teatru

– nieko bloga. Juk „Lėlės“ teatrą dabar visi irgi vadina Mazūro teatru. Jo teatras Vilniuje. Manasis – Kaune.

Pasakiau „manasis“, nors aš jau pensijoje. Rašau štai memuarus... Iš pradžių sėdėdavau prie rašomosios mašinėlės, kurią man paliekant teatrą maniškiai ir padovanojo. O kaip nepadovanos, juk rašiau ja ištisis trisdešimt penkerius metus – ir ne vien pagyrimus... Būta ir peikiamojo pobūdžio tekstų, nors daugiausiai – biurokratinių. Reikėjo ir aiškintis, ir pinigų prašyti, pranešti, kad autobusiukas sudilo, reikia naujo... Dabar štai sėdžiu prie kompiuterio, kurį padovanojo dukra. Keletą dienų teks rašyti, o kitaip tariant, klaviatūrą badyti dviem kairės rankos pirštais, nes kitus susuko podagra... Dirbti dešiniąja apskritai negaliu, ji apmauta geltona pirštine iš spektaklio „Aš ieškau fleitos“. Tų pirštinių spektaklyje buvo daug ir visokių: raudonų, mėlynų, žalių, geltonų. Jų reikėjo rankų bangai pavaizduoti, čiurlioniškai atsisveikinant su Berniuku, einančiu ieškoti piktavalių pagrobto fleitos...

Kad mūviu vieną tų pirštinių, nesimbolizuoja nieko. Tai tik vienas iš brangių daiktelių, primenančių buvimą teatre. Tačiau nuo podagros padeda.

Mintimis vėl grįžtu į teatrą. Svarstau: o kodėl vis dėlto mus net ir užsieniečiai lėlininkai vadino, ne Kauno, bet Ratkevičiaus teatru? Manot, man tai nemalonu? Be galo malonu! Meluočiau, sakydamas kitaip. Ir savimeilę glosto. Ypač, kai kas nors mėgina įgelti... „Ryškus“ aš tapau ne atsitiktinai, o tik todėl, kad specialistai mano darbus vertino.

Įsidrąsinęs – juk dabar jau niekas manęs „nebemuš“ – galiu net ir taip pasakyti: atspėjau vėjo kryptį, o tada jau pakilau nuo žemės. „Skristi“ padėjo palankiai susiklosčiusios aplinkybės: darbštus vienmintis kolektyvas, Vitalijaus Mazūro atėjimas į teatrą, gražios dviejų Jūračių, Račinskaitės ir Stauskaitės, pastangos, didelio meistro Algio Kumpiko galva ir rankos, šviesos šaltinių paieškos, Romo Gustainio

„geri taškai“ ir daugybės kitų puikių žmonių pagalba. Na, o dar dėkui Dievui, kad kurį laiką saugojo mane nuo infarkto. Nors jis ir ištiko – kaip visada ne laiku ir nelauktai – vis dėlto kurį laiką laikiausi, o paskui... Juk kiekviena mašina kada nors pavargsta ir pareikalauja remonto.

O vertinamas buvau tikriausiai už tai, kad nepasidaviau „naujiems ieškojimams“. Reikėjo valios atsisipirti pagundai – juk buvo tokie laikai, kai visi kaip padūkę puolė ieškoti naujovių, užmiršę, jog su žiūrovu reikia kalbėtis žmogiškai. Tačiau, kaip sakoma, *durnumas* neklausia, kada galima įeiti...

Vėl grįšiu keletą metų atgalios, kai gyvenome gana ramiai: vaidinome stacionare, gastroliavome, ruošėmės naujoms premjeroms. Nesnūduriavome...

Rygos festivalis labai teigiamai paveikė kolektyvo nuotaikas. Kiekvienas jautėsi laimėjimo dalyvis ar netgi akcininkas, kaip madinga sakyti dabar: net ir pražangų piktnaudžiaujant alkoholiu akivaizdžiai sumažėjo...

Tų pražangų priežastis, tiesą sakant, buvo ilgalaikės gastrolės, trukdavusios 15 ar net 20 dienų. Laisvo laiko būdavo daug, tai ir kildavo noras numalšinti namų ilgesį. Suprasdavau žmones, nes iš dalies ir pats buvau kaltas, juk kartais pasivaikydavau planų... O menininkai juk naivuoliai! Be to, nebijojo savo direktoriaus... Nors šiaip jau niekam netrūko vidinės disciplinos, kuri atsirasdavo vos atėjus į teatrą.

Kodėl pavadinau saviškius naivuoliais?

Todėl, kad nepasirinko, kur lengviau. Atėjo, kur atlyginimai nelepina, o galėjo ieškoti ir geriau apmokamo darbo. Anuomet bedarbystės juk nebuvo... Dėl to juos ir branginau, kad atėjo ne materialinės gerovės siekdami... Nuolatos sukau galvą, kaip kompensuoti tuos mažus atlyginimus.



Teatro aktoriai.
Pirmoje eilėje
centre –
S. Ratkevičius,
antra iš kairės –
V. Ratkevičienė.
1964 m., Kaunas.

S. Ratkevičius režisuoja
spektaklį „Varlė Karalienė“.
Dailininkas G. Žalalis.
1976 m.



S. Ratkevičius
su teatro aktorių
vaikais po spektaklio
„Smiliaragės
bičiuliai“. 1964 m.



Scena iš spektaklio „Neišmanėlis
Ansas“. Autoriai V. Metalnikovas
ir E. Tudorovskaja, režisierius
S. Ratkevičius, dailininkas
D. Barauskas. 1965 m.

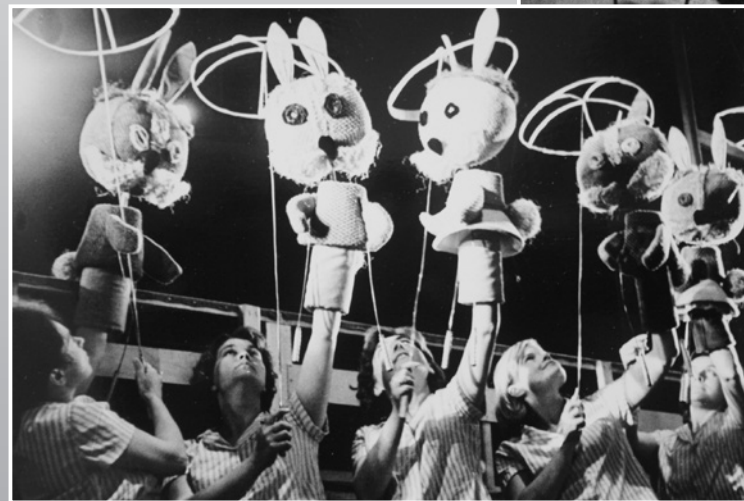


Gastrolės. Apie 1965 m.

Spektaklio „Žvaigždutė ir plėšikas“ repeticija. Autorius F. Milčinskis, režisierius S. Ratkevičius, dailininkas D. Barauskas. 1966 m.
Pirmame plane: aktorės R. Čeponienė (Pirmoji Žvaigždutė) ir A. Ignatavičienė (Antroji Žvaigždutė)



Scena iš spektaklio „Spindulėlis“. Autorius A. Popesku, režisierius S. Ratkevičius, dailininkas V. Mazūras. 1971 m.



Scena iš spektaklio „Zuikių mokykla“. Autorius P. Mančevs, režisierius S. Ratkevičius, dailininkas V. Mazūras. Iš kairės: E. Žekienė, R. Kabelkaitė, A. Ignatavičienė, O. Dautartaitė, R. Čeponienė. 1968 m.



S. Ratkevičius televizijos studijoje. 1971 m.



Maestro su savo mokiniu Algimantu Stankevičiumi. Apie 1975 m.

FASCINANTE ESPECTACULO QUE HA MARAVILLADO A TODA EUROPA!



POR PRIMERA VEZ EN LATINOAMERICA!

Gran Compañía de Marionetas de Lituania

21 ACTORES EN ESCENA! ESPECTACULO EN ESPAÑOL!

GANADOR DEL 1^{er} FESTIVAL INTERNACIONAL DE MARIONETAS DE PRAGA Y 2^{do} EN BUDAPEST Y PARIS

DOMINGO 8 SET.

A LAS 6 P.M.
GIMNASIO

SAN LUIS GONZAGA

CARTAGO - 1974



¢5 ESTUDIANTES

PARTICULARES ¢8

Spektaklių, rodytų Lotynų Amerikoje, afiša. 1974 m.

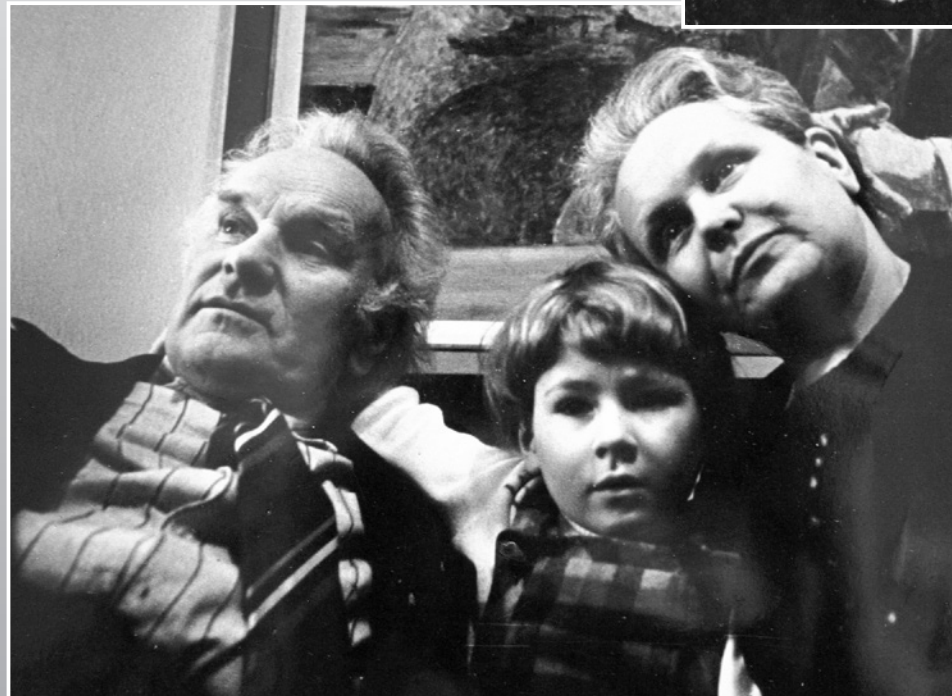


Baltijos šalių lėlių teatrų festivalis Kaune 1989 m.
Iš dešinės: režisierius S. Ratkevičius, teatrologai Larisa Nemčenko, Henrikas Jurkovskis, Irina Žarovceva



Scena iš spektaklio „Mane saulytė šaukė“. Autorė R. Skučaitė, režisierius S. Ratkevičius, dailininkas V. Mazūras. 1981 m.

Šeimos rate. Teatro įkūrėjai S. ir V. Ratkevičiai, duktė Joana Misevičienė ir anūkas Laurynas. 1981 m.



Seneliai su anūku Laurynu



Teatro kolektyvas prieš
išvykstant į Lotynų
Ameriką. 1974 m.

Po šalis svečiasias

„Eglė“ važiuoja į Vengriją

Kai tik po visą buvusią Sąjungą plačiai nuskambėjo mūsų „Eglė“, Maskva kaip tik su šiuo spektakliu pasiūlė vykti pirmųjų užsienio gastrolių – į Vengriją. Tai buvo atsakinga kelionė, ir ne vien todėl, kad važiuojame į užsienį. „Eglė“ – techniškai sudėtingas spektaklis, reikalaujantis scenos erdvės ir gero apšvietimo, o mes juk nežinojome, kokiomis sąlygomis teks vaidinti, todėl pasitikslinome. Vengrai mums atsakė, jog sąlygos būsiančios geros, tačiau kaip visuomet atsargi ir geranorė E. Špet patarė pasirengti bet kokiems netikėtumams. Ji pasiūlė rinktis Rygos variantą, nes ten sugebėjome prisitaikyti, nors Rygos scena kur kas mažesnė už mūsų. Taip pat ji įspėjo, jog gali kilti bėdų dėl apšvietimo ir patarė pasiimti keletą prožektorių. Taip ir padarėme. Tačiau nuvažiavę gavome taikytis prie... visiškai nenormalių sąlygų.

Festivalis vyko Pečo mieste, prie pat Jugoslavijos sienos. Dalyvavo įvairių šalių kolektyvai. Taip pat ir garsioji Ivo Žoli trupė.

Pagal festivalio nuostatus, geriausiai pasirodžiusieji gavo teisę vaidinti Budapešto scenoje. Tokia galimybė buvo suteikta Ivui Žoli su gana originalia programa, o taip pat mūsų trupei – su „Egle“.

Festivalio sąlyga – kad spektakliai būtų skirti suaugusiems.

Tiek Pečo mieste, tiek Budapešte mūsų spektaklis buvo įvertintas itin palankiai.

Gal todėl, kad tikrai skyrėsi nuo kitų, skirtų itin „pikantiško“ skonio žiūrovams. Tačiau žiūrovai buvo nusiteikę kitaip, nei tikėta, tad tokio pobūdžio spektakliai didesnio palaikymo nesulaukė. Kai kurie mano pažįstami užsieniečiai režisieriai šnekėjo, jog tą nujausdamas į festivalį neatvyko Sergejus Obrazcovas...

Nemažai festivalyje rodytų spektaklių buvo tikrai įdomūs, bet daugeliui stigo saiko, todėl net geri sprendimai paskęsdavo pigiuose triukuose.

Mūsų „Eglės“ aktorius žiūrovai sutartinai plodami net keletą kartų kvietė į sceną.

Spektakliu susidomėjo vengrų folkloro specialistai, universiteto profesoriai, visi atsiprašinėjo, kad turėjome rūpesčių dėl apšvietimo. Iš tikro net keista, kad solidžiuose centriniuose Budapešto kultūros rūmuose scenos apšvietimo įranga buvo daugiau nei primityvi. Elektros dėžučių saugikliai nepajėgė „atlaikyti“ mums reikalingos apkrovos, net keturių prožektorių įtampa jiems buvo per didelė... Gavome tenkintis „vietine“ įranga, o tos įrangos – vos trys palubėje kabantys šviestuvai, vadinamieji *kranteliai*. Tuo tarpu namie „Eglės“ apšvietimui naudodavome daugiau nei 40 šviesos taškų.

Netrukus įsitikinome, jog ne visur situacija tokia tragiška. Kosta Rikos sostinės Nacionaliniame teatre ir Havanos teatre Kuboje apšvietimo įranga buvo gera, tačiau „pamokyti“ gastrolių Vengrijoje ir į ten pasiėmėme kilnojamąją aparatūrą. Gailėjomės tik, kad čia rodome ne „Eglę“.

Po gastrolių Vengrijoje buvau pakviestas į Maskvą atsiskaityti. Kultūros ministerijoje buvau pristatytas Ryšių su užsieniu skyriaus viršininkui, kuris, padėkojęs už sėkmingą pasirodymą, lyg tarp kito užsiminė, jog yra patenkintas mūsų kolektyvo elgesiu užsienyje, nes kartais, pasak jo, išvykose būna ir kitaip. Iš to supratau, kad jis turi išsamią informaciją. Man beliko paprašyti, kad ir ateityje nepamirštų mūsų

kolektyvo. Atsakęs „žinoma, žinoma“, pasikvietė savo pavaduotoją ir įpareigojo mus „pašėfuoti“. Mandagus įpareigojimas netrukus tapo realybe: sulaukėme pasiūlymo vykti į Lenkiją, po to – į Bulgariją, o dar po metų, tai yra 1974-aisiais, išvykome ilgalaikių gastrolių po Lotynų Amerikos šalis, kur užtrukome beveik du su puse mėnesio.



Gauti „išrišimą“...

Ruošiantis tokioms kelionėms, be to, kad reikėjo pasirūpinti gausybe dokumentų, visuomet kamavo daug klausimų. Kas tekstą vers į šalis, kurioje vaidinsime, kalbą? Kas rūpinsis žiūrovų organizavimu? Kokios bus trupės išlaikymo sąlygos? Tačiau svarbiausia – *praeis* ar *nepraeis* vieno ar kito žmogaus kandidatūra... Ar pavyks perkalbėti tuos, nuo kurių leidimas priklauso, jei kuris nors trupės žmonių užkliūtų? O užkliūti galėjo kiekvienas, juk privalėjome pildyti „išpažintis“ – anketas, kuriose reikėjo nurodyti, net kur artimieji palaidoti...

Vienas kitas, negavęs „išrišimo“ neretai likdavo namie. Tas buvo baisiai skaudu. Ar žmogus kaltas, kad jo tėvas turėjo kažkiek hektarų ir kaip tik dėl to pražuvo Sibire arba išsigelbėjimo nuo Laptevų pajūrio ieškojo Amerikoje? Ir kas dabar supaisys, kam tėvui tų hektarų reikėjo! Ir kas žinotų, ko teta nusikraustė į Australiją kengūrų prižiūrėti, o dėdė panorą suodinas padirbėti svečios šalies šachtoje!

Tačiau visa ši informacija turėjo atsispindėti vadinamosiose „paklodėse“, kurių reikėdavo užpildyti po 5 – 6 egzempliorius. Kažkas kažkur visa tai čiupinėdavo, žiūrinėdavo, nuo jo ir priklausė: *taip* arba *ne*.

Maža kas kur kada keliavo – važiavo ar pėsčias ėjo, o dabar man sunku žiūrėti į Algį, Olitą, Liusytę ar kitą kurį, sėdintį ir su ašaromis akyse stebintį, kaip į ją vaidmenį įvedamas kitas žmogus, nes jam išvažiuoti neleista. Buvo ir taip... O ką

daryt vadovui? Juk mano požiūris į visus vienodas. Visi man reikalingi! Aš juos pasirinkau, o dabar kažkas kitas kažkokią „atranką“ daro...

Neduok, Dieve, išvažiuos į užsienį Romas... Ar dėl to Kremliaus rūmai sudrebės? Reikia pakovoti. Reikia įtikinti, kad Romas mano, jog Kremliuje sėdi labai dori, protingi ir sąžiningi žmonės! O gal Romo galvelėje Kremlius jokios vietos neužima?

Arba Algis... Kyštelėjo suolo draugui, tokiam pačiam keturiolikmečiui, kažkokį raštelį – ir dabar tas raštelis lydi jį visus 50 nugalėtojų metų.

O kuo prasikalto tas, kurio teta į kengūras žiopso? Juk žiopso į tas kengūras ne jis!

Taip, dabar ne anie metai, kai kiauliniai vagonai būdavo skiriami ne vien kiaulėms. Tikrinimas – *praeisi, nepraeisi* – nebekelia baimės. Tačiau nuolatinis klausimas iškyla kiekvieną kartą: kodėl pas mus šitaip – kaip niekur kitur pasaulyje? Netikėjimas žmogumi... Netikima šapeliu, kuris nieko nereiškia...

Štai tokios nuoskaudos dėl žmonių buvo sunkesnės už rūpesčius, už kupetas rengiamų popierių, kuriems teko skirti vėlyvus vakarus ar net naktis.

O dienos? Dienos bėgo kaip įprasta: nuolatiniai susitikimai su vaikais, gausiai lankančiais mūsų spektaklius.

Kai šurmulyse teatre pasibaigdavau, gėrėdavau tylą. Galėdavau pamąstyti, kas gi po šiuo stogu vyksta. Nežinau, klydau ar ne, bet būdavau patenkintas, priėjęs prie išvados, jog viskas tvarkoj... Su mažytėmis išlygom... Tik ar jos esminės? Juk vyksta, kas reikia...

Slampinėdavau po ištuštėjusį teatrą, nužvelgdamas kiekvieną kampą: ar jis kuo „nesiskundžia“, ar jam netrūksta didesnio dėmesio?

Tyloje nejučiomis išnirdavo ir tas nelemtas klausimas: ar tikrai mums reikia užsienio išvykų, jeigu su kiekviena kyla skaudžiausių problemų? Ar negana Lietu-

vos? Ar prilįgsta kiti kraštai mūsų peizažui? Mūsų Anykščiams? Mūsų Raigardo slėniuui, kurį visados pamatysi vykdamas į Druskininkus? Mūsų pajūriui? Mūsų Veisiejų ir Zarasų ežerams? Mūsų Labanoro giriai?

Tai ko mes taip išgyvename, kad neleidžiama normaliai išvažiuoti ten, be ko ramiausiai galima apsieiti?

Kokia nauda iš tolimų išvykų?

Nors gal ir yra naudos? Gal tiksliausiai ją apibūdino venesualietis rašytojas Migelis Otera Silva: „Jūsų spektaklių humanistinė paskirtis rodo šviesių idėjų siekimą, o tai negali nepalikti pėdsako Lotynų Amerikos šalyse, po kurias keliaujate...“

Tą patį, tik paprastesniais žodžiais, pasakė Ekvadoro indėnė, paakinta krykštaujancio savo mažylio, kuris pamatė išdaigininką mūsų zuikį...

O juk ne vien kitus praturtindavome. Praturtėdavome šiuo tuo ir patys...

Ar norėčiau, kad vaikai man valytų batus?

1974 metų rugpjūčio 18 dienos pavakare iš Šeremetjevo oro uosto Maskvoje pakilome ilgam skrydžiui. Pakeliui – iki Frankfurto prie Maino, o nuo ten – iki Rabato, jau Afrikos žemyne – nebuvo noro galvoti apie būsimus rūpesčius, o gal net sunkumus, vykdant mums patikėtą užduotį. Užvaldė malonus kelionės jausmas ir smalsumas žvilgtelėti į maršrutą, koku – nei pagal trukmę, nei pagal tolimumą – dar neteko keliauti nė vienam Sovietų Sąjungos kolektyvui.

Nedažnai tenka vartyti žemėlapi, turint labai konkretų tikslą – susivokti, kur esi ir kur netrukus būsi.

Kai lėktuvo ratai palietė žemę, kai apgaubė juodesnis už pačią tamsiausią spalvą, miriadais ryškių žvaigždžių nustėtas dangus, o mėnulis atrodė lyg atitrauktas nuo to juodo kilimo ir arčiau, nei iš tikro yra, supratome, jog esame labai toli nuo namų ir nuo artimųjų. Apėmė labai keisti, dar niekuomet nepatirti jausmai, kuriuos sunku apsaityti, kaip neįmanoma apibūdinti tropikų nakties aromato. Žemė ir oras ten kvėpia kažkaip saldžiai, primena jūržolių ar dumblių kvapą... Dienos įkaitinta žemė alsavo tropikų naktimi, niekuo neprimenančia ramaus Lietuvos žemelės alsavimo.

Čia pat stovėjęs didžiulis konkordas ilsėjosi nuleidęs snapą lyg milžiniškas dinozaurų laikų paukštis, laukdamas, kol mažytis padaras – žmogus – privers jį

pakilti ir skrieti norima kryptimi. Pasigrožėję nuostabiu Pietų dangumi sulipome į tą konkordą, ir jo varikliai sudrumstė Afrikos nakties ramybę.

Pirmasis mūsų kelionės taškas – Karakasas, Venesuelos sostinė. Iki jos toli. Prieš tai dar – devynios valandos viršum Atlanto, paskui tūpsime Havanoje, Limoje, tad šių devynių valandų pakaks ir nusnausti, ir apmąstyti darbus, kurie laukia. Vykstame be išankstinių sutarčių su impresarijais, tad darbo sąlygos neaiškios. Kol dar buvome Maskvoje, Goskoncertas – organizacija, tvarkiusi išvykos klausimus – kažko nespėjo padaryti, tad spręsti iškilusias problemas teks vietoje. Labai nebūgštavau: sykiu su mumis vyko vertėja Rene Diktoraitė, gimusi ir augusi Urugvajuje, mokanti ispaniškai, gerai žinanti Lotynų Amerikos papročius, gyvenimo būdą, o svarbiausia – žmonių temperamentą, kurį, kaip vėliau pasirodė, ji puikiai geba sutramdyti ne ką menkesniu savu temperamentu.

Didžiausią rūpestį kelė mūsų „zuikiai“. Jie ir dekoracijos keliavo kitu maršrutu: Maskva – Briuselis – Niujorkas. Dievai žino, ar spės į Karakasą...

Darbines mintis nutraukė pasaka po lėktuvo sparnais: visą Kubos salą lyg vėliavėlės puošė palmės – ne giraitės, o augančios atskirai. Galybė palmių! Tas jų atskirumas tartum simbolizavo laisvę, ervę, už kurią tiek metų grumiasi kubiečiai.

Ilgiau Kuboje pabuvosime mūsų kelionės pabaigoje. Dabar trumpai pailsėję jau gėrimės paprastai maištaujančia, o šiandien bangų skiauterėmis taikiai ribuliuojančia Karibų jūra. Ją praskridus, žvilgsnį prikausto šiurpūs, neapsakomo didingumo apgaubti Kordiljerai. Atrodo nebylūs ir negyvi, tik kur nekur atkaklus indėnas, savo skurdžia lūšnele prigludęs prie šios žemės krūtinės, bando sušvelninti negyvo reginio šiurkštumą.

Kas turėjo kažkada įvykti, ko supykusi buvo mūsų planeta, kad taip suraukšlėjo savo nuostabųjį veidą? Netrukus baltas lyg pienas rūkas paslėpė nuo mūsų akių

kalnus. Išnirę iš pieno putos nusileidome Peru sostinėje Limoje.

Lima! Kuo ji man artima? Tuo, kad Ofenbacho operos „Perikola“ veiksmas vyksta Limoje, o aš Klaipėdos teatre dainavau pagrindinio herojaus Pikilio partiją. Taigi dabar buvo nepaprastai įdomu susipažinti su šiuo miestu, nes laiko turėjome per akis, kadangi dėl spektaklių nei sostinėje, nei apskritai šalyje nesusitarėme, nors Kaune lankėsi pats impresarijus, teko dalyvauti pokalbyje, tačiau jo pateiktos sąlygos mūsų, o tiksliau – Goskoncerto – netenkino.

Apie šą paslaptinę šalį daug ir gražiai buvo parašęs Albertas Laurinčiukas, tad nereikėjo daug aiškintis, kuo sutaupėme nemažai laiko.

Gastrolių maršrutas taip susiklostė, kad Limoje teko pabuvoti net tris kartus. Gavę tranzitines vizas pamatėme inkų kultūros pėdsakų, patyrėme net žemės drebėjimų: pirmąsyk nestiprų, o antrąjį kartą stipresnį, nors mes buvome Gvajakilyje, antrojoje Ekvadoro sostinėje, daugiau kaip už tūkstančio kilometrų nuo Limos, kuri ir tapo šio grėsmingo, nors kartu ir didingo gamtos reiškinių epicentru.

Šalia visko, ką matėme ir patyrėme, akis į akį susidūrėme ir su labai skaudžiu reiškiniu – daugybe įvairiausiais būdais uždarbiaujančių vaikų. Didžioji dalis valo batus. Tų mažų suodinių rankučių prisižiūrėjom per visą kelionę. Begaliniai liūdna, kad šiandien Lotynų Amerikos patirtį primena valkataujantys vaikai čia, Kaune, Vilniaus geležinkelio stotyje, Lapių ir Vilniaus sąvartynuose! Skirtumas tas, kad tenai mažamečiai vaikai uždarbiauja, o pas mus – elgetauja... Tačiau mes dar turime viltį, kad šitie baisūs reiškiniai išnyks, o tenykščių suaugusiųjų teigimu, skurdas neišnyks niekadus...

Perkame tankus, taikomės prie Europos armijų apsiginklavimo... Nuo ko mes žadame apsiginti? Pamenu, kai II Pasaulinio karo metu girdėdavome: „Tuoj, tuoj! Po Kalėdų ateis *amerikonai!* Po Velykų!“

O neatėjo nei amerikiečiai, nei kas kitas. Tūkstančiai jaunų žmonių atgulė, neatkovoję nė vienos gimtosios žemės pėdos. Beliko kai kuriems pasipūteliams garbingi partizanų bilietai, nors jie, kaip žmonės šneka, buvo toli nuo partizanavimo. Parodėme pasipriešinimą? Menka paguoda motinoms, likusioms amžinai skaudančia širdimi...

Tik kas iš tų mano samprotavimų? Juk vis viena pirks švediškus ar abisiniškus automatus, senus čekų tankus, o Santariškėse, užuot ėję į mokyklą, kapstysis po šiukšles suodini, vargani vaikai.

Tebus man atleista už primityvų mąstymą. Bet jis yra toks ir ne kitoks: vargsta mūsų vaikučiai!

Pasakojime, nuo kurio nuklydau į šias dienas, matėme dešimtis tūkstančių skurdu ženklintų vaikų – net Kosta Rikoje, kuri didžiuojasi, kad neturi nė vieno tanko, nė vieno karinio lėktuvo, nes... neturi ir nežada turėti kariuomenės!

Tai kas ten?

Ten – kitos bėdos, tačiau matėme ir tvarkingų, uniformuotų, su kuprinaitėmis į mokyklą skubančių vaikų...

Atsiminę Lotynų Amerikos mažuosius uždarbiautojus, vis pagalvoju: kiek porų batų jie turi nuvalyti per dieną, kad gautų pavalgyti? Juk kukli vakarienė viešbutyje mums kainavo beveik tris dolerius.

Ką jie mato, šite vaikai? Purvinus, o paskui jau blizgančius svetimus batus ir savo suodinas rankeles?

Dar kiti, užsidėję ant galvų sunkiausių laikraščių pundus, skambiais balseliais šūkauja: „Pirkite! Šiame laikraštyje rašoma, kaip buvo nužudytas Amerikos ambasadorius Kipre!“

Treti kruopščiai plauna mašinos ratus savininko, atvažiavusio su dviem puošniai

aprengtais vaikais. Kol jų bendraamžiai nuplaus ratus, anie atsigaivins skaniais gėrimais, sočiai pavalgys! Prie mašinos grįžęs savininkas numes vargšams pinigėlių, o pats važiuos į namus – su kondicionuotu oru, žydrais baseiniais ir aukštomis tvoromis aptvertais sodais! Tvoros šiuose kraštuose įkyriai simbolizuoja didžiulį skirtumą tarp prabangos ir skurdo.

Ar dabar – tvoromis ir bokšteliais – nepanašėjam ir mes?



Nuotykių Karakase

Iš Limos skrendame rugpjūčio 18-ąją. Tai paskutinė šio žemyno žiemos diena. Rytoj – jau pavasaris. Gal bent jis gaivia rasa nuplaus suodinas vaikų rankutes?

Skrendame į Karakasą. Keistas maršrutas: skrendame tartum atgal. Pakeliui gėrimės Kolumbiją puošiančiais dirbamos žemės kvadratais. Barankilio oro uosto kavinėje pasivaišinę garsiąja kvapnia Kolumbijos kava, dar po poros valandų mes jau Venesueloje. Įsikuriame originaliame „Otel del otel“ Karakaso viešbutyje.

Nuojauta neapvylė – mūsų dėžės su lėlėmis kažkur užtruko. Karakase jų dar nėra. Nuotaikos nepataisė ir tas faktas, kad atvykome pavėlavę, todėl neteko dalyvauti tarptautiniame kontinento ir kai kurių Europos šalių teatrų festivalyje. Nors festivalis skirtas dramoms, mūsų pasirodymas buvo įtrauktas į programą – turėjome vaidinti rugpjūčio penktą ir dvyliktą dienomis Nacionaliniame teatre. Apie tai liudija ir festivaliui išleistas solidus bukletas. O mes atvykome tik rugpjūčio 18, tad gavome tenkintis eiliniaus spektakliais didžiulėje, modernioje sporto salėje. Po festivalio daugelis kolektyvų pasiliko Karakase uždarbiauti, tad, net ir labai stengiantis, kitos salės gauti nepavyko.

Pirmasis mūsų spektaklis „Vėlnių malūnas“ žiūrovais nepradžiugino. Galima įsivaizduoti, kaip visa kas atrodo, kai salėje 6000 vietų. Turiu pridurti, jog su salės

šeimininkais iš anksto sutarėme, kad atsižvelgiant į mūsų specifiką, geriausiu atveju bilietus galima parduoti tik į vieną sektorių, kuriame telpa 1500 žmonių, ir tai būtina žiūrovus įspėti, nes tolesnėse eilėse matomumas bus prastas...

Antrajame spektaklyje buvo jau 630 žiūrovų. Tai kiek pataisė nuotaiką. O štai į trečiąjį spektaklį prisirinko beveik pusantro sektoriaus – bemaž 2500 žmonių. Tokių žiūrovų antplūdis, matyt, lėmė plačiai pasklidusi žinia, jog vaidiname ispanų kalba...

Didesnį pasisekimą turėjo „Zuikių mokykla“. Po spektaklio aktoriai su lėlėmis ėjo pas žiūrovus, vykdavo gana linksmas bendravimas su temperamentingais pietiečiais.

Pirmąją dieną Karakase turėjau nuotyki, kuris man ilgai nedavė ramybės...

Artėjant spektakliui, įsijungiau magnetofoną, išsigytą specialiai šioms gastrolėms, prie kurio dar nebuvo praręš. Norėjau pasibandyti ir... apstulbau iš išgąščio! Velnio instrumentas pradėjo groti dvigubai greičiau, nei priklausytų! Jokie mėginimai taisyti situaciją nepadeda! Ką dabar daryti? Spektaklis įrašytas į juostą, žiūrovai jau renkasi... Ir tik tuomet šovė į galvą mintis, kad čia bus kaltas kitas dažnumas! Taip iš tiesų ir buvo... Tačiau dažnių perjungimas norimo rezultato nedavė. Magnetofonas vis viena kaukė, kaip jam patiko.

Siaubas! Juk mes – už Atlanto! Grįžti namo? Patirti didžiulius kelionės nuostolius? Bus gražaus „juoko“!

Jau nepamenu, koks prakaitas išpylė – karštas ar šaltas – tačiau išpylė! O magnetofonas klykia savaip, ir gana! Mano laimė, vienas tos didelės salės darbuotojų supažindino mane su storuliu dėdule, sporto rūmų radistu! Šis ilgai neklausinėjęs priėjo prie mano „Sony“, atkėlė dangtelį ir nusuko pagrindinio juostą varančio volelio pirmąją dalį... Magnetofonas prašneko visai žmoniškai!

Dievuliuk tu mano! Juk šią operaciją aš dešimtis kartų atlikinėjau, ieškodamas

Buratinui būdingos greitakalbės! Moralas: niekad nereikia pulti į paniką! Verčiau ramiai pagalvoti apie vienokio ar kitokio nemalonaus reiškinių priežastis!

Karakase labai nustebdavo sužinoję, kad mūsų teatras – valstybinis, finansuojamas iš biudžeto! Ten gyvenantys lietuviai, net ir gerokai nepritariantys tarybinei santvarkai Lietuvoje, tokiu valstybės rūpesčiu vaikais buvo patenkinti.

Vienas lietuvis gydytojas pakvietė mane ir Valeriją į ištaigingiausią Karakaso kavinę kavos. Prabangos čia netrūko. Tačiau požiūrį į savo darbą išgirdau labai originalų.

„Kam tu, režisierius būdamas, kišiesi į vaikų auklėjimą? Vaikai turi būti žiaurūs, pasiruošę grumtis už savo egzistenciją, todėl švelnumo mokyti jų nereikia!“ – pasakė jis man.

Lietuvis į šią šalį atvyko būdamas vos dešimties... Tikriausiai karti jo patirtis man pataria... Tikriausiai ir jis valė batus, plovė mašinas....

Paprieštaravau, nes teatro vaikams paskirtį suprantu kitaip. Kaip tik tą dieną, kai jis žiūrėjo mūsų „Zuikių mokyklą“, šimtai tėvų, dėkodami mums už reginį ir už tai, kad atvykome, ragino savo vaikus bučiuoti lėles ir aktorius... Vargu, ar jie tą būtų darę, jeigu spektaklyje zuikučiai būtų šaudę vienas kitą, kaip tas beveik ištisą parą daroma per jų televiziją.

Mano pašnekovas gydytojas ne sykį pabrėžė, kad restoranas, kuriame sėdime, prabangiausias visame Karakase. Tačiau visi šie kriokliai, fontanai, blizgučiai... dvokia amerikozizmu. Tą girdėjau daugelį kartų...

Karakaso pakraščius supantys lūšnynai tikrai nepuošia šio gražuolio miesto. Ir visuose šituose lūšnynuose – tūkstančiai bedarbių... Kol su pasiuntinybės darbuotoju vykome į oro uostą ieškoti mūsų dėžių su lėlėmis, pabuvojau tokiam rajone.

Su siaubu stebėjau, kaip mažučiai vaikai rausiasi sąšlavų krūvose, ieškodami ko nors valgomo. Baisus reginys!

Geraširdžio veido venesualietis, pamatęs mano sumišimą dėl reginio, liūdnai palingavo galva ir tuoj pat įspėjo, kad prisidegčiau galvą, nes saulė zenite ir greitai galima gauti smūgį! Tas smūgis veikiausiai būtų prilygęs tam, ką matau!

O po pietų, bežiūrint koridą, besiklausant entuziastingo minios triukšmo, stebint be galo linksmas žmonių nuotaikas, susidarė įspūdis, jog čia nėra jokio vargo! Juk tokia spalvinga ir graži šventė gali rasti tik ten, kur netrūksta duonos! Gyvas kontrastas su tuo, ką mačiau ryte!

Pavojingomis zonomis vadinami lūšnų kvartalai kelia daug rūpesčių tiems, kas nepakankamai pasirūpino turtingų savo parduotuvių apsauga. Zonų gyventojai gelbėdamiesi nuo bado retsykais nusiaubia turtingus nepavojingais laikomus rajonus. Svečiuodamiesi pas gydytoją Germanavičienę matėme, kad langai ir durys, nors dekoratyvūs, vis dėlto grotuoti!

Kas kartas vis daugiau problemų turi tie, kam rūpi, kad naftos srovė, tekėtų iš ja turtingos šalies į svetimus seifus. Kai ta srovė pasuks atgal į savos šalies „aruodus“, gal nebeliks Karakase pavojingų zonų, gal visi vaikai sės į mokyklos suolus – ir lūšnynų apgultas Karakasas suspindės visu grožiu! O kol kas... Retas venesualietis pasakys, kiek milijoninėje sostinėje teatrų! Ir negali pasakyti, nes jų... nėra. Yra tik teatrų pastatai, kuriuose vaidina ir koncertuoja įvairūs *gastrolieriai*.

Kiekviename iš šešių tokių pastatų dirba direktorius, viename kitame – režisierius. Jie surenka trupę, paruošia spektaklį, apie kurį vėliau tik tiek ir tekalbama: pavyko ar nepavyko? Suvaidinusi keletą spektaklių, o geriausiu atveju, sezono pabaigoje trupė išsiskirsto – viskas baigiasi. Apie kokį nors teatro braižą neverta net kalbėti.

Valgykloje sėdėjau netoli puodo, pilno karštų žarijų, viršum kurių čirškė kepa ma mėsa. Akimirką pamaniau: ar tik ne vakarykštės koridos herojaus šlaunies gabalą netrukus valgysiu? Tačiau ne. Šalia dėžės, į kurias mėsa supakuota: spalvingos etiketės, importas! Mėsos importas į šalį, kurioje, kaip sakoma, ir įbesta lazda pražystų?! Deja...

Žemės ūkyje dirbančius čia vadina tinginiais, todėl žemdirbyste retas kuris užsiima, nors derlingos žemės daug. O nederlingoje slypi beveik nepaliesti didžiuliai gelmių turtai. Geležis kasama atviru būdu, tačiau kasa ją ne venesueliečiai, jiems – tik menka dalelė... Tai vis problemos, kurias Venesuela pastaruoju metu bando spręsti – ir šis tas jau padaryta, tačiau iki giedrios lūšnojė gyvenančio vaiko šypsenos dar labai toli.



Ten, kur žvirbliui per karštą

O Kosta Rikoje – būreliai vaikų su kuprinėlėmis ant pečių skubėjo į mokyklą. Jų veidukai ir rankutės taip pat gana tamsūs, tik ne nuo batų tepalo... Tokią spalvą jiems dovanojo tėvynės saulė.

Sostinė, San Chose, nepasižymi prabanga, čia – ne Karakasas, tačiau šio miesto nelaiko savo gniaužtuose lūšnų žiedas. Tuo jis ir skiriasi nuo Venesuelos sostinės.

Šalis neturtinga, ją taip pat išnaudoja svetimšaliai.

Du miestai... Dvi pažintys su kultūra. Šešiuose Karakaso teatruose – jokios gyvybės, o vieninteliame San Chose nacionaliniame teatre dirba nuolatinė trupė, vadovaujama Oskaro Kastilijo, kuris, beje, buvo ir mūsų impresarijus.

Jau pirmąjį vakarą, vos tik atskridus, impresarijaus namuose teko susipažinti su miesto kultūros žmonėmis, taip pat ir su Chuanu Enrike Akunija, besidominčiu lėlių teatru, turinčiu mėgėjų trupę, kurioje dalyvauja universiteto studentai ir dėstytojai. Buvome pakviesti pažiūrėti jų spektaklio. Į akis krito, kad jie nevengia žiaurumo. Šiuo klausimu teko kalbėtis su nacionalinės televizijos korespondentais. Mūsų dorovinio ir estetinio auklėjimo pozicijos tartum sutapo, tačiau su tuo, kad žiaurių scenų, net jeigu tai – iš gyvuliukų gyvenimo – reikėtų vengti, jie sutikti nenorėjo, motyvuodami jog „gyvenime taip yra...“

Spektaklis „Vėlnių malūnas“ vyko Nacionaliniame San Chose teatre. Gražus pastatas, turintis visą teatrui reikalingą įrangą. Maloniai nustebino, kad žiūrovai, kurių susirinko apie septynis šimtus, atėjo puošniai apsirengę. Dauguma moterų ilgomis sukniomis...

Spektaklį publika priėmė labai šiltai, tik lėlės – apie tai po spektaklio informavo impresarijus – nelabai patiko. Tačiau aktorių meistriškumas valdant lėles trūkumą kompensavo.

Vėliau įsitikinome, jog ne visai teisingai pasielgėme, veždami į tuos kraštus „Vėlnių malūną“. Ten gyvena giliai, be jokių išimčių tikintys žmonės, todėl kai kurios siužeto vietos jiems užkliuvo.

„Zuikių mokyklą“, rodytą „Rex“ kino teatre, žiūrėjo jau daugiau kaip 1000 žiūrovų. Žiūrovų nuolatos daugėjo visur, kur tik per šias gastroles lankėmės, išskyrus vietas, kurias vietiniai laiko reakcingomis. Ką tai reiškia, nežinau.

Labai savitai buvo reklamuojami spektakliai kituose Kosta Rikos miestuose – Kartagoje, Alachueloje, San Karlose. Ten mus atvažiuojančius pasitikdavo į automobilius susodinti vaikai, labai triukšmingai mušantys būgnelius.

Kelionė po šią šalį buvo gana egzotiška. Aplankėme Irazu ugnikalnį.

Kosta Rika laiko save labai demokratiška valstybe, todėl, kol neatvėsta rinkiminės aistros, prezidentui sunku tvarkytis, nes jo niekas neklauso.

Gražiausi San Chose pastatai, kaip ir Karakase, – užsienio bankai. Regis, ką galima išsunkti iš šios mažos šalies, plotu beveik prilygstančios Lietuvai? Tik plotu mes ir panašūs, o gamtovaizdis, žmonės labai skiriasi: žvirbliui ten per karštą, o berželis mieliau auga pas mus, ten jam – „pirtis“, juk tropikai. Jeigu Kosta Rikos iš vieno šono neskalautų Karibų jūra, o iš kitos – Ramusis vandenynas, būtų pragaras.

Skarotų palmių giraitės, bananų ir kavos plantacijos, sodrioje žolėje besiganančios galvijų bandos... Visa tai mums kalbėjo kur kas išraiškingiau, nei nesibaigianti automobilių srovė Venesueloje, puošnūs dangoraižiai ir ištaigingos parduotuvės. Kosta Rikoje, pasibaigus miesto ribai, prasideda gyvenimas, susijęs su žeme, su gamta, todėl čia jaukiau ir maloniau. Šioje šalyje vienas kito nekaltina tinginiavimu. Visi dirba. Per metus išauginami trys derliai, kuriuos reikia apdoroti, rasti jiems pirkėją, parduoti... Skurdo dar nemaža, tačiau saulės ir šypsenų daug – čia neišvysi paniurusio veido, visi maloniai bendrauja.

Iš visos kelionės čia bene labiausiai jautėme Lietuvą. Prisiminė ir pirmosios mūsų gastrolės tėvynėje. Kur kolūkiečiai tvirčiau į žemę įsikabinę, nereta ir šypsena. Daug gastroliuodami matėme, kad žmonės pamažu atkunta. Žiūrėk, po metų kitų jau ir *pabaliavojame* tame pačiame kolūkyje. Laukuose – galvijų bandos, dūzgia kombainai, linguoja brandūs javai, o svarbiausia – dingo skurdas! Žmonės jau pamiršę, kad už darbadienį gaudavo atlygį, skaičiuojamą šimtais gramų grūdų... Kaip grybai po lietaus dygsta erdvūs, kartais net labai puošnūs kultūros namai, atsirado galimybė profesionalia teatrine kalba šnekėtis su kolūkiečių vaikais.

Taip mąstėme, dosniai vaišinami šampanu prabangiame lėktuve. Kas būtų galėjęs pagalvoti, kad mes, kuklūs Kauno lėlių teatro darbuotojai, nardysime po Pietų Amerikos padangę...

„Panama labai graži“

Pakilę San Chose, nutūpėme Panamos oro uoste. Gamtovaizdis beveik nesiskyrė nuo Kosta Rikos, tik mūsų akiai neįprastos lagūnos pakeliui į Koloną.

Pagarbūs ir gražūs paminklai Bolivarui, Sukrei San Martinui, kaip ir visose Lotynų Amerikos šalyse, puošia šį kraštą. Dar tebestūkso tvirtovių griuvėsiai – nuožmies kovos su ispanais liudininkai. Už šį siaurą žemės ruoželį, skiriantį Atlantą nuo Ramiojo vandenyno, pralieta daug kraujo, todėl norėjosi pamatyti Panamą tokią, kuri būtų verta didžiulių aukų už savo laisvę. Kokia ji, sunku papasakoti. Reikia ten pabuvoti. Šalis labai egzotiška, įdomi jos gamta ir žmonės, gausu importinių prekių, tačiau gausu ir pavojų asmens saugumui. Pavojingos zonos – pačiame Panamos miesto centre, ištisi kvartalai. Nuoširdžios prezidento Tortikosos pastangos likviduoti šias baisias zonas kol kas neduoda rezultatų, nes čia didžiausios įtakos turi ta ranka, kuri laiko svarbiausią šalies pajamų šaltinį – Panamos kanalą.

Kanalas – didingas reginys. Ilgokai užtrukome stebėdami, kaip didžiulis Norvegijos laivas iš vieno šliuzo persikelia į kitą, pamažu priartėdamas prie Ramiojo vandenyno lygio, o paskui jau išnyksta beribėse vandenų platybėse.

Mūsų spektakliai vyko kino teatro salėje. Žiūrovų gausu. Tik ilgokai teko derėtis, kol salės šeimininkas sutiko nupirkti rozetes, atitinkančias mūsų aparatūros

jungiklius, nors jos tekainuoja grašius.

Viskas sklandu, įdomu, net prezidento sesuo mus vaišina, nuoširdžiai dėkodama už spektaklį, parodytą vaikų gydymo institute, tačiau norisi kuo greičiau išvykti. Mes čia visiškai vieni, nėra net rusų pasiuntinybės...

Stebėdami nuostabų laivų perkėlimo įrenginį, pavydėjome iš kanalo ištrūkusiems laivams: mes rytoj išskristi negalėsime, nes prasideda pilotų streikas... Šią priverstinę pauzę išnaudojome aplankydami Koloną. Tai uostamiestis Karibų jūros pakrantėje. Kelio – vos 80 kilometrų traukiniu. Čia siauriausia Panamos vieta. Nepaprastas peizažo grožis ir įvairovė: vešlus tropikų miškas, už jo – plytinčios lagūnos ir iš vandens kyšantys tartum audros nulaužtų medžių kamienai, paskui vėl užutėkiai, apaugę vešlia augmenija. Visa kas alsavo drėgnu, karštu šio krašto oru, tačiau traukinyje oras kondicionuotas – jauku, vėsu ir lengva kvėpuoti, tad ši kelionė buvo viena maloniausių.

Pačiame Kolone atmosfera slogi. Čia daug pavojingų zonų, ir vietiniai patarė mums kuo greičiau nešdintis... Kadangi turėjome dar marias laiko, užsukome į parduotuvę, kurioje prekiaavo du broliai žydai. Prekių gausu. Kai kas gana pigiai nusipirko magnetofonus. Mums besiderant į parduotuvę įžengė aštuoniasdešimtmetis brolių tėvas. Išgirdęs nesuprantamą kalbą paklausė, iš kur esame. Lietuvą jis girdėjęs, tačiau jeigu priklausome rusams, tai kalba su mumis menka, nes rusai – kiaulės, jie nusavinę jam keletą namų Maskvoje... Sužinojęs, kas aš toks, paklausė, ar visos jaunos damos – mano žmonos, nes ir jis jų turįs bent devynetą...

Senasis „haremo“ šeimininkas taip pat mums patarė ilgai neužsibūti Kolone. ir, ginkdie, nepavėluoti į traukinį. Pasinaudojome patarimu ir vėl sėkmingai riedėjome atgal, grožėdamiesi, ko jau niekadros tikriausiai nebepamatysime.

Viena, ko galima pavydėti Panamai, tai pirklėjų aptarnavimo kultūros. Noras

įsiūlyti prekę apgaubtas didžiausiu paslaugumu ir mandagumu. Čia neteks laukti dviejų pardavėjų dialogo pabaigos, kaip pas mus, o ir suraukto veido nepamatysi. Stulbina ir prekių įpakavimas. Jokiu būdu neišeisi, ko nors nenusipirkęs. Neištversi. Pernelyg jau patraukliai atrodo.

Paprasčiausia balta duona (juodos čia nėra) jau suraikyta ir sudėta į tokius gražius maišelius, kad nejučiomis kyla mintis, kaip mes negerbiame savo skaniosios juodosios duonelės, kuri tikrai nusipelno pagarbos. Panamoje rugelis neauga, tačiau jie ir savą, kukurūzinę, moka pagerbti. Kol valgykloje pavalgysi, padavėjas kelis kartus prieis, pasiteiraus ar skanu, ar ko nors netrūksta...

Nesvarbu, kad mandagumas grįstas bizniu. Pasimokyti vis viena verta. Juk mūsų žmogus, kaip ir mūsų duona, nusipelno pagarbos.

Noriu atkreipti dėmesį, jog visi šie įspūdžiai datuoti 1974 metais. Dabar jau ir pas mus daug kas keičiasi, nors labai daug suardyta. Ypač skaudus žemės ūkio likimas...

Kai norisi persižegnoti

Pagaliau streikas baigėsi. Panamerikos firma gabena mus į Ekvadorą. Sostinė Kito pasitiko vėsa. Esame gana aukštai. Ir vėl stebina skirtumai. Gal klaidina lėktuvų greitis? Juk tiesiog neįtikėtina, kad per kelias valandas iš esmės pasikeistų viskas – gamta, žmonės, gyvenimo būdas, architektūra... Pastarąją lėmė kolonijinis laikotarpis, nes atvežtinė ispanų kultūra suformavo stilių įvairovę, kuri šį miestą daro savotiškai gražų. Daugybė bažnyčių, kunigų, vienuolių liudija šalį giliai religingą.

Tačiau skurdas akivaizdus. Ant šaligatvio patiesta laikraščiu, čia miega kūdikis. Jo mama, kaip ir keletas jos kaimynių, prekiauja nedideliu kiekiu kažkokių vaisių, taip pat išdėliotų ant šaligatvio. Sunku pasakyti, nuo ko pabrinkę kūdikių veidukai – iš bado ar iš šalčio...

Vaidinome ir nedideliame miestelyje, Riomamboje. Atrodė, dulkėse ir nešvaroje paskendusį gyvenvietę, gyvena savo ramų, skurdų gyvenimą, nesidomėdama kas kur vyksta. Tačiau prieš keletą dienų čia vyko riaušės, buvo nušautas kunigas – jį pasiekė Čilės chuntos kulka...

Šiaip jau Ekvadore ramu, kaip ir Bolivijoje, kur gastroliausime po keletos dienų. Mieste bet kuriuo paros metu galima vaikščioti saugiai. Žmonės ramūs, nuoširdūs. Rytojaus dieną po spektaklio mus atpažindavo, draugiškai paspausdavo ranką,

dėkodami už reginį jų vaikams. Nerami tikrai žemė. Mums dar tebesant Guajakilyje, spalio trečią dieną, be keturiolikos minučių vienuoliktą, ji sudrebėjo. Epicentras – netoli Peru, netoli Limos, tačiau banga pasiekė ir Ekvadorą. Peru būta nuostolių, sugriovimų, o čia kažkoks amortizuojantis podirvis, tad drebėjo silpnai. Įdomu buvo stebėti žmonių reakciją. Jie kažkaip surimtėjo. Pasak vietinių, žemės drebjimas – neretas reiškinys.

Guajakilis – antras pagal dydį Ekvadoro miestas. Nuo sostinės Kito jis nutolęs daugiau kaip keturis šimtus kilometrų. Į jį važiuome siaubingai baisiu, tačiau įspūdingu keliu. Pirmąją kelio dalį riedėjome bedugnių pakraščiais, uolų atbrailomis. Man kliuvo „laimė“ sėdėti dešinėje pusėje, prie lango. Žvilgtelėjus pro jį, sukaustydavu šiurpas, ypač, kai autobusas pakrypdavo į dešinę, nes ant jo buvo sukrautos visos mūsų dėžės, kurių svoris tikrai nemenkas. Vos už keliasdešimties centimetrų žiojėjo kelių šimtų metrų prarajos. Pavažiavę geroką kelio atkarpą, apačioje išvysdavome tą vietą, pro kurią neseniai važiuojome. Sukome ratus tartum paklydę, o netrukus įsmukome į tikrą rūko sieną. Kelias toks siauras, kokie siauri būna mūsų vieškeliai, tad su siaubu stebėjome vairuotoją, kuris nemažindamas greičio, tik jam vienam težinomu būdu atspėdavo, kur kitas serpantino vingis...

Kairėje pusėje stūkso aukšta uolos siena, kurios viršūnė pakibusi mums virš galvų, o dešinėje – arba rūko jūra, arba properša su medžių viršūnėmis velniškai žemai... Tegul jį bala, tokį kelią! Ne veltui vairuotojo kabinoje viršum priekinio stiklo kabo Dievo Motinos paveikslukas ir rožyno vėrinys. Susėdę šiai kelionei matėme, kaip vairuotojo žmona su dviem vaikiukais atsiseikina su vyru. Sėdęs prie vairo jis persižegnojo, peržegnojo šeimą, tą patį padarė ir jo žmona, kai autobusas pajudėjo.

Atlėgo, kai išsmukome iš rūko ir pajutome, jog jau leidžiamės žemyn, nors ta žemuma... dar toli toli.

Gal po kokios valandos riedėjome jau visai padoriu asfaltuotu keliu, abipus kurio augo bananų giraitės. Čia jau karaliavo džunglės. Dar neseniai ten, viršuje, drebėjome ne vien iš baimės, bet ir nuo vėsos, o apačioje pasijutome kaip pirtyje.

Įvažiavę į miestą pajutome Ramiojo vandenyno alsavimą. Miestas šiuolaikiškas: švara, tvarka, gatvės, daugiaaukščiai namai – lyg būtume visiškai kitoje šalyje. Gatvėse daug spalvingai vilkinčių indėnų su į kasą supintais plaukais. Vyrai. O moterys veik visos vienodomis vyriškomis skrybėlėmis. Jie labai skyrėsi nuo kitų indėnų. Kažkokie švarūs, tvarkingi.

Spektaklius šiame mieste apmokėjo ir visas išlaidas dengė municipalitetas. Publikos labai daug. Spektakliai vyko pakiliai, aktorius veikė žiūrovų reakcija. Nors vaidinti buvo nelengva, labai karšta ir tvanku. Aktoriai prašė leidimo vaidinti vos ne su maudymosi kostiumėliais. Atsikovėdavome tik gerame šeimininko italo viešbutyje su kondicionieriais.

Tą pačią naktį skambinau į Maskvą, kalbėjausi su kultūros ministre Jekaterina Furceva. Iškilio būtinybė prašyti pinigų komandiruotėms apmokėti, nes daugelyje vietų vargingiems indėniukams vaidinome nemokamai. Ministrė tam pritarė, leido nemokamai vaidinti visur, kur tik rasim reikalinga. O pinigus po dienos kitos gausime pasiuntinybėje. Taip ir buvo – Goskoncertas atsiuntė apie dešimt tūkstančių dolerių. Daugiau šiuo klausimu rūpintis nebereikėjo.

Gastrolėms beveik baigiantis, skrisdami į Boliviją sužinojome, kad Furceva mirė.

Nuoširdžiai nugailėjau, nes tai buvo prakilni asmenybė. Neišdidi. Nuoširdi...

Per vieną priėmimą Maskvoje, paduodama ranką paklausė, kodėl mes ne Vilniuje, o Kaune. Pasak jos, esame pagarsėję, tad derėtų būti sostinėje. Maloniai paglostė savimeilę.

Po paskutinio spektaklio Gujakilio miesto meras suruošė mums vakarienę. Buvo

pasikeista suvenyrais. Merą apjuosėme tautine juosta, o jo poniai dovanojome gintaro.

Vykdami į Ambatą gėrėjomės gamtos įvairove ir didybe, kuris sakyte sakė, jog žmonės čia turėtų būti labai stiprūs, sugebą priversti visus šiuos nuostabios žemės reiškinius tarnauti savo gerovei. Deja, sutinkami čiabuviai, dažniausiai indėnai, atrodė palinkę nuo slegiančios skurdo naštos, tad jokiū būdu nesusidarė įspūdis, jog šeiminkai čia jie. Bananų plantacijos, didžiuliai dirbamos žemės plotai priklauso svetimšaliams. Matyt, atskirtumas dėl tolimų atstumų nuo stambesnių miestų, gamtinės kliūtys ir tas vienintelis Panamerikos kelias, kuriuo ir mums teko kratytis, išmokė čionykščius ramybės, tylos, draugiškumo. Jų žvilgsnis, palydimas kažkokios sunkiai suvokiamos šypsenos, liudija, jog bent jau vienas su kitu jie neturi jokių problemų, o tik nuoširdžiai dalinasi džiaugsmiais ir bėdomis. Gamta leidžia jiems nepaisyti griežto tvarkaraščio, todėl vieni laukeliai žydi, kitur dar tik sėjama, o dar kitur jau nuimamas derlius.

Vaikai – kaip ir viso pasaulio vaikai – triukšmingai gainioja vištas. Net ir mažieji prekyautojai, kurie apspinta kiekvieną stabtelėjusį autobusą, siūlydami namų gamybos saldumynus ar įvairius mažmožius, nesipyksta dėl konkurencijos. Vairuotojai užjaučia mažuosius savo tautiečius, leidžia jiems paprekiuoti arba net pavežėja iki kitos stotelės, iš kur juos parves kitas geraširdis dėdė, nereikalaudamas jokio užmokesčio. Vairuotojai supranta sunkią savo krašto vaikų dalią.

Gražūs tie tamsiaodžiai, kavos spalvos vaikai. Jų net išdykumas kitoks, nei išpaikintų mūsų vaikų. Ne kartą apgailėjau: kad ir kaip jų tėvai norėtų, netaps šie mažyliai gydytojais, inžinieriais mokytojais...

Spalio 5-ąją paliekame Ekvadorą. Šalį, kurioje už dvidešimt septynių kilometrų nuo sostinės pastatytas obeliskas, žymintis mūsų planetos Šiaurės ir Pietų pusrutulius. Nuo obelisko centro – juosta. Nusifotografavome taip, kad viena koja stovėtų Pietų, o kita jau Šiaurės pusrutuly. Už vieną dolerį įsigijome diplomus, jog čia buvome ir per valandą išgyvenome visus keturis metų laikus. Diplomus spaudu patvirtino čia pat budėjęs pareigūnas.



Kad ir kraujas iš nosies...

Pakilti iš Guajakilio oro uosto kliudo... mūsų vertėja Rene Diktoraitė. Ji narsiai stovi priešais burzgantį lėktuvą ir reikalauja, kad visi mūsų zuikiai ir kitos dėžės būtų pakrauti į lėktuvą ir skristų drauge su mumis. Diktoraitė gyvena Lietuvoje, tačiau gimusi Paragvajuje, ji žino šio krašto tvarką ir bendravimo būdus, tad atkakliai nesitraukia nuo kelio, ir oro uosto valdžiai tenka nusileisti – iškrauti kažkokius audinių ritinius ir pakrauti mūsų bagažą.

Taip elgtis pamokė nutikimas Karakase, kai mums tvirtino, jog mūsų dėžės dar neatskridusios, o mudu su konsulu radome tas dėžes tolimame sandėlio gale, ir jos čia kioksojo jau trys dienos... Konsulas prasitarė, jog esama ir nelabai suinteresuotų, kad mūsų gastrolės vyktų sklandžiai. Tą supratome ir iš negausios reklamos. Tačiau pasiuntinybėms pasistengus, žiūrovų mums netrūko.

Po pusantros valandos skrydžio mes ir vėl, jau trečią kartą, Limoje. Laukiame lėktuvo į Boliviją. Dairomės po oro uosto kioskus, kuriuose gausu Peru juvelyrų darbų iš aukso ir sidabro. Dirbiniai atspindi inkų kultūrą, su kuria susitinkame pirmą ir, ko gero, paskutinį kartą – visiems laikams.

Išstaigingas italų kompanijos lėktuvas negaili skanių užkandžių, šampano ir vyno. Pastarasis labai praverčia skrendant virš Titikakos ežero, kai mūsų gigantą ima

purtyti oro srovės, galingesnės ir už jį patį.

Artėjant prie La Paso oro uosto, reginio galėtų pavydėti pačios lakiausios fantazijos keliauninkas. Lėktuvui leidžiantis atrodė, jog jis nesuras savo takelio, nes žemės paviršius buvo panašus į pas mus kepamą, ant šono paguldytą šakotį. Stebėjomės lakūnų virtuozišku, orientacija ir šaltais nervais. Reikėjo mažutės klaidelės, ir mūsų laineris pavirstų metalo laužo krūva. Net mūsų zuikiams būtų galas, jų neapsaugotų tos metalinės dėžės, kuriose tūnojo...

Palietęs žemę lėktuvas – o tai buvo pats maloniausias šios mūsų kelionės atkarpos momentas! – dar ilgokai riedėjo, nes čia, beveik keturių kilometrų aukštyje, oras gerokai praretėjęs, tad stabdymo kelias ilgesnis. Vėliau lakūnai pasakojo, jog čia lėktuvus tupdyti treniravosi amerikiečiai, ir nemažai lėktuvų buvę palaidota nusileidimo tako gale, kuris baigiasi stačia kelių kilometrų aukščio siena.

Kad oras praretėjęs, pajutome, vos tik išlipę iš lėktuvo. Kojos virpėti paliovė tik po kelių dienų, lygiai kaip ir panika dėl iš nosies be jokios regimos priežasties tekančio kraujo. Vaidinti buvo nepaprastai sunku, kai kas žiopčiojo lyg karosas, ištrauktas iš vandens. Tačiau viskas praėjo, kai pajutome, kaip čia buvome laukiami.

Tuometės Sąjungos atstovybė nuoširdžiai mumis rūpinosi. Atrodė, jie mūsų pasiilgę, juk į šiuos kraštus retai kas teužsuka, ypač meno kolektyvai. Buvome apgaubti didžiausio dėmesio. Pasiuntinybės nuoširdumas ir rūpestingumas jaudino.

Kai leidomės iš oro uosto, jie sustabdė autobusą, kad galėtume pasigrožėti La Pasu iš aukštai. Nepaprastas reginys! Tartum dubenyje mirguliavo margaspalvės dėžutės – namai. Visą miestą supa statūs skardžiai. Labai šviesu, tik nejauku. Jokio medelio, jokio krūmelio...

Nusileidę žemyn atitokome nuo pirmojo įspūdžio. Atsivėrė naujas reginys – indėnai. Pirmiausiai į akis krito nepaprasta švara, kontrastas Ekvadoro sostinei.

Kaip keistai susiklostė šių šalių tradicijos... O juk kaimynai!

Maži vaikai čia nešiojami skarose ant nugaros. Tačiau – net ir pačių neturtinčiausių tėvų – švarūs, švariais drabuželiais. Motinos irgi vilki tvarkingai. Atrodo, visi dėl to net linksmesni. Prekiaujama triukšmingai, irgi – šaligatviuose, tačiau įvairiausios prekės išdėliotos ant patiestų marškų, o vaisiai – ant labai baltų švarių audinių. Tas vaizdas nesukelia nemalonaus jausmo, kurį patyrėme Ekvadoro turguose, net ir Kito miesto centriniame. Tokios daugybės prekiaujančių žmonių iki šiol nebuvo matę, nebent Panamoje. Atrodytų, kas čia ką gali pirkti, juk baltaodžių užsieniečių retai tepamatysi... Tačiau šį tą perkame ir mes, nes motinoms prekiauti padedantys vaikai taip simpatiška prašo ką nors iš jų mamos įsigyti, kad sunku atsispirti. Labai didelė vaisių ir gėrimų, kurie atrodo gana patraukliai, pasiūla...

Prieš vykstant į šią šalį buvome informuoti, jog Bolivija – labiausiai atsilikusi ir neturtinga Lotynų Amerikos šalis. Nesuvokėme kodėl. Palyginus su Ekvadoru taip neatrodė. Ten skurdas akivaizdus.

Bevaikštinėdamas nuošaliau, sutikau labai švariai, puošniu tautiniu kostiumu vilkintį indėną. Tipiški veido bruožai, ilga kasa... Prekiavo, kaip man pasirodė, brangiais juvelyriniais gaminiais iš sidabro, nes kol smalsavau, priėjo būrelis baltaodžių užsieniečių ir derėjo kai kuriuos papuošalus. Du iš pirkėjų užgirdau tarpusavy šnekant lenkiškai, nors indėną jie kalbino ispaniškai. Pašnekinau juos, ir užsimezgė įdomus pokalbis. Jie labai nustebė, kad esame iš Lietuvos ir klausinėjo, kur vyks mūsų spektakliai.

La Pase trūksta oro, trūksta kol kas ir žiūrovų mūsų spektakliuose. Atvykome labai nepatogiu laiku. Mokyklos ir universitetas uždaryti dėl neseniai vykusių riaušių. Studentai nepatenkinti dabartinės valdžios režimu. Tą pajutome jau pačią pirmą naktį, kai visai šalia mūsų viešbučio buvo susprogdintas ten stovėjęs paminklas

Džonui Kenedžiui. Dar iš vakaro gėrėjęsi gražia prezidento išvaizda, rytą bematėme iš postamento kyšančias dvi blauzdas ir ištaškytas paminklo liekanas aplinkui.

Pirmąjį mūsų spektaklį aplankė vos 130 žiūrovų. Tačiau tie, kurie matė, liko patenkinti. Buvo malonu išgirsti padėkas: „Tūkstantį kartų ačiū už tai, ką matėme mes ir mūsų vaikai!“

Pagal planą šioje šalyje turėjome suvaidinti penkis šešis spektaklius, tačiau pasiuntinybei paprašius, suvaidinome 17! Vienas spektaklis – specialiai užsienio diplomatams ir jų šeimoms. Po spektaklio pasiuntinybei mūsų garbei surengtas priėmimas. Dalyvavo žymūs šalies veikėjai ir užsienio diplomatinis korpusas.

Rytojaus dieną pasiuntinybė, dėkodama už tai, kad palengvinome jų padėtį šalyje (!), suruošė mums dar vieną pokylį. Mūsų nuotaika po tokio pareiškimo, žinoma, buvo pakili.

Reikia pasakyti, jog tarybinės pasiuntinybės darbuotojai su mumis elgėsi labai maloniai, o ir patys buvo labai inteligentiški. Sužinojome, jog mūsų artimieji Lietuvoje turi informacijos, kur esame, kaip mums sekasi, kaip jaučiamės. Tuo pasirūpino drauge su mumis keliavęs „Tėviškės“ redakcijos darbuotojas Vytautas Kazakevičius ir gerai šias šalis pažįstantis žurnalistas Albertas Laurinčiukas. Mes jiems už tai labai dėkingi, nes tikrai buvome toli nuo saviškių ir jau gana ilgą laiką.

Pasiuntinybės darbuotojas Anatolijus suruošė mums ekskursiją į kalnų vietovę, kuri vadinama Mėnulio peizažu. Dėl pavadinimo nedaug teapsirikta, iš tikro nuostabus reginys. Keisti kalnai... Dar egzotiškiau, kad vienur kitur ant uolos atbrailos pakibęs indėnas su tam tikru kirtikliu bando „laimę“ ir, pasak Anatolijaus, kartais randa vieną kitą gabalėlį... aukso.

O pasiskintais ten augusio eukalipto lapais, grįžę namo, gydėmės gerklės negalavimus. Tačiau tas buvo dar negreit. Kol kas – darbuojamės čia.

„Lietuviai artistai vaidins nemokamai!“

Susitikęs su tos šalies impresarijumi išsiaiškinau, jog galėtume susikalbėti lenkiškai, tad tarp mudviejų įvyko maždaug toks pokalbis:

AŠ. Jūs, sinjore, tikras indėnas?

JIS. O, taip! Esu kečua genties atstovas. O ką?

AŠ. Gatvėse matau daug vaikų. Jie – taip pat *kečuakai*?

JIS. Taip, bet skirtumas tarp jų ir manęs didelis. Aš praturtėjau, o dauguma jų – vargšai.

AŠ. Man jų labai gaila. Ypač tų, kurie valo suaugusiems batus...

JIS. Tai jūs – doras žmogus. Nedažnas baltasis taip pasako...

AŠ. Padarykime jiems nors trupučiuką džiaugsmo!

JIS. Ką jūs! Juk jų labai daug!

AŠ. Jūs – impresarijus, tad suraskite kokią didesnę patalpą, ir mes suvaidinsime jiems spektaklį.

JIS. Gaila, tačiau aš neturėsiu tiek pinigų jums sumokėti. Juk vaikų tūkstančiai...

AŠ. Tūkstančiams ir suvaidinsime. Nemokamai. Tik suraskite patalpą...

JIS. Ką?! Tikrai? Sinjore, jūs kalbate kaip tikras indėnas! Klausykit, o jūs vaidintumėte lauke? Čia yra tokie griuvėsiai, graikiško tipo buvęs amfiteatras... Ar jis tiktų tokiam reikalui?

AŠ. O galima būtų pasižiūrėti? Ar jis labai toli nuo čia?

JIS. Indėnui, juoba vaikui, niekur netoli! Tiks! Važiuojam, pats pamatysite. Tiks, tikrai tiks. Tik paimkite nors vieną lėlę drauge...

Taigi, važiuojame į buvusį amfiteatrą.

Mano bendrakeleivis, impresarijus, viena ranka laiko vairą, o kita, iškišęs pro langą zuikį, šaukia į mikrofoną, tarytum viskas jau apžiūrėta ir dėl spektaklio sutar-ta. Štai kaip jo balsas La Pase, tolimosios Blivijos sostinėje, skambėjo: „Klauskite! Klauskite visi! Lietuvos artistai vaidins indėnų vaikams! Vaidins nemokamai! Vaidins visiems indėnų vaikams! Turtingiems ir vargšams indėnų vaikams! Nemokamai! Lietuvos artistai vaidina indėnų vaikams! Visi į senuosius griuvėsius!“

Lietuvos vardas buvo garsinamas, kol privažiuojome vadinamuosius griuvėsius. Jie iš tikro nebuvo toli, juoba ne labai ir griuvėsiai – nedaug reikėtų įdėti triūso, kad laiko paliesti ištrupėję laiptai vėl tarnautų žmonėms, jei čia būtų rengiami kokie nors renginiai. Taip, ant šių laiptų kadaise sėdėjo žmonės ir žiūrėjo, dievai žino, kokius reginius, gal net labai žiaurius... Kas tą pasakys? Nors impresarijus tikino, kad indėnai žiaurių reginių nerengdavę, tik sportines kovas... Norėčiau tikėti tuo, ką impresarijus sako: geriau, kad žaurumų iš viso nebūtų.

Rytojaus dieną tikrai vaidinome keliems tūkstančiams indėnų. Impresarijus pasirūpino amfiteatrą radiofikuoti, tad girdimumas buvo geras, nors vaidinti atrodė kažkaip keista – sąlygos neįprastos, o ir žiūrovų – gausi minia.

Stovėdamas už scenos staiga suvokiau, kad sujaudintas impresarijaus patriotizmo, sprendimą priėmiau spontaniškai, net nesuderinęs su tarybine pasiuntinybe. Kokia bus jų reakcija?

Netrukus pamačiau atvažiuojant keletą lengvųjų automobilių. Iš pirmojo išlipo Olegas Kvasovas, iš kitų – kiti pasiuntinybės darbuotojai. Nors jie mane matė,

nieko nesakę nuėjo ten, iš kur galima stebėti, kas čia vyksta. Sunerimau: ko jie čia atvažiavo?

Gausios minios ovacijos ir linksmi vaikų padėkos šūksniai spektakliui pasibaigus turėjo kompensuoti pražangą, kurią padariau, nepranešdamas pasiuntinybei apie mūsų, sakykime, labdarą...

Pirmasis pribėgo jau minėtas Anatolijus. Reikšmingai spūstelėjo man ranką. Paskui priėjo pasiuntinys ir visą kolektyvą pakvietė į vakare rengiamą priėmimą pasiuntinybėje. Automobiliai būsią prie viešbučio pusę septynių...

Pasakęs „vy prosto molodcy“*, pasiuntinys sėdo į savo mašiną ir su visa svita nuvažiavo...

Vakare įvyko ne šiaip sau eilinis priėmimas, o tikras pokylis. Jie labai mums dėkojo už gražų poelgį.

* Jūs tikri šaunuoliai. (Rus.)

Ką gali mažos lėlės?

Jau kitą dieną pakilome skristi į Kubą. Oro uoste išlydėjo visi atsakingi pasiuntinybės darbuotojai. Olegas Kvasovas, spausdamas man ranką, tyliai pasakė: „Niekada nemaniau, kad mažos lėlės gali daryti tokius didelius dalykus.“

Į Kubą mus pasiuntė keturiolikos dienų poilsio. Tačiau ir čia mes vaidinome – Havanoje, Kardene, Matanzoje.

Apgyvendinti buvome Veradero kurorte, kur tikrai nuostabiai pailsėjome. Maudėmės, šildėmės saulėtoje vandenyno pakrantės kaitroje. O pirmąjį vakarą ištaigingo Havanos viešbučio dvidešimt antrojo aukšto balkone stebėjome su Valerija žaibus, kokių niekad nebuvome matę... Toli nuo kranto sustojęs milžiniškas laivas savo ramybe kontrastavo su tuo, kas darėsi danguje. Mums buvo gera gera...

Gera, kad atlikome didelį darbą.

Gera, kad pamatėme daug nuostabių dalykų.

Gera būti drauge...

Kodėl taip smulkiai aprašinėju šias gastroles?

Pirmiausiai dėl to, kad jos tapo nors šiočia tokia galimybe pagaliau palepinti savo kolektyvą, kurio nuoširdus darbas lėmė ir mano sėkmę. Žinoma, tai menkas atlygis už metus, atiduotus darbui – jie buvo verti daugiau.

Kita vertus, norėjosi ir tam tikro išpūdžio – juk anaipol ne kiekvienam kolektyvui anais laikais pavykdavo išvykti tokiam ilgam laikui į tokią nuostabią darbinę kelionę. Pažintinė šios kelionės reikšmė taip pat buvo didelė. Pažinę tolimų kraštų kultūrą, kasdienę žmonių buitį, jų vargus ir džiaugsmus, pasigrožėję neįprasta gamta praplėtėme ir savo akiratį, ir tos vertybės paliko mūsų gyvenime tam tikrą pėdsaką.

Įvairių darbo sąlygų, asmeninių kontaktų, išpūdžių, patirtų bendraujant su įvairiais žmonėmis negalima nusakyti keliais sakiniais. Ko vertas vien koridos spalvingumas ir žiaurumas! O Kordiljerų nykumas ir rūstumas? O nuostabus tropikų gamtos grožis? O žiūrovai, pradendant indėnų vaikais ir baigiant užsienio diplomatų korpusu?

Mūsų spektakliai buvo priimti vienodai nuoširdžiai, lygiai taip, kaip juos priima Pajevonio, Vištyčio ar Skuodo vaikai Lietuvoje.

Didžiosioms gastrolėms, apie kurias papasakojau, o ir apskritai jokioms gastrolėms užsienyje specialaus repertuaro neruošėme. Vežėme stacionare vaidinamus spektaklius. Tačiau planuodamas repertuarą visuomet susidurdavau su gastrolinių spektaklių Lietuvoje problema.

Anksčiau, ruošdamas naują pastatymą, negalvodavau, ar jis bus skirtas gastrolėms, ar vaidinamas teatre. Tai nebuvo susiję net su techninėmis galimybėmis.

Tačiau vėliau, kai pajutau įvairias ir skirtingas žiūrovų reakcijas skirtinguose mūsų šalies rajonuose ir netgi atskirose vietovėse, pradėjau mąstyti apie tai, jog gastrolėms numatytam spektakliui privalu praplėsti, patikslinti temos vystymą, išryškinant tuos motyvus, kurie variante, skirtame žiūrovui stacionariomis sąlygomis, sprendžiami daug paprasčiau, nes čia įmanoma publiką diferencijuoti. O gastrolėse vakarinius spektaklius žiūri mišrus žiūrovas, tad čia dėmesį reikia sutelkti ne tiek į išorės, į vizualinius momentus, kiek į minties pagilinimą ir sodresnę idėjos vystymą.

Taip ir dabar manau, jau nebedirbdamas teatre.

Gastrolėse užsienyje kyla kitos bėdos. Visų pirma, kalbos barjeras. Tad čia minties svarba turi būti išreikšta režisūros priemonėmis, pasitelkus vizualiąsias priemones.

Vis dėlto namie, kas beatsitiktų, viskas išsprendžiama. Net jeigu tenka kurį laiką paieškoti žmogaus, kuris atraktų kultūros namus, nes tau atvažiavus jis sodina bulves ir nelabai tegali paskubėti... Net jeigu spektaklio metu staiga dingsta elektra arba jos iš viso nėra... Per gastroles visko pasitaikydavo, tačiau vos susitikus su laukiančiais vaikais visos problemos ištirpdavo. Jautėmės esą reikalingi, laukiami ir mokėjome tuo nuoširdžiai džiaugtis.

Kartais, teisybė, nutikdavo, kad netilpdavome scenoje, ir spektaklis neįvykdavo. Sunku būdavo klausytis kultūros namų darbuotojos maldavimo: „Na, gal kaip nors...“ Dar sunkiau – žiūrėti į susikrimtusius vaikus.

Štai per gastroles, apie kurias ką tik paakojau, nenuvykome į Argentiną, nors ten jau buvo išplatinta apie 40 tūkstančių bilietai. Argentinoje tuo metu vyko dideli neramumai dėl buvusio diktatoriaus Perono dukters ketinimų užgrobti valdžią, ir

mes buvome informuoti, jog skristi tenai rizikinga – skrydžio metu galima diversija. Pajuokavome, kad Buenos Airėse gyvenantys lietuviai nesugebėjo įtikinti argentiniečių, jog mes – ne taip nepageidaujamos didžiosios šalies, o Lietuvos pasiuntiniai... Vėliau iš spaudos sužinojome: kaip tik taip ir buvo!

Ką noriu tuo pasakyti? O tai, kad nenuskristi į Argentiną buvo nesmagu, tačiau malonu, kad mūsų laukė tiek daug žmonių. Artistui, o ypač lėlininkui, tai didelis atpildas.





Aktoriai veteranai
su teatro įkūrėjais.
Iš kairės:
A. Stankevičius,
A. Ignatavičienė,
I. Stankevičienė,
S. ir V. Ratkevičiai,
R. Čeponienė.
1998 m.



V. Ratkevičienė ir
aktorė, muziejaus
vedėja, E. Žekienė



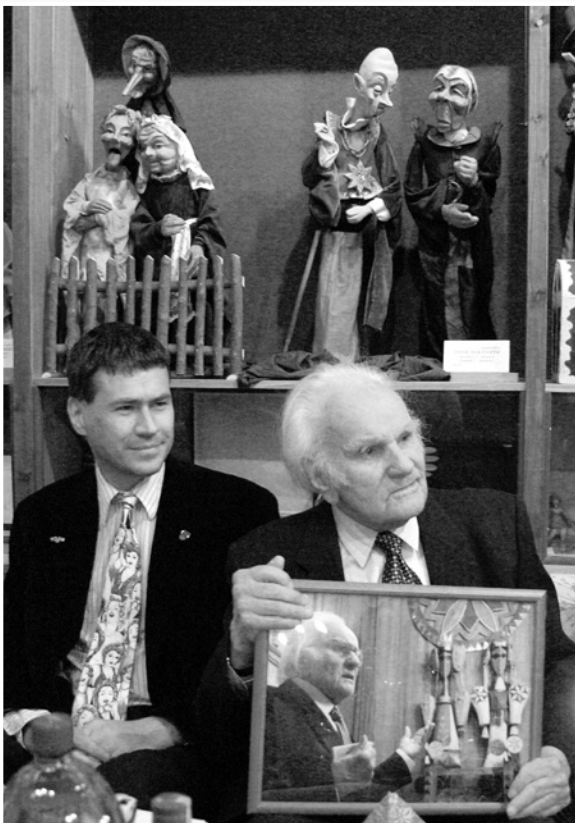
Lėlių muziejaus fragmentas

Maestro
su anūku
Laurynu lėlių
muziejuje.
2008 m.

S. Ratkevičiaus 90-etis lėlių muziejuje.
Iš dešinės – teatro vadovas Sigitas
Klibavičius. 2007 m.



S. Ratkevičius su dukra
J. Misevičiene
apdovanojimų Kauno
Rotušėje metu. 2007 m.



Apdovanojimų Kauno
Rotušėje ceremonija.
S. Ratkevičiui
įteikta „Fortūnos“
statulėlė už kūrybos
nuopelnus. Iš kairės:
A. Ragauskaitė,
S. Ratkevičius ir
J. Vaitkus. 2007 m.





S. Ratkevičius sklaido savo atsiminimų knygos lapus. 2009 m.

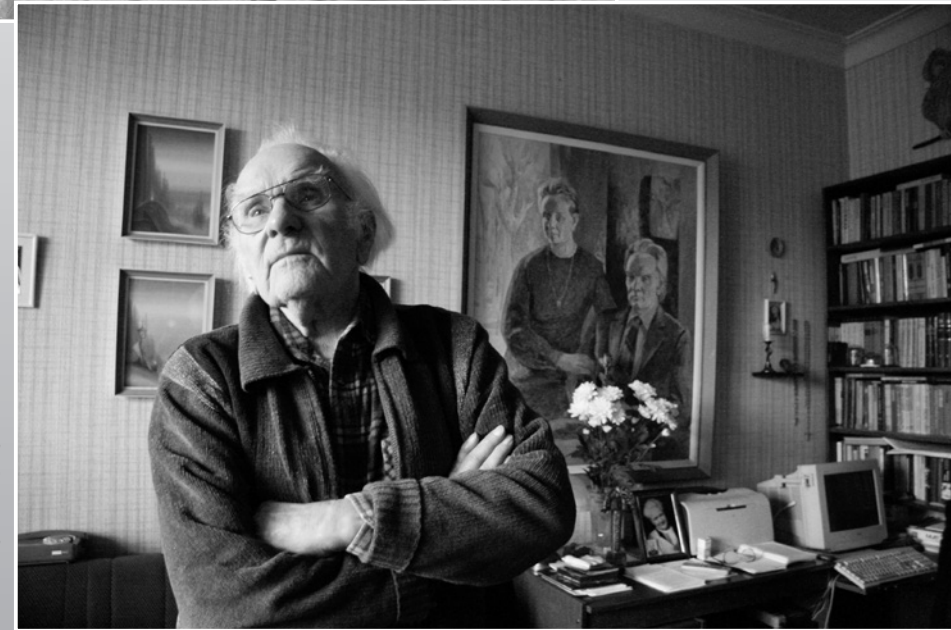
Į lėlių muziejų – kaip ir į teatrą – maestro visada traukia sugrįžti...



S. Ratkevičius šventėje „Į Pasakų Šalį – su fotoaparatu!“. 2008 m.



S. Ratkevičius savo namuose prie dailininko A. Švėgždos tapyto portreto. 2009 m.





Suvokti prigimtį ir esmę

Nebėgti iš paskos, tačiau ir laiko neaplenkti

Nepaisant didelių planų, gausių išvykų ir gastrolių, man, teatro vadovui, nuolat rūpėjo, kas kur vyksta. Stengiausi, kad teatras tobulėtų, juoba neapleistų jau užimtų pozicijų.

Tuo metu mūsų tykojo tam tikri pavojai, nes aplinkui vyko audringos paieškos kuo originalesnio būdo išreikšti save, nuošaly paliekant pagrindinę mūsų veiklos misiją.

Nemažai kolektyvų šis neapdairus mados vaikymasis skaudžiai palietė.

Per vieną festivalį Bulgarijoje atkreipiau dėmesį, kad vadinamas „gyvasis planas“ taikomas beviltiškai nepagrįstai, nemąstant, kam to reikia. Spektaklių, kuriuose savo vietą rastų ir lėlė, ir gyvas aktorius, labai labai reta.

Kritiškai į tai pažvelgti drąsos man netrūko, nes jau buvau pastatęs spektaklį „Spindulėlis“, kuriame, bent sau, šitai išsiaiškinau visiems laikams.

Minėtame festivalyje dalyvavo net 26 kolektyvai, o įdomūs buvo vos 2 – Voronežo ir Plovdivo. Šių teatrų režisūriniai sumanymai ir puikus sumanymų įgyvendinimas neprieštaravo žanro ypatumams, nors spektakliuose naudotos įvairios priemonės. Tai – statytojų nuopelnas, nes gyviems aktoriams sudarytos logiškos sąlygos organiškai įsiterpti į spektaklio audinį. Dauguma kitų teatrų pademonstravo tik pastangas neatsilikti nuo mados.

Festivaliui pasibaigus ir aptarus kas matyta, susiformavo nuomonė, jog „gyvojo plano“ taikymas, pasidaręs visuotiniu reiškiniu, neteisingai suprantamas ir nereiškia mūsų žanro pažangos. Toks rezultatų apibendrinimas ir išvados mane tenkino, nes prie tokių išvadų, kaip minėta, priėjau pats.

Prisiminkime „Auksinio delfino“ festivalį, vykusį 1972 metais.

Jau tuomet būta spektaklių su „gyvuoju planu“. Tačiau aukso ir sidabro medalius laimėjo Bialystoko ir Kauno lėlių teatrai, nes abiejų kolektyvų pastatymai buvo grynai lėliški, be jokio „gyvojo plano“.

Iš to, ką matydavau festivaliuose, suvokiau, jog pripažinimas priklauso ne nuo pasirinktų priemonių, o nuo tinkamo jų panaudojimo sumanyme, nuo meninės išraiškos ir teatrinio reginio vertės.

Neturėtų būti kategoriško požiūrio, kad tos ar kitos priemonės nenaudotinos. Čia – kūrėjo reikalas. Tačiau jei iš anksto žinotume, kad dailininkas pieš du paviršius – dangų ir žemę, ir dangų nutapys žalia spalva, o žemę žydra, mes, žinoma, paklaustume, kodėl jis taip nutapė. O kai reikia klausti, žinant, kas buvo piešiama, vadinasi tarp dailininko ir klausėjo kyla prieštaravimų...

Tame pat festivalyje nustebino vieno Plovdivo teatro spektaklio vertinimas. Jis apskritai nebuvo „priskirtas“ lėlių teatro žanrui, nors net ir man, tikrai ne „gyvojo plano“ šalininkui, pasirodė, jog tai tikrai stipraus poveikio reginys, kur gyvi aktoriai labai kvalifikuotai, estetiškai derino scenografijos atributiką kaip vaidybos priemonę. Aukšta teatrinė kultūra visiškai pateisino priemonės, kuriomis atlikėjai naudojosi.

Man režisieriaus sumanymas pasirodė visiškai suprantamas, netikėtas tik komisijos sprendimas. Juoba, buvo ir daugiau spektaklių, kuriuose naudotas „gyvasis planas“.

Kadangi visi komisijos nariai – bulgarai, beliko manyti, jog ir Bulgarijoje esama įtemptų santykių...

Dalyvavimas tokiuose festivaliuose kaip „Auksinis delfinas“ – didelė mokykla, nes dalyvauja įvairių šalių, skirtingo braižo ir estetinio kryptingumo teatrai.

Analizuodamas ką matydavau bet kur ir bet kokiuose festivaliuose, pasidariau išvadą, kad mūsų teatro estetiškos pozicijos ir pedagoginiai tikslai aiškūs, tačiau negali nekelti susirūpinimo aktorių sąstato papildymas, atnaujinimas, o taip pat režisūros bei scenografijos klausimai. Aktualu trupės ugdymas. Pastaruoju metu stebiu, jog naujai atėjusių žmonių išteklių – jų pačių intuicija. Tas būtų gerai, tačiau dar ne viskas. Reikia dirbti.

1988 metais mūsų teatras taip pat dalyvavo „Auksinio delfino“ festivalyje. Rodėme Algimanto Stankevičiaus režisuotą spektaklį „Linksmieji gaidžiukai“. Spektaklis įvertintas gerai, apdovanotas diplomu.

Šio festivalio organizatorius, Varnos teatro direktorius, geras mūsų bičiulis Jordanas Todorovas itin pasidžiaugė, kad Kauno lėlių teatras domisi bulgarų dramaturgija. Jis tai vadino tautų draugyste.

Įdomu, kad iniciatyvos organizuoti tarptautinius festivalius ėmėsi bulgarai. Juk tai šalis, beveik neturėjusi profesionalaus lėlių teatro tradicijų. Bulgarijoje lėlių teatras atsirado tik po Antrojo pasaulinio karo, o štai kitose šalyse lėlių teatrų tradicijos kur kas gilesnės, jie turėjo net savus nacionalinius herojus. Italijoje lėlių teatrai egzistuoja nuo seniausių laikų. Norvegijoje iki 1953 metų lėlių teatro tradicijos nebūta, o štai Prancūzijoje jau XVIII a. lėlininkas Loranas Murže sukūrė naujo tipo Ginjolį – tekstilinko paveikslą, suprantamą ir prieinamą Prancūzijos darbininkams ir labai populiarų.

Labai nesigilindamas į istoriją noriu tik pabrėžti, kad iki bulgarų festivalinio pobūdžio susibūrimų nebūta, nors kolektyvai, o ir atskiri lėlininkai garsėjo, ir lėlių spektakliai nebuvo retenybė.

Esu anksčiau minėjęs, jog tokių apraiškų būta ir Lietuvoje, ypač dvaruose.

Prie šio klausimo grįžau tik todėl, kad noriu pabrėžti, jog festivalių tradicijos kilstelėjo lėlių teatrų lygį, tiksliai apibūdino jų veiklą ir prasmę.

Anksčiau minėti įvairių šalių nacionaliniai herojai – Pulčinėla, Polišinelis, Hansvurstas, Petruška, Kaparekas, Pančas ir t. t. – panašūs vienas į kitą, sakyčiau net, to paties charakterio įvairūs variantai, dažnai net išore artimi. Visi jie savo laiku suvaidino tam tikrą vaidmenį, o kai kurie nusipelnė net ypatingos pagarbos, kaip, tarkime, Pančas, kai jubiliejaus proga buvo iškilminga procesija nešamas aplink Londono katedrą ir amžiams pastatytas į jam skirtą garbingą vietą.

Skirtingose šalyse lėlių teatrai ir vystėsi skirtingai. Kalbu apie techninę pažangą bei repertuarą. Pavyzdžiui, Vokietijoje XVII a. vyravo marionetinis tipas, o statomų spektaklių siužetais pasinaudavo net klasikinė literatūra. Šiuo keliu į literatūrą pateko legendos apie daktarą Faustą. Pjesėse apie Faustą dalyvaudavo ir Hansvustas, prasiskverbiantis į visas kuriamo spektaklio peripetijas ir nuspalvinantis jį sultingu liaudišku humoru.

Visų tautų, kurios turėjo nacionalinę lėlę, lėlių spektakliuose, herojus būdavo įpinamas net ir į tas pjeses, kuriose nebuvo numatytas.

Apie lėlių vystymąsi esu jau kalbėjęs, tačiau dar noriu atkreipti dėmesį į charakteringą Rumunijos lėlių teatro augimą, nors jis neturėjo net tradicinio repertuaro. Lėlininkai, atvykę į kaimą iš vakaro, susirankiodavo vietos aktualijas, o kitą dieną iš surinktų žinių ruošdavo vaidinimą. Tai labai artima mūsų Pupų Dėdei, kurį gerai prisimena vyresnioji lietuvių karta. Pamenu, kai gyvenau Kalvarijoje, jis buvo atvykęs

ir klausinėjo apie įdomesnius nutikimus miestelyje, o vakare cirko programoje, su kuria atkeliavo, apdainavo vietos notarą ir vieną žymią miesto ponį, kurie beplaukiodami Šešupėje apvirto. Matyt, kažkam tai buvo juokinga ir aktuali situacija, kurią verta apdainuoti.

Europoje ši satyros forma, atliekama lėlių teatruose ar pavienių klajojančių lėlininkų, sulaukė didelio žmonių susidomėjimo ir pritarimo, nes tokios aktualijos paskatindavo vietos valdžią atkreipti dėmesį ir ištaisyti klaidas ar netvarką. Ši priemonė, dėl nesudėtingos technikos nereikalaujanti didelių lėšų, labai plito, kas kart tobulėjo ir ilgainiui įsitvirtino kaip viena teatrinio meno atmainų su nuolatinio repertuaru, baze bei tradicijomis.

Rašau apie tai todėl, kad šiek tiek išmanant lėlininkystės raidą, festivaliuose galima sekti, kokie įvairių šalių buvusių tradicijų pėdsakai išliko iki dabar, kokia jų vystymosi pažanga ir formos kaita, veiklos nuoseklumas ir tikslai.

Mano manymu, labiausiai blaškėsi lenkų lėlių teatras, ir daugelis kolektyvų, besivaikydami naujovių, prarado ką turėję brangaus. Jie „naujoviški“, tačiau nelankomi. Išliko tik kelios trupės, kurioms mintis ir turinys svarbiau už formą. Tarkime, Dormanas Dzedziulia... Pasiklydo ieškodamas naujovių, o sugrįžti atgal nebesugebėjo.

Lenkiją paminėjau todėl, kad minimais ieškotojais pasekė, deja, nemažai teatrų ir jų veikla tarytum nuvyto. O baisiausia, kad daugelis tų teatrų vadovų net nesisitengė apmąstyti, kokie neigiami procesai vyksta teatre. Čia lėlė, čia lėlė ir žmogus, čia kaukė, čia žmogus su kauke... Kas tai? Pusiau kvalifikuotas mokėjimas „daryti teatrą“?

Visą laiką taip maniau, tik niekam nesigyriau. Progai pasitaikius, pasidalindavau abejonėmis su profesoriumi M. Koroliovu, kuris sutikdavo su manimi liūdnai konstatuodamas, jog ir jo šalyje nemokšos, kaip jis kad sakė, prisižiūrėję užsienio

kvailiojimo, nevykusiai mėgdžioja ir net nenujaučia, kokia liūdna ateitis jų laukia.

Sykį jis manęs paklausė: „Buvai Taškento festivalyje? Matei, kas darosi? Va, kokia „kūrybinių išvykų“ pasekmė!“

Visa tai matydamas ir girdėdamas gana baikščiai stebėjau ir mūsų teatro raidą, o nurimdavau, išgirdęs vieną kitą geranorę pastabą.

Vienu metu Minske žinomas solidaus amžiaus Ukrainos dailininkas Ščeglovas taip man kalbėjo: „Mūsų žanre dar daug painiavos. O tavo teatras, dievaži, lyg nuo amžių išieškota nuolatinė tėkmė, nepažeidžiama laiko mados ir drauge neatsilieikanti nuo laiko. Man patinka tavo tiksli partitūra. Juntu tikrą fiksaciją to, ką duodi aktoriui. Aktorius atsiduria tokiose aplinkybėse, kad kitaip padaryti nė negalėtų, tačiau daro laisvai. Tai režisieriaus ir aktoriaus sinchrone pavyzdys. Dvasinė bendruma... Vidinė ir aktoriaus, ir režisieriaus kultūra. Kaip nedžiūgauti! Tavo „Spindulėlyje“ peliukas kreipiasi į instrumentą – ir šis groja! Tai didelių apmąstymų išraiška. Mačiau ir kitą tavo spektaklį – „Aš ieškau fleitos“. Kita drobė... Niekados nebūčiau patikėjęs, kad spektaklio metu sutiksiu Čiurlionį! Kažkada Drezdene, išvydęs Madoną, panorau atsiklaupyti ant kelių. Panašus jausmas apėmė ir tavo spektaklyje. Tu labai protingai pagerbei nemirtingąjį dailininką ir kompozitorių. Nors dramaturginė medžiaga ir nėra plati, tai tik dar kartą mane įtikina, jog tavo teatras įveikia neeilinius uždavinius.“

„Scenoje – nieko, o Čiurlionis buvo...“

Janinos Degutytės „Fleitą“ ruošiau su dailininke Jūrate Stauskaite. Kaip režisierius jau buvau įgavęs drąsos ir pasitikėjimo. Tartum stiprinanti injekcija mąstyti ir veikti drąsiau, nors ir ne formos sąskaita, mane paveikė profesionali leningradietės kritikės E. Volodarskajos analizė, su kuria supažindinsiu netrukus. Analizuodama spektaklį „Spindulėlis“ ji atkreipė dėmesį net ir į tai, ką galima pavadinti režisieriaus mąstymo niuansu...

Savo sumanymus dailininkams jau buvau išmokęs pateikti atkakliai siekdamas režisūrinio rezultato. Tačiau šiuo atveju man teko pakeisti požiūrį, nes dailininkės idėja buvo patrauklesnė. Jūratė – grafikė, tad pasiūlė spektaklį apipavidalinti ne-tradiciškai. Dirbti su ja buvo labai įdomu – ji greitai ir tiksliai suvokė, ko man reikia, o aš sugebėjau „transformuotis“ be didesnių nuostolių sau.

Jūratei pareiškiau, kad statydamas šią pjesę ieškosiu čiurlioniškos dvasios ir naudosis Čiurlionio muziką. Jūratė mane suprato. Mudviejų darbo rezultatas buvo tikras lydinys.

Po spektaklio į sceną sugužėję festivalio dalyviai, mūsų žanro specialistai, nustebo, ten... nieko neradę. Jokių dekoracijų! Jie negalėjo atsistebėti: „Kaip gi taip? Nieko nėra, o Čiurlionis buvo!“

Šį savo darbą laikau labiausiai pavykusiu.

Nedaug ko gera padariau, tačiau svarbiausia man, kad suvokiau lėlių teatro prigimtį ir esmę. Mano įsitikinimu, tai žanras, kurio negalima pažeisti, kitaip jis nustos savo vertės, savo buvimo, savo reikalingumo. Jo negalima painioti su kitomis meno formomis, jį liudija senos lėlių teatro tradicijos, siekiančios labai tolimą praeitį ir įsitvirtinusios žmogaus sąmonėje. Apie tai kalba net ir piramidėje, faraono kape, šimtmečius gulėjusi lėlė – ji buvo valdoma, o ne žiūrovui matomo gyvo aktoriaus nešiojama!

Nesu konservatorius, prisisegęs prie virvutės ar gapito, tačiau lėlių teatras neturi kartoti dramos teatro!

Spalvotomis pirštinėmis apmautos atsisveikinimo rankos „Fleitoje“ – lėliškos prigimties vaizdavimo būdas, o kaukę užsidėjęs ar be kaukės matomas lėlė nešantis aktorius – tik lėlės nešiotojas.

Režisierius Kravčenka iš Žitomyro sako:

„Jeigu Koroliovas savo studentus ragina sekti ir akylai stebėti Kauno lėlių teatrą, vadinasi, mums belieka su tuo sutikti. Su kokia didele meile čia buvo pagerbtas nemirtin-gasis Čiurlionis! Koks lygis! O atrodo, jokių galimybių nebuvo, nes dramaturgija pasirodė skurdi. Tačiau spektaklis yra? Yra! Ir dvelkia aukštais siekiais, dvasine kultūra...“

Stankevičiaus darbas – taip pat nepaprastos švaros ir tiklumo pavyzdys. „Mėlynasis šuniukas“ – geras, gražus spektaklis. Matyt, šiame teatre taip jau yra, kitaip ir būti negali.

Dėkoju už pažintį su Ratkevičiaus teatru.“

Neturiu ką pridurti. Malonūs žodžiai. Padedantys.

Tik dar kartą noriu priminti kitokį pavyzdį...

Kompozitorius Feliksas Bajoras spektaklį „Aš ieškau fleitos“ pavadino „nevykusia paskaita apie Čiurlionį“, nors labai abejoju, ar iš viso jį matė...

Kompozitoriaus valia manyti, jog visi privalo Čiurlionį matyti taip, kaip mato jis. Aš Felikso Bajoro nepažįstu, tačiau su jo muzika esu susipažinęs. Kalbinti Bajorą rašyti muziką savo spektakliui niekad nesusigundyčiau, nes jo muzikos, tegul bus man atleista, lygiai kaip ir Balakausko, visai nesuprantu ir net nesivarginu suprasti. Ji man nepatinka. Taip galvoti – mano valia. Tačiau aš niekad nepasakysiu, jog yra nevykusi!

Tikrai norėčiau, kad šie mano žodžiai nenuskambėtų pikta. Nelabai gražu, kai kyla noras kam nors „atsikirsti“. Tačiau tokios pagundos nebūtų, jei kritikoje įžvelgtume norą padėti, pataisyti suklydusį. Kritikuojantis nebūtinai turi liaupsinti. Kritika privalo analizuoti, kodėl menininkas elgiasi taip, o ne kitaip, kur teisinga, o kur ne. Jau gerokai esame atitrūkę nuo liaupsių troškimo. Šito norėjosi pačioje pradžioje – kaip paskatinimo. Dabar iš kūdikystės išaugome. Taip, gerus žodžius išgirsti malonu, tačiau pasiekus brandumo labiau reikia objektyvaus darbo vertinimo, konkrečios pagalbos. Norisi profesionalios analizės, kuri padėtų suprasti klaidos esmę, o ne vien konstatavimo, kad klaida padaryta. Įvertinimas niekad netaps liaupsėmis, jeigu vertintojas nedės menkiausių pastangų kam nors įsiteikti. Galų gale, mokomės juk ne vien peikiami, bet kartais ir pagiriami.

Kuo gali padėti lakoniška F. Bajoro frazė – „nevykusi paskaita apie Čiurlionį“? Niekuo!

Ar iš tokio trumpučio pareiškimo įmanu suvokti, kodėl *nevykusi* ir kodėl *paskaita*?

Juk aš, režisierius, nesiklioviau vien šiokiu tokiu savo paties nusimanymu apie Čiurlionį, o konsultavausi su profesoriumi Eduardu Balsiu, kuris pirma panoro susipažinti su pjesės fabula, o po to pritarė mano sumanymui ir netgi pabrėžė, jog

pasirinktų fragmentų derinys logiškas ir atitinka parinktus siužeto epizodus.

Gal neklystu manydamas, kad tokia konsultacija reiškia šį tą daugiau, nei atsaini Felikso Bajoro frazė?

Kai dalyvaudavau daugelyje simpoziumų, organizuotų buvusios Visasąjunginės teatro draugijos ar UNIMA, didžioji dienotvarkės dalis visuomet būdavo skiriama teatrų veiklai ir spektakliams aptarti, analizuoti. Ten niekad nepajutau tendencijos ką nors „sudoroti“ ar užgauliai kritikuoti, kaip tas neretai nutinka pas mus, net ir tuomet, jeigu reginys ar veikla tikrai aštriai kritikuotini. Visa kas būdavo daroma reikliai, tačiau taikiai, stengiantis nepakenkti.

Išvada; geranoriška pagalba ir ambicingi pareiškimai – ne vienas ir tas pats.

Toliau norėčiau pateikti profesionalios kritikės spektaklio analizės pavyzdį – ir ne todėl, kad čia daug gerų žodžių, skirtų statytojams ir atlikėjams, o tam, kad parodyčiau, kaip turėtų būti analizuojama medžiaga ir jos realizavimas.

Spektaklio „Spindulėlis“ analizė*

Kritikė E. Volodarskaja

Šiandien mano daliai atiteko pabaigti mūsų pokalbius. Kiekvieną rytą pokalbiai būdavo tikslingi, kiekvienas kritikas galėjo pasirinkti, ką analizuos: aktorius, režisierius ar dailininkus. Pasirenkama, matyt, tokiu aspektu, koks jaudina.

Aš pradėsiu nuo svarbiausio komponento, be kurio mes neegzistuotume. Turiu galvoje žiūrovą, tą auditoriją, be kurios neįmanomas joks spektaklis, vardan kurio jūs visi triūsiate. Tuo aspektu mes visada galvojame apie moralinį ir estetinį poveikį. Apie žmogiškąjį vienetą, atvirą visiems vėjams, visiems sluoksniams, visoms geriausiosioms, šviesiausiosioms sielos paskatom.

Vaikų auditorijoje suvokimo skalė ganėtinai plati – nuo paprasčiausio suvokimo iki iliuzijos. Ji prasideda nuo gėrio ir blogio pažinimo, nuo džiaugsmo, kurį mes savo kūryba pasiūlome. Šios skalės amplitudės dalis baigiasi meniniu kūrinio suvokimu. Tai apibendrintas gilaus mąstymo procesas. Sudėtingas procesas.

Vakar matytus spektaklius kaip tik ir charakterizuoja ši amplitudė, ši skirtingo adreso skalė. Pradėti pokalbį nuo pirmojo spektaklio noriu todėl, kad mes įvairiu požiūriu aptartume du spektaklius, du skirtingus adresus ir kažkuo skirtingus rezul-

tatus, dvi meno apraiškas – vieną iliuzijos laipsnio, o antrąjį – mąstymo suvokimo.

„Spindulėlis“ pastatytas pagal gana populiaraus rumunų dramaturgo pjesę. Pjesė, mano manymu, „minkštutė, protinga ir, nepaisant, kad skirta vaikams, kelia labai sudėtingą žmogiškojo vienišumo ir šiltų žmogiškų santykių poreikio problemą. Apie tai kažkada rašė Egziuperi: „Visas pasaulis apsuptas žmogiškojo ryšio šilumos.“

Viskas sukonstruota konkrečiai ir lakoniškai.

Matome peliuką Mufą sujauktame, netvarkingame, tamsiame rūsyje. Tačiau mums siūlomas Mufas nepaprastai geras, linksmas ir žmogiškai geraširdis.

Tai pjesė. Nuo to niekur nepabėgsi. Ją galima pastatyti primityviai, bet galima padaryti ir sudėtingesnę.

Ką gi daro režisierius?

Žiūrėdama „Spindulėlį“ prisiminiau žymiausio lenkų pedagogo ir rašytojo Janošo Korčako žodžius, ištartus 1921 metų gale, kai pabaigė „Karaliaus Motiejuko“ pirmąją dalį: „Parašiau pasaką, kurios siužetas vaikams, o filosofija suaugusiems.“

Štai man ir pasirodė, jog šiame spektaklyje režisierius Ratkevičius išsprendė pasakos filosofiją. Sudėtingą filosofiją, kurios mes pasakoje net neįžvelgėme taip tiksliai ir giliai. Todėl savo spektaklį režisierius adresuoja septintų aštuntų klasių moksleiviams. Mūsų praktikoje tai nedažnas, nors įdomus reiškinys.

Pasižiūrėjus spektaklį susidarė įspūdis, jog jis pagimdė poetiką. Muzikalią poetiką, kurioje režisierius pakilo iki apibendrinimo, iki dvasingumo, svarbaus kiekvienam amžiui. Štai čia menininkas nepabūgo kiek nutolti nuo pjesės, pakilti virš jos, padaryti ją kur kas sudėtingesnę, pateikti filosofinių minčių ypatumus – apie vienetą, sielos tyrumą, jos virpesius, dosnumą ir gerumą – ir šiuo spektakliu išreikšti dorovės reiškinį visumą.

Pjesės fabula štai tokia: peliukas vienas (pagal pjesę – linksmas), visa gerkle dainuoja, verčiasi kūlio, daro trigubą salto ir pamato baleriną. Atitinkama reakcija. Toliau – taip

* Teksto fonograma saugoma Kauno valstybinio lėlių teatro muziejuje

pat mažoras. Taip rašo autorius. O ką mes matome spektaklyje? Nuo pirmosios sekundės!

Vėliau kalbėsiu apie tai, kaip režisierius perskaitė tekstą, o šiuo metu mane domina režisieriaus mintis, režisieriaus „matymo“ organizacija.

Pirmiausiai matome: aš – vienas. Tragiškai vienas. Skaudus paliestų stygų skambesys. Nuostabiai išreikšta klaviatūra. Baltos rankos. Išraiškingos rankos. Ir gilus liūdesys.

Toliau – sapnas, kurio pjesėje nėra. Sapnuojasi peliukai. Tai puiku. Reikia, kad kas nors būtų šalia. Tėbūnie peliukai!

Kabo valtorna. Šaltas instrumentas. Jis tyli, neatsiliepia, kol ateis žmogus. Violončelė irgi tyli. Skamba tik rojalis.

Kas tai?

Pakankamai tragiškas gyvenimo pažinimas.

Toliau – antroji pjesės dalis. Šneka apie draugystę, kurios balerina nesupranta. Kam to reikia!

Pjesės finalas. Peliukas džiūgauja, kad dabar jis ne vienas. Dabar jie bus dviese. O ligi šiol jis net žaisdavo slėpynių vienas ir surasdavo... tik pats save. Viskas.

Ką mes matome spektaklyje?

Lėlė sako, kad už sugydytą koją pašoko gražiausią šokį pasaulyje, dėkingumo šokį. O Mufas jai į tai: „Tu pažiūrėk, kas gražiausia pasaulyje! Vaikai! Vaikų širdys! Žmonės, sėdintys čia! Tie, vardan ko čia viskas vyko!“

Kokia įdomi mintis: nuo aš ir mes – į mes ir jie. Tai santykis į žmogų, į tai, kas svarbiausia šiame pasaulyje. Toks režisieriaus matymas man pasirodė ir sudėtingas, ir įdomus, tad spektaklis turi didelį poveikį. Norėčiau išsaugoti, ką mačiau, nes pjesė perskaityta subtiliai, intelektualiai, tiksliai ir dvasingai. Viskas šiame pasaulyje taip harmoninga, kad minties ir nuotaikų harmoniją pajutome. Retas reiškinys.

Juk viskas galėjo būti visai kitaip. Galėjo į rūsį ateiti žmogus (pjesėje, tarp kitko, turi

girdėtis vien žmogaus balsas, pranešantis, jog rūsyje apsigyveno pelė)... Žmogus galėjo į rūsį įmesti katę... Viskas būtų, kaip rašoma pjesėje.

Tačiau nuo pat pirmųjų spektaklio sekundžių režisierius viską sprendžia kitaip.

Ko verta vien pirmoji frazė!

Ir iš viso pradžia tokia, kad mes be vienintelio žodžio suvokiame šio rūsio pasaulį. Seno fortepijono dangtis, išdraikytos stygos, kažkoks gailus instrumento garsas ir maža, liūdna, labai delikati peliuko figūrėlė...

Paskui ateina žmogus. Pjesėje to nėra.

Man rodo, režisierius pjesę perskaitė labai savitai.

Žiūrėkite, ką žmogus daro, įėjęs į rūsį...

Jis galėjo čia įsiveržti grubiai, įžūliai, chamiškai, kas kai kuriems mums būdinga. Tačiau jis viską daro kitaip. Jis įeina švelniai, tarsi sveikindamasis paliečia lėlę ir ją palieka. Prieina prie valtornos – ir ji atsiliepia. Prieina prie violončelės – tas pats. Prisiminimų banga užplūsta žmogų. Jis susimąsto. Gal šiam žmogui vienatvė taip pat klaiki? Jis paima gaidas... Kaip jis jas sklaido! Pradžioje lėtai, paskui vis greitejančiau... Natos jam – kaip metų laikai, kurie, kuo toliau gyveni, tuo labiau skuba, o kai tu atitoksti, visa kas – jau praeitis.

Ši tonacija absoliučiai adekvati peliuko tonacijai.

Toks režisieriaus matymas. Labai savitas pjesės perskaitymas.

Kartoju: tai subtilus siekis formuoti gilų dvasinį vaiko išgyvenimą. Jūs matėte, jog visa tai daroma pagal visus parametrus, visus komponentus. Režisierius tą daro nuostabiai sulydydamas dailininko, kompozitoriaus, aktorių darbą. Tik per juos ir drauge su jais gimsta toks išbaigtas spektaklio vaizdas.

Prisimename kompozitoriaus Giedriaus Kuprevičiaus sukurtą muziką. Subtiliausia orkestruotė. Detalė: peliukas per klaviatūrą ridena skardines... Koks tą minutę

skardinių sąskambis su muzika! Kaip šią akimirką jaučiasi peliukas! Ar visa tai yra pjesėje? Ne. Tai režisieriaus matymas.

Peliuką valdanti aktorė Žekienė puiki. Peliukas gyvas visais atžvilgiais. Štai balerina pradeda šokti. Jis kažkaip droviai pasitaiso kaklaraištį. Atkreipkite dėmesį į peliuko judesį, gestą! Jau nekalbu apie tą puikų kadrą pradžioje – rankos ant klaviatūros. Kokia peliuko kalba su instrumentais po to, kai ateina žmogus! Jis tiesia į instrumentą rankas – ir tas atsiliepia. Tarp kitko, pjesėje šių instrumentų taip pat nėra. Pjesės rūsyje – tik buteliai, dėžutės, dar kažkas... Viskas ten tamsu ir primityvu. Spektaklyje kartu su pagrindine aktore dirba ir antroji – Kabelkaitė. Antroji Mufo ranka, o kartais ir abi – jos rankos. Abiejų judesys – ne atsitiktiniai sutapimai, o maksimali organika. Šis spektaklis – išbaigtas kūrinys. Jį reikia vertinti pagal tuos įstatymus, kuriuos įdiegė režisierius. Manau, naudingo poveikio koeficientas spektaklyje nepaprastai didelis. Režisieriaus moralinė pozicija labai stipri. Finalinis žmonių pasirodymas – juk vidinis, ne išorinis mažoras. Štai kur režisieriaus pozicija! Tiksliai. Parodyta per filosofinę prizmę. Išsikristalizavusi į dorovinį spektaklį. Tai pozicija režisieriaus, kuris aktyvus, šviesus, tiksliai suvokiantis ko reikia ir kaip paruošti vaikus, kad be pastangų suvoktų, kas sudėtinga, ne vien kas paprasta. Todėl išėjau po spektaklio tokios vidinės nuotaikos, kokią norėčiau išsaugoti. Mums, gana išlepintiems teatro žmonėms, tas nutinka gana retai. Šį spektaklį laikau vertingu teatro darbu, įrodančiu, kaip galima paimti pjesę, adresuotą labai ribotam kontingentui, ir padaryti ją kur kas gilesnę, adresuotą platesnei auditorijai, išreikšti ja savo matymą ir pozicijas.

Baigdama dar kartą norėčiau pasakyti, kas man svarbu po vakarykščios dienos.

Buvau laiminga, pamačiusi „Eglę – žalčių karalienę“, režisuotą to paties režisieriaus, ir nepaprastai sujaudinta, pamačiusi „Spindulėlį“. Supratau, kam adresuotas

spektaklis „Buratinas skrenda į Mėnulį“.

Čia yra kolektyvas. Yra aktoriai, dailininkas, muzika. Tačiau svarbiausia, kad šiame teatre yra labai aktyviai mąstantis, labai kūrybiškas, inteligentiškas ir savo tikslo siekiantis režisierius.

Gal to ir nereikėtų sakyti. Viskas juk buvo pasakyta po „Eglės“. Tą sakau ne todėl, kad čia – svetingo šeimininko namų sienos, o todėl, kad tai iš tikro vienas didžiausių šio festivalio išpūdžių.

Taip Kauno festivalyje kalbėjo profesionali teatro kritikė E. Volodarskaja.

Spektaklio analizę iš fonogramos perrašiau ištiesai ne todėl, kad mūsų spektakliai retai aptariami taip geranoriškai, draugiškai ir naudingai. Taip pat ne dėl to, jog čia pasakyta daug širdžiai malonių žodžių. Kur kas svarbiau, kad analizėje atkreipiamas dėmesys į esminį skirtumą tarp dramaturgijos ir pjesės įgyvendinimo scenoje, nes dažniau aptariamas reginys.

Kita vertus, režisieriui skirti žodžiai – atpildas už jo triūsą. Režisierius juk neturi galimybės daug kartų išgyventi tą sielos virpesį, kurį aktorius pajunta šimtus kartų. Režisieriaus misija baigiasi su paskutine repeticija, geriausiu atveju – puokštele gėlių po premjeros.

Kritikės analizė man ypatinga tuo, kad sutampa su nuotaikomis, kurias išgyvenau per kiekvieną „Spindulėlio“ repeticiją. Pabrėžta gyvenimo pažinimo sąvoka labai artima. Ta proga galiu pasakyti, jog niekada dar taip lengvai negimė vaizdai, kaip realizuojant nedidukės pjeselės pagrindinę mintį. Atėjęs į repeticiją jausdavau turįs rankose dailininko paletę, kurioje jau yra visos reikalingos spalvos, belieka jas tik perkelti į drobę, ir tą padaryti man padeda talentingas kolektyvas.

Po premjeros, pamatęs rezultatą, ir pats perfrazavau J. Korčako žodžius: „Pastaciau pasaką vaikams ir filosofinį rebusą suaugusiems.“

Peliukas Mufas aktorės E. Žekienės rankose jautriai atliepia mano mintį, kalba mano nuotaikomis, nes Elena turi didelį potencialą.

Abiejų aktorių – Elenos Žekienės ir Ramutės Kabelkaitės judesio duetas daugeliu atveju atstojo tekstą. Tai buvo daroma taip subtiliai, taip sinchroniškai, kad kartais man pačiam, bestovinėjam avanscenoje, palikdavo kiek nejauku: iš kur abi žino tą, ką težinau aš vienas?

Žmogaus personažas, sklaidantis natų lapus iš pradžių Reginos Čeponienės, vėliau Aldonos Naciuvienės rankomis, tartum skambantis varpas skelbė nubėgančias dienas, ragindamas nesustoti ties tuo, kas padaryta. Abiejų aktorių žingsniai, muzikalūs žingsniai, jų talentingai nebyliam instrumentui ištiestos rankos tartum sakė, kuria kryptimi turi sukti mūsų keliai, kaip privalo kalbėtis žmogus su žmogumi.

Instrumento, t. y., lėlės neišbaigtumas kiek stabdė Lėlės vaidmens atlikėjos Elenos Čivienės pastangas lyrinėmis spalvomis piešti porcelianinį personažo trapumą, kurio lėlei kaip tik ir stigo. Teisingai buvo pasakyta, jog ji tartum iš vatos, neatgyja net tuomet, kai beria ašarėles ant nebaigtos skulptūros, nuo ko priklausė ir šio biusto gyvybingumas. Mano manymu, šis momentas tapo ne tokiu stipriu akcentu, kokio norėjau. Gražumo jis gražus, tačiau neatskleista priežastis, dėl kurios skulptūra galėjo pravirkti porcelianinėmis ašaromis arba „karoliukais“, kaip tas ašaras pavadino Mufas.

Talentingai sukūręs Mufo aplinką dailininkas V. Mazūras likimo valiai paliko Lėlę ir išvyko į Vilniaus „Lėlės“ teatrą. Reikėjo galvoti, kaip kompensuoti susida-

riusią spragą kuo kitu. Iš dalies tas pavyko išsprendus spektaklio finalą. Paprasčiau sakant, teko kreiptis į salę, į žiūrovus.

Kompozitorius Giedrius Kuprevičius pajuto pjesės atmosferą ir, kai pateikiau jam režisūrinę ekspoziciją, sukūrė nuostabią muziką, kuri jautriai užpildė erdvę, reikalingą Mufui bei pjesės filosofinei minčiai.



Bendradarbiauti su autoriais

Tiek statydamas „Eglę – žalčių karalienę“, tiek ir šiuo atveju įsitikinau, jog mūsų teatre jau susiformavo pajėgus meninis kolektyvas, sugebantis spręsti įvairiausias užduotis, tačiau būtina sąlyga – trupės sudėties stabilumas. Turėjome būti aukštos dvasinės kultūros vienminčiai, nuolatos stebintys patys save, kad neatsakingu savo dvasinio pasaulio pusiausvyros pažeidimu visiems laikams nesugriautume jau beveik suformuotos, ir tikrai nemenka kaina, kūrybinės terpės.

Tokius mano samprotavimus patvirtino daugelis pasisakiusių festivalyje. Visi pabrėžė, jog mūsų teatro tikslus atspindi įspūdingi pasirodymai tiek Rygoje, tiek čia, Kaune.

Svečiai tikino, jog dabar jau aišku, kad sėkmė Rygos festivalyje nebuvo atsitiktinė, o pastangos moraliai ir estetiškai auklėti mažuosius žiūrovus akivaizdžios. Tas matyti iš formuojamo repertuaro, iš mąstymo braižo realizuojant pasirinktą dramaturgiją, iš pedagoginio kryptingumo.

Kai sukuriami poetinė-romantinė terpė, teatras iškeliamas į tam tikrą lygį, kuris duoda rezultatų nugalint blogį, aktyviai besibraunantį net į vos tik pradedančio mąstyti vaiko aplinką. Ryškus to pavyzdys – jau minėtos laidos per mūsų televiziją. Juk pasidžiaugti galima tik Nojumi ir Kasparu bei laida „Išgelbėk draugą“. Tačiau šios gerai apgalvotos laidos rodomos tik dvi dienas per savaitę... O visos kitos dienos?

Ką gali tenkinti laida „Buvo rytas suraitytas?“ Net nuostabą kelia, kad vaikų laidų redakcija tokiu primityvizmu patenkinta ir tenkinasi pigiu linksminimu, kuriame – nė pėdsako pedagoginio „užtaiso“.

Mūsų veiklos pradžioje norėjau parodyti, jog lėlių teatras nedaug tekainuoja, tad dažnai pasinaudodavau parinkta muzika. Deja, toks sprendimas, mano galva, neprofesionalus. Taip elgiausi tik todėl, kad bijojau, jog iš mūsų bus pareikalauta pageidaujamo rezultato, o mes to parodyti dar negalėsime. Vėliau tapo aišku, jog tokie būgštavimai neturi pagrindo. Juk tuo metu Kultūros ministerijoje dirbo J. Banaitis, V. Jakelaitis, V. Pečiūra, J. Lozoraitis, R. Sudakienė – žmonės, puikiai suvokę naujo kolektyvo, o ypač teatro, sukūrimo vertę ir žinoję, kiek tas užtrunka. Niekas mūsų nebarė, niekas nepriekaištavo, tik nuoširdžiai pasidžiaugdavo laimėjimais.

Taigi, kai suvokiau, jog nereikia svarstyti, kiek teatras kainuoja, o dirbti privalu kūrybiškai, galvojant tik apie tikslus, kurių sieki, pradėjau drąsiau bendrauti su kompozitoriais. Tačiau pritaikyti muziką nevengdavau ir tuomet. Štai ruošdamasis statyti Janinos Degutytės „Aš ieškau fleitos“ kiek uždelsiau, nes niekaip neišsprendžiau, kokios muzikos reikia. Mano sumanymui tiko simfoninis skambesys, o toks tai tikrai brangiai kainuotų...

Vieną vakarą, klausydamas Filharmonijoje atliekamo Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, pasinėriau į sunkiai nusakomą nuotaiką. Pradėjau klausyti muzikos pagal pjesės siužetą. Suderinimą tarpusavyje kiek stabdė Čiurlionio monumentalumas, o Janinos kuklumas. Tačiau „bederinant“ asmenybes, iškilo dar vienas režisūrinio sprendimo variantas, tik reikėjo kiek papildyti ir patvarkyti pjesę.

Bendrauti su autoriais labai svarbu. Pokalbiai su J. Degutyte techniškai neįvykdomus dalykus pirminiame variante padarė įvykdomus galutiniame, pjesei jokio nuostolio nebuvo, o kai kurie siužeto sumanymai tik priartino sumanymą prie

Čiurlionio.

Padėjo autorės geranoriškumas. Išklausiusi numatomus naudoti Čiurlionio muzikos fragmentus, Janina pakeitė net pjesės pavadinimą.

Dažniau su sunkumais susiduriama, kai spektaklį norima adresuoti įvairaus amžiaus žiūrovui. Tuo atveju ir muzikiniam apipavidalinimui gali būti keliami kiti reikalavimai. Taip buvo režisuojujant „Spindulėlį“.

Poetės Ramutės Skučaitės pjesė „Mane saulytė šaukė“ taip pat reikalavo specialiai parašytos muzikos. Kompozitoriui Mindaugui Urbaičiui pakako tik perskaityti pjesę, o man beliko pritarti, ką autorius sukūrė. Ypač įspūdinga Berniuko žūties lopšinė.

Teatre taip jau yra: susitikti su autoriais kartais būna sunku, tačiau kontakto siekti būtina, nes korektūros dažnai esti būtinos, o tam reikia ir autoriaus sutikimo. Su rusų autoriais būdavo paprasčiau: daryk, ką nori, svarbu, kad pjesė būtų pastatyta. O doram režisieriui juk ne vis tiek.

Su užsieniečiais sudėtingiau. Pavyzdžiui, su baime laukiau rumunų autoriaus A. Popesku reakcijos, nes jo pjesę interpretavau visiškai kitu rakursu. Paprasčiau sakant, apverčiau aukštyn kojomis. Į pastangas konsultuotis autorius nereagavo, tačiau sužinojęs apie spektaklio sėkmę ir kritikos įvertinimą per maskviškę UNIMA perdavė nuoširdžiausius linkėjimus ir padėką, o drauge sutiko ir su visais pakeitimais pjesėje. Kai pabandžiau išsiaiškinti, kodėl nepavyko su juo susisiekti, paaiškėjo, jog A. Popesku – rumunų armijos karininkas, ir tokie jo ryšiai nepageidautini.

Kontaktas su autoriumi dažnai supaprastina režisieriaus pastangas suvokti ir realizuoti daugybę problemų, su kuriomis susiduriama kuriant spektaklį. O kad tokių kyla, gana vaizdžiai aprašė kritikė Audronė Girdzijauskaitė, vertindama mūsų „Eglę“.

„Na, matai, vyruti, gali...“

Dažniausiai susiduriame su daugiažodėmis pjesėmis, o lėlė geriau juda nei kalba, tad jos plastikos galimybės didesnės ir į šią aplinkybę dramaturgas turi atsižvelgti. Tam ir reikalingas autoriaus bei režisieriaus dialogas.

Su Ramute Skučaite ir Janina Degutyte mūsų dialogas buvo sėkmingas, o štai dėl Čiurlionio reikėjo su kuo nors pasikonsultuoti.

Su kuo?

Susitikimas su profesoriumi Eduardu Balsiu paliko man tokį šviesų prisiminimą, kad sukaupiau drąsą ir vėl kreiptis į jį.

Vienas pagrindinių mano klausimų, ar nepažeisiu etikos, naudodamas Čiurlionio muziką tokios apimties ir tematikos kūrinyje?

Į tai kompozitorius atsakė: „Degutytė jausminga, gili poetė... O apie ką pjesė?“ Trumpai nupasakojau pjesės fabulą.

„O kaip ir kuo žadate pradėti spektaklį?“

„Pradėsime simfonijos „Miške“ uvertiūros fragmentu.“

„O toliau?“

„Naudosiu ištraukas iš preliudų ir fragmentus iš „Jūros““

„Kodėl pasirinkote šiuos kūrinčius?“

„Visų pirma, dėl dramatinio lyrizmo. O dar – dėl spalvingos instrumentuotės, atitinkančios siužeto tėkmę.“

„Dirbkite drąsiai. Etikos nepažeisite. Mąstote profesionaliai... Turiu galvoje muziką, tad, Dieve, jums padėk... Įdomus pjesės pavadinimas...“

„Man jis irgi patinka. Šiek tiek sutampa su mano ieškojimais, o gal blaškymusi... Dievai žino...“

„Aną kartą nepasakėte, pas ką mokėtės dainavimo...“

„Pas profesorių Benonį.“

„O! Iškilis asmenybė! Aukštas, solidus, tikras džentelmenas... Regis, baritonas?“

„Taip, tačiau labai plataus diapazono. Lengvai dainuodavo Mefistofelio arijas. Dėstymo metodika suprantama, patraukli. Tuo metu jis daug kalbėdavo apie teatro etiką, kultūrą, laikyseną scenoje, nevengdavo ir pademonstruoti pozą ar judesį. Ragino niekada nesididžiuoti, jei iš manęs kas „išeis“. Sakė: jei nuoširdžiai dirbusiuos, tikrai „išeis“. Galėčiau būti kiek aukštesnis, bet čia – ne yda. Benjaminas Džili – mažiukas, o žiūrėk... Pamoka užsitęsavo. Jis mėgo ką nors pasakoti, o aš jaudindavau, kad nespėsiu į dramos studiją, po to – į Filharmoniją, juk iš to duoną valgiau, o tuo metu kaip tik vyko choristų peratestavimas...“

„Kam to reikėjo?“

„Nežinau. Tik bijojom labai, nes Šimkus „čiupinėjo“ griežtai. Ir man buvo... Vos tik išsižiojau, o jisai: „Vyruči, jau į nosį varai! Ar tik ne pas Norvaišą mokaisi?“ Sakau: ne, pas Benonį. „Ir jis tau nieko nesako?“ Kol kas nieko... „Ką reiškia – kol kas? Ir Budriūnas – nieko? Na, aš su jais pasikalbėsiu...“ Puoliau dėkoti: ačiū jums, kompozitoriau. O jis: „Nedėkok, dar nieko nepadariau. O „dengti“ reikia štai taip...“ Ir pademonstravo man, padainavo savo mėgstamą frazę iš kantatos: „...tikrai kryžiai

šalia kelio...“ Mane toks juokas suėmė: kompozitorius, raitydamas frazę, kone po fortepijonu palindo... „Ar gali pakartoti?“ – paklausė Šimkus. Sakau: jei leisite. Ir padainavau, stengdamasis taip, kaip jis parodė. „Na, matai, vyruti, gali... Tiek aukštos, tiek ir žemos natos tyros, kaip vanduo Merkyje...“



Ak, ir vėl – prisiminimai, prisiminimai...

Merkio vandeniui neteko gėrėtis, o štai pažintimi su Stasiu Šimkumi didžiuojuos. Juk tai mūsų lietuviškosios muzikos tėvas! Iš pradžių jo puolimo kiek išsigandau. Galvojau, negi šitas piktokas žmogus parašė „Ežerėlį“ ir „Obelėlę“?

Šioje vietoje į mano pasakojimą įsiterpė profesorius Eduardas Balsys, sakydamas, kad Šimkus nebuvo piktas. Atvirksčiai, labai jautriai reaguodavęs į jaunų žmonių išgyvenimus – arba be saiko džiūgavdavęs, arba piktindavęsis, kai elgiamasi nerūpestingai.

„Profesorius Benonis taip pat buvo jautrus savo mokiniams. O tamstai?“

„Sykį pasigyriau, kad Operos teatre vaidinsiu Gastoną „Traviatoje“.

„Ką? – nustebo Benonis. – O kas tą vaidmenį paskyrė?“

Sakau: „Dirigentas Jeronimas Kačinskas.“

O jis man: „Gaila, kad ne Alfredą paskyrė!“

Suglumau: „Profesoriau...“

„Aš žinau, kad esu profesorius! O tamsta ar žinai, kad iki Gastono tamstai trūksta bent dvejų metų?“

Bandžiau teisintis: „Bet kad to vaidmens – vos kelios frazės...“

„Tačiau jas reikia išdainuoti! Ar supranti tamsta? Išdainuoti! Be, to, galėjo manęs atsiklausti... O ir tamsta turėjai paprašyti leidimo!“

„Nežinojau...“

„Tai dabar žinosi!“

„Kad aš jau tėvams pasigyriau..“

„Čia tai blogiau... Ar tikrai pasigyrei?“

„Neiškenčiau. Tėvukas labai apsidžiaugė...“

„O kiek jam metų?“

„Gal apie šešiasdešimt...“

„Gal! Apie! Tėvo metų nežinai, tamsta, o nori operoj dainuoti! Anksti!“

Benonis pasiėmė ant fortepijono gulėjusį portfeli, tarpduryje dar sykį mestelėjo „anksti, tamsta“ ir išėjo. Išdūlinau iš klasės kaip žemes pardavęs. Pakeliui į Filharmoniją galvojau, ką dabar reikės parašyti į namus? Per anksti išsiplėpėjau, už tai Dievas ir nubaudė...

Filharmonijos vestibulyje išvydau besikalbančius abu. Dirigentas ir režisierius Zauka tą vakarą atrinko pastatymui reikalingus choristus, o man atrodė, kad šnekasi tik apie mane. Nedrįsau prisiartinti, lyg norėdamas atitolinti kažką nemalonaus... Netrukus abu vadovai pasuko link durų, į mane nekreipdami mažiausio dėmesio. Viskas! – pamaniau. Tačiau apsirikau.

Kita pamoka pas Benonį praėjo kaip ir prieš tai buvusioji. Apie kokią nors pažangą profesorius niekad neužsimindavo. Matyt, mažai tos pažangos ir tebūta...

„Gastoną leisiu jums dainuoti, – pagaliau prabilo profesorius. – Tik paklauskite, tamsta... Jaunystėj turėjau panelę. Ji gyveno kitame kaime. Paprašiau draugo paskolinti dviratį, kad galėčiau tą panelę aplankyti. Dviračiu važiuoti, deja, nemokėjau. Taigi, vos užsėdęs, paklauskite, tamsta, malonėjau į griovį... Ant kaktos – solidus gu-

zas... Panelė liko neaplankyta dėl dviejų priežasčių – todėl, kad iš dviračio suraičiau aštuoniukę, ir todėl, kad man ant kaktos guzas. Matot, kaip būna... Viskam – savas laikas. Viską reikia mokėti... O laišką tėvukui, kad aš neleidžiu, ar jau parašėt?“

„Dar ne, profesoriau!“

„Tai ir nerašykit... Kol kas... Režisierius Zauka manęs, tai yra, mudviejų abiejų... atsiprašė. Taip ir pasakė: atsiprašo a b i e j ū! O dabar dainuokime pratimą!“



Užsegti apykaklę Kiprui

Pirmoji „Traviatos“ repeticija vyko radiofono salėje.

Prieš ją visą naktį nemiegojau.

Choras sėdėjo keliose eilėse kėdžių. Priekyje – į chorą atsuktos kėdės solistams.

Salė nuščiuvo, įėjus Kiprui Petrauskui. Aukštas, gražus, imponantiškas – kaip paprastai. Drauge su juo – Elžbieta Kardelienė ir dirigentas Jeronimas Kačinskas. Prie fortepijono atsisėdo Nadežda Dukstulskaitė.

Kiti solistai jau sėdėjo, o aš, nežinodamas, kaip elgtis, stumdžiausi prie choro. Šalia Kipro stovėjo tuščia kėdė. Paragintas kažkokios geradarės choristės atsistojau už tos kėdės. Staiga Kipras atsisuko ir šūktelėjo: „Sėsk, kad pastatyta!“ – ir bedė pirštu į tuščią kėdę.

Atsisėdau kaip į karštą vandenį. Jaučiausi lygiai taip, kaip jaunutis berniukėlis, pirmąsyk atvažiavęs į Kalvariją. Matyt, paraudau it virtas vėžys, nes kažkas prunkštelėjo. O prunkštė Suchodolskis, labai pavydėjęs man šito vaidmens!

Sėdžiu šalia Kipro!

Vis dėlto sėdžiu!

Ne kur kitur, o šalia Kipro!

O, kad dabar mane matytų Tėvukas! O ir kiti šeštokiškiai... Arba Kalvarijos panos...

Atsiverčiau klavyrą ir pradėjau sekti. Atėjo eilė mano replikai: „Štai – Alfredas Žermon...“ Žinoma, laiku „nejstojau“, nes... užspringau!

Dirigentas Kačinskas patarė nesijaudinti (dėkui jam!), o Kipras šyptelėjo ir alkūne kumštelėjęs man į pašonę tarė: „Girdėjai“?

Kai turėjau *istoti* antrąjį kartą, atkreipiau dėmesį ne vien į dirigento mostą man, bet ir į energingą Nadeždos Dukstulskaitės mostelėjimą galva – visai taip pat, kaip kažkada man Kalvarijoje padėjo žmonės, tikrindami, ką sugebu, kai turėjau diriguoti „Vasaros naktis“.

Kokie geri žmonės!

Užmiršęs dirigento pastabą neforsuoti balso, sudainavau savo partiją, kaip sakoma, pilnu įsibėgėjimu. Per pertrauką, dirigentui koreguojant chorą, išgirdau, kaip Kardelienė pasakė Kiprui: „Malonaus balso vaikinai...“ Kipras nereagavo niekaip. Bene jam svarbu?

Kai repetavome jau scenoje, užkulisiuose visą laiką stengiausi sukiotis apie savo išsvajotąją garsenybę, įsižiūrėti iš arti... Juk niekadoms nemaniau, kad su Kipru teks taip artimai susidurti!

Iš vaikystė pamenu: Kipras Petrauskas atvažiuodavo pas girininką Sinkevičių pamedžioti. Koku būdu žmonės sužinodavo jį atvažiuosiant? Stoties perone tą dieną sukiodavosi nemažas būrys šeštokiškių, laukiančių, kada iš pirmosios klasės vagono išlips „mūsų“ Kipras. Taip ir sakydavo – *mūsų!* Nes tikrai buvo mūsų, visos Lietuvos pasidžiavimas, kurį žinojo ir La Skala ir kiti Europos miestai.

Tarp smalsių vaikų stotyje būdavau ir aš.

O štai dabar – mudu – visai šalia. Sėdėjau šalia jo... Ir scenoje būsime šalia vienas kito... Bet kokios skirtingos mūsų matymosi aplinkybės!

Sykį net nustėrau, kai užkulisiuose Kipras kreipėsi į mane: „Klausk, brole, kai priartės arija „Laimė sapnavos“, aš ją dainuosiu štai čia, užkulisy prie kolonos. Tu man atseksi apykaklę, ji atsegama ant sprando... O kai atidainuosiu, vėl užseksi, kaip buvo.“

„Su didžiausiu malonumu!“ – net šūktelėjau iš laimės.

„Tiek čia to malonumo... Bet padaryk, ko prašau, ir greitai, nes man reikia staigiai išeiti į sceną!“

„Galiu nesuspėti...“

„Pabandyk!“

Atidainavęs tikrai kaip kulka šovė į sceną. Net nežinau: spėjau užsegti ar ne...

Po daugelio metų, gal po dvidešimties, didysis dainininkas sėdėjo ant savo pamėgto suolo Basanavičiaus gatvėje prie Operos ir baleto teatro. Tada maestro jau buvo senas. Praeidamas nulenkiau galvą, o jis šūktelėjo: „Palauk!“ Ir ištiesė man ranką, kurios nepaleido, kviesdamas prisėsti greta.

„Dar nepamiršai, kaip užsegama apykaklė?“

„Ar suspėdavau, maestro?“

„Suspėdavai... Stebiuosi, kaip suspėdavai! Juk lakstei lyg akis išdegęs: konservatorija, filharmonija, dramos studija, repeticijos operoj... Kačinskas nugailėjo, kad išėjai. Ką dabar turi?“

„Turiu savo teatrą, maestro...“

„Žinau, sunku... Greit pasensi... Kaip ir aš... Et!“

Darsyk pasijutau laimingas – kad Kipras mane prisiminė ir kad toks neišdidus.

O tada...

Kad tik būtume sveiki!

O tada reikėjo palikti ir Operos teatrą, ir Filharmoniją – viską... Nors buvo numatyti man vaidmenys operose „Rigoletas“ ir „Baterflai“.

Nieko nebuvo gaila! Nė akimirkos nesuabejojau, nes to reikėjo mano Valerijai...

Pamenu, kaip skubėjau į Aušros Vartus. Padėkoti... Buvo už ką.

Septintą valandą ryto Aušros Vartų koplyčioje meldėmės dviese. Kunigas Lipniūnas aukojo šv. Mišias ir prašė Dievo Motinos, kad išklausytų mano maldų.

Ligoninėje į mano klausimą Valerija jau nieko neatsakė... Ji negalėjo atsakyti... Negirdėjo klausimo...

Kunigas meldėsi, o aš... Pasakojau ir pasakojau Dievo Motinėlei apie mūsų nelaimę... Pasakojau ilgai, skausmingai, be galo nuoširdžiai...

Vėliau Valerija man šnekėjo: „Anksti rytą kažkas atsitiko. Pajutau palengvėjimą... Dabar nieko nebeskauda... Tik gera, gera...“

Gydytojai sakė, kad ligos persilaužimas įvyko staiga – apie septintą, gal aštuntą ryto... Tą patį rytą, kai Aušros Vartų koplyčioje buvome tik dviese – aš ir kunigas Lipniūnas, daugiau jokio žmogaus!

Iš ligoninės skriste nuskridau į Konservatoriją. Papasakojau savo profesoriui Benoniui, kas įvyko.

„Eikite namo, – pasakė. – Jums šiandien šventė. Dievo Motina jus išklausė...“

Po sunkios ligos Valerijai neišvengiamai prireikė geresnio maitinimo ir gryno aukštaitiško oro, kuris tegalėjo būti tik prie Sartų ežero, prie Ilgesio, kuriame kaip veidrodyje atspindėjo Ilgašilio pušys, skarotos eglės. Valerijai reikėjo tėviškės Paeglynės juodos duonos kvapo.

Nors pavargę po ligos, po sunkios kelionės, bėgte užbėgome į Poeglynės aukštumėlę, jausdami, jog čia Valerija kaip reikiant atsikvėps.

Apsiašarojo iš džiaugsmo motulė Leokadija...

Šokinėjo ir čiauškėjo laiminga Janutė, būsimoji filologė, Vytauto Didžiojo universiteto docentė, o kol kas – mergytė šviesiomis kasytėmis...

Kiek pasidžiaugęs, kad laimingai atvažiuome, ir susitikimu su gimine, nubėgau į klojimą visa krūtine giliai giliai įkvėpti palaiminto kaimo pojūčio... Kas pažįsta kaimą, kas pabuvojo bent sykį klojime, niekad os neužmirš šio nuostabaus aromato!

Čirškia tuntai žvirblių pakraigėje, širdyje gera, ramu... Nieko negaila, nes ir Valerijai čia bus gerai... Kad tik būtume sveiki, kad tik drauge!

Prasideda naujas gyvenimo tarpsnis. O kol kas visa galva panirau į kaimo idiliją. Basas išbraidžiojau rasotas Eglyno pamiškės pievas, ilgokai pasėdėdavau klojime, ant šalinės rąsto... Nuo gryčiutės nusileidęs į pakalnę ragaudavau tyro šaltinio vandens. Čionykštės pievos priminė vaikystės pievose matytų žolynų vardus: geltonžiedis barkūnas, paprastasis čiobrelis, triskiautis lakišius, raudonskruostė žemuogėlė, šilinis viržis, smiltyninis šlamutis, nuostabūs mėlynasis katilėlis – visi tokie pat mieli ir gražūs kaip Šeštokuose.

Štai tokios grožybės, tokie turtai pasitiko mane naujoje aplinkoje. Buvo gera ir jauku, tik dažnokai širdį paliesdavo savųjų pasiilgimas. Ilgėjau Mamos, Tėvuko, brolių, sesers... Laimė, Valerijos Mamytės Leokadijos gerumas viską kompensuodavo.

Karo metas. Susisiekimo praktiškai jokio. Tad susitikimo su saviškiais teks palaukti...

Iki Dusetų – trys kilometrai. Nuo mūsų kalnelio matyti tik bažnyčios bokštai, visa kita slepia Ragaišiakalnis. Matydavau juo begrižtančią iš mokyklos būsimąją docentę. Už gero kilometro jau išvysdavau rausvą dėmelę – toks buvo jos apsiaustėlis, – ir baltus kaspinėlius kasytėse... Štai ji sparčiai žingsniuoja, tik staiga sustoja ir įsižiūri į kažką sau po kojomis... Atidžiai žiūrėdama eina atbula... Kas ten galėtų būti? Tikriausiai koks nors iki šiol nepažintas vabalas... Paskui ir vėl pasišokinėdama skuba namų link...

Viskas buvo gražu ir miela.

Abu su Valerija pradėjome dirbti mokykloje. Valerija – Dusetų pradinėje, o aš – greta esančioje gimnazijoje.

Muzikos ir piešimo mokiau vaikus iki ketvirtos klasės. Trečiose berniukų ir mergaičių klasėse dėčiau senovės istoriją. Pirmaisiais metais buvau trečiosios mergaičių klasės auklėtojas, vėliau – berniukų. Pastaroji – ne iš tų, į kurią mokytojai eina su noru. Sunki klasė, kaip sakoma. Tačiau aš jokių bėdų neturėjau, susikalbėdavome.

Su vienu tos klasės berniuku gerokai vėliau nutiko toks „nuotykis“. Mes jau gyvenome Klaipėdoje, dirbome Dramos teatre. Per gastroles Panevėžy abu su Valerija nuėjome pasiskambinti į namus. Sustojome prie kabinos, kurioje buvo vyriškis. Grįžtelėjo į mus, skubiai išėjo iš kabinos ir pakvietė: „Prašom!“

„Kalbėkite, kalbėkite... Mes neskubam.“

„Ne, mokytojau, nederu, kad mano auklėtojas lauktų, kol aš kalbėsiu...“

„Atleiskite, neprisimenu...“

„Esu Zabiela. Trečioji klasė, trečias suolas iš kairės...“

Miela buvo jį susitikti. Kad visi mokiniai taip prisimintų savo mokytojus...

Zabiela tuo metu jau buvo žymus juristas. Gaila, nebepamenu jo vardo...

Būta ir kitų malonių akimirų. Per gastroles Dusetose netikėtai apsupo būrys merginų. Teatro kolektyvui teko aiškinti, jog tai mano trečiosios mergaičių klasės buvusios auklėtinės. Trys – jau mokytojos. Malonu, ar ne? Labai.

Anuomet paliktas teatras ir įtampa besimokant Vilniuje ištirpo idilėje, kurią radau čia, Poeglynėje, kur užaugo manoji Valerija, nuostabiausias žmogus, tokia panaši į savo mamą. Tėvelio Antano Gruodžio nepažinau. Jis jau buvo Amžinybėje.

Gruodžių būta nemažai. Iš to paties kero kilęs ir kompozitorius Juozas Gruodis...

Gimanzijos direktorius, archeologas Namikas, išmokęs mane žemę arti, kviečius kirsti, kurie auksu švietė Poeglynės laukuose, buvo patenkintas, kad tą nedidelį laisvalaikį, kurį turiu, skiriu miestelio kultūriniam gyvenimui. Abu su Valerija dalyvavome dramos saviveikloje. Kaip moralinį atpildą direktorius pasiūlė dviem trim mėnesiams nuvykti į Vilnių, į pedagoginius kursus, nes buvau jam sakęs, kad nesu patenkintas mokytojo darbu – neturiu tam reikiamo pasiruošimo. Kadangi kvalifikuotų mokytojų trūko, mokiau kaip sugebėjau.

Ir štai aš – vėl Vilniuje. Kursais buvau labai patenkintas. Be viso to, ką sužinojau, labai pravertė profesoriaus Laužiko paskaitos „Mokinių pažinimas ir mokymo diferenciacija“, „Mokinių valios ugdymo bruožai“ ir kt. Profesoriaus dėstymo metodika buvo nepaprastai įtaigi. Šios paskaitos kažkuo man priminė Vinco Mykoliaičio-Putinio paskaitas, kurių klausėme Vilniaus universitete, kai lankėme dramos studiją.

Mykolaitis-Putinas – apskritai kažkokia pasaka, legenda... Jo galėjai klausyti ir klausyti... Ne veltui per paskaitas Balys Bratkauskas kumšėjo man į pašonę: „Labiau išsižioti negali!“

Su Valerija pasidalindavome to meto bėdomis. Trūko vadovėlių, mokymo priemonių...

Štai vieną skambią žiemos dieną neša mus mūsų Širmis – jau turėjom ir tokį įsigiję! – Pailgio ežeru. Smagu. Ledo kruopelytės iš po kanopų kerta į veidą, bet neskaudžiai, maloniai. Širmis – eiklus žirgelis, jo žingsnis energingas. Kartais užsimo net pašuoliuoti, reikia pristabdyti jo norą greičiau lėkti į Pakerius, kur gyvena Valerijos dėdė Balys Špuras, garsus armonikų meistras. Vykstam jo aplankyti. Iki Pakerių – bene šešetas kilometrų. Ežeru arčiau. Valerija per tą laiką spėja papasakoti nutikimą...

Aiškina ji vaikams būdvardį. Ignukui Lukošiuūnui nelabai aišku, kuo tas būdvardis skiriasi nuo daiktavardžio. Valerija sako: „Na, stalas – medinis, eglė – žalia, Sargis – piktas... O tu, Ignuk, koks?“

„Mėsinis,“ – atsako Ignasius.

Tai kaip tokiam vaikui nerašysi gero pažymio?

Mylėjo Valerija vaikus. O jie – ją. Mudu abu vaikus mylėjome. Visi mums buvo kaip savi.

Vėl Vilniuje

Karui pasibaigus skubėjau iš Dusetų pas savo profesorių tęsti studijų. Norėdamas sutrumpinti kelią į Konservatoriją, ėjau taku per tuomet Čiurlionio gatvėje buvusias kapines ir staiga netekau žado! Priešais stūksojo didelė rausvo granito plokštė. Joje parašyta:

Viešpatie!

Pagiedosiu Tau naują giesmę.

S. Benonis

Parymojau prie savo profesoriaus kapo. Eiti į Konservatoriją nebebuvo prasmės. Pas ką aš ten eisiu?

Koja už kojos nusileidau Tauro kalnu žemyn ir netoli Konservatorijos ilgai stovėjau atsirėmęs į liepos kamieną.

Išgirdau klausiant: „Kas jums, gerasis žmogau? Gal negera?“

„Ne, nieko... Tik šiaip liūdna...“

Pakėlęs akis išvydau žymųjį mūsų poetą ir dramaturgą Petrą Vaičiūną.

„Ko liūdna?“

Trumpai papasakojau keistą savo nutikimą – bėgau pas profesorių, o atbėgau... „Štai kaip būna... Užeikim pas mane, aš čia pat, Kaštonų gatvėje, gyvenu...“

Namuose poeto žmona Teofilė Vaičiūnienė nustebo mane pamačiusi, nes prisiminė dar nuo Akademinio teatro studijos laikų. Labai apgailestavo, kad dabar negaliu pakliūti pas profesorių Norvaišą, kuris perėmė visus Benonio studentus. Aktorė bėgštavo, kad Norvaiša nepasižymi savo mokymo metodika... Mane ji buvo mačiusi Gastono vaidmeny ir tikėjosi gražios ateities. Pasak jos, mano balsas skaidrus, labai jaunatviškas, o laikysena kaip patyrusio artisto...

Deja, viskas pakrypo kiek kitaip. Bet... čia būtų dar viena ilga istorija.

Ir taip su savo prisiminimais jau turbūt per ilgai užtrukau.

Tądien poetas J. Vaičiūnas perskaitė keletą naujų eilėraščių. Labai savitas jo skaitymas. Po kiekvienos prasmingos eilutės pažvelgdavo į mane, tartum norėdamas patvirtinimo ar klausdamas. Po to paėmė nedidelį popieriaus lapelį ir užrašė man posmelį, kurio prisimenu tik dvi pirmąsias eilutes. Praeity daug sykių tą posmelį mintyse kartodavau, tačiau laikas... Jis daug ką numarina. O aš lapelį su tekstu atidaviau į Maironio lietuvių literatūros muziejų, nes buvo rašytas paprastu pieštuku ir pradėjo blukti...

Vis dėlto pirmąsias eilutes pamenu:

*O žvaigžde, žvaigždužė! Kelionės palyde,
Lai tavo šviesos man akis nepavydi...*

Gailėdamas, kad tolesnį tekstą užmiršau, prisiminimams užplūdus eilėraščio nuotaiką atkūriau savaip:

Sekant Petru Vaičiūnu

*O žvaigžde, žvaigždužė! Kelionės palyde,
Lai tavo šviesos man akis nepavydi...*

*Kai aš jau pavargęs keliausiu namolio,
Išbraidęs žemelę lyg gabalą molio...
Prieš josios šventumą dažnai užsimerkiu...
Einu, negirdžiu, kad ji tyli... ir verkia...
Žemele, atleiski! Žvaigždužė neteiski!
O neregio vieno keliauti neleiski!
Atverk man akis ir nuplauk mano sielą,
Keliauti kad būtų man šventa ir miela...
Parodyk, žvaigždužė, tą tikrąjį kelią –
Pas Dievą, kai vykdysiu šventą Jo valią...
Negeski, žvaigždužė! Dar švieski! Dar švieski!
Ir dosniai palydos man ranką ištieski!*

Kas teatre svarbiausia?

Nugyvenau daug metų, tad ir žmonių teko sutikti įvairių. Daugiau gerų, dorų, padėjusių sudėtingomis akimirkomis, taip pat ir sugebėjusių kartu džiaugtis, kai buvo dėl ko.

O buvo ir to, ir ano...

Vis tiek, kol mano *palydė* dar švies, liksiu dėkingas visiems visiems, su kuriais susitikau, su kuriais dirbau... Žinoma, labiausiai tiems, su kuriais praėjo pusė amžiaus!

Nė kiek nesigailiu, kad atsisakiau profesijos vardan to, ką veikiu, nors buvo nemažai rūpesčių, kartais apnikdavo ir kažkoks beviltiškumas, tačiau išgirdus mielą vaikų šurmulį žiūrovų salėje tas negeras nuotaikas tartum pavasarinio gaivaus vėjo šuoras nunešdavo tolyn...

Buvo progų ir pasimėgauti savo naująja profesija, ypač tuomet, kai mano darbą įvertindavo tokie mūsų žanro gigantai kaip Sergejus Obrazcovas, Eleonora Špet, profesorius Michailas Koroliovas, profesorius Janas Malikas ir kiti, negailėjusieji gero žodžio, kai buvau to vertas, ar pastabos, kai jos nusipelnydavau. Ir tas, ir tas stimuliuo mane darbe, visoje kūrybinėje veikloje.

Už praktinę pagalbą visados liksiu dėkingas profesoriui Vytautui Jakelaičiui, gražios atminties planavimo ir finansų skyriaus viršininkei R. Sudakienei ir kitiems Kultūros ministerijos darbuotojams bei vadovams – Vytautui Pečiūrai, Juliui Lozoraičiui, Jonui Čekiui, Birutei Želvytei, Lupšicui, buvusiam ministrui Lionginui Šepečiui ir daugeliui kitų puikių žmonių, padėjusių man, kai pagalbos prireikdavo.

Jau minėjau, jog įgyvendinant mudviejų su Valerija sumanymą, aktyviai rėmė režisierius Romualdas Juknevičius.

Nepaneigsi: anuomet visi materialiniai klausimai būdavo sprendžiami kur kas paprasčiau ir konkrečiau nei dabar, tačiau kitų problemų užteko. Kartais jos komplikodavo, regis, pačius paprasčiausius dalykus. Didžiausi sunkumai kildavo vykstant į užsienį. Net šturpas nupurto prisiminus, kokias šūsnis popierių naktimis tekdavo užpildyti. Man, ne partijos nariui, kiek lengviau tapo tik po to, kai Miunchene vykusiame UNIMA kongrese buvau priimtas šios tarptautinės organizacijos nariu. Žinoma, ir po to ne viskas vyko sklandžiai. Daug kam, ypač Lietuvoje, nebuvo aišku, kas per „daiktas“ ta UNIMA. O juk tik organizacijos, vienijančios visus pasaulio lėlininkus, pavadinimas...

Nepaprastai sugesdavo nuotaika, kai vieno ar kito aktorius į užsienį neišleisdavo.

O šiaip kiekviena premjera, kiekvienas spektaklis, kiekviena aktorių sėkmė įkvėpdavo naujiems sumanymams.

Savo statytus spektaklius analizuodavau labai kruopščiai, stengdamasis atspėti, koks galėjo būti kitas sprendimas, kokios kitos galimybės, kas atneštų didesnę naudą. Ta nauda – tai rezultatyvi kalba su vaikais. Mūsų žanre daug „plonybių“, daug ypatumų... Ne kiekvienas, atėjęs į mūsų teatrą, gali tapti tikru meistru, nors būtų baigęs pačius didžiausius teatrinius mokslus.

„Kas daroma, svarbiau už tai, kas kalbama.“ Tokio senųjų Prancūzijos lėlininkų priesako derėtų laikytis. Pateikiant žodį per lėlę, priemonių reikšmė prilygsta pačiam literatūros reiškiniui. Be intereso, be veiksmo lėlė ir jos žodis – negyvi. Tačiau palydint žodį veiksmu, reikia ne vien žinoti, kaip tas daroma, bet ir mąstyti, **ką darau, kai sakau.**

Apie tai galvojau nuolatos. Kai mano pastangos pasirodydavo apčiuopiamos ir

matomos aktorių darbe, džiaugsmui nebuvo ribų. Mokėjau džiaugtis kitų darbais, vertinti juos. Gaila, ne visi ir ne visada tuo patikėdavo. Gaila, kad ir šiandien trupėje esama netikinčių manimi, vienas ar du... Kas dėl to kaltas? Ko gero, kalta abipusė kultūros stoka – ir mano, ir jų... Dievai žino.... O gal ir ne kultūra kalta. Gal kaltas tradicinis nenuoširdumas?

O laikas bėgo... Bėgo sparčiai, sparčiau nei norėčiau... Kol atbėgo iki dabar, kai kilo klausimas: o kas toliau?

Reikėjo ieškoti pamainos!

Daugelį metų stebėjęs, išvelgiau, jog aktorius Algimantas Stankevičius turi „režisūrinę akį“. Bijojau tik jo santykių su žmonėmis. Tačiau pats dzūkas būdamas žinojau: šiurkštumo požymiai dzūko charakteryje momentiniai, todėl, manau, neapsirikęs, kad rekomendavau Algimantą stažuotis tuometiniame Leningrado didžiajame lėlių teatre.

Dauguma A. Stankevičiaus režisūros darbų nenuvylė, tačiau žvelgdamas į perspektyvą turiu pasidalinti įkyria maintimi: Algimantas pasiduoda dailininko diktatui, ir tai matyti. Bijau, kad režisierius neteks savarankiškumo. Nuolatos bendrauti su tokiu stipriu dailininku, koks yra Vitalijus Mazūras, jam gali būti pavojinga.

Žinoma, A. Stankevičius, kiek pažįstu jo charakterį, pasakys, jog tai – nesąmonė. Taip galvoti ir šnekėti – jo valia. Tačiau aš nebijau teigti, kad matau jau gana nusiobodusį braižą. Kritikas – net galėčiau pasakyti kuris – kad įstengtų, užvožtų man už tokius žodžius per galvą. „Juk taip ir formuojamas teatro braižas!“ – šūktelėtų.

Tačiau teatro veidas svarbiau už braižą, o teatro veidą formuoja režisierius, meno vadovas. Ir ne kas kitas! Pernelyg susižavėjus braižu, netrunkama prarasti savarankiško mąstymo.

Atidžiai stebėjau ir V. Mazūro darbą. Žavėjo talentas, nepaprastas darbštumas. Tačiau ilgainiui pradėjau nuogastauti, kad mes pamažėle tolstam... nuo vaikų. Vis dažniau sutinkame su viskuo, ką pasiūlo Vitalijus.

Be jokios abejonės, jis į mūsų teatrą atėjo su plačia turtingo mąstymo palete. Tačiau kuo toliau, tuo labiau mūsų bendravimas virsta tik apytikriu kūrybos procesu. Jo koncepcija ir diktatas dažnai užgožia režisieriaus sumanymą, dar nespėjus jam nė prasižioti, ir režisierius lieka šašėlyje.

Atsirado kažkoks vidinis protestas: taip neturėtų būti! Juoba kad esu įsitikinęs: režisierius A. Stankevičius pajėgus mąstyti pats, o ne bejėgiškai taikstyti su tuo, kas siūloma. Režisieriaus darbuose yra ryškių vyraujančios, formos neužgožtų minties pavyzdžių.

Paskiausioje premjeroje – „Aladino žibinte“, kur deformuotos būtybės bokalais negailestingai dako papročius ir nukelia pasaką į kažkokį temperamentingą turgų, režisieriaus sumanytas Džino paveikslas gražina mūsų vaizduotę į „Tūkstančio ir vienos nakties“ šalį. Tai režisieriaus laimėjimas.

Visos kitos šio spektaklio lėlės negražios. Kodėl jos būtinai turi būti negražios, nesuprantu. Tai kartojasi. Gal aš klystu? Negerai būtų. Tačiau šio dueto „produkcija“ jau pabodo dėl besikartojančios grubios charakterių skulptūrinės išraiškos. Surinkime daugumą pastarųjų spektaklių lėlių į vieną vietą ir pasijusime tartum kreivų veidrodžių kambarį. Ar jau tik tiek temokame?

Šitiek metų teatre praleidęs nesuvokiu, kodėl įsivyravo tokia deformacija. Man tai nesuprantama, negražu.

Žiūriu muziejuje į „Eglės“ ekspoziciją, į V. Mazūro lėles. Ar begali lėlės būti dar sąlygiškesnės, dar labiau apibendrintos? O atsigėrėti jomis negaliu! Čia nėra jokios deformacijos. Čia – meninė forma, grįsta aiškiu turiniu.

O dabar dažnai ir tokia mintis pasiperša: *pasinešus* į kiekvębę, mąstant vien apie premjerą, mes bėgame į kažkokią tuštumą. Ir tos tuštumos vienodumas jau tampa kūrybos principu.

Tikiuosi, kad režisierius (neatsisakydamas Mazūro) „aktyvizuos“ savąjį savarankiškumą ir pakeis susidariusią situaciją, atras kitokią, mažiesiems žiūrovams labiau suvokiamą nedeformuotą erdvę, kurioje vaikas galėtų atrasti save ir pažinti kitą.

A. Stankevičius yra realistiškai romantiškos krypties režisierius, jo meninė raiška man artima, tad jo neturėtų veikti lozungas, jog dabar kiti laikai, kiti žmonės, kiti reikalavimai. Vaikai juk – ne kiti! Savo prigimtimi jie tokie pat, kaip ir prieš daugelį metų!

Vaikai, kurie ateina pas mus po metų, yra tik metais vyresni. Tačiau jie vis viena – vaikai. Tai mes, suaugusieji, taikstomės prie laiko reikalavimų ir tuo pačiu deformuojame vaiko prigimtį. Dabartinę netikrumo būseną galima traktuoti kaip negebėjimą grįžti į vaikystę ir pasiimti iš jos visa, kas gera.

Keturi metų laikai skirtingi savo grožiu. Amžių amžius mes laukiame viltingo pavasario ar švelniai melancholiško rudens ir nuo mažų dienų žinome, kaip bus: pavasaris sužaliuos, vasara brandins vaisių, ruduo pagels, o žiema suspindės baltu grožiu – gal kiek kitokiu, negu pernai, tačiau...

Nepaisant, kad nuolatinę gamtos reiškinių tvarką žinome, vis viena labai jų laukiame. Jie mums nenusibosta, nes kiekvieną sykį ateina tie patys ir vis... kitokie. Kol žmogus gyvas, jam niekad nenusibos laukti, nors viskas tik kartosis, kartosis ir kartosis...

Teatlis man V. Mazūras. Ne apie jį šneka. Tegul apie jį kalba tie, kas geriau išmano. Aš šneku apie savo teatrą, o išmanau apie jį tiek, kiek jame gyvenau. Mūsų teatre viskas turi būti skirta vaikui! Turime jam dovanoti ne vien išmintį, bet ir

grožį. Apie tai jau irgi rašiau...

Vaiką reikia ir sutikti deramai, ir kalbėtis su juo protinga kalba, ir sudaryti tokias sąlygas, kuriose pasijustų ne taip, kaip kasdien. Aplinka! Aplinka vaikui – didelė pamoka!

Keletas mano metų prabėgo nuostolingai. Turėdamas dvilypes pareigas, neapėriau visko. Būta ir neprotingų sprendimų, ir negražių, tad ryžausi likti meno vadovu. Palengvėjo, kai atsirado direktoriaus pareigybė. Tačiau daug kas slydo paviršiumi. Nesugebėjome išsiaiškinti teatro vaikams esmės. Veikė senosios didelio teatro tradicijos. Koktu net prisiminti: betobulindami interjerą užmiršome tokį paprastą dalyką, kad teatre vaikams ir tualetai turėtų būti įrengti dekoratyvūs, ypatingai tvarkingi... Nesutarėme, jog tai labai svarbu! O juk teatro prestižas pradeda smukti nuo smulkmenų. Ir tada viskas suprastėja... Suprastėja tuomet, kai išgyvename didžiausią kūrybinį pakilimą, nes sustojome, pamiršę, jog reikia apsidairyti ir, kaip sakoma, apsišluoti.

Kažkas turėjo keistis...

Vieną dieną Kultūros ministras Trinkūnas pristatė kolektyvui naują direktorių, Sigitą Klibavičių. Mums jis buvo nepažįstamas, tačiau Kultūros ministerijos pasirinkimas pasirodė teisingas.

Naujojo direktoriaus veiklą netrukus pamatėme ten, kur labiausiai reikėjo. Grąžintas gyvybingumas, kuris buvo apsnūdęs. Pamažu ir nuosekliai pradėjo keistis aplinka. Kiekvienas pradėjome rasti savo vietą, ir visa tai, kas labai svarbu, vyko nejučiomis.

S. Klibavičius skiria reikiamą dėmesį ir pritaria patirčiai tų, kurie gerai išmano teatro reikalus, paneigė savo paties teiginį, ką dažnai mėgsta pabrėžti, jog kūrybos

klausimais jam trūksta kompetencijos. Netrukus jis pateikė keliolika tikrai puikių pasiūlymų, kurie pamažu padėjo grąžinti teatrui buvusį prestižą. Tradiciniu renginiu tapo teatro gimtadienis ir su tuo susijęs lėlių paradas Laisvės alėjoje. Atsirado renginių teatro prieigose, organizuojami festivaliai. Surengti tarptautinį festivalį ar išvežti teatro trupę gastrolių į užsienį šių laikų ekonomikos sąlygomis, atrodytų, neįmanomas dalykas... Tačiau visas tai įvyko! Su spektakliais apsilankyta Bulgarijoje, Italijoje, Lenkijoje. Įgyvendinta ir sena mano svajonė papuvusį laiptinės į antrojo aukšto fojė langą paversti vitražu! Tas nieko nereiškiantis įstiklintas plotas – tariai didžiulis langas, pro kurį buvo matyti anaipol nežavus viadukas ir apšiurusios gyvenamųjų namų sienos, dabar vitražu pridengia nemalonų reginį. O juk nei man, nei po manęs direktoriavusiems nepavyko to padaryti! Neskirdavo tam pinigų nei ministerija, nei miestas.

Naujojo direktoriaus įkalbinėti neteko. Vieną rytą buvau pakviestas į jo kabinetą ir radau ant stalo šio didžiulio lango išklotinę su vitražo apmatais. Didžiausiam mano nustebimui, ten buvo...„Eglė – žalčių karalienė“ tematika. Juk „Eglė – žalčių karalienė“ – visų lietuvių liaudies pasakų karalienė!

Didelė, maloni staigmena!

„Ar tai įgyvendinama? Juk mano tiek svajota!“

„Pažiūrėsim,“ – atsakė ramiai, kaip jam įprasta, ir paklausė, kokie būtų pageidavimai dėl siužeto. Dvasiškai pakylėtas ir patikėjęs galimu svajonės įgyvendinimu, pasiūliau vitražui Eglės ir vaikų atsisveikinimo su tėvu sceną. Mano supratimu, teatro pedagogai ateityje, aiškindami šio siužeto reikšmę, nepristigs motyvų, kodėl vitražo autorius Vidmantas Valentas mažąją Drebulėlę atokiau nuo mamos Eglės ir brolių Ažuolo, Beržo bei Uosio įkurdino. Tokia ir buvo pirmoji mintis, atklydusi į galvą, kai pamačiau jau spalvinį vitražo eskizą. Man pasirodė gražu ir nepaprastai

prasminga. Tačiau tuo pat metu suabejojau: ar įmanoma? Ar realu? Juk vitražo matmenys dideli, o su tuo susiję ir dideli pinigai.

Ir vėl direktorius Sigitas ramus: „Žiūrėsim...“

Dieve, padėk šitam doram žmogui!

Po kai kurių patvarkymų abejonės tradiciniu Sigito „žiūrėsim“ gerokai aptirpo. Tačiau šį kartą aš tikrai turėjau teisę abejoti: ką čia žiūrėsi, kai „ekonomikai sparčiai kylant“ biudžeto skylės tik žodžiais lopomos, o mūsų ministerija... Nebent direktoriui seksis rasti žmonių, svajojančių, kad vaikai būtų... jautresni.

Ilgai neteko laukti. Netrukus buvę trūnėšiai pavirto tikra teatro fasado puošmena. Žiūrovas, įžengęs į kiemelį, kuris taip pat jau atrodo priderančiai, pamato tarsi dokumentą, pasą, liudijantį, jog šiame pastate vyksta kažkas svarbaus. Tiesa, iš lauko pusės vitražas nežaidžia spalvomis, tačiau vilioja pažvelgti į jį iš vidaus.

Dailininkas V. Valentas nenutolo nuo mūsų spektaklio „Eglė – žalčių karalienė“ stiliaus, todėl šis jo darbas man ypač brangus. Prie jo galiu medituoti ištisas valandas. Kai teatre dienos darbai baigiasi ir įsiviešpatauja tylą, atsistoju prie savojo „altoriaus“ vienas ir kalbuosi su praeitimi. Ačiū, kad man vienam čia būti leidžiama. Dažnai tuo pasinaudoju ir tada jaučiuosi nesvetimas. Viskas vėl tampa sava, miela, nors laikas nepermaldaujamas, jis daug ką pakoregavo, ir aš tik iš šalies, niekam nekliudydamas, galiu stebėti, kas vyksta. Kad ir kaip bebūtų keista, man pasibuvimo šioje vietoje visiškai pakanka. Nejaučiu nei gėlos, nei ilgesio, juoba bičiulis direktorius koku klausimėliu „pakutena“, tad nesijaučiu nei atitrūkęs, nei užmirštas, ir nevaržomas galiu pasidžiaugti tomis permainomis, kurios teatre vyksta.

O jos iš tikro vyksta.

Didelis dėmesys skiriamas žiūrovams. Jų patogumui pakeistos salės grindys. Laipsniškas pakėlimas pagerino matomumą, o minkšta danga slopina pašalinius

garsus ir pagerina akustiką. Efektingas ir salės apšvietimas. Nuolatos papildoma ir tobulinama garso aparatūra.

Žodžiu, jaučiama rūpestingo šeimininko ranka, tokiu sudėtingu ekonominiu laikotarpiu gebanti sukaupti lėšų ir daryti viską, kad teatro aplinka atitiktų laikmečio reikalavimus.

Viltingai žiūriu į beveik jau įrengtą Mažąją salę, kuri kartu su Muziejumi gali tapti svarbiu žiūrovų traukos centru.

Tik tam, kas nesidomi teatru, gali atrodyti, kad sukūrus gerą aplinką nebeliks problemų. Liks... Kol teatras bus gyvas, gyvuos ir bėdos. Viena jų, ir bene svarbiausia, trupės sudėtis, jos pastovumas. Jei neklystu, visur ir visados taip buvo: pirmasis trupės sąstatas – pats kūrybiškiausias. Šiuo atveju tikriausiai lemia psichologinis veiksnys. Taip man atrodė persikėlus į Marijampolės teatrą, kurį sudarė bendrakursiai, tokia pat atmosfera tvyrojo ir sukūrus savąjį lėlių teatrą. Pagaliau, tą patvirtintų ir senųjų dramos teatro aktoriai – būrys baigusiujų GITIS'ą arba Didžiojo lėlių teatro Petrapilyje kolektyvas, arba čeko Skupos teatro žmonės.

Labai gaila, tačiau vienalytiškumo periodas neilgai tetrunka. Veteranų gretos nuolatos retėja, ir šis procesas, kad ir kaip būtų gaila, vyks nuolatos. Mūsų teatro kolektyvui šis reiškinys, ne visai palankus kūrybinei terpei, taip pat būdingas. Apie tai jau šiek tiek kalbėjau, tačiau derėtų pabrėžti, kad galimybės tobulėti niekur nedingsta, jei tik jas plėsti turi noro tie, kurie keičia išeinančius.

Profesionalaus aktoriaus priedermė – nuolatos ieškoti būdų ir šaltinių savo kūrybiniam potencialui plėsti, o blogiausiu atveju, bent jau turimą išsaugoti. Tingumas – užtikrinta galimybė iškristi iš trupės.

Kitas svarbus rūpestis – repertuaro ilgaamžiškumas.

Tenka apgailėti, kad dėl ekonominių sąlygų kenčia bemaž visi Lietuvos teatrai,

o dar tiksliau, visa Lietuvos kultūra.

Teatras suinteresuotas mažos apimties pastatymais, nes riboja lėšos. Pasikeitė apmokėjimas už darbą aktoriams. Pabrango spektaklio eksploatavimas, sodresnio apipavidalinimo galimybės. Mažinamas atlikėjų sąstatas, atitinkamai ieškoma ir tokių pjesių. Kokie talentingi bebūtų mažos sudėties spektakliai, jie visados turi tam tikrą skurdo atspalvį.

Atvirai šnekant šiuo metu net provincijoje, tegul garsiausių meistrų pasirodymai, be atitinkamo apipavidalinimo kažin kokio įspūdžio nepalieka. Gal todėl šitaip klesti „bumčikų“ grupės, atsivežančios galybę mirksinčios aparatūros, nors dažnas, paklojęs ne vieną litą už gergždžiantį ir švokščiantį dainininkų „vokalą“, jas ir pakeikvoja.

Teatras reprezentacijai turėtų repertuare išlaikyti vieną kitą spektaklį, liudijantį, kuo kolektyvas gyveno, gyvena ar privalėtų gyventi.

Galėjo mūsų repertuare išlikti „Eglė – žalčių karalienė“, „Šyvio dalia“, „Juodoji karalaitė“, „Spindulėlis“, „Aš ieškau fleitos“, „Juodoji višta“.

Tarkim, jog tai spektakliai ne paaugliams, kuriuos sunku arba ir visai neįmanoma į lėlių teatrą prisikviesti. Tačiau aktorių meistriškumui kelti ar palaikyti jau turimą reikia ir atitinkamos terpės: geros literatūros, ypatingo paslankumo, vykdant režisūrines užduotis. Žinoma, yra sunkumų. Vyksta aktorių kaita, reikalingi *įvedimai* į vaidmenis, o tai neretai pakenkia buvusiam spektaklio lygiui. *Įvedimams* reikia ir laiko, ko dabar, kai intensyviai dirbama, siekiant išlikti, labai stinga.

Įvesti naują aktorių į spektaklį jauniausiojo amžiaus vaikams visais atžvilgiais lengviau, todėl nelabai pateisinama, kad iš repertuaro dingo „Linksmieji gaidžiukai“, „Klounas ir peliukas“. Man rodos, šie spektakliai buvo mielai lankomi, žaismingi.

Labai gaila „Bruknelės“. O tereikėjo vieno *įvedimo*! Ši Martyno Vainilaičio daili pasakaitė bene vienintelė atstovavo mūsų repertuare lietuvių dramaturgiją. Kiek

daug gražių darbų spektaklyje... Kaip gražiai, kokiom santūriom priemonėm šią pasaką sekė Irena Stankevičienė, Lucija Zorubaitė, Saulius Bagaliūnas. Dailininkas V. Narbutas bei režisierė M. Brėdikytė taip pat visai „mūsiškai“, mūsų teatro kalba prabilo į žiūrovus.

Didesnio dėmesio reikėtų „Skudurinei Onutei“. Ją galima režisūriškai „pašvarinti“. Šis spektaklis dar ilgai gali būti vaidinamas. Žiūrovai jį mėgsta dėl nesudėtingo siužeto, todėl tėvai net pačius mažiausius vaikučius į jį atsiveda.

Vienu metu paraginau režisierę pamąstyti apie labiausiai, mano galva, nenusisekusią sceną – dingusio šunelio ieškojimą. O šiaip spektaklis vykęs, jam pranašaučiau tokį ilgaaamžiškumą, kokio sulaukė „Zuikių mokykla“. Tačiau režisierė sceną ir paliko *neišspręstą*, nekeitė jos.

Dar man labai gaila, kad grąžinti „Zuikių mokyklą“ į jos klestėjimo laikus, jau, man rodos, nebepavyks. Buvo tam skirta repeticijų ir mano badymų atgaivinti buvusią spektaklio eleganciją, tačiau jau po pirmosios repeticijos supratau, jog tai – beviltiškas reikalas. Manau, šiam gerokai „nusipelnusiam“ spektakliui derėtų jau eiti poilsio.

O štai „Princesės gimtadienis“ tebėra, kaip ir dera gimtadieniui, nuotaikingas. Šiuo metu tai vienas *švariausių* ir vertingiausių spektaklių.

Kaip šis, taip ir „Rudnosiukas“ ar „Tigriukas Petrikas“ – spektakliai, skirti patiems mažiausiems žiūrovams – turi būti tausojami, nes mažiausieji ir yra pagrindiniai mūsų žiūrovai. Dėl jų turime išlaikyti naivią, bet gražią spektaklio švarą, nuoširdų artistišumą ir patį rimčiausią požiūrį į tokią literatūrą.

Pasaka teatre – įdomi, nors ir sudėtinga literatūrinė medžiaga, labai dažnai pati pasiūlanti neįtikimiausias priemones ją perskaityti. Tokiais pavyzdžiais galėtų būti ir ką tik minėtos pasakos, o ypač „Bruknelė“, pateikta su reikiama atsakomybe ir taktiškai.

Tausokime spektaklius patiems mažiausiems! Nedaug jų turime, ne visi vienodai „skambūs“, o vis dėlto kiekviename rasime tegul mažą, bet naudingą grūdėlį, galintį sėkmingai apsigyventi žiūrovo širdelėje. Tą užtikrina ypatingas šio vaikų amžiaus imlumas.

Spektaklį sukurti nėra lengva. Tam reikia daugelio žmonių pastangų. Nuo susikalbėjimo su visais tais žmonėmis, priklauso tavo sėkmė. Teatras – sudėtingas mechanizmas. Bet jis įdomus – kaip vaikui pasaka. Nuo pasakų nebėgo nei Andersenai, nei broliai Grimai, nei Mašiotas, nei kiti kūrėjai. Į pasaką veržiamės visi, nors žinome, kaip nelengva ją suprantamai papasakoti **jam, mažajam**.

Taip gimsta lankomi arba sunkiai lankomi spektakliai. Pastaruosiuose irgi šio to esama, reikia tik mokėti išvelgti ir deramai papasakoti.

Visa tai besiaiškinant ir prabėgo pusė mano nuogyvento laiko.

Ar viską išsiaiškinau? Ne, ne viską... Vaiką suprasti nelengva, nes kiekvienas – vis kitoks.

O vis dėlto teatras yra! Jis gyvena! Ir gyvens!

Neseniai manęs paklausė: „Ar judu, Ratkevičiai, laimingi?“

„Kaip Ratkevičiai – taip!“

„O teatre?“

„Tariamės kažkada atspėję vėjo kryptį...“

„Ar paliekate savo mokinių?“

„Savo mokinių... Na, taip... O savo mokytojus prisimename ir prisiminsime, kol būsim...“

Turinys

Kai aš mažas buvau ir kiek paūgėjau...

Vakar ir šiandien	8
„Ekskursijos“ ir namų šiluma	21
Ar paklus man vargonų „dantys“?	26
Apie „lakūnus“ ir pirmuosius „koncertus“	38
Gyvenimo „universitetai“ prasidėjo...	45
„Atsiprašau, grafe, turiu įsipilti vynelio...“	54
Ligotų sielų apsuptyje	57
Apie žąsis ir bekonus	62
Buvau jauniausias darbuotojas	65
Vėju – atgal į namus	73
Medicina ar opera?	77
Pirmoji rožių puokštė – su dygliukais	82
Kad atmintis nebūtų trumpa	88
Laikinas įnamis	90
Kiekviena pamoka kainuoja	94
Kodėl mane liūdina pasikeitimai?	99
Keičiu Kalvariją į Kauną	101
Su šautuvu ant peties	104
„Pasauli, žvelk į dangų!“	107
Sugauti musę operacinėje	110
„Puskarininkis Ratkevičius diagnozuoja pleuritą...“	114

Viskas gerai, kas gerai baigiasi	119
Kaip Gruodytė tapo Ratkevičiene	122
Tankai, tankai, tankai...	127
Ar aš tikrai – „bežencas“?	129
Sudie, Lazdijai!	131
FOTOGRAFIJOS: jaunystės metai	134

Kelionė į neutrastą žemę

Netikėtumų pilnos dienos	144
Teatras, telpantis ant vyro kelių	150
Pradedam kurti „lėlių šeimą“	152
Palikti Klaipėdą?	158
Keliame sparnus į Kapsuką	163
Atspėti vėjo kryptį	165
„Pažįstu tave kaip nuluptą...“	170
Svarbu – vienmintis dailininkas	176
Pirmieji laimėjimai	178
„Jos labai mielos...“	181
„Rodymo periodas“ neužtruko	184
Dar apie žmones...	188
...ir apie lėles	190

Mintimis – atgal į Marijampolę	194
„Spektaklis savo misiją atliko...“	199
Neprarasti savęs	201
Su lėlėmis nepaskubėsi	209
Apie sąlygiškumą mene	212
Įdėjų iš šalies nepasiimsi	216
Dar sykį – į buvusį Kapsuką...	221
Pagaliau – sava „gūžta“	227
Svajonės ir realybė	229
Kodėl ir kam?	233
Detalės svarba	239
Išbandymas „Zuikių mokykla“	243
Eksperimentas pavyko	249
Šiek tiek polemikos	254
Lėlė. Daiktas? O vaikas?	258
Apie įteisintą netvarką...	262
Spektaklis – be pjesės?	268
„Išpažintis“ Eduardui Balsiui	273
Namo – kaip ant sparnų	279
Mūsų „Eglės“ sėkmė	281
Kur šuo pakastas?	288
Kas pozityvu, o kas ne?	296
„Ryškiu“ atsitiktinai netapsi...	300
FOTOGRAFIJOS: branda	304

Po šalis svečiąsias

„Eglė“ važiuoja į Vengriją	214
Gauti „išrišimą“...	317
Ar norėčiau, kad vaikai man valytų batus?	320
Nuotykių Karakase	325
Ten, kur žvirbliui per karšta	330
„Panama labai graži“	333
Kai norisi persižegnoti	336
Kad ir kraujas iš nosies...	341
„Lietuviai artistai vaidins nemokamai!“	345
Ką gali mažos lėlės?	348
FOTOGRAFIJOS: patriarchas	352

Suvokti prigimtį ir esmę

Nebėgti iš paskos, tačiau ir laiko neaplenkti	360
„Scenoje – nieko, o Čiurlionis buvo...“	366
Spektaklio „Spindulėlis“ analizė*	370
Bendradarbiauti su autoriais	378
„Na, matai, vyruti, gali...“	381
Ak, ir vėl – prisiminimai, prisiminimai...	384
Užsegti apykaklę Kiprui	387
Kad tik būtume sveiki!	390
Vėl Vilniuje	395
Kas teatre svarbiausia?	398

KNYGA ILIUSTRUOTA
ŠEIMOS ALBUMO, LĒLIŲ TEATRO ARCHYVO IR INTERNETO
FOTOGRAFIJOMIS

Stasys Ratkevičius
VISOS MANO DIENOS

Atsiminimai

Gasparo Aleksos Jaunesniojo
dizainas ir maketas
Redaktorė Violeta Šoblinskaitė

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių g. 25C
Vilnius LT-03153
www.petroofsetas.lt

Ra- **Ratkevičius, Stasys**
 Visos mano dienos / Atsiminimai – Kaunas: Valstybinis
 lėlių teatras, 2017. – 416 p.

ISBN

Kauno lėlių teatro įkūrėjo, režisieriaus Stasio Ratkevičiaus (1917 – 2010) vaikystės, jaunystės ir brandos atsiminimai, iliustruoti fotografijomis iš šeimos ir Kauno valstybinio lėlių teatro archyvo.

UDK